

8

W. H. v. d. Smissen

October 1859 Toronto C.W.

M. TULLII CICERONIS
OPERA
QUAE SUPERSUNT
OMNIA
AC DEPERDITORUM FRAGMENTA

RECOGNOVIT
POTIOREM LECTIONIS DIVERSITATEM
ADNOTAVIT
INDICES RERUM AC VERBORUM
COPIOSISSIMOS
ADIECIT
CHRISTIANUS GODOFR. SCHÜTZ.

TOMUS III.

BRUTUS S. DE CLARIS ORATORIBUS. ORATOR. TOPICA. PARTITIONES ORATORIAE. DE OPTIMO GENERE ORATORUM.

LIPSIAE
APUD GERHARDUM FLEISCHERUM IUN.
CIↃIↃCCCXV.

M. TULLII CICERONIS

BRUTUS

S. DE CLARIS ORATORIBUS

ORATOR

AD M. BRUTUM

TOPICA

AD TREBATIUM

PARTITIONES ORATORIAE

DE OPTIMO GENERE ORATORUM.

RECENSUIT

ET POTIOREM LECTIONIS DIVERSITATEM

NOTAVIT

CHRISTIANUS GODOFR. SCHÜTZ.

LIPSIAE

APUD GERHARDUM FLEISCHERUM IUN.

CIƆIƆCCCXV.

M. TULLII CICERONIS

DE

CLARIS ORATORIBUS

L I B E R

QUI DICITUR

B R U T U S.

SUMMARIUM.

In praefatione libri Cicero primum Q. Hortensii mortem deplorat, additis consolationis causis c. 1. 2. deinde occasionem huius dialogi exponit. Nimirum ad eum M. Brutus cum T. Pomponio Attico venerant, eumque rogaverant, ut, quem nuper in Tusculano, solo audiente Attico, inchoasset sermonem de claris oratoribus, nunc utrique plenum exponeret. c. 3—5.

Sequitur ipse dialogus, in quo Cicero, postquam, unde ductus esset sermo cum Pomponio in Tusculano habitus, exposuerat c. 6., primum breviter Graecos oratores artisque rhetoricae scriptores recenset, c. 7—13. deinde ad Romanos accedit, in quibus primum antiquiores, de quorum eloquentia nihil certi habebat dicere, enumerat, ut L. Brutum, M. Valerium Maximum, L. Valerium Potitum, Appium Claudium, C. Fabricium, Ti. Coruncanium, M' Curium, M.

Popillium, C. Flaminium, Q. Fabium Maximum Verrucosum, Q. Metellum. c. 14.

Sequuntur ii, de quibus certior eloquentiae memoria constabat, in hisque primum M. Cornelius, Cethegus, c. 15. M. Cato Censorius, cuius orationes et oratoriae laudes cum Lysia comparantur, et cur hic felicior sit ab omni laude quam ille, exponitur. c. 16—19. Post Catonem nominantur quidam, qui cum eo grandiores natu vixerant, C. Flaminius, C. Varro, Q. Maximus, Q. Metellus, P. Lentulus, P. Crassus, Scipio Africanus, eiusque filius, Sex. Aelius; deinde minores aetate, C. Sulpicius Gallus, Ti. Gracchus, P. F., P. Scipio Nasica Corculum, Q. et M. Nobiliores, T. Annius Luscus, L. Paullus Macedonicus, Africani iunioris pater, c. 20. tum A. Albinus, Ser. Fabius Pictor, Q. Fabius Labeo, Q. Metellus, L. Cotta, C. Laelius, P. Africanus iunior, Ser. Galba. c. 21. Inprimis de horum trium, Laelii, Africani et Galbae, laudibus dicitur. c. 22—24.

Post illos nominantur L. et Sp. Mummii fratres, Sp. Albinus, L. et C. Aurelii Orestae, P. Popillius eiusque filius Caius. Porro C. Tuditanus, M. Octavius, praecipue autem M. Aemilius Lepidus Porcina. Deinde Q. Pompeius. L. Cassius, M. Antius Briso, duo Caepiones Cn. et Q. c. 25.

Sequitur P. Crassus, valde probatus orator, eiusque aetati iuncti duo C. Fannii, C. et M. filii, M. Scaevola augur, iuris civilis intelligentia.

non oratoria laude clarus, L. Caelius Antipater. c. 26.

Praecipue autem eminent Tib. Gracchus C. que Carbo. c. 27. Minorem vero eloquentiae laudem adepti D. Brutus, M. fil. Q. Maximus, Paulli nepos, Scipio Serapio, P. Lentulus, L. Furius Philus, P. Scaevola, M' Manilius, M. Fulvius Flaccus, C. Cato, C. Decius, M. Drusus, C. fil. eiusque frater C. Drusus, M. Pennus et T. Flaminius. c. 28.

His adiunguntur M. Scaurus c. 29. P. Rutilius c. 30. Q. Aelius Tubero, omninoque Stoici oratores c 31. C. Curio illustris orator c. 32. et praestantissimus ingenio, studio, doctrina C. Gracchus. c. 33.

Huic successit aetati C. Galba, P. Scipio, L. Bestia, C. Licinius Nerva, C. Fimbria, C. Sextius Calvinus, M. Brutus, accusator ille vehemens et molestus, L. Caesulenus, T. Albucius. c. 34.

Porro Q. Catulus, pater et filius, Q. Metellus Numidicus, M. Silanus, M. Aurelius Scaurus, A. Albinus, Q. Caepio, C. et L. Memmii, Sp. Thorius, M. Marcellus, P. Lentulus, L. Cotta. c. 35.

Sequuntur summi oratores L. Licinius Crassus et M. Antonius, de quibus diligenter agitur c. 36—44. interiecto Q. Scaevola, qui cum Servio Sulpicio comparatur. c. 41.

Tum recensentur Cn. Domitius, C. Caelius, M. Herennius, C. Clodius, C. Titius, L. Afranius, Q. Varro, M. Gratidius. c. 45.

His adiunguntur nonnulli ex sociis et Latinis oratoribus, Q. Vettius Vettianus, Q. et D. Valerii Sorani, C. Rusticellus Bononiensis, T. Betucius Barrus Asculanus et prior aetate L. Papirius Fregellanus c. 46.

Hos excipiunt e Romanis L. Philippus orator Crasso et Antonio, sed longo intervallo, proximus, et eius aetati fere coniuncti L. Gellius, D. Brutus, L. Scipio, Cn. Pompeius, Sexti fil., M. Brutus, C. Bilienus, Cn. Octavius; c. 47. tum C. Iulius Caesar, L. fil., P. Cethegus, Q. Lucretius Vespillo, Aphilia, T. Annius Velina, T. Iuventius, P. Orbius. T. Aufidius, eiusque frater M. Virgilius, P. Magius, Q. Sertorius, C. Gorgonius, T. Iunius. c. 48.

Sequuntur ii, quos Cicero ipse audivit. Inter quos facile primas tulisse ait quum suo tum omnium iudicio C. Cottam et P. Sulpicium c. 49. idque eum in hanc disputationem ducit, ut, an recte populus de oratoribus iudicet, disquirat. c. 49—54. Tum laudes Cottae et Sulpicii fusius exponit c. 55. 56. agitque porro de Pomponio c. 57. de Curione c. 58—60. ubi simul de domestica institutione ad linguae puritatem multum valente disputat; porro de C. Carbone, Q. Vario, L. Fufio, compluribus aliis vel e numero oratorum exclusis, vel brevissime memoratis. c. 61.

Sequitur P. Antistius c. 62. L. Sisenna c. 63.

et Hortensio, de quo postea pluribus verbis agit, commemorato agitur de M. Crasso, C. Fimbria, Cn. et P. Lentulis c. 65. de M. Pisone c. 66. de P. Murena, C. Censorino, L. Turio, C. Macro c. 67. de C. Pisone, L. Torquato, Cn. Pompeio M., D. Silano, Q. Pompeio, P. Autronio, L. Octavio, C. Staleno c. 68. porro de C. et L. Caepasiis, fratribus, de Cosconio et Arrio c. 69. His adiunguntur L. Torquatus, M. Messalla, Celer et Nepos Metelli, Cn. Lentulus, Marcellinus et C. Memmius. c. 70.

Tum rogatus a Bruto Cicero, ut de Caesare et M. Marcello, utroque vivo, iudicium suum exponat, primum Marcellum ipse laudat, Caesaris autem laudes fere ad Atticum remittit, ita tamen ut iis ipse non minus quam Brutus assentiatur. c. 71 — 75.

Post illos recensentur C. Sicinius, C. Visellius Varro, L. Torquatus, Triarius c. 76. M. Bibulus, Appius Claudius, L. Domitius, P. et L. Lentuli, T. Postumius c. 77. P. Cominius, T. Accius, C. Piso. c. 78. Sequuntur M. Caelius c. 79. M. Calidius c. 80. C. Curio, P. Crassus, C. Licinius Calvus c. 81. 82. a cuius exilitate sumit occasionem de Attico dicendi genere disputandi c. 83. qua degressione laudata Atticus Ciceronem pervellit, quod nimiis laudibus multos Romanos extulerit oratores. c. 83 — 87.

Sequuntur iam Hortensii laudes c. 88. quibuscum coniungit Cicero de suis studiis, laboribusque forensibus narrationem. c. 88 — 94.

Tum quaestioni, cur Hortensius magis adolescens quam provecta aetate orator floruerit, respondetur. c. 95. 96.

Epilogus hortatur Brutum, ut, quamquam iniqua nunc sint reip. et oratorum studiis tempora, tamen eloquentiae laudem tueri seque ex turba patronorum eripere velit. c. 97.

M. TULLII CICERONIS
DE
CLARIS ORATORIBUS
LIBER,
QUI DICITUR
BRUTUS.

I.

Quum e Cilicia decedens Rhodum venissem, et eo mihi de Q. Hortensii morte esset allatum, opinione omnium maiorem animo cepi dolorem. Nam et amico amisso, quum consuetudine iucunda, tum mutuorum officiorum coniunctione me privatum videbam, et interitu talis auguris dignitatem nostri collegii diminutam [1] dolebam; qua in cogitatione, et cooptatum me ab eo in collegium recordabar, in quo iuratus iudicium dignitatis meae fecerat, et inauguratum ab eodem; ex quo, augurum institutis, in parentis eum loco colere debebam. Augebat [2] etiam molestiam, quod

1) deminutam *Lallem.*

2) augebam *Gu.* 1. 2. *in quo Schneiderus latere putat* augebant.

magna sapientium civium bonorumque penuria, vir egregius, coniunctissimusque mecum consiliorum omnium societate, alienissimo rei publicae tempore exstinctus, et auctoritatis, et prudentiae suae triste nobis desiderium reliquerat; dolebamque, quod non, ut plerique putabant, adversarium, aut obtrectatorem laudum mearum, sed socium potius et consortem gloriosi laboris amiseram. Etenim, si in leviorum artium studio memoriae proditum est, poetas nobiles poetarum aequalium morte doluisse; quo tandem animo eius interitum ferre debui, cum quo certare erat gloriosius, quam omnino adversarium non habere? quum praesertim non modo numquam sit aut illius a me cursus impeditus, aut ab illo meus, sed contra semper alter ab altero adiutus et communicando, et monendo, et favendo. Sed, quoniam perpetua quadam felicitate usus ille cessit e vita, suo magis, quam suorum civium tempore; et tum occidit, quum lugere facilius rem publicam posset, si viveret, quam iuvare; vixitque tamdiu, quam licuit in civitate bene beateque vivere: nostro incommodo, detrimentoque, si est ita necesse, doleamus; illius vero mortis opportunitatem benivolentia potius, quam misericordia prosequamur, ut, quotiescumque de clarissimo et beatissimo viro cogitemus, illum potius, quam nosmet ipsos, diligere videamur. Nam, si id dolemus, quod eo iam frui nobis non licet: [1] nostrum est id malum; quod modice feramus, ne id non ad amicitiam, sed ad domesticam utilitatem referre videamur. Sin, tamquam illi ipsi acer-

1) *Gu.* 1. nobis frui non licet.

bitatis aliquid acciderit, angimur: summam eius felicitatem non satis grato animo interpretamur. Etenim si viveret Q. Hortensius, cetera fortasse desideraret una cum reliquis bonis et fortibus civibus; hunc autem [1] praeter ceteros, aut cum paucis sustineret dolorem, quum forum populi Romani. quod fuisset quasi theatrum illius ingenii, voce erudita, et Romanis Graecisque auribus digna, spoliatum atque orbatum videret.

II. Equidem angor animo, non consilii, non ingenii, non auctoritatis armis egere rem publicam, quae didiceram tractare, quibusque me assuefeceram, quaeque erant propria quum praestantis in re publica viri, tum bene moratae et bene constitutae civitatis. Quod si fuit in re publica tempus ullum, quum extorquere arma posset e manibus iratorum civium boni civis auctoritas et oratio: tum profecto fuit, quum patrocinium pacis exclusum est aut errore [2] hominum, aut timore. Ita nobismet ipsis accidit, ut, quamquam essent multo magis alia lugenda, tamen hoc doleremus, quod, quo tempore aetas nostra perfuncta rebus amplissimis, [3] tamquam in portum confugere deberet, non inertiae, neque desidiae, sed otii moderati atque honesti; quumque ipsa oratio iam nostra canesceret, haberetque suam quandam maturitatem et

---

1) *Vulgo* hunc autem et praeter ceteros. *Et sic Guelf.* 1. 2. *Heusingero placebat:* Hunc aut praeter ceteros.

2) aut terrore *Mss. Guelf. Edd. pr. quod iam Aldus et Rivius recte abiecerunt.*

3) perfuncta amplissimis honoribus *Gu.* 1.

quasi senectutem, tum arma sunt ea sumpta, quibus illi ipsi, qui didicerant eis uti gloriose, quemadmodum salutariter uterentur, non reperiebant. Itaque ii mihi videntur fortunate beateque vixisse, quum in ceteris civitatibus, tum maxime in nostra, quibus quum auctoritate, rerumque gestarum gloria, tum etiam sapientiae laude perfrui licuit. Quorum memoria et recordatio in maximis nostris gravissimisque curis iucunda sane fuit, quum in eam nuper ex sermone quodam incidissemus.

III. Nam quum inambularem in xysto, et essem otiosus domi, M. ad me Brutus, ut consueverat, cum T. Pomponio venerat, homines quum inter se coniuncti, tum mihi ita cari, itaque iucundi, ut eorum adspectu omnis, quae me angebat de re publica, cura consederit. Quos postquam salutavi, quid vos, inquam, Brute et Attice, nunc? quid tandem novi?

Nihil sane, inquit Brutus, quod quidem aut tu audire velis, aut ego pro certo dicere audeam.

Tum Atticus, Eo, inquit, ad te animo venimus, ut de re publica esset silentium, et aliquid audiremus potius ex te, quam te afficeremus ulla molestia.

Vos vero, inquam, Attice, et praesentem me cura levatis, et absenti magna solatia dedistis. Nam vestris primum literis recreatus me ad pristina studia revocavi.

Tum ille, Legi, inquit, perlubenter epistolam, quam ad te Brutus misit ex Asia,

qua mihi visus est et emonere [1] te prudenter, et consolari amicissime.

Recte, inquam, est visus. Nam me istis scito literis ex diuturna perturbatione totius valitudinis tanquam ad adspiciendam lucem esse revocatum. Atque ut post Cannensem illam calamitatem primum Marcelli ad Nolam praelio populus se Romanus erexit, posteaque prosperae res deinceps multae consecutae sunt: sic post rerum nostrarum et communium gravissimos casus, nihil ante epistolam Bruti mihi accidit, quod vellem, aut quod aliqua ex parte sollicitudines allevaret meas.

Tum Brutus, Volui id quidem efficere certe, [2] et capio magnum fructum, si quidem, quod volui, tanta in re consecutus sum. Sed scire cupio, quae te Attici literae delectaverint. [3]

Istae vero, inquam, Brute, non modo delectationem mihi, sed etiam, ut spero, salutem attulerunt.

Salutem? inquit ille. Quodnam tandem genus istud tam praeclarum literarum fuit?

An mihi potuit, inquam, esse aut gratior ulla salutatio, aut ad hoc tempus aptior, quam illius libri, quo me hic affatus quasi iacentem excitavit?

---

1) *Sic Guelf.* 2. *Vulgo* monere.

2) Volui quidem certe *coni. Gulielm. Sed nihil mutandum.*

3) delectaverunt *Gu.* 1.

Tum ille, Nempe eum dicis, inquit, quo iste omnem rerum memoriam breviter, et, ut mihi quidem visum est, perdiligenter complexus est?

Istum ipsum, inquam, Brute, dico librum mihi saluti fuisse.

IV. Tum Atticus, Optatissimum mihi quidem est quod dicis: sed quid tandem habuit liber iste quod tibi aut novum, aut tanto usui posset esse?

Ille vero et nova, inquam, mihi quidem, multa,[1] et eam utilitatem, quam requirebam, ut, explicatis ordinibus temporum, uno in conspectu omnia viderem: quae quum studiose tractare coepissem, ipsa mihi tractatio literarum salutaris fuit, admonuitque, Pomponi, ut ad te ipse scriberem[2] aliquid ad me reficiendum, teque remunerandum, si non pari, at grato tamen munere: quamquam illud Hesiodium laudatur a doctis, quod eadem mensura reddere iubet, qua acceperis, aut etiam cumulatiore, si possis. Ego autem voluntatem tibi profecto remetiar;[3] sed rem ipsam nondum posse videor; idque ut ignoscas, a te peto. Nec enim ex novis, (ut agricolae solent,) fructibus est, unde tibi reddam quod accepi; sic omnis foetus repressus, exustus-

1) *Post* multa *Guelf.* 1. *addit* attulit. *Quo carere possumus, si post* mihi quidem *commate interpungatur.*

2) *Ita correxi vulg.* ut a te ipso sumerem aliquid. *Cf. Epp. ad Fam. IX.* 8.

3) *Vulg.* emetiar. *At* remetiar, *quod Rivio et Lamb placuit, est in Gu.* 1. 2.

que flos siti veteris ubertatis [1] exaruit; nec ex conditis, qui iacent in tenebris, et ad quos omnis nobis aditus, qui paene solis patuit, obstructus est. Seremus igitur aliquid tamquam in inculto et derelicto solo; quod ita diligenter colemus, ut impendiis etiam augere possimus largitatem tui muneris; modo idem noster animus efficere possit, quod ager, qui quum multos annos quievit, uberiores efferre fruges solet.

V. Tum ille, Ego vero et exspectabo ea, quae polliceris, neque exigam, nisi tuo commodo, et erunt mihi pergrata, si solveris.

Mihi quoque, inquit Brutus, exspectanda [2] sunt ea, quae Attico polliceris, etsi fortasse ego a te huius voluntarius procurator petam, quod ipse, cui debes, se incommodo tuo [3] exacturum negat.

At vero, inquam, tibi ego, Brute, non solvam, nisi prius a te cavero, amplius eo nomine neminem, cuius petitio sit, petiturum.

Non mehercule, inquit, tibi repromittere istud quidem ausim. [4] Nam hunc, qui negat, video flagitatorem, non illum quidem tibi molestum, sed assiduum tamen, et acrem fore.

Tum Pomponius, Ego vero, inquit, Brutum nihil mentiri puto. Videor enim iam te ausurus esse appellare; quoniam longo intervallo modo primum animadverti paullo te

---

1) *Lambin.* exustusque siti flos veteris ubertatis.

2) *Vulg.* et exspectanda.

3) *Vulg.* incommodo *sine* tuo, *quod addidit Lambin.*

4) *Sic Gu.* 1. *Lallem. e Ms. Reg. Vulg.* ausus sim.

hilariorem. Itaque, quoniam hic, quod mihi deberetur, se exacturum professus est; quod huic debes, ego a te peto.

[Quidnam id? inquam. Ut scribas, inquit, aliquid. Iampridem enim conticuerunt tuae literae. Nam ut illos de re publica libros edidisti, nihil a te sane postea accepimus: eisque nosmet ipsi ad veterum annalium memoriam comprehendendam impulsi, atque incensi sumus. Sed illa quum poteris, atque ut possis, rogo. Nunc vero, inquit, si es animo vacuo, expone nobis quod quaerimus.] [1]

Quidnam est id? inquam.

Quod mihi nuper in Tusculano inchoasti de oratoribus, quando esse coepissent, qui etiam, et quales fuissent. Quem ego sermonem quum ad Brutum tuum, vel nostrum potius, detulissem, magnopere hic audire se velle dixit. Itaque hunc elegimus diem, quum te sciremus esse vacuum. Quare, si tibi est commodum, ede illa, quae coeperas, et Bruto, et mihi.

Ego vero, inquam, si potero, [2] faciam vobis satis.

Poteris, inquit: relaxa modo paullum animum, aut plane, [3] si potes, libera.

VI. Nempe igitur hinc tum, Pomponi, ductus

1) *Verba uncis inclusa aliunde huc translata esse videntur. Cf. quae notavi ad h. l. in Opp. Rhetor.*

2) *Sic Ern. recte. Vulg.* potuero.

3) *Vulg.* aut sane. *Wetzelius* aut plane. *Recte. Sic Fam. Epp.* 7, 1. Si me relaxaro — nam ut plane exsolvam, non postulo.

ductus est sermo, quod erat a me mentio facta, causam Deiotari, fidelissimi atque optimi regis, ornatissime et copiosissime a Bruto me audisse defensam.

Scio, inquit, ab isto initio tractum esse sermonem, teque, Bruti dolentem vicem, quasi deflevisse iudiciorum vastitatem et fori.

Feci, inquam, istuc quidem, et saepe facio. Nam mihi, Brute, in te intuenti, crebro in mentem venit vereri, ecquodnam curriculum aliquando sit habitura tua et natura admirabilis, et exquisita doctrina, et singularis industria. Quum enim in maximis causis versatus esses, et, quum tibi aetas nostra iam cederet, fascesque summitteret, subito in civitate quum alia ceciderunt, tum etiam ea ipsa, de qua disputare ordimur, eloquentia obmutuit.

Tum ille, Ceterarum rerum causa, inquit, istuc et doleo, et dolendum puto; dicendi autem me non tam fructus et gloria, quam studium ipsum exercitatioque delectat: quod mihi nulla res eripiet, te praesertim tam studioso. Etenim dicere bene nemo potest, nisi qui prudenter intelligit. [1] Quare qui eloquentiae verae dat operam, dat prudentiae, qua ne maximis quidem in bellis aequo animo carere quisquam potest.

Praeclare, inquam, Brute, dicis, eoque magis ista dicendi laude delector, quod cetera, quae sunt quondam habita in civitate pulcherrima, nemo est tam humilis, qui se non aut

---

1) *Ernestio videbatur legendum* intelligat. *Recte vero se indicativus habet.*

posse adipisci, aut adeptum putet. Eloquentem neminem video factum esse victoria. Sed quo facilius sermo explicetur, sedentes, si videtur, agamus.

Quum idem placuisset illis, tum in pratulo propter Platonis statuam consedimus.

VII. Hic ego: Laudare igitur eloquentiam, et quanta vis sit eius, exponere, [1] quantamque iis, qui sint [2] eam consecuti, dignitatem afferat, neque propositum nobis est hoc loco, neque necessarium. Hoc vero sine ulla dubitatione confirmaverim, sive illa arte pariatur aliqua, sive exercitatione quadam, sive natura, rem unam esse omnium difficillimam. Quibus enim ex quinque rebus constare dicitur, earum unaquaeque est ars ipsa magna per sese. Quare quinque artium concursus maximarum, quantam vim, quantamque difficultatem habeat, [3] existimari potest. Testis est Graecia, quae quum eloquentiae studio sit incensa, iamdiuque excellat in ea, praestetque ceteris, tamen omnes artes vetustiores habet, et multo ante non inventas solum, sed etiam perfectas, quam haec est a Graecis elaborata dicendi vis atque copia. In quam quum intueor, maxime mihi occurrunt, Attice, et quasi lucent Athenae tuae; qua in urbe primum se orator extulit, primumque etiam monumentis et literis oratio est coepta mandari. Tamen ante Periclem, cuius scripta quaedam feruntur, et Thucydidem, qui non

1) exprimere *Gu.* 2.
2) qui sunt *Gu.* 1.
3) habeant *vulgo.* *Et sic Gu.* 1. 2. Habeat *legendum esse vidit Ern.*

nascentibus Athenis, sed iam [1] adultis fuerunt, litera nulla est, quae quidem ornatum aliquem habeat, et oratoris esse videatur. Quamquam opinio est, et eum, qui multis annis ante hos fuerit, Pisistratum, et paullo seniorem etiam Solonem, posteaque Clisthenem, multum, ut temporibus illis, valuisse dicendo. Post hanc aetatem aliquot annis, ut ex Atticis monumentis potest perspici, Themistocles fuit; quem constat quum prudentia, tum etiam eloquentia praestitisse; post Pericles, qui quum floreret omni genere virtutis, hac tamen fuit laude clarissimus. Cleonem etiam temporibus illis, turbulentum illum quidem civem, sed tamen eloquentem constat fuisse. Huic aetati suppares Alcibiades, Critias, Theramenes: quibus temporibus quod dicendi genus viguerit, ex Thucydidi [2] scriptis, qui ipse tum fuit, intelligi maxime potest. Grandes erant verbis, crebri sententiis, comprehensione [3] rerum breves, et ob eam ipsam causam interdum subobscuri.

VIII. Sed ut intellectum est, quantam vim haberet accurata et facta quodammodo oratio: tum etiam magistri dicendi multi subito exstiterunt. Tum Leontinus Gorgias, Thrasymachus Chalcedonius, Protagoras Abderites, Prodicus Ceus, Hippias Eleus, in honore magno fuit, aliique multi temporibus eisdem. Hi [4] docere se profitebantur, arrogantibus sane verbis, quemadmodum causa inferior, (ita enim loquebantur,) dicendo fieri superior posset. Iis

1) *Abest* iam *Gu.* 1. 2) Thucydidis *Ern. c. al.*
3) *Sic Gu.* 1. *Vulgo* compressione.
4) *Vulgo* eisdem docere.

opposuit sese Socrates, qui subtilitate quadam disputandi refellere eorum instituta solebat. [1] Huius ex uberrimis sermonibus exstiterunt doctissimi viri; primumque tum philosophia, non illa de natura, quae fuerat antiquior, sed haec, in qua de bonis rebus et malis, deque hominum vita et moribus disputatur, inventa dicitur. Quod quoniam genus ab hoc, quod proposuimus, abhorret, philosophos aliud in tempus reiiciamus: ad oratores, a quibus degressi [2] sumus, revertamur. Exstitit igitur iam senibus illis, quos paullo ante diximus, Isocrates, cuius domus cunctae Graeciae quasi ludus quidam patuit atque officina dicendi, magnus orator et perfectus magister, quamquam forensi luce caruit, intraque parietes aluit eam gloriam, quam nemo, meo quidem [3] iudicio, est postea [4] consecutus. Is et ipse scripsit multa praeclare, et docuit alios; et quum cetera melius, quam superiores, tum primus intellexit, etiam in soluta oratione, dum versum effugeres, modum tamen et numerum quendam oportere servari. Ante hunc enim verborum quasi structura et quaedam ad numerum conclusio nulla erat; aut, si quando erat, non apparebat eam dedita opera esse quaesitam; quae forsitan laus sit; veruntamen natura magis tum, casuque nonnumquam, [5] quam

---

1) *Victor. Camerar. alii addunt* verbis.

2) digressi *Gu.* 1.

3) *Sic Ern. e Ms. Reg. Paris. Vulgo* nemo quidem meo iudicio.

4) *Sic Guelf.* 1. 2. *Lipsius Var. Lect. III.* 14. *e Rufino Grammatico male correxerat* poëta, *bene refutatus a Ruhnkenio Hist. cr. Orr. Grr. p.* 62.

5) *Ap. Priscianum sic legitur,* nonnumquam haud ratione.

aut ratione aliqua, aut observatione fiebat. Ipsa enim natura circumscriptione quadam [verborum] [1] comprehendit concluditque sententiam: quae quum aptis constricta verbis est, cadit etiam plerumque numerose. Nam et aures ipsae, quid plenum, quid inane sit, iudicant, et spiritu, quasi necessitate aliqua, verborum comprehensio terminatur: in quo non modo defici, sed etiam laborare turpe est.

IX. Tum fuit Lysias, ipse quidem in causis forensibus non versatus, sed egregie subtilis scriptor atque elegans, quem iam prope audeas oratorem perfectum dicere. Nam plane quidem perfectum, et in quo nihil [2] admodum desit, Demosthenem facile dixeris. Nihil acute inveniri potuit in eis causis, quas scripsit, nihil, (ut ita dicam,) subdole, nihil versute, quod ille non viderit: nihil subtiliter dici, nihil presse, nihil enucleate, quo fieri possit aliquid limatius; nihil contra grande, nihil incitatum, nihil ornatum vel verborum gravitate, vel sententiarum, quo quidquam esset elatius. Huic Hyperides proximus, et Aeschines fuit, et Lycurgus, et Dinarchus, et is, cuius nulla exstant scripta, Demades, aliique plures. Haec enim aetas effudit hanc copiam; et, ut opinio mea fert, succus ille et sanguis incorruptus usque ad hanc aetatem oratorum fuit, in qua naturalis inesset, non fucatus nitor. Phalereus enim successit eis senibus adolescens, eruditissimus ille quidem horum omnium, sed non tam

1) verborum *hic videtur delendum.*
2) *Sic Guelf.* 2. *Vulg.* et cui nihil.

armis institutus, quam palaestra.[1] Itaque delectabat magis Athenienses, quam inflammabat. Processerat enim in solem et pulverem, non ut e militari tabernaculo, sed ut e Theophrasti, doctissimi hominis, umbraculis. Hic primus inflexit orationem, et eam mollem teneramque reddidit; et suavis, sicut fuit, videri maluit, quam gravis; sed suavitate ea, qua perfunderet animos, non qua perstringeret;[2] tantum ut memoriam concinnitatis suae, non, (quemadmodum de Pericle scripsit Eupolis,) cum delectatione aculeos etiam relinqueret in animis eorum, a quibus esset auditus.

X. Videsne igitur, vel in ea[3] ipsa urbe, in qua et nata, et alta sit eloquentia, quam ea sero prodierit in lucem? Siquidem ante Solonis aetatem, et Pisistrati, de nullo, ut diserto, memoriae proditum est. At hi quidem, ut populi Romani aetas est, senes; ut Atheniensium saecula numerantur, adolescentes debent videri. Nam etsi Servio Tullio regnante viguerunt, tamen multo diutius Athenae iam erant, quam est Roma ad hodiernum diem; nec tamen dubito, quin habuerit vim magnam semper oratio. Neque enim iam Troicis temporibus tantum laudis in dicendo Ulixi tribuisset Homerus, et Nestori, (quorum alterum vim habere voluit,

---

1) palaestrae *Lambin.*

2) *Sic Guelf.* 1. *quam lectionem una cum Schneidero praeferendam duxi. Nam* perfringeret *prorsus est ineptum.*

3) *Ita emendavit Heusingerus. Vulgo* ut in ea. *Ern. delevit* ut.

alterum suavitatem,) nisi iam tum esset honos eloquentiae; neque ipse poeta hic tam idem ornatus in dicendo, ac plane orator fuisset. Cuius etsi incerta sunt tempora, tamen annis multis fuit ante Romulum; siquidem non infra superiorem Lycurgum fuit, a quo est disciplina Lacedaemoniorum adstricta legibus.

XI. Sed studium eius generis, maiorque vis agnoscitur in Pisistrato. Denique hunc proximo saeculo Themistocles insecutus est, ut apud nos, perantiquus; ut apud Athenienses, non ita sane vetus. Fuit enim regnante iam Graecia, nostra autem civitate non ita pridem dominatu regio liberata. Nam bellum Volscorum illud gravissimum, cui Coriolanus exsul interfuit, eodem fere tempore, quo Persarum bellum, fuit, similisque fortuna clarorum virorum. Siquidem uterque, quum civis egregius fuisset, populi ingrati pulsus iniuria, se ad hostes contulit, conatumque iracundiae suae morte sedavit. Nam etsi aliter est apud te, Attice, de Coriolano, concede tamen; ut huic generi mortis potius assentiar.

At ille ridens, Tuo vero, inquit, arbitratu; quoniam quidem concessum est rhetoribus ementiri [1] in historiis, ut aliquid dicere possint argutius. Ut enim tu nunc de Coriolano, sic Clitarchus, sic Stratocles de Themistocle finxit. Nam, quem Thucydides, qui et Atheniensis erat, et summo loco natus, summusque vir, et paullo aetate posterior, tantum mortuum scripsit, et in Attica clam

1) mentiri et in historiis *Camerar.*

humatum; addidit, fuisse suspicionem veneno sibi conscivisse mortem: hunc isti aiunt, quum taurum immolavisset, excepisse sanguinem patera, et eo poto mortuum concidisse. Hanc enim mortem rhetorice et tragice ornare potuerunt; illa mors vulgaris nullam praebebat materiem ad ornatum. Quare, quoniam ita tibi [1] quadrat, omnia fuisse in Themistocle paria et in Coriolano, [2] pateram quoque a me sumas licet; praebebo etiam hostiam, ut Coriolanus sit plane alter Themistocles.

Sit sane, inquam, ut lubet, de isto: et ego cautius posthac historiam attingam, te audiente; quem rerum Romanarum auctorem laudare possum religiosissimum. Sed tum fere Pericles, Xanthippi filius, de quo ante dixi, primus adhibuit doctrinam; quae quamquam tum nulla erat dicendi, tamen, ab Anaxagora physico eruditus, exercitationem mentis a reconditis abstrusisque rebus ad causas forenses popularesque facile traduxerat. Huius suavitate maxime hilaratae sunt Athenae; [3] huius ubertatem et copiam admiratae, eiusdem vim dicendi terroremque timuerunt.

XII. Haec igitur aetas prima Athenis oratorem prope perfectum tulit. Nec enim in constituentibus rem publicam, nec in bella gerentibus, nec in impeditis ac regum dominatione devinctis, nasci cupiditas dicendi solet. Pacis est comes, otiique socia, et iam bene constitutae civitatis quasi alumna quae-

1) *Sic ed. Omnib. Vulg.* tibi ita.
2) *Sic Lambin. Vulg.* et Coriolano.
3) hilaratae Athenae sunt *Gu.* 1. 2.

dam, eloquentia. Itaque ait Aristoteles, quum sublatis in Sicilia tyrannis, res privatae longo intervallo controversiis et iudiciis repeterentur, tum primum, quod esset acuta illa gens natura, [1] artem et praecepta Siculos, Coracem et Tisiam conscripsisse. Nam antea neminem solitum via, nec arte, sed accurate tamen, et de scripto plerosque dicere; scriptasque fuisse et paratas a Protagora rerum illustrium disputationes, quae nunc communes appellantur loci. Quod idem fecisse Gorgiam, quum singularum rerum laudes vituperationesque conscripsisset; quod iudicaret hoc oratoris esse maxime proprium, rem augere posse laudando, vituperandoque rursus affligere. Huic Antiphontem Rhamnusium similia quaedam habuisse conscripta; quo neminem umquam melius ullam oravisse capitis causam, quum se ipse defenderet, se audiente, locuples auctor scripsit Thucydides. [2] Nam Lysiam primo profiteri solitum artem esse dicendi; deinde, quod Theodorus esset in arte subtilior, in orationibus autem ieiunior, orationes eum scribere aliis coepisse, artem removisse. Similiter Isocratem primo artem dicendi esse negavisse, scribere autem aliis solitum orationes, quibus in iudiciis uterentur; sed, quum ex eo, (quia quasi committeret contra legem, quo quis iudicio circumveniretur) saepe ipse

1) *Vulgo* intervallo iudiciis repeterentur — acuta illa gens et controversa natura. *Secutus nunc sum Schneideri rationem. Iacobsius emendandum censuit* acuta illa gens et controversiis nata.

2) *de bello Pelop. VIII. 68. Quae deinceps sequuntur, item sunt, ut antecedentia, ex Aristotelis libro de artibus rhetorum deprompta.*

in iudicium [1] vocaretur, orationes aliis destitisse scribere, totumque se ad artes componendas transtulisse.

XIII. Et Graeciae quidem oratorum partus artisque fontes [2] vides, ad nostrorum annalium rationem, veteres; ad ipsorum, sane recentes. Nam antequam delectata est Atheniensium civitas hac laude dicendi, multa iam memorabilia et in domesticis et in bellicis rebus effecerat. Hoc autem studium non erat commune Graeciae, sed proprium Athenarum. Quis enim aut Argivum oratorem, aut Corinthium, aut Thebanum scit fuisse temporibus illis? nisi quid de Epaminonda, docto homine, suspicari libet. Lacedaemonium vero usque ad hoc tempus, audivi, fuisse neminem. Menelaum ipsum, dulcem illum quidem tradit Homerus, sed pauca dicentem. Brevitas autem laus est interdum in aliqua parte dicendi, in universa eloquentia laudem non habet. At vero extra Graeciam magna dicendi studia fuerunt, maximique huic laudi habiti honores illustre oratorum nomen reddiderunt. Nam ut semel e Piraeeo eloquentia evecta est, omnes peragravit insulas, atque ita peregrinata tota Asia est, ut se externis oblineret moribus omnemque illam subtilitatem [3] Atticae dictionis et quasi sanitatem perderet, ac linguam paene [4] dedisceret. Hinc Asiatici oratores non con-

1) *Ern. coni.* in invidiam.

2) *Sic emendavi. Vulg.* atque fontes.

3) *Sic e coniectura Ernestii rescripsi. Vulgo* salubritatem.

4) *Ita correxi vulg.* ac loqui paene.

temnendi quidem nec celeritate, nec copia, sed parum pressi et nimis redundantes. Rhodii saniores, et Atticorum similiores. Sed de Graecis hactenus. Etenim haec ipsa forsitan fuerunt non necessaria. [1].

XIV. Tum Brutus, Ista vero, inquit, quam necessaria fuerint, non facile dixerim: iucunda certe mihi fuerunt, neque solum non longa, sed etiam breviora, quam vellem.

Optime, inquam; sed veniamus ad nostros, de quibus difficile est plus intelligere, quam quantum ex monumentis suspicari licet. Quis enim putet aut celeritatem ingenii L. Bruto illi, nobilitatis vestrae principi, defuisse? qui de matre suavianda ex oraculo Apollinis tam acute arguteque coniecerit; qui summam prudentiam simulatione stultitiae texerit; aut eloquentiam? [2] qui potentissimum regem, clarissimi regis filium, expulerit, civitatemque, perpetuo dominatu liberatam, magistratibus annuis, legibus iudiciisque devinxerit; qui collegae suo imperium abrogaverit, ut e civitate regalis nominis memoriam tolleret; quod certe effici non potuisset, nisi esset oratione persuasum. Videmus item paucis annis post reges exactos, quum plebes prope ripam Anienis ad tertium milliarium consedisset, eumque montem, qui Sacer appellatus est, occupavisset, M. Valerium dictatorem dicendo sedavisse discordias, eique ob eam rem honores amplissimos habitos, et eum primum ob eam ipsam causam

1) *Ed. Omnib.* fuerunt necessaria. *Plerique* fuerint non necessaria.

2) *Vulgo abest* aut eloquentiam, *quod nonnulli ponunt post* ingenii.

Maximum esse appellatum. Ne L. Valerium quidem Potitum arbitror non aliquid potuisse dicendo, qui post decemviralem invidiam, plebem in patres incitatam legibus et concionibus suis mitigaverit. Possumus Appium Claudium suspicari disertum, quia senatum iamiam inclinatum a Pyrrhi pace revocaverit; possumus C. Fabricium, quia sit ad Pyrrhum de captivis recuperandis missus orator; Ti. Coruncanium, quod ex pontificum commentariis longe plurimum ingenio valuisse videatur; M' Curium, quod is tribunus plebis, interrege Appio Caeco, diserto homine, comitia contra leges habente, quum de plebe consulem [1] non accipiebat, patres ante auctores fieri coëgerit; quod fuit permagnum, nondum lege Maenia lata. Licet aliquid etiam de M. Popillii ingenio suspicari, qui quum consul esset, eodemque tempore sacrificium publicum cum laena faceret, quod erat flamen Carmentalis, plebei contra patres concitatione et seditione nunciata, ut erat laena amictus, ita venit in concionem, seditionemque tum auctoritate, tum oratione sedavit. Sed eos oratores habitos esse, aut omnino tum ullum eloquentiae praemium fuisse, nihil sane mihi legisse videor; tantummodo coniectura ducor ad suspicandum. Dicitur etiam C. Flaminius, is, qui tribunus plebis legem, de agro Gallico et Piceno viritim dividendo, tulit, qui consul apud Trasimenum est interfectus, [2] ad populum valuisse dicendo. Q. etiam Maximus

1) *Sic Guelf.* 1. 2. *Edd. Ald. Iunt. Omnib. Lambin. Ern. Male quidam* consules.

2) *Vulgo* tulerit — — sit interfectus.

Verrucosus orator habitus est temporibus illis, et Q. Metellus is, qui bello Punico secundo cum L. Veturio Philone consul fuit.

XV. Quem vero exstet, et de quo sit memoriae proditum, eloquentem fuisse, et ita esse habitum, primus est M. Cornelius Cethegus, cuius eloquentiae est auctor, et idoneus quidem, mea sententia, Q. Ennius; praesertim quum et ipse eum audiverit, et scribat de mortuo: ex quo nulla suspicio est, amicitiae causa esse mentitum. Est igitur sic apud illum in nono (ut opinor) annali:

Additur orator Corneliu' suaviloquenti
Ore Cethegus Marcu', Tuditano collega,
Marci filius - -

Et oratorem appellat, et suaviloquentiam tribuit: quae nunc quidem nulla [1] est in plerisque. Latrant enim iam quidam oratores, non loquuntur. Sed est ea laus eloquentiae certe maxima.

- - *is dictus, ollis popularibus olim,*
Qui tum vivebant homines, atque aevum agitabant,
Flos delibatus populi.

Probe vero. Ut enim hominis decus ingenium, sic ingenii ipsius lumen est eloquentia, qua virum excellentem praeclare tum illi homines florem populi esse dixerunt.

- - *Suadaeque medulla.* [2]

---

1) *Sic Heusingerus emendavit. Vulgo* non tam est.
2) *Sic Ennius scripsit, non* et suada medulla, *ut nunc legitur ap. Gell. Noct. Att. XII.* 2.

Πειθὼ quam vocant Graeci, cuius effector est orator, hanc *Suadam* appellavit Ennius; [1] ut, quam deam in Pericli labris scripsit Eupolis sessitavisse, huius hic medullam nostrum oratorem fuisse dixerit. At hic Cethegus consul cum P. Tuditano fuit bello Punico secundo; quaestorque his consulibus M. Cato, modo plane annis CXL ante me consulem, et id ipsum nisi unius esset Ennii testimonio cognitum, hunc vetustas, ut alios fortasse multos, oblivione obruisset. Illius autem aetatis qui sermo fuerit, ex Naevianis scriptis intelligi potest. His enim consulibus, ut in veteribus commentariis scriptum est, Naevius est mortuus; quamquam Varro noster, diligentissimus investigator antiquitatis, putat in hoc erratum, vitamque Naevii producit longius. Nam Plautus P. Claudio, L. Porcio, viginti annis post illos, quos ante dixi, consules mortuus est, Catone censore.

XVI. Hunc igitur Cethegum consecutus est aetate Cato, qui annis IX post eum fuit consul. Eum nos ut perveterem habemus, qui L. Marcio, M' Manilio consulibus mortuus est, annis LXXXIII ipsis ante me consulem. Nec vero habeo quemquam antiquiorem, cuius quidem scripta proferenda putem, nisi quem Appii Caeci oratio haec ipsa de Pyrrho, et nonnullae mortuorum laudationes forte delectant. Et hercules hae quidem exstant; ipsae enim familiae sua quasi ornamenta ac monumenta servabant, et ad usum, si quis eiusdem generis occidisset, et ad memoriam laudum

1) *Vulgo additur* eius autem Cethegum medullam fuisse vult, *quod e glossa irrepsit.*

domesticarum, et ad illustrandam [1] nobilitatem suam. Quamquam his laudationibus historia rerum nostrarum est facta mendosior. Multa enim scripta sunt in eis, quae facta non sunt, falsi triumphi, plures consulatus, genera etiam falsa, et a plebe transitiones, [2] quum homines humiliores in alienum eiusdem nominis infunderentur genus; ut, si ego me a M' Tullo [3] esse dicerem, qui patricius cum Servio Sulpicio consul [4] anno x post exactos reges fuit. Catonis autem orationes non minus multae fere [5] sunt, quam Attici Lysiae; cuius arbitror plurimas esse. Est enim Atticus, quoniam certe Athenis est et natus, et mortuus, et functus omni civium munere: quamquam Timaeus eum, quasi Licinia et Mucia lege, repetit Syracusas. Et quodam modo est nonnulla in iis etiam inter ipsos similitudo. Acuti sunt, elegantes, faceti, breves; sed ille Graecus ab omni laude felicior. Habet enim certos sui studiosos, qui non tam habitus corporis opimos, quam gracilitates consectantur; [6] quos, valitudo modo bona sit, tenuitas ipsa delectat. Quamquam in Lysia saepe sunt etiam lacerti, sic ut fieri nihil possit valentius; verum est certe genere toto strigosior. Sed habet tamen suos laudatores,

---

1) illustrandum *Victor.*

2) *Sic Lambin. Ern. Vulg.* et ad plebem transitiones.

3) *Ita emend. Heusingerus. Vulgo* a M' Tullio.

4) *Sic recte Gu.* 1. 2. *Victor. Vulgo* consule.

5) *Vulg.* verae. *At Victor. et cod. Guelf.* 2. *habent* fere.

6) *Vulgo* consectentur — delectet. *In Gu.* 1. 2. *est* delectat.

qui hac ipsa eius subtilitate admodum gaudeant.

XVII. Catonem vero quis nostrorum oratorum, qui quidem nunc sunt, legit? aut quis novit omnino? At quem virum? dii boni! mitto civem, aut senatorem, aut imperatorem; oratorem enim hoc loco quaerimus; quis illo gravior in laudando? acerbior in vituperando? in sententiis argutior? in docendo edisserendoque subtilior? Refertae sunt orationes amplius centum quinquaginta, (quas quidem adhuc invenerim et legerim,) et verbis, et rebus illustribus. Licet ex his eligant ea, quae notatione et laude digna sint; omnes oratoriae virtutes in eis reperientur. Iam vero Origines eius quem florem, aut quod lumen eloquentiae non habent? Amatores huic desunt, sicuti multis iam ante saeculis et Philisto Syracusio, et ipsi Thucydidi. Nam ut horum concisis sententiis, interdum etiam non satis apertis, [1] offecit [2] Theopompus elatione atque altitudine orationis suae: [3] sic Catonis luminibus obstruxit haec posteriorum quasi exaggerata altius oratio. Sed et in nostris inscitia est, quod ii ipsi, qui in Graecis antiquitate

1) *Vulgo additur* cum brevitate, tum nimio acumine. *Haec iam Rivio suspecta et in Lambini codd. duobus omissa delevi.*

2) *Vulg.* officit. *Sed praeteritum hic requiritur, quum paullo post sequatur* obstruxit.

3) *Post haec verba additur in Mss. et edd.* quod idem Lysiae Demosthenes, *quae quum prorsus abhorreant a Ciceronis consilio, interpolatori tribuenda esse dubitari non potest.*

quitate delectantur, eaque subtilitate, quam Atticam appellant, hanc in Catone ne noverunt quidem. Hyperidae volunt esse et Lysiae. Laudo. Sed cur nolunt Catones? [1] Attico genere dicendi se gaudere dicunt. Sapienter id quidem. Atque utinam imitarentur, nec ossa solum, sed etiam sanguinem! Gratum est tamen, quod volunt. Cur igitur Lysias et Hyperides amatur, quum penitus ignoretur Cato? Antiquior est huius sermo, et quaedam horridiora verba; ita enim tum loquebantur. Id muta, quod tum ille non potuit, et adde numeros; et aptior sit oratio: ipsa verba compone, et quasi coagmenta, quod ne Graeci quidem veteres factitaverunt: iam neminem antepones Catoni. Ornari orationem Graeci putant, si verborum immutationibus utantur, quos appellant τρόπους, et sententiarum orationisque formis, quae vocant σχήματα. Non verisimile est, quam sit utroque genere et creber et distinctus Cato.

XVIII. Nec vero ignoro, nondum esse satis politum hunc oratorem, et quaerendum esse aliquid perfectius: quippe quum ita sit ad nostrorum temporum rationem vetus, ut nullius scriptum exstet dignum quidem lectione, quod sit antiquius. Sed maiore honore in omnibus artibus, quam in hac una dicendi, versatur antiquitas. Quis enim eorum, qui haec minora animadvertunt, non intelligit, Canachi signa rigidiora esse, quam ut imitentur veritatem? Calamidis dura illa quidem, sed tamen molliora, quam Canachi; nondum Myronis satis ad veritatem adducta, iam ta-

1) *Sic Lambin. Vulg.* Catonis.

men, quae non dubites pulchra dicere; pulchriora etiam Polycleti, et iam plane perfecta, ut mihi quidem videri solent. Similis in pictura ratio est; in qua Zeuxim et Polygnotum, et Timantem, et eorum, qui non sunt usi plus quam quatuor coloribus, formas et lineamenta laudamus; at in Echione, [1] Nicomacho, Protogene, Apelle, iam perfecta sunt omnia. Et nescio an reliquis in rebus omnibus idem eveniat; nihil est enim simul et inventum, et perfectum; nec dubitari debet, quin fuerint ante Homerum poetae; quod ex eis carminibus intelligi potest, quae apud illum, et in Phaeacum, et in procorum epulis canuntur. Quid? nostri veteres versus ubi sunt?

- - quos olim Fauni, vatesque canebant,
Quum neque Musarum scopulos quisquam superarat,
Nec dicti studiosus erat; - - -
Ante hunc; - - -

ait Ennius [2] ipse de se: nec mentitur in gloriando. Sic enim se res habet. Nam et Odyssea Latina est Livii, tanquam [3] opus aliquod Daedali, et Livianae fabulae, non satis dignae, quae iterum legantur. Atque hic Livius primus fabulam, C. Clodio Caeci filio et M. Tuditano consulibus, docuit, anno

1) *Sic Lambin. e Rivii coniectura. Vulg.* Aëtione.

2) *Inserui* Ennius, *quod, quum antea nominatus non sit, hic abesse non potest.*

3) *In edd. et Mss. est:* Odyssea Latina est, sic tanquam ex. *In Gu. 1. et ed. Ven.* Nam et Odyssea Latina sic in tanquam; *qua in scriptura certum est mihi nomen Livii latere.*

ipso, antequam natus est Ennius; post Romam conditam autem quartodecimo et quingentesimo, ut hic ait, quem nos sequimur. Est enim inter scriptores de numero annorum controversia. Attius autem a Q. Maximo quintum consule captum Tarento scripsit Livium, annis xxx post, quam eum fabulam docuisse et Atticus scribit, et nos in antiquis commentariis invenimus; docuisse autem fabulam annis post xi C. Cornelio, Q. Minucio consulibus, ludis Iuventatis, quos Salinator Senensi praelio voverat. In quo tantus error Attii fuit, ut his consulibus xl annos natus Ennius fuerit: cui quum[1] aequalis fuerit Livius, minor fuit aliquanto is, qui primus fabulam dedit, quam ii, qui multas docuerant ante hos consules, Plautus et Naevius.[2]

XIX. Haec si minus apta videntur huic sermoni, Brute, Attico assigna, qui me inflammavit studio, illustrium hominum aetates et tempora persequendi.

Ego vero, inquit Brutus, et delector ista quasi notatione temporum, et ad id, quod instituisti oratorum genera distinguere aetatibus, istam diligentiam esse accommodatam puto.

Recte, inquam, Brute, intelligis: atque utinam exstarent illa carmina, quae multis saeculis ante suam aetatem in epulis esse cantitata a singulis convivis de clarorum virorum

1) *Malim cum Schneidero:* cui si aequalis:

2) *Vulgo* et Plautus et Naevius.

laudibus, in Originibus scriptum reliquit Cato! Tamen illius, quem in vatibus et Faunis annumerat [1] Ennius, bellum Punicum, quasi Myronis opus, delectat. Sit Ennius sane, ut est certe, perfectior: qui si illum, ut simulat, contemneret, non omnia bella persequens, primum illud Punicum, acerrimum bellum, reliquisset. Sed ipse dicit, cur id faciat,

- - *scripsere*, inquit, *alii rem*
Versibus, - -

et luculente quidem scripserunt, etiamsi minus, quam tu, polite. Nec vero tibi aliter videri debet; qui a Naevio vel sumpsisti multa, si fateris, vel, si negas, surripuisti.

XX. Cum hoc Catone grandiores natu fuerunt C. Flaminius, C. Varro, Q. Maximus, Q. Metellus, P. Lentulus, P. Crassus, qui cum superiore Africano consul fuit. Ipsum Scipionem accepimus non infantem fuisse. Filius quidem eius, is, qui hunc minorem Scipionem a Paullo adoptavit, si corpore valuisset, in primis habitus esset disertus. Indicant tum oratiunculae, [2] tum historia quaedam Graeca scripta dulcissime. [3] Numeroque eodem fuit Sex. Aelius, iuris quidem civilis omnium peritissimus, sed etiam ad dicendum paratus. De minoribus autem, [4] C. Sulpicius Gallus, qui maxime omnium nobilium Graecis literis studuit, isque et oratorum in nu-

1) *Sic Gu.* 1. 2. *Vulgo* enumerat.
2) *Sic Gu.* 1. 2. *Vulgo* quum oratiunculae.
3) dilucidissime *Guelf.* 1.
4) *Scil.* fuit, *ut necesse non sit, quod Ernestio placebat*, qui *delere.*

mero est habitus, et fuit reliquis rebus ornatus atque elegans. Iam enim erat unctior quaedam splendidiorque consuetudo loquendi. Nam hoc praetore ludos Apollini faciente, quum Thyesten fabulam docuisset, Q. Marcio, Cn. Servilio consulibus, mortem obiit Ennius. Erat iisdem temporibus Ti. Gracchus, P. F. qui bis consul et censor fuit, cuius est oratio Graeca apud Rhodios; quem civem quum gravem, tum etiam eloquentem constat fuisse. P. etiam Scipionem Nasicam, qui est Corculum appellatus, qui item bis consul et censor fuit, habitum eloquentem, Publii illius, Idaeae matris qui sacra accepit, filium; [1] etiam L. Lentulum, qui cum C. Figulo consul fuit; Q. Nobiliorem, M. F. iam patrio instituto deditum studio literarum, qui etiam Q. Ennium, qui cum patre eius in Aetolia militaverat, civitate donavit, quum triumvir coloniam deduxisset; et T. Annium Luscum, huius Q. Fulvii collegam, non indisertum dicunt fuisse. Atque etiam L. Paullus, Africani pater, personam principis civis facile dicendo tuebatur; et vero etiam [2] tum Catone vivo, qui annos quinque et octoginta natus excessit e vita, quum quidem eo ipso anno contra Ser. Galbam, ad populum summa contentione dixisset; quam etiam orationem scriptam reliquit.

---

1) *Vulgo edebatur* M. alium illius, qui sacra acceperit, filium. *Bene Pighius correxit* Publii illius. *Ego vero in vestigiis scripturae cod. Gu.* 1. *in quo est:* eloquentem INDEAUTRIT, *latere arbitratus sum* IDAEAE MATRIS. *Publius enim Scipio sacra Idaeae matris Pessinunte Romam delata solenni ritu accepit. Liv. XXIX.* 4.

2) *Sic Ern. Vulgo* at vero etiam.

XXI. Sed vivo Catone minores natu multi uno tempore oratores floruerunt. Nam et A. Albinus, is, qui Graece scripsit historiam, qui consul cum L. Lucullo fuit, et literatus et disertus fuit; et tenuit cum hoc locum quendam etiam Ser. Fulvius, et una Ser. Fabius Pictor, et iuris, et literarum, et antiquitatis bene peritus. Quintusque Fabius Labeo fuit ornatus iisdem fere laudibus. Nam Q. Metellus, is, cuius quatuor filii consulares fuerunt, in primis est habitus eloquens, qui pro L. Cotta dixit, accusante Africano; cuius et aliae sunt orationes, et contra Ti. Gracchum, exposita in C. Fannii annalibus. Tum ipse L. Cotta, veterator habitus. Sed C. Laelius et P. Africanus in primis eloquentes; quorum exstant orationes, ex quibus existimari de ingeniis eorum [1] potest. Sed inter hos, aetate paullum his antecedens, sine controversia Ser. Galba eloquentia praestitit; et nimirum is princeps ex Latinis, illa oratorum propria, et quasi legitima opera tractavit, ut egrederetur [2] a proposito ornandi causa, ut delectaret animos, ut permoveret, ut augeret rem, ut miserationibus, ut communibus locis uteretur. Sed nescio quomodo huius, quem constat eloquentia praestitisse, exiliores orationes sunt, et redolentes magis antiquitatem, quam aut Laelii, aut Scipionis, aut etiam ipsius Catonis; itaque evanuerunt, [3] vix iam ut appareant.

---

1) *Ita emendandum censuit Ern. Vulg.* oratorum.

2) *Lambin.* degrederetur.

3) *Vulgo edebatur,* exaruerunt; *minus apte.* Evanuerunt *legendum esse vidit Purgoldus. Cf. c. 27. extr.*

XXII. De ipsius Laelii et Scipionis ingenio, quamquam ea iam est opinio, ut plurimum tribuatur ambobus: dicendi tamen laus est in Laelio illustrior. At oratio Laelii de collegiis, non melior, quam de multis, quam voles, Scipionis: non quo illa Laelii quidquam sit dulcius, aut quo [1] de religione dici possit augustius; sed multo tamen vetustior, et horridior ille, quam Scipio: et, quum sint in dicendo variae voluntates, delectari mihi magis antiquitate videtur, et lubenter verbis etiam uti paullo magis priscis Laelius. Sed est iste mos [2] hominum, ut nolint eundem pluribus rebus excellere. Nam ut bellica laude [3] aspirare ad Africanum nemo potest, in qua ipsa egregium Viriati bello [4] reperimus fuisse Laelium: sic ingenii, literarum, eloquentiae, sapientiae denique, etsi utrique primas, priores tamen [5] deferunt Laelio. Nec mihi ceterorum iudicio solum videtur, sed etiam ipsorum inter ipsos concessu ita tributum fuisse. Erat omnino tum mos, ut in reliquis rebus melior, sic in hoc ipso humanior, ut faciles essent in suum cuique tribuendo. Memoria teneo, Smyrnae me ex P. Rutilio Rufo audisse, quum diceret, adolescentulo se accidisse, ut ex Senatusconsulto P. Scipio et D. Brutus (ut opinor) consules de re atroci magnaque quaererent. Nam quum in silva Sila facta caedes esset, notique

---

1) *Sic Gu.* 1. 2. *Vulgo* aut quod.
2) Sed iste mos *Gu.* 1. Sed est mos *vulgo*.
3) *Sic Gu.* 2. *Vulgo* ex bellica laude.
4) Viriatico bello *Ern. ex edit. Mediol. et Ven.* 1485.
5) *Vulgo additur* libenter, *quod melius abest ed. Omniboni.*

homines interfecti, insimulareturque familia, partim etiam liberi, societatis eius, quae picarias [1] de P. Cornelio, L. Mummio censoribus redemisset, decrevisse senatum, ut de ea re cognoscerent et statuerent consules. Causam pro publicanis accurate, ut semper solitus esset, eleganterque dixisse Laelium. Quum consules, re audita, *amplius* de consilii sententia pronunciavissent: paucis interpositis diebus iterum Laelium multo diligentius meliusque dixisse, iterumque eodem modo a consulibus rem esse prolatam. Tum Laelium, quum eum socii domum reduxissent, egissentque gratias, et, ne defatigaretur, oravissent, locutum esse ita: se quae fecisset, honoris eorum causa, studiose accurateque fecisse; sed se arbitrari, causam illam a Ser. Galba, quod is in dicendo ardentior [2] acriorque esset, gravius et vehementius posse defendi. Itaque auctoritate C. Laelii publicanos causam detulisse ad Galbam. Illum autem, quod ei viro succedendum esset, verecunde et dubitanter recepisse. Unum quasi comperendinatus [3] medium diem fuisse, quem totum Galbam in consideranda causa componendaque posuisse. Et, quum cognitionis dies esset, et ipse Rutilius rogatu sociorum domum ad Galbam mane venisset, ut eum

1) *Sic praeter alios Gu.* 1. 2. *Frustra corrigebat Corradus* pecuarias. *Nam pix Bruttia tum erat in pretio, Plin. H. Nat. XVI.* 11. *et in silva Sila, quae erat in Bruttiis, picariae exercebantur.*

2) ornatior *Gu.* gravior *Ern. c. aliis. Victorius coni.* fortior. *Trillerus et Buttmannus* atrocior. *Quod recepi, est e coniectura Reitzii Misc. Obss. Vol. X. p.* 189.

3) *Sic interpungendum esse recte monuit Purgoldus. Vulgo* unum, quasi comperendinatus, medium d. f.

admoneret, et ad dicendi tempus adduceret; usque illum, quoad ei nuntiatum esset, consules descendisse, omnibus exclusis, commentatum in quadam testudine cum servis literatis fuisse, quorum aliis aliud dictare eodem tempore solitus esset. Interim quum esset ei nuntiatum tempus esse, exisse in aedes eo colore, et iis oculis, ut egisse causam, non commentatum putares. Addebat etiam, idque ad rem pertinere putabat, scriptores illos male mulcatos [1] exisse cum Galba. Ex quo significabat, illum non in agendo solum, sed etiam in meditando vehementem atque incensum fuisse. Quid multa? magna exspectatione, plurimis audientibus, coram ipso Laelio sic illam causam, tanta vi, tantaque gravitate dixisse Galbam, ut nulla fere pars orationis silentio praeteriretur. Itaque multis querelis, multaque miseratione adhibita, socios, omnibus approbantibus, illa die quaestione liberatos esse.

XXIII. Ex hac Rutiliana narratione suspicari licet, quum duae summae sint in oratore laudes, una subtiliter disputandi, ad docendum; altera graviter agendi, ad animos audientium permovendos; multoque plus proficiat is, qui inflammet iudicem, quam ille, qui doceat: elegantiam in Laelio, vim in Galba fuisse. Quae quidem vis tum maxime cognita est, quum Lusitanis a Ser. Galba praetore contra interpositam, ut existimabatur, fidem, interfectis, T. Libone tribuno plebis populum incitante, et rogationem in Galbam, privilegii

1) mulctatos *Ed. Omnib.*

similem, ferente, summa senectute, ut ante dixi, M. Cato legem suadens in Galbam multa dixit: quam orationem in Origines suas retulit, paucis antequam mortuus est, an diebus, an mensibus. Tum igitur nihil recusans [1] Galba pro sese, et populi Romani fidem implorans, quum suos pueros, tum C. Galli etiam filium flens commendabat; cuius orbitas et fletus mire miserabilis fuit propter recentem memoriam clarissimi patris; isque se tum eripuit flamma, propter pueros misericordia populi commota, sicut idem scriptum reliquit Cato. Atque etiam ipsum Libonem non infantem video fuisse, ut ex orationibus eius intelligi potest.

XXIV. Quum haec dixissem, et paullum interquievissem, [2] Quid igitur, inquit, est causae, Brutus, si tanta virtus in oratore Galba fuit, cur ea nulla in orationibus eius appareat? quod mirari non possum in eis, qui nihil omnino scripti reliquerunt.

Nec enim est eadem, inquam, Brute, caussa non scribendi, et non tam bene scribendi, quam dixerint. Nam videmus alios oratores inertia nihil scripsisse, ne domesticus etiam labor accederet ad forensem; (pleraeque enim scribuntur orationes habitae iam, non ut habeantur;) alios non laborare, ut meliores fiant: nulla enim res tantum ad dicendum proficit, quantum scriptio; (memoriam autem in posterum ingenii sui non desiderant, quum se putant satis magnam adeptos esse dicendi

1) *Scil. de poena sibi infligenda.*

2) quievissem *Gu.* 1.

gloriam, eamque etiam maiorem visum iri, si in existimantium arbitrium, sua scripta non venerint;) alios, quod melius putent dicere se posse, quam scribere: quod peringeniosis hominibus, neque satis doctis, plerumque contingit,[1] ut ipsi Galbae. Quem fortasse vis non ingenii solum, sed etiam animi, et naturalis quidam dolor[2] dicentem incendebat, efficiebatque, ut et incitata, et gravis, et vehemens esset oratio: dein quum otiosus stilum prehenderat, motusque omnis animi, tamquam ventus hominem defecerat, flaccescebat oratio: quod iis, qui limatius dicendi consectantur genus, accidere non solet, propterea quod prudentia numquam deficit oratorem, qua ille utens eodem modo possit et dicere et scribere; ardor animi non semper adest, isque quum consedit, omnis illa vis et quasi flamma oratoris exstinguitur. Hanc igitur ob causam videtur Laelii mens spirare etiam in scriptis, Galbae autem vis occidisse.[3]

XXV. Fuerunt etiam in oratorum numero mediocrium L. et Sp. Mummii, fratres, quorum exstant amborum orationes; simplex quidem L. et antiquus; Sp. autem nihilo ille quidem ornatior, sed tamen adstrictior. Fuit enim doctus ex disciplina[4] Stoicorum. Multae sunt Sp. Albini orationes. Sunt etiam L. et

---

1) *Ita Ern. e Ms. Reg. Vulg.* contigit.

2) *Wetzelius e Schneideri coniectura edidit:* naturalis quidam calor. *Sed vulgatum bene defendit I. C. Th. Ernestius in Lex. technol. Lat. rhet. p.* 346.

3) *Gu.* 1. cecidisse.

4) doctus disciplina *Guelf.* 1.

C. Aureliorum Orestarum, quos aliquo video in numero oratorum fuisse. P. etiam Popillius quum civis egregius, tum non indisertus fuit. C. vero, filius eius, disertus. Caiusque Tuditanus quum omni vita atque victu excultus atque expolitus, tum eius elegans est habitum etiam orationis genus. Eodemque in genere est habitus is, qui iniuria accepta fregit Ti. Gracchum patientia, civis in rebus optimis constantissimus, M. Octavius. At vero M. Aemilius Lepidus, qui est Porcina dictus, iisdem temporibus fere, quibus Galba, sed paullo minor natu, et summus orator est habitus, et fuit, ut apparet ex orationibus, scriptor sane bonus. Hoc in oratore Latino primum mihi videtur et lenitas apparuisse illa Graecorum, et verborum comprehensio, etiam artifex (ut ita dicam) stilus. Hunc studiose duo adolescentes ingeniosissimi, et prope aequales, C. Carbo, et Ti. Gracchus audire soliti sunt; de quibus iam dicendi locus erit, quum de senioribus pauca dixero. Q. enim Pompeius non contemptus orator, temporibus illis, fuit, qui summos honores, homo per se cognitus, sine ulla commendatione maiorum est adeptus. Tum L. Cassius multum potuit, non eloquentia, sed dicendo tamen; homo, non liberalitate, [1] ut alii, sed ipsa tristitia et severitate popularis; cuius quidem legi tabellariae M. Antius Briso, tribunus plebis, diu restitit, M. Lepido consule adiuvante; eaque res P. Africano vituperationi fuit, quod eius auctoritate de sententia deductus Briso puta-

1) *Minime audiendus Ernestius, qui coniecit legendum esse* hilaritate.

batur. Tum duo Caepiones Cn. et Q. multum clientes consilio et lingua, plus auctoritate tamen et gratia sublevabant. Sed Quinti [1] sunt scripta nec nimis extenuata, (quamquam veterum est similis,) et plena prudentiae.

XXVI. P. Crassum valde probatum oratorem iisdem fere temporibus accepimus, qui et ingenio valuit, et studio, et habuit quasdam etiam domesticas disciplinas. Nam et cum summo illo oratore, Ser. Galba, cuius C. filio filiam suam collocaverat, affinitate sese devinxerat; et, quum esset P. Mucii filius, fratremque haberet P. Scaevolam, domi ius civile cognoverat. In eo industriam constat summam fuisse, maximamque gratiam, quum et consuleretur plurimum, et diceret. Horum aetatibus adiuncti duo C. Fannii, C. et M. filii, fuerunt: quorum Caii filius, qui consul cum Domitio fuit, unam orationem de sociis et nomine Latino contra Gracchum reliquit; sane et bonam, et nobilem.

Tum Atticus, Quid ergo? estne ista Fannii? nam varia opinio pueris nobis erat. Alii a C. Persio, literato homine, scriptam esse aiebant, illo, quem significat valde doctum esse Lucilius; alii multos nobiles, quod quisque potuisset, in illam orationem contulisse.

Tum ego, Audivi equidem ista, inquam, de maioribus natu, sed numquam sum adductus, ut crederem; eamque suspicionem propter hanc causam credo fuisse, quod Fannius in mediocribus oratoribus habi-

1) *Ita de Corradi sententia correxi. Vulgo:* Tum duo Caepiones multum — Sed Pompeii sunt scripta.

tus esset: oratio autem vel optima esset illo quidem tempore orationum omnium. Sed nec eiusmodi est, ut a pluribus [1] confusa videatur; (unus enim sonus est totius orationis, et idem filum;) [2] nec de Persio reticuisset Gracchus, quum ei [3] Fannius de Menelao Maratheno, et de ceteris obiecisset: praesertim quum Fannius numquam sit habitus elinguis. Nam et causas defensitavit, et tribunatus eius, arbitrio et auctoritate P. Africani gestus, non obscurus fuit. Alter autem C. Fannius, M. filius, C. Laelii gener, et moribus, et ipso genere dicendi durior. Is soceri instituto, (quem, quia cooptatus in augurum collegium non erat, non admodum diligebat, praesertim quum ille Q. Scaevolam sibi minorem natu generum praetulisset: cui tamen [4] Laelius se excusans, non genero minori dixit se illud, sed maiori filiae detulisse;) is tamen, instituto Laelii, Panaetium audiverat. Eius omnis in dicendo facultas ex historia ipsius non ineleganter scripta perspici potest: quae neque nimis est infans, neque perfecte diserta. Mucius autem augur, quod pro se opus erat, ipse dicebat, [5] ut de pecuniis repetundis contra T. Albucium. Is oratorum in numero non fuit; iuris civilis

---

1) *Ern. frustra corrigendum putabat* e pluribus.

2) *Sic Ern. post Victor. recte emendandum censuit. Vulgo* idem stilus.

3) *Sic Guelf. Vulgo* quum et Fannius.

4) cui tum Laelius *Guelf.* 1.

5) *Corradus malebat* quod opus erat, per se ipse. *Lambin.* quod opus erat, ipse per se. *Fortasse verius:* quod opus erat, pro se ipse.

intelligentia, atque omni prudentiae genere praestitit. L. Caelius Antipater, scriptor, quemadmodum videtis, fuit, ut temporibus illis, luculentus, iuris valde peritus, multorum etiam, ut L. Crassi, magister

XXVII. Utinam in Ti. Graccho, Caioque Carbone talis mens ad rem publicam bene gerendam fuisset, quale ingenium ad bene dicendum fuit! profecto nemo his viris gloria praestitisset. Sed eorum alter propter turbulentissimum tribunatum, ad quem ex invidia foederis Numantini bonis iratus accesserat, ab ipsa re publica est interfectus; alter, propter perpetuam in populari ratione levitatem, morte voluntaria se a severitate iudicum vindicavit. Sed fuit uterque summus orator. Neque hoc [1] memoria patrum teste dicimus. Nam et Carbonis, et Gracchi habemus orationes, nondum satis splendidas verbis, sed acutas, prudentiaeque plenissimas. Fuit Gracchus diligentia Corneliae matris a puero doctus, et Graecis literis eruditus. Nam semper habuit exquisitos e Graecia magistros, in eis iam adolescens Diophanem Mitylenaeum, Graeciae temporibus illis disertissimum. Sed ei [2] breve tempus ingenii augendi et declarandi fuit. Carbo, quoad vita [3] suppeditavit, est in multis iudiciis causisque cognitus. Hunc qui audierant prudentes homines, in quibus familiaris noster L. Gellius, qui se illi contubernalem in consulatu fuisse narrabat, canorum oratorem,

1) *Vulgo* atque hoc. *Sed legendum esse* neque *iam Corradus intellexit.*
2) *Sic recte Lambin. Vulgo* sed et.
3) quo vita *Gu.* quod vita *Manut. Lambin.*

et volubilem, et satis acrem, atque eundem et vehementem, et valde dulcem, et perfacetum fuisse dicebat; addebat, industrium etiam, et diligentem, et in exercitationibus commentationibusque multum operae solitum esse ponere. Hic optimus illis temporibus est patronus habitus, eoque forum tenente plura fieri iudicia coeperunt. Nam et quaestiones perpetuae [1] hoc adolescente constitutae sunt, quae antea nullae fuerunt; (L. enim Piso, tribunus plebis legem primus de pecuniis repetundis, Censorino et Manilio consulibus tulit; ipse etiam Piso et causas egit, et multarum legum aut auctor, aut dissuasor fuit: isque et orationes reliquit, quae iam evanuerunt, et annales, sane exiliter scriptos;) et iudicia populi, quibus aderat Carbo, iam magis patronum desiderabant, tabella data: quam legem L. Cassius, Lepido et Mancino consulibus, tulit.

XXVIII. Vester etiam D. Brutus, M. filius, ut ex familiari eius L. Attio poeta sum audire solitus, et dicere non inculte solebat, et erat quum literis Latinis, tum etiam Graecis, ut temporibus illis, eruditus. Quae tribuebat [2] idem Attius etiam Q. Maximo, L. Paulli nepoti; et vero ante Maximum, illum Scipionem, quo duce privato Ti. Gracchus occisus esset, quum omnibus in rebus vehementem, tum acrem aiebat in dicendo fuisse. Tum

1) *Frustra Corradus:* quaestiones publicae. *Nec felicius Cuiacius:* quaestiones pecuniarum repetundarum.

2) tribuerat *plerique. At Lallem. e Mss. Reg.* tribuebat, *probante Ern.*

Tum etiam P. Lentulus ille princeps, ad rem publicam duntaxat quod opus esset, satis habuisse eloquentiae dicitur. Iisdemque temporibus L. Furius Philus perbene Latine loqui putabatur, literatiusque, quam ceteri. P. Scaevola valde prudenter et acute, paullo etiam copiosius; nec multo minus prudenter M' Manilius. Appii Claudii volubilis, sed paullo fervidior erat oratio. In aliquo numero etiam M. Fulvius Flaccus, et C. Cato Africani sororis filius, mediocres oratores; etsi Flacci scripta sunt, sed ut studiosi literarum. Flacci autem aemulus P. Decius fuit, non infans ille quidem, sed ut vita, sic oratione etiam turbulentus. M. Drusus, C. F. qui in tribunatu C. Gracchum, collegam, iterum tribunum, fregit, vir et oratione gravis, et auctoritate; eique proxime adiunctus C. Drusus frater fuit. Tuus etiam gentilis, Brute, M. Pennus facile agitavit in tribunatu C. Gracchum, paullum aetate antecedens. Fuit enim M. Lepido et L. Oreste consulibus quaestor Gracchus, tribunus Pennus, illius M filius, qui cum Q. Aelio consul fuit: sed omnia is summa [1] sperans, aedilicius est mortuus. Nam de T. Flaminino. quem ipse vidi, nihil accepi, nisi Latine diligenter locutum.

XXIX. His adiuncti sunt C. Curio, M. Scaurus, P. Rutilius, C. Gracchus. De Scauro et Rutilio breviter licet dicere, quorum neuter summi oratoris habuit laudem; at uterque [2] in multis causis versatus erat. In qui-

1) sed is omnia summa *Gu.* 1. 2.

2) *Recte sic Ern. Vulgo* et uterque. *Schneidero placebat* etsi uterque. in.

bus sane laudandis viris, [1] etiamsi maximi ingenii non essent, probabilis tamen industria: quamquam iis quidem non omnino ingenium, sed oratorium ingenium defuit. Neque enim refert videre, quid dicendum sit, nisi id queas solute et suaviter dicere. Ne id quidem satis est, nisi id, quod dicitur, sit voce, [2] vultu, motuque conditius. Quid dicam, opus esse doctrina? sine qua, etiam si quid bene dicitur, adiuvante natura, tamen id, quia fortuito fit, semper paratum esse non potest. In Scauri oratione, sapientis hominis et recti, [3] gravitas summa, et naturalis quaedam inerat auctoritas, non ut causam, sed ut testimonium dicere putares. [4] Hoc dicendi genus ad patrocinia mediocriter aptum videbatur; ad senatoriam vero sententiam, cuius erat ille princeps, vel maxime. Significabat enim non prudentiam solum, sed, quod maxime rem continebat, fidem. Habebat hoc a natura ipsa, quod a doctrina non facile posset. Quamquam huius quoque ipsius rei, quemadmodum scis, praecepta sunt. Huius et orationes sunt, et tres ad L. Fufidium (qui ipse etiam in aliquo patronorum numero fuit) [5] libri, scripti de vita ipsius apte, ac sane utiles, [6] quos nemo

1) *Ita bene correxit Ern. Vulg.* quibusdam laudandis viris.

2) fit voce *Gu.* 1. 2. *Victor.*

3) *Ita Gu.* 1. 2. *Vulgo* tecti.

4) *Vulgo additur* quum pro reo diceret; *recte abest Gu.* 1. 2.

5) *Verba* qui — fuit *vulgo ponuntur post* anteponendam, *ita ut legatur* ipse etiam Fufidius — fuit.

6) *Vulg.* de vita ipsius acta, sane utiles. *In Guelf.* 1. de vita ipsius apta sane.

legit. At Cyri vitam et disciplinam legunt, praeclaram illam quidem, sed neque tam rebus nostris aptam, nec tamen Scauri laudibus anteponendam.

XXX. Rutilius autem in quodam tristi et severo genere dicendi versatus est, et uterque natura vehemens, et acer. Itaque quum una consulatum petivissent, non ille solum, qui repulsam tulerat, accusavit ambitus designatum competitorem, sed Scaurus etiam absolutus Rutilium in iudicium vocavit; multaque opera, multaque industria Rutilius fuit; quae erat propterea gratior, quod idem magnum munus de iure respondendi sustinebat. Sunt eius orationes ieiunae; multa praeclara de iure; doctus vir, et Graecis literis eruditus, Panaetii auditor, prope perfectus in Stoicis; quorum peracutum et artis plenum orationis genus scis tamen esse exile,[1] nec satis populari assensioni accommodatum. Itaque illa, quae propria est huius disciplinae, philosophorum de sapiente opinio,[2] firma in hoc viro et stabilis inventa est. Qui quum[3] innocentissimus in iudicium vocatus esset, (quo iudicio convulsam penitus scimus esse rem publicam,) quum essent eo tempore eloquentissimi viri L. Crassus et M. Antonius consulares, eorum adhibere neutrum voluit. Dixit ipse pro sese; et pauca C. Cotta, quod sororis

1) *Ita Gu. 1. 2. Ed. Omnib. Lallem. Vulgo* sed tamen exile.

2) *Ita correxi vulg.* philosophorum de se ipsorum opinio. *Cf. lib. I. de Orat. c. 52. 53. Paradox. V. 3. Or. pro Murena c. 29. 30.*

3) *Sic Victor. recte. Vulg.* quamquam.

erat filius, et is quidem tamen ut orator; quamquam erat admodum adolescens. Sed Q. Mucius enucleate ille quidem et polite, ut solebat, nequaquam autem ea vi atque copia, quam genus illud iudicii et magnitudo causae postulabat. Habemus igitur in Stoicis oratoribus Rutilium, Scaurum in antiquis: utrumque tamen laudemus, quoniam per illos ne haec quidem in civitate genera hac oratoria [1] laude caruerunt. Volo enim, ut in scena, sic in foro, [2] non eos modo laudari, qui celeri motu et difficili utantur, sed eos etiam, quos statarios appellant, quorum sit illa simplex in agendo veritas, non molesta. [3]

XXXI. Et quoniam Stoicorum est facta mentio, Q. Aelius Tubero fuit illo tempore, L. Paulli nepos, nullo in oratorum numero, sed vita severus, et congruens cum ea disciplina, quam colebat; paullo etiam durior; qui quidem in triumviratu [4] iudicaverit contra P. Africani, avunculi sui, testimonium, vacationem augures, quo minus iudiciis operam darent, non habere: sed ut vita, sic oratione durus, incultus, horridus. Itaque honoribus maiorum respondere non potuit. Fuit autem constans civis, et fortis, et in primis Graccho molestus, quod indicat Gracchi in eum oratio. Sunt etiam in Gracchum,

---

1) *Fortasse legendum:* ne hac quidem in civitate genera haec oratoria (*scil. Stoicum et antiquum*) laude caruerunt.

2) *Vulgo* sic etiam in foro. *Melius abest* etiam *Ed. Omnib.*

3) non molestia *Guelf.* 2.

4) *Suspicor legendum esse* tribunatu.

Tuberonis. Is fuit mediocris in dicendo, doctissimus in disputando.

Tum Brutus: Quam hoc idem in nostris contingere intelligo, quod in Graecis? ut omnes fere Stoici, prudentissimi in disserendo sint, et id arte faciant, sintque architecti paene verborum, iidem, traducti a disputando ad dicendum, inopes reperiantur. Unum excipio Catonem, in quo, perfectissimo Stoico, summam eloquentiam non desiderem; quam exiguam in Fannio, ne in Rutilio quidem magnam, in Tuberone nullam video fuisse.

Et ego, Non, inquam, Brute, sine causa, propterea quod istorum in dialecticis omnis cura consumitur; vagum illud orationis, et fusum, et multiplex non adhibetur genus. Tuus autem avunculus, quemadmodum scis, habet a Stoicis id, quod ab illis petendum fuit; sed dicere didicit a dicendi magistris, eorumque more se exercuit. Quodsi omnia a philosophis essent petenda, Peripateticorum institutis commodius fingeretur oratio. Quo magis tuum, Brute, iudicium probo, qui eorum [1] philosophorum sectam secutus es, quorum in doctrina atque praeceptis disserendi ratio coniungitur cum suavitate dicendi et copia; quamquam ea ipsa Peripateticorum Academicorumque consuetudo in ratione dicendi talis est, ut nec perficere oratorem possit ipsa per sese, nec sine ea orator esse perfectus. Nam, ut Stoicorum adstrictior est oratio, aliquantoque contractior, quam aures populi requirunt;

---

1) *Vulgo additur* id est ex vetere Academia; *scilicet e glossa.*

sic illorum liberior et latior, quam patitur consuetudo iudiciorum et fori. Quis enim uberior in dicendo Platone? Iovem sic aiunt philosophi, si Graece loquatur, loqui. Quis Aristotele nervosior? Theophrasto dulcior? Lectitavisse Platonem studiose, audivisse etiam Demosthenes dicitur: idque apparet ex genere et granditate verborum. Dicit etiam in quadam epistola hoc ipse de sese. Sed et huius oratio in philosophiam translata, pugnacior, ut ita dicam, videtur, et illorum in iudicia, pacatior.

XXXII. Nunc reliquorum oratorum aetates, si placet, et gradus persequamur.

Nobis vero, inquit Atticus, et vehementer quidem, ut pro Bruto etiam respondeam.

Curio fuit igitur eiusdem aetatis fere, sane illustris orator, cuius de ingenio ex orationibus eius existimari potest. Sunt enim et aliae, et pro Ser. Fulvio de incestu, nobilis oratio. Nobis quidem pueris omnium optima putabatur, quae vix iam comparet in hac turba novorum voluminum.

Praeclare, inquit Brutus, teneo qui istam turbam voluminum effecerit.

Et ego, inquam, intelligo, Brute, quem dicas. Certe enim et boni aliquid attulimus iuventuti, magnificentius, quam fuerat, genus dicendi et ornatius; et nocuimus fortasse, quod veteres orationes post nostras, non a me quidem, meis enim illas antepono, sed a plerisque legi sunt desitae.

Annumera,[1] inquit, me in plerisque;

1) *Sic Guelf.* 1. *Vulgo* Enumera.

Quamquam video mihi multa legenda iam te auctore, quae antea contemnebam.

Atqui haec, inquam, de incestu laudata oratio puerilis est locis multis; de amore, de tormentis, de rumore, loci sane inanes; verumtamen nondum tritis nostrorum hominum auribus, nec erudita civitate, tolerabiles. Scripsit etiam alia nonnulla, et multum dixit, et illustrium in numero patronorum fuit;[1] ut eum mirer, quum et vita suppeditavisset, et splendor ei non defuisset, consulem non fuisse.

XXXIII. Sed ecce in manibus vir, et praestantissimo ingenio, et flagranti studio, et doctus a puero, C. Gracchus. Noli enim putare, quemquam, Brute, pleniorem et uberiorem ad dicendum fuisse.

Et ille, Sic prorsus, inquit, existimo; atque istum de superioribus paene solum lego.

Immo plane, inquam, Brute, legas censeo. Damnum enim illius immaturo interitu res Romanae Latinaeque literae fecerunt. Utinam non tam fratri pietatem, quam patriae, praestare voluisset! Quam ille facile tali ingenio, diutius si vixisset, vel paternam esset, vel avitam gloriam consecutus! Eloquentia quidem nescio an habuisset parem neminem. Grandis est verbis, sapiens sententiis, genere toto gravis; manus extrema non accessit ope-

1) *Vulgo* et multa dixit et illustria, et in numero patronorum fuit. *In quo* multum, *i. q.* saepe, *ipse reposui; altera emendationis pars debetur Schneidero ep. ad Langerum p.* 28.

ribus: [1] praeclare inchoata multa, perfecta non plane. Legendus, inquam, est hic orator, Brute, si quisquam alius, iuventuti. Non enim solum acuere, sed etiam alere ingenium potest.

XXXIV. Huic successit aetati C. Galba, Servii illius eloquentissimi viri filius, P. Crassi eloquentis et iurisperiti gener. Laudabant hunc patres nostri, favebant etiam propter patris memoriam, sed cecidit in cursu. Nam rogatione Mamilia, Iugurthinae coniurationis invidia, quum pro sese ipse dixisset, oppressus est. Extat eius peroratio, qui epilogus dicitur; qui tanto in honore, pueris nobis, erat, ut eum etiam edisceremus. [2] Hic, qui in collegio sacerdotum esset, primus post Romam conditam iudicio publico est condemnatus. P. Scipio, qui est in consulatu mortuus, non multum ille quidem, nec saepe dicebat, sed et Latine loquendo cuivis erat par, et omnes sale facetiisque superabat. Eius collega L. Bestia bonis initiis orsus tribunatus, (nam P. Popillium vi C. Gracchi expulsum sua rogatione restituit,) vir et acer, et non indisertus, tristes habuit exitus [3] consulatus. Nam invidiosa lege Mamilia quaestione [4] C. Galbam sacerdotem, et quatuor consulares, L. Bestiam, C. Catonem, Sp. Albinum, civemque praestantissimum L. Opimium, Grac-

---

1) *Vulgo additur* eius, *quod elegantius abest Guelf.* 1.

2) *Sic Ern. ex edd. Ven. Med. Ald. Iunt. Multae aliae* disceremus.

3) *Ita Gu.* 1. *Vulgo* tristes exitus habuit.

4) lege Mamilia [quaestio] *Ern.*

chi interfectorem, a populo absolutum, quum is contra populi studium stetisset, Gracchani iudices sustulerunt. Huius dissimilis in tribunatu, reliquaque omni vita, civis improbus C. Licinius Nerva non indisertus fuit. C. Fimbria temporibus iisdem fere, sed longius aetate provectus, habitus est sane, (ut ita dicam,) truculentus accusator,[1] asper, maledicus, genere toto paullo fervidior, atque commotior; diligentia tamen, et virtute animi, atque vita bonus auctor in senatu. Idem tolerabilis patronus, nec rudis in iure civili, et quum virtute, tum etiam ipso orationis genere liber; cuius orationes pueri legebamus, quas iam reperire vix possumus. Atque etiam ingenio, et sermone eleganti, valitudine incommoda, C. Sextius Calvinus fuit; qui etsi, quum remiserant dolores pedum, non deerat in causis, tamen id non saepe faciebat. Itaque consilio eius, quum volebant, homines utebantur; patrocinio, quum licebat. Iisdem temporibus M. Brutus, in quo magnum fuit, Brute, vulnus [2] generi vestro, qui, quum tanto nomine esset, patremque optimum virum habuisset et iuris peritissimum, accusationem factitaverit, ut Athenis Lycurgus. Is magistratus non petivit, sed fuit accusator vehemens, et molestus; ut facile cerneres naturale quoddam stirpis bonum degeneravisse vitio depravatae

---

1) *Vulgo* luculentus patronus; *prorsus inepte. Nam qualis patronus fuerit Fimbria, postea dicitur. Itaque iam Ernestius vocabulum* patronus *delendum, et pro* luculentus, truculentus *legendum esse iudicabat. Ego vero inserui* accusator, *in quem omnia haec epitheta conveniunt.*

2) *Vulgo* dedecus. *At exquisitior est lectio* vulnus, *quam Rivius in ed. Rom. invenit.*

voluntatis. Atque eodem tempore accusator de plebe L. Caesulenus fuit, quem ego audivi iam senem, quum ab L. Sabellio mulctam lege Aquillia de iniuria [1] petivisset. Non fecissem hominis paene infimi mentionem, nisi iudicarem, qui suspiciosius aut criminosius diceret, audivisse me neminem. Doctus etiam Graecis T. Albucius, vel potius paene Graecus. Loquor, ut opinor; sed licet ex orationibus iudicare. Fuit autem Athenis adolescens, perfectus Epicureus evaserat; minime aptum ad dicendum genus.

XXXV. Iam Q. Catulus, non antiquo illo more, sed hoc nostro (nisi quid fieri potest perfectius) eruditus. Multae literae, summa non vitae solum atque naturae, sed orationis etiam comitas, incorrupta quaedam Latini sermonis integritas; quae perspici quum ex orationibus eius potest, tum facillime ex eo libro, quem de consulatu et de rebus gestis suis conscriptum, molli et Xenophonteo genere sermonis, misit ad A. Furium poëtam, familiarem suum; qui liber nihilo notior est, quam illi tres, de quibus ante dixi, Scauri libri.

Tum Brutus, Mihi quidem nec iste notus est, nec illi; sed nec [2] mea culpa est. Numquam enim in manus inciderunt. Nunc autem et a te sumam, et conquiram ista posthac curiosius.

---

1) *Vulgo* de iustitia, *male. Lex enim huius Aquillii fuit* de damno iniuria dato. *Itaque recte Manut. et Lamb. correxerunt* de iniuria.

2) *Veram hanc lectionem Rivio et Lamb. probatam iam repraesentat ed. Ald. Plerique* sed haec mea.

Fuit igitur in Catulo sermo Latinus: quae laus in dicendo [1] non mediocris, ab oratoribus plerisque neglecta est. Nam de sono vocis, et suavitate appellandarum literarum, quoniam filium cognovisti, noli exspectare quid dicam. Quamquam filius quidem non fuit in oratorum numero, sed non deerat ei tamen in sententia dicenda quum prudentia, tum elegans quoddam et eruditum orationis genus. Nec habitus est tamen pater ipse Catulus princeps in numero patronorum; sed erat talis, ut, si cum iis audires, [2] qui tum erant praestantes, videretur esse inferior; quum autem ipsum audires sine comparatione, non modo contentus esses, sed melius non quaereres. Q. Metellus Numidicus, et eius collega M. Silanus, dicebant de re publica quod esset illis viris et consulari dignitati satis. M. Aurelius Scaurus non saepe dicebat, sed polite; Latine vero in primis est eleganter locutus. Quae laus eadem in A. Albino bene loquendi fuit. Nam flamen Albinus etiam in numero est habitus disertorum. Q. etiam Caepio, vir acer, et fortis, cui fortuna belli crimini; invidia populi calamitati fuit. Tum etiam C. et L. Memmii fuerunt oratores mediocres, accusatores acres atque acerbi. Itaque in iudicium capitis multos vocaverunt, pro reis non saepe dixerunt. Sp. Thorius satis valuit in populari genere dicendi, is, qui agrum publicum, vitiosa et inutili lege, vectigali levavit. M. Marcellus Aesernini pater, non ille quidem

1) *Ita Rivius emendavit. Vulg.* laus dicendi.

2) *Optime Schneiderus in ep. ad Langerum sic correxit vulg.* ut, quum quosdam audires.

in magnis patronis, sed in promptis [1] tamen, et non inexercitatis ad dicendum, fuit, ut filius eius, P. Lentulus. L. etiam Cotta, praetorius, in mediocrium oratorum numero, dicendi non ita multum laude processerat, sed de industria, quum verbis, tum etiam ipso sono quasi subrustico persequebatur, [2] atque imitabatur antiquitatem.

XXXVI. Atque ego et in hoc ipso Cotta, et in aliis pluribus, intelligo, me non ita disertos homines et retulisse in oratorum numerum, et relaturum. Est enim propositum colligere eos, qui hoc munere in civitate functi sunt, ut tenerent oratorum locum: quorum quidem quae fuerit ascensio, et quam in omnibus rebus difficilis optimi perfectio, atque absolutio, ex eo, quod dicam, existimari potest. Quam multi enim iam oratores commemorati sunt, et quam diu in eorum enumeratione versamur, quum tamen spisse, atque vix, ut dudum ad Demosthenem et Hyperidem, sic nunc ad Antonium Crassumque pervenimus! Nam ego sic existimo, hos oratores fuisse maximos, et in his primum cum Graecorum gloria Latine dicendi copiam aequatam.

XXXVII. Omnia veniebant Antonio in mentem; eaque suo quaeque loco, ubi plurimum proficere et valere possent, ut ab im-

---

1) *Vulgo* et in promptis. *Sed particula* et *melius abest ed. Omnib. Ante* patronis *inserui* magnis.

2) *Ita Guelf.* 2. *Vulgo* prosequebatur. *Gu.* 1. subsequebatur.

peratore equites, pedites, levis armatura, sic ab illo in maxime opportunis orationis partibus collocabantur. Erat memoria summa, nulla meditationis suspicio. Imparatus semper aggredi ad dicendum videbatur; sed ita erat paratus, ut iudices, illo dicente, nonnumquam viderentur non satis parati ad cavendum fuisse. Verba ipsa, non illa quidem elegantissimo sermone; itaque diligenter loquendi laude caruit, (neque tamen est admodum inquinate locutus,) sed illa, quae proprie [1] laus oratoris est in verbis. (Nam ipsum Latine loqui, est illud quidem, ut paullo ante dixi, in magna laude ponendum; sed non tam sua sponte, quam quod est a plerisque neglectum. Non enim tam praeclarum est scire Latine, quam turpe nescire; neque tam id mihi oratoris boni, quam civis Romani proprium videtur.) Sed tamen Antonius in verbis et eligendis, (neque id ipsum tam leporis causa, quam ponderis,) et collocandis, et comprehensione [2] devinciendis, nihil non ad rationem, et tamquam ad artem dirigebat; verum multo magis hoc idem in sententiarum ornamentis et conformationibus. Quo genere quia praestat omnibus Demosthenes, iccirco a doctis oratorum est princeps iudicatus. *Σχήματα* enim quae vocant Graeci, ea maxime ornant oratorem; [3] eaque non tam in verbis pingendis habent pondus, quam in illuminandis sententiis. Sed quum haec magna in Antonio, tum actio singularis; quae si partienda est in gestum atque vocem,

1) *Lambin.* propria.
2) *Cuelf.* 1. 2. compressione.
3) *In multis edd. est* orationem, *minus bene.*

gestus erat non verba exprimens, sed cum sententiis congruens. Manus, humeri, latera, supplosio pedis, status, incessus, omnisque motus cum rebus sententiisque [1] consentiens; vox permanens, verum subrauca natura. Sed hoc vitium huic uni in bonum convertebat. Habebat enim flebile quiddam in questionibus, [2] aptumque quum ad fidem faciendam, tum ad misericordiam commovendam; ut verum videretur in hoc illud, quod Demosthenem ferunt ei, qui quaesivisset, quid primum esset in dicendo, actionem; quid secundum, idem, et idem tertium, respondisse. Nulla res magis penetrat in animos, eosque fingit, format, flectit, talesque oratores videri facit, quales ipsi se videri volunt.

XXXVIII. Huic alii parem esse dicebant, alii anteponebant L. Crassum. Illud quidem certe omnes ita iudicabant, neminem esse, qui, horum alterutro patrono, cuiusquam ingenium requireret. Equidem, quamquam Antonio tantum tribuo, quantum supra dixi, tamen Crasso nihil statuo fieri potuisse perfectius. Erat summa gravitas; erat cum gravitate iunctus facetiarum et urbanitatis oratorius, non scurrilis, lepos; Latine loquendi accurata, et sine molestia diligens elegantia; in disserendo mira explicatio; quum de iure civili, quum de aequo et bono disputaretur, argumentorum et similitudinum copia.

---

1) *Ita correxi vulg.* cum verbis sententiisque.
2) *Alii, ut Lamb.*, conquestionibus, *alii, ut Gothofr.*, quaestionibus.

XXXIX. Nam, ut Antonius in coniectura movenda, et in sedanda[1] suspicione aut excitanda, incredibilem vim habebat: sic in interpretando, in definiendo, in explicanda aequitate, nihil erat Crasso copiosius: idque quum saepe alias, tum apud centumviros in M' Curii causa cognitum est. Ita enim multa tum contra scriptum pro aequo et bono dixit, ut hominem acutissimum, Q. Scaevolam, et in iure, in quo illa causa vertebatur, paratissimum,[2] obrueret argumentorum exemplorumque copia; atque ita tum ab his patronis aequalibus, etiam consularibus, causa illa dicta est, quum uterque ex contraria parte ius civile defenderet, ut eloquentium iurisperitissimus Crassus, iurisperitorum eloquentissimus Scaevola putaretur; qui quidem quum peracutus esset ad excogitandum, quid in iure, aut in aequo verum aut esset, aut non esset, tum verbis erat ad rem cum summa brevitate mirabiliter aptus. Quare fuit nobis[3] orator in hoc interpretandi, explanandique, et disserendi genere mirabilis, sic ut simile nihil viderim; in augendo, in ornando, in refellendo magis existimator metuendus, quam admirandus orator. Verum ad Crassum revertamur.

XL. Tum Brutus, Etsi satis, inquit, mihi videbar habere cognitum Scaevolam ex iis rebus, quas audiebam saepe ex C. Rutilio, quo utebatur propter familiaritatem Scaevolae nostri, tamen ista mihi eius dicendi tanta laus,

1) *Vulg.* coniectura movenda aut sedanda suspicione.
2) *Quaedam edd.* peritissimum.
3) *Vulgo*: Quare sit nobis.

nota non erat. Itaque cepi voluptatem, tam ornatum virum, tamque excellens ingenium fuisse in nostra re publica.

Hic ego, Noli, inquam, Brute, existimare, his duobus quidquam fuisse in nostra civitate praestantius. Nam, ut paullo ante dixi, consultorum alterum disertissimum, disertorum alterum consultissimum fuisse: sic in reliquis rebus ita dissimiles erant inter sese, statuere ut tamen non posses, utrius te malles similiorem. Crassus erat elegantium parcissimus, Scaevola parcorum elegantissimus. Crassus in summa comitate habebat etiam severitatis satis, Scaevolae multa in severitate non deerat tamen comitas. Licet omnia hoc modo; sed vereor, ne fingi videantur haec, ut dicantur a me quodam modo; [1] res se tamen sic habet. Quum omnis virtus sit, ut vestra, Brute, vetus Academia dixit, mediocritas: uterque horum medium quiddam volebat sequi; sed ita cadebat, ut alter ex alterius laude partem, uterque autem suam totam haberet.

XLI. Tum Brutus, Quum ex tua oratione mihi videor, inquit, bene Crassum et Scaevolam cognovisse; tum, de te et de Ser. Sulpicio cogitans, esse quandam vobis cum illis similitudinem indico.

Quonam, inquam, istuc modo?

Quia mihi et tu videris, inquit, tantum iuris civilis scire voluisse, quantum satis esset ora-

1) *Sic Gu. 1. 2. Et recte monuit Ern. divisim scribendum* quodam modo (*i. e. ut concinnitatem captem et eius laudem petam per illa σχήματα parium paribus relatorum*) *non, ut in multis est*, quodammodo.

oratori; et Servius eloquentiae tantum assumpsisse, ut ius civile facile possit tueri; aetatesque vestrae, ut illorum, nihil, aut non fere multum differunt.

Et ego, De me, inquam, dicere nihil est necesse: de Servio autem et tu probe dicis, et ego dicam, quod sentio. Non enim facile quem [1] dixerim plus studii, quam illum, et ad dicendum, et ad omnes bonarum rerum disciplinas adhibuisse. Nam et in iisdem exercitationibus, ineunte aetate, fuimus; et postea una Rhodum ille etiam profectus est, quo melior esset et doctior; et, inde ut rediit, videtur mihi in secunda arte primus esse maluisse, quam in prima secundus. Atque haud scio, an par principibus esse potuisset; sed fortasse maluit, id quod est adeptus, longe omnium, non eiusdem modo aetatis, sed eorum etiam, qui fuissent, in iure civili esse princeps.

Hic Brutus, Ain' tu? inquit. Etiamne Q. Scaevolae Servium nostrum anteponis?

Sic enim, inquam, Brute, existimo, iuris civilis magnum usum et apud Scaevolam, et apud multos fuisse; artem, in hoc uno; quod numquam effecisset ipsius iuris scientia, nisi eam praeterea didicisset artem, quae doceret rem universam tribuere in partes, latentem explicare definiendo, obscuram explanare interpretando; ambigua primum videre, deinde distinguere; postremo habere regulam, qua vera et falsa iudicarentur, et quae, quibus positis, [2] essent, quaeque non essent conse-

1) *Lambin.* quemquam.
2) propositis *Gu.* 1. 2. *ut ed. Gothofr. et al.*

quentia. Hic enim attulit hanc artem omnium artium magistram,[1] quasi lucem, ad ea, quae confuse ab aliis aut respondebantur, aut agebantur.

XLII. Dialecticam mihi videris dicere, inquit.[2]

Recte, inquam, intelligis; sed adiunxit etiam et literarum scientiam, et loquendi elegantiam, quae ex scriptis eius, quorum similia nulla sunt, facillime perspici potest. Quumque iuris discendi[3] causa duobus peritissimis operam dedisset, L. Lucilio Balbo, C. Aquillio Gallo; Galli, hominis acuti et exercitati, promptam et paratam in agendo et in respondendo celeritatem subtilitate diligentiaque superavit; Balbi, docti et eruditi hominis, in utraque re consideratam tarditatem vicit expediendis conficiendisque rebus; sic et habet, quod uterque eorum habuit, et explevit, quod utrique defuit. Itaque, ut Crassus mihi videtur sapientius fecisse, quam Scaevola: (hic enim causas studiose recipiebat, in quibus a Crasso superabatur; ille se consuli nolebat, ne qua in re inferior esset, quam Scaevola;) sic Servius sapientissime. Quum enim duae[4] civiles artes ac forenses plurimum et laudis haberent et gratiae, perfecit, ut altera praestaret omnibus, ex altera tantum assumeret,

1) *Sic edidi pro vulg.* maximam. *Heusingerus sic interpungebat:* artem, omnium artium maximam quasi lucem.

2) inquit, dicere *Gu.* 1. 2.

3) *Vulgo* quumque discendi causa. *Inserui* iuris, *quod hic abesse nequit.*

4) *In Gu.* 1. 2. sic Servius sapientissime, quum duae etc.

quantum esset, et ad tuendum ius civile, et ad obtinendam consularem dignitatem, satis.

Tum Brutus, Ita prorsus, inquit, et antea putabam. Audivi enim nuper eum studiose et frequenter Sami, quum ex eo ius nostrum pontificium, qua ex parte cum iure civili coniunctum esset, vellem cognoscere; et nunc meum iudicium multo magis confirmo testimonio et iudicio tuo; simul illud gaudeo, quod et aequalitas vestra, et pares honorum gradus, et artium studiorumque quasi finitima vicinitas, tantum abest ab obtrectatione invidiaque, quae solet lacerare plerosque, ut ea non modo non exulcerare vestram gratiam, sed etiam conciliare videatur. Quali enim te erga illum perspicio, tali illum in te voluntate iudicioque cognovi. Itaque doleo et illius consilio, et tua voce populum Romanum carere tam diu; quod quum per se dolendum est, tum multo magis consideranti, ad quos ista, non translata sint, sed nescio quo pacto devenerint.

Hic Atticus, Dixeram, inquit, a principio, de re publica ut sileremus; itaque faciamus. Nam si isto modo volumus singulas res desiderare, non modo quaerendi,[1] sed ne lugendi quidem finem reperiemus.

XLIII. Pergamus ergo, inquam, ad reliqua, et institutum ordinem persequamur. Paratus igitur veniebat Crassus, exspectabatur, audiebatur; a principio statim, quod erat apud

---

1) *Ern. recepit ex edit. Med. Ald.* querendi. *Heusingerus vero lectionem* quaerendi *defendit sic, ut sit i. q.* cum dolore desiderandi.

eum semper accuratum, exspectatione dignus videbatur; non multa iactatio corporis, non inclinatio vocis, nulla inambulatio, non crebra supplosio pedis; vehemens, et interdum irata, et plena iusti doloris oratio; multae et cum gravitate facetiae; quodque difficile est, idem et perornatus, et perbrevis. Iam in altercando invenit parem neminem; versatus est in omni fere genere causarum; mature in locum principum oratorum venit. Accusavit C. Carbonem, eloquentissimum hominem, admodum adolescens; summam ingenii non laudem modo, sed etiam admirationem est consecutus. Defendit postea Liciniam virginem, quum annos XXVII natus esset. In ea ipsa causa fuit eloquentissimus, orationisque eius scriptas quasdam partes reliquit. Voluit adolescens in colonia Narbonensi causae popularis aliquid attingere, eamque coloniam, ut fecit, ipse deducere. Exstat in eam legem senior, ut ita dicam, quam illa aetas ferebat, oratio. Multae deinde causae; sed ita tacitus tribunatus, ut, nisi in eo magistratu cenavisset apud praeconem Granium, idque bis nobis [1] narravisset Lucilius, tribunum plebis nesciremus fuisse.

Ita prorsus, inquit Brutus: sed ne de Scaevolae quidem tribunatu quidquam audivisse videor, et eum collegam Crassi credo fuisse.

Omnibus quidem aliis, inquam, in magistratibus, sed tribunus anno post fuit, eoque in rostris sedente suasit Serviliam legem Crassus. Nam censuram sine Scaevola gessit. Eum

---

1) *Vulg.* nobis bis. *Sed* bis *abest ed. Rom. In Cu.* 2. *est* idque narravisset bis nobis Lucilius.

enim magistratum nemo umquam Scaevolarum petivit. Sed haec Crassi quum edita oratio est, quam te saepe legisse certo scio, quatuor et triginta tum habebat annos, totidemque annis mihi aetate praestabat. His enim consulibus eam legem suasit, quibus nati sumus, quum ipse esset Q. Caepione consule natus, et C. Laelio, triennio ipso minor, quam Antonius. Quod iccirco posui, ut, dicendi Latine prima maturitas in qua aetate exstitisset, posset notari; et intelligeretur iam ad summum paene esse perductam, ut eo nihil ferme quisquam addere posset, nisi qui a philosophia, a iure civili, ab historia fuisset instructior.

XLIV. Erit? inquit Brutus; an iam est iste, [1] quem exspectas?

Nescio, inquam. Sed est etiam L. Crassi in consulatu, pro Q. Caepione, defensione iuncta, non brevis, ut laudatio, ut oratio autem, brevis; postrema censoris oratio, qua anno duodequinquagesimo usus est. In his omnibus inest quidam sine ullo fuco veritatis color. Quin etiam comprehensio, et ambitus ille verborum, si sic periodum appellari placet, erat apud illum contractus et brevis, et in membra quaedam, quae *κῶλα* Graeci vocant, dispertiebat orationem lubentius.

Hoc loco Brutus, Quandoquidem tu istos oratores, inquit, tantopere laudas: vellem aliquid Antonio, praeter illum de ratione dicendi sane exilem libellum, plura Crasso libuis-

---

1) *Vulgo:* Erit, inquit, M. Brutus, aut iam est iste. *Nos Heusingeri emendationem secuti sumus.*

set scribere. Quum enim omnibus memoriam sui, tum etiam disciplinam dicendi nobis reliquissent. Nam Scaevolae dicendi elegantiam satis ex iis orationibus, [1] quas reliquit, habemus cognitam.

Et ego, Mihi quidem a pueritia quasi magistra fuit, inquam, illa in legem Caepionis oratio; in qua et auctoritas ornatur senatus, quo pro ordine illa dicuntur, et invidia concitatur in iudicum et in accusatorum factionem, contra quorum potentiam populariter tum dicendum fuit. Multa in illa oratione graviter, multa leniter, multa aspere, multa facete dicta sunt; plura etiam dicta, quam scripta, quod ex quibusdam capitibus expositis, nec explicatis intelligi potest. Ipsa illa censoria contra Cn. Domitium collegam non est oratio, sed quasi capita rerum, et orationis commentarium paullo plenius. Nulla est enim altercatio clamoribus umquam habita maioribus. Et vero fuit in hoc et popularis dictio excellens; Antonii genus dicendi multo aptius judiciis, quam concionibus.

XLV. Hoc loco ipsum Domitium non relinquo. Nam etsi non fuit in oratorum numero, tamen pono, satis in eo fuisse orationis atque ingenii, [2] quo et magistratus personam, et consularem dignitatem tueretur; quod idem de C. Coelio dixerim, industriam in eo summam fuisse, summasque virtutes,

1) ex orationibus *Gu.* 1. 2.

2) *Suspicor Ciceronem scripsisse:* Nam etsi non in oratorum numero pono, tamen puto satis in eo fuisse industriae atque ingenii.

eloquentiae tantum, quod esset, in rebus privatis, amicis eius, in re publica, ipsius dignitati satis. Eodem tempore M. Herennius in mediocribus oratoribus, Latine et diligenter loquentibus, numeratus est; qui tamen summa nobilitate hominem, cognatione, sodalitate, collegio, summa etiam eloquentia, L. Philippum, in consulatus petitione superavit. Eodem tempore C. Clodius, etsi propter summam nobilitatem et singularem potentiam magnus erat, tamen etiam eloquentiae quandam mediocritatem afferebat. Eiusdem fere temporis fuit eques Romanus C. Titius, qui, meo iudicio, eo pervenisse videtur, quo potuit fere Latinus orator sine Graecis literis, et sine multo usu pervenire. Huius orationes tantum argutiarum, tantum exemplorum, tantum urbanitatis habent, ut paene Attico stilo scriptae esse videantur. Easdem argutias in tragoedias, satis ille quidem acute, [1] sed parum tragice transtulit. Quem studebat imitari L. Afranius poeta, homo perargutus, in fabulis quidem etiam, ut scitis, disertus. Fuit etiam Q. Rubrius Varro, qui a senatu hostis cum C. Mario iudicatus est, acer et vehemens accusator. In eo genere sane probabilis, doctus autem Graecis literis, propinquus noster, factus ad dicendum, M. Gratidius, M. Antonii perfamiliaris, cuius praefectus quum esset in Cilicia, est interfectus; qui accusavit C. Fimbriam, M. Marii Gratidiani patrem. [2]

---

1) *Sic Guelf.* 1. 2. *recte. Vulgo* satis quidem ille acute.

2) *Sic Guelf.* 1. 2. *it. Edd. Ven. Med. Ald. Iunt. Vulgo* M. Marii Gratidiani pater. *Heusingerus transponenda putabat verba:* M. Gratidius, M. Marii Gratidiani pater, M. Antonii perfamiliaris — qui accusavit C. Fimbriam.

XLVI. Atque etiam apud socios et Latinos oratores habiti sunt Q. Vettius Vettianus, e Marsis, quem ipse cognovi, prudens vir, et in dicendo brevis; Q. et D. Valerii Sorani, vicini et familiares mei, non tam in dicendo admirabiles, quam docti et Graecis literis et Latinis; C. Rusticellus Bononiensis, is quidem et exercitatus. et natura volubilis. Omnium autem eloquentissimus extra hanc urbem T. Betucius Barrus Asculanus, cuius sunt aliquot orationes Asculi habitae. Illa Romae contra Caepionem, nobilis sane, cui orationi Caepionis ore respondit Aelius; qui scriptitavit orationes multis, orator ipse nunquam fuit. Apud maiores autem nostros video disertissimum habitum ex Latio L. Papirium Fregellanum, Ti. Gracchi, P. F. fere aetate; eius etiam oratio est pro Fregellanis, coloniisque Latinis, habita in senatu.

Tum Brutus, Quid tu igitur, inquit, tribuis istis externis quasi oratoribus?

Quid censes, inquam, nisi idem, quod urbanis? praeter unum, quod non est eorum urbanitate quadam quasi colorata oratio.

Et Brutus. Qui est, inquit, iste tandem urbanitatis color?

Nescio, inquam; tantum esse quendam scio. Id tu, Brute, iam intelliges, quum in Galliam veneris. Audies tu quidem etiam verba quaedam non trita Romae; sed haec mutari, dediscique possunt; illud est maius, quod in vocibus nostrorum oratorum retinnit[1] quiddam et resonat urbanius. Nec hoc in ora-

1) *Vulgo* recinit. *In Gu.* 1. 2. *est* retinuit. *Inde Schneiderus veram lectionem eruit* retinnit.

toribus modo apparet, sed etiam in ceteris. Ego memini T. Tincam Placentinum, hominem facetissimum, cum familiari nostro Q. Granio praecone dicacitate certare.

Eon', inquit Brutus, de quo multa Lucilius?

Isto ipso; sed Tincam non minus multa ridicule dicentem Granius obruebat nescio quo sapore vernaculo; ut ego iam non mirer, illud Theophrasto accidisse, quod dicitur, quum percontaretur ex anicula quadam, quanti aliquid venderet, et respondisset illa, atque addidisset: *Hospes, non pote minoris*; tulisse eum moleste, se non effugere hospitis speciem, quum aetatem ageret Athenis, optimeque loqueretur. Omnino, sicut opinor, in nostris est quidam urbanorum, sicut illic Atticorum, sonus. Sed domum redeamus, id est, ad nostros revertamur. [1]

XLVII. Duobus igitur summis, Crasso et Antonio, L. Philippus proximus accedebat, sed longo intervallo tamen proximus. Itaque eum, etsi nemo intercedebat, qui se illi anteferret, neque secundum tamen, neque tertium dixerim. Nec enim in quadrigis eum secundum numeraverim, aut tertium, qui vix e carceribus exierit, quum palmam iam primus acceperit; nec in oratoribus, qui tantum absit a primo, vix ut in eodem curriculo esse videatur. Sed tamen erant ea in Philippo, quae, qui sine comparatione illorum specta-

1) *Aut* id est, ad nostros revertamur *e glossa accessisse, aut certe legendum videtur:* et ad nostros revertamur.

ret, satis magna diceret; summa libertas in oratione, multae facetiae; satis creber in reperiendis, solutus in explicandis sententiis; erat etiam inprimis, ut temporibus illis, Graecis doctrinis institutus, in altercando cum aliquo aculeo et maledicto facetus. Horum aetati prope coniunctus L. Gellius non tam vendibilis orator, quam ut nescires, quid ei deesset. Nec enim erat indoctus, nec tardus ad excogitandum, nec Romanarum rerum immemor, et verbis solutus satis; sed in magnos oratores inciderat eius aetas; multam tamen operam amicis, et utilem praebuit; atque ita diu vixit, ut multarum aetatum oratoribus implicaretur, multum etiam in causis versaretur. Iisdem fere temporibus D. Brutus, is, qui consul cum Mamerco fuit, homo et Graecis doctus literis et Latinis. Dicebat etiam L. Scipio non imperite, Cnaeusque Pompeius, Sex. F. aliquem numerum obtinebat. Nam Sex. frater eius praestantissimum ingenium contulerat ad summam iuris civilis, et ad perfectam geometriae et rerum Stoicarum scientiam. Item in iure, et ante hos M. Brutus, et paullo post eum C. Bilienus, homo per se magnus, simili ratione prope [1] summus evaserat; qui consul factus esset, nisi in Marianos consulatus, et in eas petitionis angustias incidisset. Cn. autem Octavii eloquentia, quae fuerat ante consulatum ignorata, in consulatu multis concionibus est vehementer probata. Sed ab eis, qui tantum in dicentium

---

1) *Sic transposui verba, quae vulgo sic procedunt:* prope simili ratione summus evaserat.

numero, non in oratorum fuerunt, iam ad oratores revertamur.

Censeo, inquit Atticus. Eloquentes enim videbare, non sedulos velle conquirere.

XLVIII. Festivitate igitur, et facetiis, inquam, C. Iulius, L. F. et superioribus et aequalibus suis omnibus praestitit, oratorque fuit minime ille quidem vehemens, sed nemo umquam urbanitate, nemo lepore, nemo suavitate conditior. Sunt eius aliquot orationes, ex quibus, sicut ex eiusdem tragoediis, lenitas eius sine nervis perspici potest. Eius aequalis P. Cethegus, cui de re publica satis suppeditabat oratio. Totam enim tenebat eam, penitusque cognorat. Itaque in senatu consularium auctoritatem assequebatur; sed in causis publicis nihil, in privatis satis veterator videbatur. Erat in privatis causis Q. Lucretius Vispillo, et acutus, et iurisperitus. Nam Ofella,[1] concionibus aptior,[2] quam iudiciis. Prudens etiam T. Annius Velina, et in eius generis causis orator sane tolerabilis. In eodem genere causarum multum erat T. Iuventius, nimis ille quidem lentus in dicendo, et paene frigidus; sed et callidus, et in capiendo adversario versutus, et praeterea nec indoctus, et magna cum iuris civilis intelligentia. Cuius auditor P. Orbius, meus fere aequalis, in dicendo non nimis exercitatus, in iure autem civili non inferior, quam magister fuit. Nam T. Aufidius, qui vixit ad summam senectutem, volebat esse similis horum, eratque et

1) *Vulgo* Aphilia. *Lambinus dedit* Ofella.
2) *Sic Victor. Vulg.* aptior concionibus.

bonus vir, et innocens, sed dicebat parum. Nec sane plus frater eius M. Virgilius, qui tribunus plebis L. Sullae imperatori diem dixit. Eius collega P. Magius, in dicendo paullo tamen copiosior. Sed omnium oratorum, sive rabularum, qui aut plane indocti, et inurbani,[1] aut rustici etiam fuerunt, quos quidem ego cognoverim, solutissimum in dicendo et acutissimum iudico, nostri ordinis Q. Sertorium, equestris C. Gorgonium. Fuit etiam facilis, et expeditus ad dicendum, et vitae splendore multo, et ingenio sane probabili, T. Iunius, L. F. tribunicius, quo accusante P. Sextius, praetor designatus, damnatus est ambitus. Is processisset honoribus longius, nisi semper infirma atque etiam aegra valitudine fuisset.

XLIX. Atque ego praeclare intelligo, me in eorum commemoratione versari, qui nec habiti sint oratores, neque fuerint, praeteririque a me aliquot ex veteribus, commemoratione aut laude dignos; sed hoc quidem ignoratione. Quid est enim superioris aetatis, quod scribi possit de iis, de quibus nulla monumenta loquuntur, nec aliorum, nec ipsorum? De iis autem, quos ipsi vidimus, neminem fere praetermittimus eorum, quos aliquando dicentes vidimus. Volo enim sciri, in tanta et tam vetere re publica maximis praemiis eloquentiae propositis, omnes cupisse dicere, non plurimos[2] ausos esse, potuisse pau-

1) *Sic emendavit Heusingerus, adhibita Gu.* 1. *auctoritate, in quo est* et inurbani. *Vulgo* qui et plane indocti aut inurbani.

2) non plurimos, *ut infra c.* 78. quam non multi ausi sint dicere.

cos. Ego tamen ita de unoquoque dicam, ut intelligi possit, quem existimem clamatorem,[1] quem oratorem fuisse. Iisdem fere temporibus, aetate inferiores paullo, quam Iulius, sed aequales propemodum fuerunt C. Cotta, P. Sulpicius, Q. Varius, Cn. Pomponius, C. Curio, L. Fufius, M. Drusus, P. Antistius,[2] nec ulla aetate uberior oratorum foetus fuit. Ex his Cotta et Sulpicius quum meo iudicio, tum omnium, facile primas tulerunt.

Hic Atticus, Quomodo istuc dicis, inquit, quum tuo iudicio, tum omnium? Semperne in oratore probando, aut improbando, vulgi iudicium cum intelligentium iudicio congruit? An alii probantur a multitudine, alii autem ab iis, qui intelligunt?

Recte requiris, inquam, Attice; sed audies ex me fortasse, quod non omnes probent.

An tu, inquit, id laboras, si huic modo Bruto probaturus[3] es?

Plane, inquam, Attice, disputationem hanc[4] multo malim tibi et Bruto placere; eloquentiam autem meam populo probari velim. Etenim necesse est, qui ita dicat, ut a multitudine probetur, eundem doctis probari. Nam, quid in dicendo rectum sit, aut pravum, ego iudicabo, si modo is sum, qui id possim aut sciam iudicare; qualis vero sit orator, ex eo, quod is dicendo efficiet, poterit intelligi. Tria

---

1) *Gothofr. coni.* declamatorem.

2) *Sic ex ed. Rom. rescribi voluit Rivius; antea edebatur fere* M. Drusus patricius. *Gronovius e vestigiis Mss. malebat* P. Aristius.

3) *Lambin.* te probaturus, *minus bene.*

4) *Post haec verba delevi ineptum glossema:* de oratore probando aut improbando.

sunt enim, (ut quidem ego sentio,) quae sint[1] efficienda dicendo; ut doceatur is, apud quem dicetur, ut delectetur, ut moveatur vehementius. Quibus virtutibus oratoris horum quidque efficiatur, aut quibus vitiis orator aut non assequatur haec, aut etiam in his labatur et cadat, artifex aliquis iudicabit. Efficiatur autem ab oratore, necne, ut ii, qui audiunt,[2] ita afficiantur, ut orator velit, vulgi assensu et populari approbatione iudicari solet. Itaque numquam de bono oratore, aut non bono, doctis hominibus cum populo dissensio fuit.

L. An censes, dum illi viguerunt, quos ante dixi, non eosdem gradus oratorum vulgi iudicio et doctorum fuisse? De populo si quem ita rogavisses: *Quis est in hac civitate eloquentissimus?* in Antonio et Crasso aut dubitaret, aut hunc alius, illum alius diceret. Nemone Philippum,[3] tam suavem oratorem, tam gravem, tam facetum, his anteferret, quem nosmet ipsi, qui haec arte aliqua volumus expendere, proximum illis fuisse diximus? Nemo profecto. Id enim ipsum est summi oratoris, summum oratorem populo videri. Quare tibicen Antigenidas dixerit discipulo sane frigenti ad populum: *Mihi cane et Musis*; ego huic Bruto dicenti, ut solet, apud multitudinem: *Mihi cane et populo, mi Brute*, di-

---

1) quae sunt *Gu.* 1. 2.

2) *Sic. Gu.* 1. 2. *ut vulgo. Sine causa Ern. correxit* audiant.

3) *Gruterus praeferebat lectionem Ms. Pal.* Nemo ut Philippum. *Ernestius putabat utramque lectionem coniungi posse*: Nemon' ut Philippum.

xerim: ut, qui audient,[1] quid efficiatur; ego, etiam cur id efficiatur, intelligam. Credit iis, quae dicuntur, qui audit oratorem; vera putat, assentitur, probat; fidem facit oratio. Tu artifex, quid quaeris amplius? Delectatur audiens multitudo, et ducitur oratione, et quasi voluptate quadam perfunditur. Quid habes quod disputes? Gaudet, dolet; ridet, plorat; favet, odit; contemnit, invidet;[2] ad misericordiam inducitur, ad pudendum, ad pigendum; irascitur, mitigatur;[3] sperat, timet: haec perinde accidunt, ut eorum, qui adsunt, mentes verbis, et sententiis, et actione tractantur. Quid est, quod exspectetur docti alicuius sententia? Quod enim probat multitudo, hoc idem doctis probandum est. Denique hoc specimen est popularis iudicii, in quo numquam fuit populo cum doctis intelligentibusque dissensio. Quum multi essent oratores in vario genere dicendi, quis umquam ex his excellere iudicatus est vulgi iudicio, qui non idem a doctis probaretur? Quando autem dubium fuisset apud patres nostros, eligendi cui patroni daretur optio, quin aut Antonium optaret, aut Crassum? At erant [4] multi alii: tamen, utrum de his potius, dubitasset aliquis, quin alterum, nemo. Quid adolescentibus nobis, quum esset Cotta et Hortensius, num

---

1) *Ern. frustra correxit* audiant.

2) *Fortasse legendum* favet, invidet; diligit, odit; admiratur, contemnit; ad misericordiam etc. *Cf. Orat. c.* 38.

3) *Ita correxi vulg.* miratur. *Sic enim alibi Cic. de Orat. II.* 44. *et Orat. c.* 38. irasci *et* mitigari *sibi opponuntur.*

4) *Recte sic Ern. Vulg.* aderant.

quis, cui quidem eligendi potestas esset, quemquam his anteponebat?

LI. Tum Brutus, Quid tu, inquit, quaeris alios? de te ipso nonne, quid optarent rei, quid ipse Hortensius iudicaret, videbamus? qui, quum partiretur tecum causas, (saepe enim interfui,) perorandi locum, ubi plurimum pollet oratio, semper tibi relinquebat.

Faciebat ille quidem, inquam; et mihi, benivolentia, credo, ductus, tribuebat omnia. Sed ego, quae de me populi sit opinio, nescio: de reliquis hoc affirmo, qui vulgi opinione disertissimi habiti sint, eosdem intelligentium quoque iudicio fuisse probatissimos. Nec enim posset idem Demosthenes dicere, quod dixisse Antimachum, Clarium poetam, ferunt, qui quum, convocatis auditoribus, legeret eis magnum illud, quod novistis. volumen suum, et eum legentem omnes, praeter Platonem, reliquissent, *Legam*, inquit, *nihilo minus: Plato enim mihi unus instar est millium.* [1] Et recte. Poema enim reconditum, paucorum approbationem, [2] oratio popularis, adsensum vulgi debet movere. At, si eundem hunc Platonem unum auditorem haberet Demosthenes, quum esset relictus a ceteris, verbum facere non posset. Quid? Tu, Brute, possesne, [3] si te, ut Curionem quondam, concio reliquisset?

Ego

1) *Vulgo* omnium millium, *in quo* omnium, *quod misere friget, delevi.*

2) approbatione — ad sensum — moveri *Gru.*

3) *Gu.* 1. 2. posses nisi te; *quod habent etiam ed. Ven. cod. Palat. unde Gulielm. bene correxit* possesne.

Ego vero, inquit ille, ut me tibi indicem, in eis etiam causis, in quibus omnis res nobis cum iudicibus est, non cum populo, tamen, si a corona relictus sim, non queam dicere.

Ita se, inquam, res habet. Ut, si tibiae inflatae non referant sonum, abiiciendas eas sibi tibicen putet: sic oratori populi aures tanquam tibiae sunt; eae si inflatum non recipiunt, [aut si auditor omnino tamquam equus non facit], [1] agitandi finis faciendus est. Hoc tamen interest, quod vulgus interdum non probandum oratorem probat: sed probat sine comparatione: quum a mediocri, aut etiam a malo delectatur, eo est contentus; esse melius non sentit; illud, quod est, qualecumque est, probat. Tenet enim aures vel mediocris orator, sit modo aliquid in eo: nec res ulla plus apud animos hominum, quam ordo et ornatus orationis valet.

LII. Quare quis ex populo, quum Q. Scaevolam pro M. Coponio dicentem audiret in ea causa, de qua ante dixi, quidquam politius, aut elegantius, aut omnino melius aut exspectaret, aut posse fieri putaret? Quum is hoc probare vellet, M' Curium, quum ita heres institutus esset, si pupillus ante mortuus esset, quam in suam tutelam venisset, pupillo non nato heredem esse non posse: quid ille non dixit de testamentorum iure? de antiquis formulis? quid? quemadmodum scribi oportuisset, si etiam filio non nato heres institueretur? quam captiosum esset populo,

1) *Uncis inclusa spuria videntur.*

quod scriptum esset, negligi, et opinione quaeri voluntates, et interpretatione disertorum scripta simplicium hominum pervertere? Quam ille multa de auctoritate patris sui, qui semper ius illud esse defenderat? quam omnino multa de conservando iure civili? quae quidem omnia quum perite, et scienter, tum ita breviter, et presse, et satis ornate, et pereleganter diceret: quis esset in populo, qui aut exspectaret, aut fieri posse quidquam melius putaret?

LIII. At vero, ut contra Crassus ab adolescente delicato, qui in litore ambulans scalmum reperisset, ob eamque rem aedificare navem concupivisset, exorsus est, similiter Scaevolam ex uno scalmo captionis hereditatem effecisse: hoc ille initio consecutisque multis eiusdem generis sententiis delectavit centumvirale iudicium, animosque omnium,[1] qui aderant, in hilaritatem a severitate traduxit: quod est unum ex tribus, quae dixi ab oratore effici debere. Deinde hoc voluisse eum, qui testamentum fecisset, hoc sensisse, quoquo modo filius non esset, qui in suam tutelam veniret,[2] sive non natus, sive ante mortuus, Curius heres ut esset: ita scribere plerosque, et id valere, et valuisse semper. Haec et multa eiusmodi dicens, fidem faciebat: quod

1) *Ita correxi h. l. quum vulgo sic legeretur:* Similiter Scaevolam ex uno scalmo captionis centumvirale iudicium hereditatis effecisse, hoc in illo initio consecutus multis eiusdem generis sententiis delectavit, animosque omnium etc.

2) *Ern. ex ed. Ven. Med. Vict. reposuit* venisset. *Verum tamen est* veniret, *quod habet etiam Gu.* 1. 2.

est ex tribus oratoris officiis alterum. Deinde aequum bonum testamentorum sententias voluntatesque tutatus est: quanta esset in verbis captio, quum in ceteris rebus, tum in testamentis, si negligerentur voluntates; quantam sibi potentiam Scaevola assumeret, si nemo auderet testamentum facere postea, nisi de illius sententia. Haec tum graviter, [1] tum ab exemplis copiose, tum varie, tum etiam ridicule et facete explicans, eam admirationem assensionemque commovit, dixisse ut contra nemo videretur. Hoc erat oratoris officium partitione tertium, genere maximum. Hic ille de populo iudex, qui separatim alterum admiratus esset, idem, audito altero, iudicium suum contemneret. At vero intelligens et doctus, audiens Scaevolam, sentiret esse quoddam uberius dicendi genus et ornatius. Ab utroque autem, causa perorata, si quaereretur, uter praestaret orator, numquam profecto sapientis iudicium a iudicio vulgi discreparet.

LIV. Qui praestat igitur intelligens imperito? magna re et difficili: si quidem magnum est scire, quibus rebus efficiatur, amittaturve dicendo illud quidquid est, quod aut effici dicendo oportet, aut amitti non oportet. Praestat etiam illo doctus auditor indocto, quod saepe, quum oratores duo, aut plures populi iudicio probantur, quod dicendi genus optimum sit, intelligit. Nam illud, quod populo non probatur, ne intelligenti quidem auditori probari potest. Ut enim ex nervo-

1) *Vulgo* haec quum graviter.

rum sono in fidibus, quam scienter ei pulsi sint, intelligi solet: sic ex animorum motu cernitur, quid tractandis his perficiat orator. Itaque intelligens dicendi existimator, non assidens, et attente audiens, sed uno aspectu, et praeteriens, de oratore saepe iudicat. Videt oscitantem iudicem, loquentem cum altero, nonnumquam etiam circulantem, mittentem ad horas, quaesitorem, ut dimittat, rogantem: intelligit, oratorem in ea causa non adesse, qui possit animis iudicum admovere orationem, tamquam fidibus manum. Idem si praeteriens adspexerit erectos intuentes [1] iudices, ut aut doceri de re, idque etiam vultu probare videantur: aut, ut avem cantu aliquo, sic illos viderit oratione quasi suspensos teneri: aut, id quod maxime opus est, misericordia, odio, motu animi aliquo perturbatos esse vehementius: ea si praeteriens (ut dixi) adspexerit, si nihil audierit, tamen oratorem versari in illo iudicio, et opus oratorium fieri, aut perfectum iam esse, profecto intelliget.

LV. Quum haec disseruissem, uterque assensus est, et ego tamquam de integro ordiens, Quando igitur, inquam, a Cotta et Sulpicio haec omnis fluxit oratio, quum hos maxime iudicio illorum hominum, et illius aetatis dixissem probatos, revertar ad eos ipsos: tum reliquos, ut institui, deinceps persequar. Quoniam ergo oratorum bonorum

1) *Ernestio non placebat* erectos intuentes. *Legendum coniiciebat* erectos intentos. *Non male, si legatur cum copula* erectos et intentos.

(hos enim quaerimus,) duo genera sunt, unum attenuate pressceque, alterum sublate ampleque dicentium: etsi id melius est, quod splendidius et magnificentius, tamen in bonis omnia, quae summa sunt, iure laudantur. Sed cavenda est presso illi oratori inopia et ieiunitas: amplo autem inflatum et corruptum orationis genus. Inveniebat igitur acute Cotta, dicebat pure ac solute, et ut ad infirmitatem laterum perscienter contentionem omnem remiserat, sic ad virium imbecillitatem dicendi accommodabat genus. Nihil erat in eius oratione nisi sincerum, nihil nisi siccum, atque sanum; illudque maximum, quod, quum contentione orationis flectere animos iudicum vix posset, nec omnino eo genere diceret, tractando tamen impellebat, ut idem facerent a se commoti, quod a Sulpicio concitati. Fuit enim Sulpicius vel maxime omnium, quos quidem ego audiverim, grandis, et, ut ita dicam, tragicus orator. Vox tum magna, [1] tum suavis, et splendida; gestus et motus corporis ita venustus, ut tamen ad forum, non ad scenam institutus videretur; incitata et volubilis, nec ea redundans tamen, nec circumfluens oratio. Crassum hic volebat imitari; Cotta malebat Antonium: sed ab hoc vis aberat Antonii, Crassi ab illo lepos.

O magnam, inquit, artem! Brutus, siquidem istis, quum summi essent oratores, duae res maximae, altera alteri defuit.

LVI. Atque in his oratoribus illud animadvertendum est, posse esse summos, qui

1) *Sic Guelf.* 1. *Vulgo* vox quum magna.

inter se sint dissimiles. Nihil enim tam dissimile, quam Cotta Sulpicio, et uterque aequalibus suis plurimum praestitit. Quare hoc doctoris intelligentis est, videre, quo ferat natura sua quemque: et ea duce utentem sic instituere, ut Isocratem in acerrimo ingenio Theopompi, et lenissimo Ephori dixisse traditum est, alteri se calcaria [1] adhibere, alteri frenos. Sulpicii orationes, quae feruntur, eas post mortem eius scripsisse P. Canutius putatur, aequalis meus, homo extra nostrum ordinem meo iudicio disertissimus. Ipsius Sulpicii nulla oratio est; saepeque ex eo audivi, quum se scribere neque consuesse, neque posse diceret. Cottae pro se, lege Varia, quae inscribitur, eam L. Aelius scripsit Cottae rogatu. Fuit is omnino vir egregius, et eques Romanus cum primis honestus, idemque eruditissimus et Graecis literis, et Latinis, antiquitatisque nostrae et in inventis rebus, et in actis, scriptorumque veterum literate peritus. Quam scientiam Varro noster acceptam ab illo, auctamque per sese, vir ingenio praestans, omnique doctrina, pluribus et illustrioribus literis explicavit. Sed idem Aelius Stoicus esse voluit, orator autem nec studuit umquam, nec fuit. Scribebat tamen orationes, quas alii dicerent; ut Q. Metello F., ut Q. Caepioni, ut Q. Pompeio Rufo: quamquam is etiam ipse scripsit eas, quibus pro se est usus, sed non sine Aelio. His enim scriptis [2] etiam ipse interfui, quum essem apud Aelium adolescens, eumque audire perstudiose solerem.

1) calcar *Guelf.* 1.
2) *Lambin.* scribendis.

Cottam autem miror, summum ipsum oratorem minimeque ineptum, Aelianas leves oratiunculas voluisse existimari suas.

LVII. His duobus eiusdem aetatis annumerabatur nemo tertius: sed mihi placebat Pomponius maxime, vel dicam, minime displicebat. Locus erat omnino in maximis causis, praeter eos, de quibus supra dixi, nemini: propterea quod Antonius, qui maxime expetebatur, facilis in causis recipiendis erat; fastidiosior Crassus, sed tamen recipiebat. Horum qui neutrum habebat, confugiebat ad Philippum fere, aut ad Caesarem; secundum Philippum et Caesarem Cotta [1] et Sulpicius expetebantur. Ita ab iis sex patronis causae illustres agebantur; neque tam multa, quam nostra aetate, iudicia fiebant; neque hoc, quod nunc fit, ut causae singulae defenderentur a pluribus, quo nihil est vitiosius. Respondemus iis, quos non audivimus; in quo primum saepe aliter est dictum, aliter ad nos relatum; deinde magni interest coram videre me, quemadmodum adversarius de quaque re asseveret, maxime autem quemadmodum quaeque res audiatur. Sed nihil vitiosius, quam, quum unum corpus debeat esse defensionis, nasci de integro causam, quum sit ab altero perorata. Omnium enim causarum unum est naturale principium, una peroratio; reliquae partes, quasi membra, suo quaeque loco locata, suam et vim et dignitatem tenent.

---

1) *Vulgo* Cotta secundum Philippum et Caesarem et Sulpicius expetebantur. *Verba* secundum Philippum et Caesarem *inseruit Lambinus.*

Quum autem difficile sit, in longa oratione non aliquando aliquid ita dicere, ut sibi ipse non conveniat: [1] quanto difficilius cavere, ne quid dicas, quod non conveniat eius orationi, qui ante te dixerit? Sed quia et labor multo maior est, totam causam, quam partem dicere, et quia plures ineuntur gratiae, si uno tempore dicas pro pluribus, iccirco hanc consuetudinem lubenter ascivimus.

LVIII. Erant tamen, quibus videretur illius aetatis tertius Curio, quia splendidioribus fortasse verbis utebatur, et quia Latine non pessime loquebatur, usu, credo, aliquo domestico; nam literarum admodum nihil sciebat. Sed magni interest, quos quisque audiat quotidie domi, quibuscum loquatur a puero, quemadmodum patres, paedagogi, matres etiam loquantur. Legimus epistolas Corneliae, matris Gracchorum; apparet, filios non tam in gremio educatos, quam in sermone matris. Auditus est nobis Laeliae C. F. saepe sermo. Ergo illam patris elegantia tinctam vidimus; et filias eius Mucias ambas, [2] quarum sermo mihi fuit notus; et neptes Licinias, quas nos quidem ambas, hanc vero Scipionis etiam tu, Brute, credo, aliquando audisti loquentem.

Ego vero, ac lubenter quidem, inquit Brutus; et eo lubentius, quod L. Crassi erat filia,

---

1) *Lambin.* ut sibi ipsum non conveniat. *Vulgatam recte defendit Heusingerus. Ernestio placebat:* ut tibi ipse non convenias; *quod tamen non est necessarium.*

2) *Recte refutat Ernestius Gulielmium, qui hic reserībendum putabat*, et filios eius Mucios ambos.

Quid Crassum, inquam, illum censes, istius Liciniae filium, Crassi testamento qui fuit adoptatus?

Summo iste quidem dicitur ingenio fuisse, inquit.

Et vero hic Scipio, collega meus, mihi sane bene et loqui videtur, et dicere.

Recte, inquam, iudicas, Brute. Etenim istius genus est ex ipsius sapientiae stirpe generatum. Nam et de duobus avis iam diximus, Scipione et Crasso; et de tribus proavis, Q. Metello, cuius quatuor filii, P. Scipione, qui ex dominatu Ti. Gracchi privatus in libertatem rem publicam vindicavit, Q. Scaevola augure, qui peritissimus iuris, idemque percomis [1] est habitus. Iam duorum abavorum quam est illustre nomen, P. Scipionis, qui bis consul fuit, qui est Corculum dictus, alterius omnium sapientissimi, C. Laelii!

O generosam, inquit, stirpem, et tamquam in unam arborem plura genera, sic in istam domum multorum insitam atque illigatam [2] sapientiam!

Similiter igitur suspicor, (ut conferamus parva magnis,) Curionis, etsi pupillus relictus est, patrio fuisse instituto puro sermone assuefactam domum; et eo magis hoc iudico, quod neminem ex iis quidem, qui aliquo in numero fuerunt, cognovi in omni genere ho-

---

1) *Lectio Rivii* patronus *admitti nequit. Nam Scaevola non fuit orator: comitas vero eius laudatur Or. I. 45.*

2) *Vulgo* illuminatam, *quod corruptum esse fatentur omnes. Ernestius vel* illatam, *vel* illigatam *legendum esse coniecit. Et hoc quidem nunc recepi, quia in insitione surculi etiam* illigari, *vel* colligari *solent. Cf. Columellae de R. R. V.* 11.

nestarum artium tam indoctum, tam rudem. Nullum ille poetam noverat, nullum legerat oratorem, nullam memoriam antiquitatis collegerat; non publicum ius, non privatum et civile cognoverat; quamquam id quidem fuit etiam in aliis, et magnis quidem oratoribus, quos parum his instructos artibus vidimus, ut Sulpicium, ut Antonium. Sed ii tamen unum illud habebant dicendi opus elaboratum; idque quum constaret ex quinque notissimis partibus, nemo in aliqua parte earum omnino nihil poterat. In quacumque enim una plane claudicaret, orator esse non posset. Sed tamen alius in alia excellebat magis. Reperiebat, quid dici opus esset, et quomodo praeparari, et quo loco locari, memoriaque ea comprehendebat Antonius; excellebat autem actione; erantque ei quaedam ex his paria cum Crasso, quaedam etiam superiora. At Crassi magis enitebat oratio. Nec vero Sulpicio, neque Cottae dicere possumus, neque cuiquam bono oratori, rem ullam ex illis quinque partibus plane atque omnino defuisse. Itaque in Curione hoc verissime iudicari potest, nulla re una magis oratorem commendari, quam verborum splendore et copia. Nam quum tardus in cogitando, tum in instruendo dissipatus fuit. Reliqua duo sunt, agere et meminisse. In utroque cachinnos irridentium commovebat. Motus erat is, quem et C. Iulius in perpetuum notavit, quum ex eo, in utramque partem toto corpore vacillante, quaesivit, *quis loqueretur e lintre*: et Cn. Sicinius, homo impurus, sed admodum ridiculus, neque aliud in eo oratoris simile quidquam. Is, quum tribunus plebis Curionem et Octavium

consules produxisset, Curioque multum se suo more iactasset, [1] sedente Cn. Octavio collega, qui devinctus erat fasciis, et multis medicamentis, propter dolorem artuum, delibutus, *Numquam,* inquit, *Octavi, collegae tuo gratiam referes: qui nisi fuisset,*[2] *hodie te istic muscae comedissent.* Memoria autem ita fuit nulla, ut aliquoties, tria quum proposuisset, aut quartum adderet, aut tertium quaereret. Qui in iudicio privato vel maximo, quum ego pro Titinia Cottae peroravissem, ille contra me pro Ser. Naevio diceret, subito totam causam oblitus est, idque veneficiis et cantionibus Titiniae factum esse dicebat. Magna haec immemoris ingenii signa; sed nihil turpius, quam quod etiam in scriptis obliviscebatur, quid paullo ante posuisset; ut in eo libro, ubi se, exeuntem e senatu, et cum Pansa nostro, et cum Curione filio colloquentem facit,[3] omnisque ille sermo ductus e percontatione filii, quid in senatu esset actum. In quo multis verbis quum inveheretur in Caesarem Curio, disputatioque esset inter eos, ut est consuetudo dialogorum, quum sermo esset institutus senatu misso, quem senatum Caesar consul habuisset, reprehendit[4] eas res, quas idem

---

1) *Ita de Schneideri sententia edidi pro* multa dixisset, *quod vulgo legitur. Cf. Quintil. Inst. or. XI. 3.*

2) *Hic vulgo legitur* qui nisi se suo more iactavisset,

3) *In edd. additur:* quum senatum Caesar consul habuisset, *quae hic perperam interpolata sunt e sequentibus. Ernestius vero postea uncis inclusit verba* quem senatum Caesar consul habuisset.

4) *Iacobsius totum hunc locum ita constituendum arbitratur:* — — colloquentem facit; quum sermo esset institutus senatu misso, quem senatum Caesar Cos. habuisset,

Caesar anno post, et deinceps reliquis annis administravisset in Gallia.

LIX. Tum Brutus admirans, Tantamne fuisse oblivionem, inquit, in scripto praesertim, ut ne legens quidem umquam senserit, quantum flagitii commisisset?

Quid autem, inquam, Brute, stultius, quam, si ea vituperare volebat, quae vituperavit, non eo tempore instituere sermonem, quum illarum rerum iam tempora praeteriissent? Sed ita totus errat, ut in eodem sermone dicat, in senatum se, [1] Caesare consule, non accedere, sed id dicat ipso consule exiens e senatu. Iam qui hac parte animi, quae custos est ceterarum ingenii partium, tam debilis esset, ut ne in scripto quidem meminisset, quid paullo ante posuisset, huic, minime mirum est, ex tempore dicenti solitam effluere mentem. Itaque quum ei nec officium deesset, et flagraret studio dicendi, perpaucae ad eum causae deferebantur. Orator autem, vivis eius aequalibus, proximus optimis numerabatur, propter verborum bonitatem, ut ante dixi, et expeditam ac profluentem quodammodo celeritatem. Itaque eius orationes adspiciendas tamen censeo. Sunt illae quidem languidiores, veruntamen possunt augere et quasi alere id bonum, quod in illo mediocriter fuisse concedimus: quod habet tantam vim, ut solum, sine aliis, in Curione

---

omnisque ille sermo — — dialogorum, reprehendit eas res etc.

1) *Sic Ern. Vulg.* in senatu.

specimen oratoris alicuius effecerit. Sed ad instituta redeamus.

LX. In eodem igitur numero eiusdem aetatis C. Carbo fuit, illius eloquentissimi viri filius, non satis acutus orator; sed tamen orator numeratus est. Erat in verbis gravitas, et facile dicebat, et auctoritatem naturalem quandam [1] habebat oratio. Acutior Q. Varius rebus inveniendis, nec minus verbis expeditus: fortis vero actor, et vehemens, et verbis nec inops, nec abiectus, et quem plane oratorem dicere auderes. Cn. Pomponius lateribus pugnans, incitans animos, acer, acerbus, criminosus. Multum ab his [2] aberat L. Fufius, tamen ex accusatione M' Aquillii diligentiae fructum ceperat. Nam M. Drusum, tuum magnum avunculum, gravem oratorem, ita duntaxat quum de re publica diceret; L. autem Lucullum etiam acutum, patremque tuum, Brute, iuris quoque, et publici, et privati sane peritum; M. Lucullum, M. Octavium, Cn. F. (qui tantum auctoritate, dicendoque valuit, ut legem Semproniam frumentariam, populi frequentis suffragiis abrogaverit), Cn. Octavium, M. F., M. Catonem patrem, Q. etiam Catulum filium, abducamus ex acie, [3] et in praesidiis rei publicae, cui facile satisfacere possint, collocemus. Eodem Q. Caepionem referrem, nisi nimis equestri

---

1) quandam naturalem *Guelf.* 1.

2) *Sic Gu.* 1. 2. *Vulgo* iis.

3) *Vulgo additur* id est a iudiciis; *quod glossatori acceptum ferendum esse, post P. Manutium iudicavit Ruhnkenius ad Vell. Paterc. p.* 144.

ordini deditus, a senatu dissedisset. Cn. Carbonem, M. Marium, et ex eodem genere complures minime dignos elegantis conventus auribus, aptissimos cognovi turbulentis concionibus. Quo in genere (ut in iis perturbem aetatum ordinem,) nuper L. Quintius fuit: aptior etiam [1] Palicanus auribus imperitorum.

LXI. Et, quoniam huius generis facta mentio est, seditiosorum omnium post Gracchos, L. Apuleius Saturninus eloquentissimus visus est, magis specie tamen, et motu, atque ipso amictu capiebat homines, quam aut dicendi copia, aut mediocritate prudentiae. Longe autem post natos homines improbissimus C. Servilius Glaucia, sed peracutus et callidus, cumprimisque ridiculus. Is ex summis et fortunae et vitae sordibus, in praetura consul factus esset, si rationem eius haberi licere iudicatum esset. Nam et plebem tenebat, et equestrem ordinem beneficio legis [2] devinxerat. Is praetor, eodem die, quo Saturninus tribunus plebis, Mario et Flacco consulibus, publice est interfectus; homo simillimus Atheniensis Hyperboli, cuius improbitatem veteres Atticorum comoediae notaverunt. Quos Sex. Titius consecutus, homo loquax sane, et satis acutus, sed tam solutus et mollis in gestu, ut saltatio quaedam nasceretur, cui saltationi Titius nomen esset. Ita

1) *Sic Guelf.* 1. 2. *bene. Vulgo* aptior autem etiam.

2) *Scil. legis iudiciariae, qua iudicia, quae erant lege Q. Servilii Caepionis cum senatu et equitibus communicata, sexto anno post solis equitibus restituta sunt.*

cavendum est, ne quid in agendo dicendove facias, cuius imitatio rideatur.

Sed ad paullo superiorem aetatem revecti sumus: nunc ad eam, de qua aliquantum locuti sumus, revertamur.

LXII. Coniunctus igitur Sulpicii aetati P. Antistius fuit, rabula sane probabilis, qui multos quum tacuisset annos, neque contemni solum, sed irrideri etiam solitus esset, in tribunatu primum contra C. Iulii illam consulatus petitionem extraordinariam, veram causam agens, est probatus: et eo magis, quod eandem causam quum ageret eius collega ille ipse Sulpicius, hic plura et acutiora dicebat. Itaque post tribunatum primo multae ad eum causae, deinde omnes, maximae quaecumque erant, deferebantur. Rem videbat acute, componebat diligenter, memoria valebat; verbis non ille quidem ornatis utebatur, sed tamen non abiectis. Expedita autem erat et perfacile currens oratio. Et erat eius quidem tamquam habitus non inurbanus; actio paullum quum vitio vocis, tum etiam ineptiis claudicabat. Hic temporibus floruit iis, quibus, inter profectionem reditumque L. Sullae, sine iure fuit et sine ulla dignitate res publica. Hoc autem[1] magis probabatur, quod erat ab oratoribus quaedam in foro solitudo. Sulpicius occiderat, Cotta aberat, et Curio; vivebat e reliquis patronis eius aetatis nemo, praeter Carbonem et Pomponium; quorum utrumque facile superabat.

---

1) *Gu.* 1. 2. hoc etiam magis. *Vulgo* hoc etiam autem magis.

LXIII. Inferioris autem aetatis erat proximus L. Sisenna, doctus vir, et studiis optimis deditus, bene Latine loquens, guarus rei publicae, non sine facetiis; sed neque laboris multi, nec satis versatus in causis; interiectusque inter duas aetates, Hortensii et Sulpicii, nec maiorem consequi poterat, et minori necesse erat cedere. Huius omnis facultas ex historia ipsius perspici potest; quae quum facile omnes vincat superiores, tum indicat tamen, quantum absit a summo, quamque genus hoc scriptionis nondum sit satis Latinis literis illustratum. Nam Q. Hortensii admodum adolescentis ingenium, ut Phidiae signum, simul adspectum et probatum est. Is, L. Crasso, Q. Scaevola consulibus, primum in foro dixit, et apud hos ipsos quidem consules, et quum eorum, qui affuerunt, tum ipsorum consulum, qui omnes intelligentia anteibant, iudicio discessit probatus. Undeviginti annos natus erat eo tempore. Est autem L. Paullo, C. Marcello consulibus mortuus: ex quo videmus, eum in patronorum numero annos quatuor et quadraginta fuisse. Hoc de oratore paullo post plura dicemus. Hoc autem loco voluimus [1] in disparem oratorum aetatem includere; quamquam id quidem omnibus usu venire necesse fuit, quibus paullo longior vita contigit, ut et cum multo maioribus natu, quam essent ipsi, et cum aliquanto

1) *Scil.* eum oratorem. *Vulgo legitur:* hoc autem loco voluimus aetatem eius in disparem oratorum aetatem includere. *Schneiderus coniiciebat:* hoc autem loco voluimus iuventutem eius in disparem o. aet. includere.

to minoribus compararentur. Ut Attius, iisdem aedilibus, ait, se et Pacuvium docuisse fabulam, quum ille octoginta, ipse triginta annos natus esset: sic Hortensius non cum suis aequalibus solum, sed et mea cum aetate, et cum tua, Brute, et cum aliquanto superiore coniungitur; siquidem et Crasso vivo dicere solebat, et magis iam etiam vigebat cum Antonio, et cum Philippo iam sene, pro Cn. Pompeii bonis dicens.[1] In illa causa, adolescens quum esset, princeps fuit, et in eorum, quos in Sulpicii aetate posui, numerum facile pervenerat: et suos inter aequales M. Pisonem, M. Crassum, Cn. Lentulum, C. Lentulum Suram longe praestitit: et me adolescentem nactus octo annis minorem, quam erat ipse, multos annos in stadio[2] eiusdem laudis exercuit: et tecum simul, sicut ego pro multis, sic ille pro Appio Claudio dixit, paullo ante mortem.

LXIV. Vides igitur, ut ad te oratorem, Brute, pervenerimus, tam multis inter nostrum tuumque initium dicendi interpositis oratoribus? ex quibus, quoniam in hoc sermone nostro statui neminem eorum, qui viverent, nominare, ne vos curiosius eliceretis[3] ex me, quid de quoque iudicarem, eos, qui iam sunt mortui, nominabo.

---

1) *Sic emendavi vulg.* dicente.

2) *Sic Rivio auctore, quem Lambinus secutus est, rescripsi pro vulg.* studio.

3) *Ita correxit Rivius vulg.* eligeretis.

Tum Brutus, Non est, inquit, ista causa, quam dicis, quamobrem de iis, qui vivunt, nihil velis dicere.

Quaenam igitur, inquam, est?

Vereri te, inquit, arbitror, ne per nos hic sermo tuus emanet, et ii tibi succenseant, quos praeterieris.

Quid? vos, inquam, tacere non poteritis?

Nos quidem, inquit, facillime: sed tamen te arbitror malle ipsum [1] tacere, quam taciturnitatem nostram experiri.

Tum ego, Vere, inquam, tibi, Brute, dicam. Non me existimavi in hoc sermone usque ad hanc aetatem esse venturum: sed ita traxit ordo aetatum orationem, ut iam ad minores etiam pervenerim.

Interpone igitur, inquit, si quos videtur: deinde redeamus ad te, et ad Hortensium.

Immo vero, inquam, ad Hortensium: de me alii dicent, [2] si qui volent.

Minime vero, inquit. Nam etsi me facile omni tuo sermone tenuisti, tamen is mihi longior videtur, quod propero audire de te; nec vero tam de virtutibus dicendi tuis, quae quum omnibus, tum certe mihi notissimae sunt, quam quod [3] gradus tuos, et quasi processus dicendi studeo cognoscere.

LXV. Geretur, inquam, tibi mos: quoniam me non ingenii praedicatorem esse vis,

1) *Recte sic edidit Ern. e Mss. Pal. Cuiac. Vulgo:* malle id ipsum tacere.

2) *Ern. scribendum arbitrabatur* dicant.

3) *Ern. particulam* quod *uncis inclusit. Potest tamen defendi sic, ut intelligatur: quam* propero, *quod.*

sed laboris mei. Verum interponam, ut placet, alios, et a M. Crasso, qui fuit aequalis Hortensii, exordiar.

Is igitur mediocriter a doctrina instructus, angustius etiam a natura, labore et industria, et quod adhibebat ad obtinendas causas curam etiam, et gratiam, in principibus patronis aliquot annos fuit. In huius oratione sermo Latinus erat. verba non abiecta, res compositae diligenter; nullus flos tamen, neque lumen ullum; animi magna, vocis parva contentio, omnia fere ut similiter atque uno modo dicerentur. Nam huius aequalis et inimicus, C. Fimbria, non ita diu iactare se potuit: qui omnia magna voce dicens, verborum sane bonorum cursu quodam incitato, ita furebat tamen, ut mirarere tam alias res agere populum, ut esset insano inter disertos locus. Cn. autem Lentulus multo maiorem opinionem dicendi actione faciebat, quam quanta in eo facultas erat; qui quum esset nec peracutus, quamquam et ex facie et ex vultu videbatur, nec abundans verbis, etsi fallebat in eo ipso, sic intervallis, exclamationibus, voce suavi et canora, admirantes irretiebat, et sic [1] calebat in agendo, ut ea, quae deerant, non desiderarentur. Ita, tamquam Curio copia nonnulla verborum, nullo alio bono, tenuit oratorum locum: sic Cn. Lentulus ceterarum virtutum dicendi mediocritatem actione occultavit, in qua excellens fuit. Neque multo secus P. Lentulus, cuius et excogitandi et loquendi tarditatem tegebat

---

1) *Sic correxi vulg.* admirando irridebat, calebat in agendo.

formae dignitas, corporis motus plenus et artis et venustatis, vocis et suavitas et magnitudo. Sic in hoc nihil praeter actionem fuit, cetera etiam minora, quam in superiore.

LXVI. M. Piso quidquid habuit, habuit ex disciplina, maximeque ex omnibus, qui ante fuerunt, Graecis doctrinis eruditus fuit. Habuit a natura genus quoddam acuminis, quod etiam arte limaverat, quod erat in reprehendendis verbis versutum et sollers, sed saepe stomachosum, nonnunquam frigidum, interdum etiam facetum. Is laborem, quasi cursum forensem, diutius non tulit, quod et corpore erat infirmo, et hominum ineptias ac stultitias, quae devorandae nobis sunt, non ferebat, iracundiusque respuebat, sive morose, ut putabatur, sive ingenuo liberoque fastidio. Is quum satis floruisset adolescens, minor habere est coeptus postea. Deinde ex virginum [1] iudicio magnam laudem est adeptus, et ex eo tempore, quasi revocatus in cursum, tenuit locum tam diu, quam ferre potuit laborem: postea, quantum detraxit ex studio, tantum amisit ex gloria.

LXVII. P. Murena mediocri ingenio, sed magno studio rerum veterum, literarum et studiosus et non imperitus, multae industriae et magni laboris fuit. C. Censorinus Graecis literis satis doctus, quod proposuerat, explicans expedite, non invenustus actor, sed iners, et inimicus fori. L. Turius parvo in-

1) *Scil. Vestalium incestus accusatarum et M. Pisone patrono absolutarum. Catilinar. III. 4. eodem modo dicitur* post virginum absolutionem.

genio, sed multo labore, quoquo modo poterat, saepe dicebat. Itaque ei paucae centuriae ad consulatum defuerunt. C. Macer auctoritate semper eguit, sed fuit patronus propemodum diligentissimus. Huius si vita, si mores, si vultus denique non omnem commendationem ingenii everteret, [1] maius nomen in patronis fuisset. Non erat abundans, non inops tamen; non valde nitens, non plane horrida oratio: vox, gestus, et omnis actio sine lepore; at in inveniendis, componendisque rebus mira accuratio; ut non facile in ullo diligentiorem maioremque cognoverim, sed eam ut citius veteratoriam, quam oratoriam diceres. Hic etsi etiam in publicis causis probabatur, tamen in privatis illustriorem obtinebat locum.

LXVIII. C. deinde Piso, statarius et sermonis [2] plenus orator, minime ille quidem tardus in excogitando, veruntamen vultu, et simulatione, multo etiam acutior, quam erat, videbatur. Nam eius aequalem M' Glabrionem, bene institutum avi Scaevolae diligentia, socors ipsius natura negligensque tardaverat. Etiam L. Torquatus, elegans in dicendo, in existimando admodum prudens, toto genere perurbanus. Meus autem aequalis Cn. Pompeius, vir ad omnia summa natus, maiorem dicendi gloriam habuisset, nisi eum

1) *Sic Gu.* 1. 2. *ut vulgo. Ern. edidit* evertisset; *sed eo nihil opus.*

2) *Ernestius dubitabat, an reponendum esset* leporis. *Vulgatam lectionem bene defendit I. C. Theoph. Ernesti Lex. technol. Lat. rhet. p.* 354.

maioris gloriae cupiditas ad bellicas laudes abstraxisset. Erat oratione satis amplus, rem prudenter videbat; actio vero eius habebat et in voce magnum splendorem, et in motu summam dignitatem. Noster item aequalis D. Silanus, vitricus tuus, studii ille quidem habuit non multum, sed acuminis et orationis satis. Q. Pompeius A. F. qui Bithynicus dictus est, biennio, quam nos, fortasse maior, summo studio dicendi, multaque doctrina, incredibili labore atque industria; quod scire possum. Fuit enim mecum et cum M. Pisone, tum amicitia, tum studiis, exercitationibusque coniunctus. Huius actio non satis commendabat orationem. In hac enim satis erat copiae, in illa autem leporis parum. Erat eius aequalis P. Autronius, voce peracuta, atque magna, nec alia re ulla probabilis: et L. Octavius Reatinus, qui quum multas iam causas diceret, adolescens est mortuus. Is tamen ad dicendum veniebat magis audacter, quam parate. Et C. Staleuus, qui se ipse adoptaverat, et de Staleno Aelium [1] fecerat, fervido quodam, et petulanti, et furioso genere dicendi: quod quia multis gratum erat et probabatur, ascendisset ad honores, nisi, in facinore manifesto deprehensus, poenas legibus et iudicio dedisset.

LXIX. Eodem tempore C. et L. Caepasii fratres fuerunt, qui multa opera, ignoti

---

1) *Pighius ad a.* 677. *corrigit:* et de Staleno Paetum fecerat, *quod cognomen sibi ex Aeliorum familia assumpsisse Cicero testatur Or. pro Cluent. c.* 26. *Aeliorum alii cognomine* Paeti, *alii* Ligures *erant. Stalenus ille* Aelium Paetum *se voluit appellari. Itaque non opus est h. l.* Aelium *in* Paetum *mutare.*

homines et repentini, quaestores celeriter facti sunt oppidano quodam et incondito genere dicendi. Addamus huc etiam, ne quem vocalem praeteriisse videamur, C. Cosconium Calidianum, qui nullo acumine, eam tamen verborum copiam, si quam habebat, praebebat populo cum multa concursatione magnoque clamore. Quod idem faciebat Q. Arrius, qui fuit M. Crassi quasi secundarum.[1] Is omnibus exemplo debet esse, quantum in hac urbe polleat[2] obedire tempori, multorumque vel honori, vel periculo servire. His enim rebus, infimo loco natus, et honores, et pecuniam, et gratiam consecutus, etiam in patronorum, sine doctrina, sine ingenio, aliquem numerum pervenerat. Sed ut pugiles inexercitati, etiamsi pugnos et plagas, Olympiorum cupidi, ferre possunt, solem tamen saepe ferre non possunt: sic ille, quum omni iam fortuna prospere functus, labores etiam magnos excepisset, illius iudicialis anni severitatem, quasi solem, non tulit.

LXX. Tum Atticus, Tu quidem de faece, inquit, hauris, idque iamdudum; sed tacebam; hoc vero non putabam, te usque ad Stalenos et Autronios esse venturum.

---

1) secundanus *ed. Rom.* secundarius *ed. Med. at Gu.* 1. 2. *ut ed. Ven. Corrad. Lambin. Gronov. recte* secundarum. *Nempe similitudo ducta est ab actore secundarum partium.*

2) multorum, *quod hic vulgo additur, delendum censuit Wakefieldus Sylv. crit. III. p. 55.: et ante eum Gruterus, probante Schneidero; abest autem Guelf. 2. Itaque delevi.*

Non puto, inquam, existimare te, ambitione me labi; quippe de mortuis; sed ordinem sequens, in memoriam notam et aequalem necessario incurro. Volo autem hoc perspici, omnibus conquisitis, qui in multitudine dicere ausi sint, memoria quidem dignos perpaucos; verum, qui omnino nomen habuerint, non ita multos fuisse. Sed ad sermonem institutum revertamur. T. Torquatus, T. F. et doctus vir ex Rhodia disciplina Molonis, et a natura ad dicendum satis solutus atque expeditus, (cui si vita suppeditavisset, sublato ambitu, consul factus esset;) plus facultatis habuit ad dicendum, quam voluntatis. Itaque studio huic non satisfecit; officio vero nec in suorum necessariorum causis, nec in sententia senatoria defuit. Etiam M. Pontidius, municeps noster, multas privatas causas actitavit, celeriter sane verba volvens, nec hebes in causis, vel dicam, plus etiam quam non hebes, sed effervescens in dicendo stomacho saepe iracundiaque vehementius; ut non cum adversario solum, sed etiam (quod mirabile) cum iudice ipso, cuius delinitor esse debet orator, iurgio saepe contenderet. M. Messalla minor natu, quam nos, nullo modo inops, sed non nimis ornatus genere verborum: prudens, acutus, minime incautus patronus, in causis cognoscendis componendisque diligens, magni laboris, multae operae, multarumque causarum. Duo etiam Metelli, Celer et Nepos, nonnihil [1] in causis versati, nec sine in-

1) *Ita legendum esse viderunt Rivius et Lambinus. Repugnat Ernestius, existimans Ciceronem dicere, eos*

genio, nec indocti, hoc erant populare dicendi genus assecuti. C. autem Lentulus Marcellinus, nec unquam indisertus, et in consulatu pereloquens visus est, non tardus sententiis, non inops verbis, voce canora, facetus satis. C. Memmius, L. F. perfectus literis, sed Graecis; fastidiosus sane Latinarum; argutus orator, verbisque dulcis, sed fugiens non modo dicendi, verum etiam cogitandi laborem, tantum sibi de facultate detraxit, quantum imminuit industriae.

LXXI. Hoc loco Brutus, Quam vellem, inquit, de his etiam oratoribus, qui hodie sunt, tibi dicere luberet. Et, si de aliis minus, de duobus tamen, quos a te scio laudari solere, Caesare et Marcello, audirem non minus lubenter, quam audivi de iis, qui fuerunt.

Cur tandem? inquam; an exspectas, quid ego iudicem de istis, qui tibi sunt aeque noti ac mihi?

Mihi mehercule, inquit, Marcellus satis est notus: Caesar autem parum. Illum enim saepe audivi: hic, quum ego iudicare iam aliquid possem, abfuit.

Quid igitur de illo iudicas, quem saepe audisti?

Quid censes, inquit, nisi id, quod habiturus es similem tui?

Nae egó, inquam, si ita est, velim tibi eum placere quam maxime.

---

a causis agendis abstinuisse, solum concionatorium genus secutos esse. Verumtamen contextus verborum illorum coniecturae favet. Vulgo erat nihil in causis versati.

Atqui et ita est, inquit, et vehementer placet; nec vero sine causa. Nam et didicit, et, omissis ceteris studiis, unum id egit, seseque quotidianis commentationibus acerrime exercuit. Itaque et lectis utitur verbis et frequentibus, et splendore vocis, et dignitate motus fit speciosum et illustre, quod dicitur; omniaque sic suppetunt, ut ei nullam deesse virtutem oratoris putem; maximeque laudandus est, qui hoc tempore ipso, quum liceat, [1] in hoc communi nostro, et quasi fatali malo, consoletur se quum conscientia optimae mentis, tum etiam usurpatione et renovatione doctrinae. Vidi enim Mitylenis nuper virum, atque, ut dixi, vidi plane virum. Itaque quum eum antea tui similem in dicendo viderim, tum vero nunc a doctissimo viro, tibique, ut intellexi, amicissimo, Cratippo, instructum omni copia, multo videbam similiorem.

Hic ego, Etsi, inquam, de optimi viri, nobisque amicissimi laudibus lubenter audio, tamen incurro in memoriam communium miseriarum, quarum oblivionem quaerens, hunc ipsum sermonem produxi longius. Sed de Caesare cupio audire, quid tandem Atticus iudicet.

LXXII. Et ille, Praeclare, inquit, tibi constas, ut de iis, qui nunc sint, nihil velis ipse

---

1) *Iam ante Corradum in his verbis haesere viri docti. Alii substituebant* quum iaceat; *alii* quantum liceat; *alii* quoniam liceat. *Corradus addendum putabat* esse. *E quibus nihil placet praeter illud* quantum liceat, *nisi malis* quoad liceat. *Saepe enim Cicero significat, illorum malorum sensum non omnino vinci consolatione posse.*

dicere; et hercle si sic ageres, ut de iis egisti, qui iam mortui sunt, neminem ut praetermitteres; nae tu in multos Autronios et Stalenos incurreres. Quare sive hanc turbam effugere voluisti, sive veritus es, ne quis se aut praeteritum, aut non satis laudatum queri posset:[1] de Caesare tamen potuisti dicere, praesertim quum et tuum de illius ingenio notissimum iudicium esset, nec illius de tuo obscurum.

Sed tamen, Brute, inquit Atticus, de Caesare et ipse ita iudico, et de hoc huius generis acerrimo existimatore[2] saepissime audio, illum omnium fere oratorum Latine loqui elegantissime. Nec id solum domestica consuetudine, ut dudum de Laeliorum et Muciorum familiis audiebamus, sed, quamquam id quoque credo fuisse, tamen ut esset perfecta illa bene loquendi laus, multis literis, et iis quidem reconditis et exquisitis, summoque studio et diligentia est consecutus; qui, etiam in maximis occupationibus, quum ad te ipsum, (inquit in me intuens,) de ratione Latine loquendi accuratissime scripserit, primoque in libro dixerit, verborum delectum originem esse eloquentiae; tribueritque, mi Brute, huic nostro, qui me de illo maluit, quam se dicere, laudem singularem: nam scripsit his verbis, quum hunc nomine esset affatus: *ac, si cogitata praeclare eloqui*[3] *possent, nonnulli*

1) *Recte hoc Ern. substituit pro vulg.* possit.

2) *Sic Gu.* 1. 2. *ut Lamb. Vulg.* aestimatore.

3) *Ern. rescripsit* ut possent; *sed refutatur ab Heusingero exemplo Caesaris de bello Gall. I.* 8. saepius noctu, si perrumpere possent, conati.

studio et usu elaboraverunt, cuius te paene principem copiae atque inventorem, bene de nomine ac dignitate populi Romani meritum esse existimare debemus: hunc facilem et quotidianum novisse sermonem, nunc pro derelicto [1] *est habendum.*

LXXIII. Tum Brutus, Amice, hercule, inquit, et magnifice te laudatum puto, quem non solum principem atque inventorem copiae dixerit, quae erat magna laus, sed etiam bene meritum de populi Romani nomine et dignitate. Quo enim uno vincebamur a victa Graecia, id aut ereptum illis est, aut certe nobis cum illis communicatum. Hanc autem, inquit, gloriam, testimoniumque Caesaris, tuae quidem supplicationi non, [2] sed triumphis multorum antepono.

Et recte quidem, inquam, Brute: modo sit hoc Caesaris iudicii, non benivolentiae testimonium. Plus enim certe attulit huic populo dignitatis, quisquis est ille, si modo est aliquis, qui non illustravit modo, sed etiam genuit in hac urbe dicendi copiam, quam illi, qui Ligurum castella expugnaverunt; ex quibus multi sunt, ut scitis, triumphi. Verum quidem si audire volumus, omissis illis divinis consiliis, quibus saepe constituta est imperatorum sapientia salus civitatis aut belli, aut domi: multo magis orator praestat minutis imperatoribus. At prodest plus impera-

1) *Male verba:* hunc facilem — est habendum *vulgo a Caesaris verbis seiungunt. In his plerique:* nunc pro relicto est habendum. *Lambinus:* non pro derelicto est habendum. *Lallem.* num pro derelicto est habendum?

2) *Gu.* 1. 2. non solum.

tor. Quis negat? sed tamen, (non metuo, ne mihi acclametis; est autem, quod sentias, dicendi liber locus;) malim mihi L. Crassi unam pro M' Curio dictionem, quam castellanos triumphos duo. [1] At plus interfuit rei publicae, castellum capi Ligurum, quam bene defendi causam M' Curii. Credo. Atheniensium quoque plus interfuit firma tecta in domiciliis habere, quam Minervae signum ex ebore pulcherrimum; tamen ego me Phidiam esse mallem, quam vel optimum fabrum tignarium. Quare non, quantum quisque prosit, sed quanti quisque sit, ponderandum est; praesertim quum pauci pingere egregie possint, aut fingere; operarii autem, aut baiuli deesse non possint. Sed perge, Pomponi, de Caesare, et redde quae restant.

LXXIV. Solum quidem, inquit ille, et quasi fundamentum oratoris vides, locutionem [2] emendatam et Latinam: cuius penes quos laus adhuc fuit, non fuit rationis, aut scientiae, sed quasi bonae consuetudinis. Mitto C. Laelium, P. Scipionem. Aetatis illius ista fuit laus, tamquam innocentiae, sic Latine loquendi: nec omnium tamen. Nam illorum aequales, Caecilium et Pacuvium, male locutos videmus. Sed omnes tum fere, qui nec extra urbem hanc vixerant, nec os aliqua barbarie domestica infuscaverant, [3] recte loquebantur. Sed hanc certe rem deteriorem vetustas fecit et Romae, et in Graecia. Confluxerunt enim et Athenas, et in hanc urbem multi inquinate loquentes ex diversis locis.

1) *Sic Gu.* 1. 2. *Vulgo* duos.

2) *Gu.* 1. 2. elocutionem.

3) *Sic Ern. optime. Vulgo:* nec eos aliqua barbaries domestica infuscaverat.

Quo magis expurgandus est sermo, et adhibenda, tamquam obrussa, ratio, quae mutari non potest, nec utendum pravissima consuetudinis regula. T. Flamininum, qui cum Q. Metello consul fuit, pueri vidimus. Existimabatur bene Latine, sed literas nesciebat. Catulus erat ille quidem minime indoctus, ut a te paullo est ante dictum: sed tamen suavitas vocis, et lenis appellatio literarum, bene loquendi famam confecerat. Cotta, quia se valde dilatandis literis a similitudine Graecae locutionis abstraxerat, sonabatque contrarium Catulo, subagreste quiddam planeque subrusticum, alia quadam,[1] quasi inculta et silvestri via, ad eandem laudem pervenerat.

LXXV. Sisenna autem, quasi emendator sermonis usitati quum esse vellet, ne a C. Rusio[2] quidem accusatore deterreri potuit, quo minus inusitatis verbis uteretur.

Quidnam istud est? inquit Brutus: aut quis est iste C. Rusius?

Et ille, Fuit accusator, inquit, vetus, quo accusante C. Rutilium[3] Sisenna defendens, dixit, quaedam eius *sputatilica* esse crimina. Tum C. Rusius, *Circumvenior*, inquit, *iudices*, *nisi subvenitis. Sisenna quid di-*

---

1) *Sic Heusingerus emendavit. Vulgo:* quidem.

2) *Pighius ad ann.* 613. *coniiciebat* C. Erucio; *quicum consentit Schneiderus, coll. Ciceronis fragmento ex orat. pro Vareno, quod est apud Quintil. VIII. 3. et plenius ap. Priscianum. Sane idem esse potuit, qui accusavit Sex. Roscium Amerinum.*

3) *Sic edd. pr. Vulgo:* Chritilium.

eas, [1] *nescio; metuo insidias. Sputatilica, quid est hoc? sputa quid sit scio, tilica nescio.* Maximi risus: sed ille tamen familiaris meus recte loqui putabat esse, inusitate loqui. Caesar autem, rationem adhibens, consuetudinem vitiosam et corruptam pura et incorrupta locutione [2] emendat. Itaque quum ad hanc elegantiam verborum Latinorum (quae, etiamsi orator non sis, et sis ingenuus civis Romanus, tamen necessaria est) adiungit illa oratoria ornamenta dicendi: tum videtur tamquam tabulas bene pictas collocare in bono lumine. Hanc quum habeat praecipuam laudem in communibus, non video, cui debeat cedere. Splendidam quandam, minimeque veteratoriam rationem dicendi tenet, voce, motu, forma etiam magnifica et generosa quodammodo.

Tum Brutus: Orationes quidem eius mihi vehementer probantur, complures autem legi. Atque etiam commentarios quosdam scripsit rerum suarum.

Valde quidem, inquam, probandos. Nudi enim sunt, recti, et venusti, omni ornatu orationis, tamquam veste detracta. [3] Sed dum voluit alios habere parata, unde sumerent,

---

1) *Ern. malebat* quid dicat.

2) *Vulgo* consuetudine; *quod quum hic non sit aptum, reposui* locutione.

3) *Ernestius post Lambinum dedit* detracto. *Sed Mss. consensu tuentur* detracta, *idque defendit Iac. Frid. Heusingerus teste filio in praef. ad Cic. Off. p. 46. it. Io. Mich. Heusingerus ad Nep. II. 7. 5. et Oudendorp ad Sueton. Iul. 56. quibus nuper accessit Wolfius ad eundem Suetonii locum.*

qui vellent scribere historiam: ineptis gratum fortasse fecit, qui volent illa calamistris inurere; sanos quidem homines a scribendo deterruit. Nihil enim est in historia pura et illustri brevitate dulcius. Sed ad eos, si placet, qui vita excesserunt, revertamur.

LXXVI. C. Sicinius igitur, Q. Pompeii illius, qui censor fuit, ex filia nepos, quaestorius mortuus est, probabilis orator, iam vero etiam [1] probatus, ex hac inopi ad ornandum, sed ad inveniendum expedita Hermagorae disciplina. Ea dat rationes certas et praecepta dicendi: quae si minorem habent apparatum, (sunt enim exilia,) tamen habent ordinem, et quasdam errare in dicendo non patientes vias. Has ille tenens, et paratus ad causas veniens, verborum non egens, ipsa illa comparatione disciplinaque dicendi iam in patronorum numerum pervenerat. Erat etiam vir doctus in primis C. Visellius Varro, consobrinus meus, qui fuit cum Sicinio aetate coniunctus. Is, quum post curulem aedilitatem iudex quaestionis esset, est mortuus: in quo fateor vulgi iudicium a iudicio meo dissensisse. Nam populo non erat satis vendibilis; praeceps quaedam, et quum iccirco obscura, quia peracuta, tum rapida celeritate caecata [2] oratio; sed neque verbis aptiorem cito alium dixerim, neque sententiis crebriorem. Praeterea perfectus in literis, iurisque civilis iam a patre Aculeone traditam

1) *Lamb.* immo vero etiam.

2) *Vulgo* tum rapida, et celeritate caecata.

tenuit disciplinam. Reliqui sunt, qui mortui sunt,[1] L. Torquatus, quem tu non tam cito rhetorem dixisses, (etsi non deerat oratio,) quam, ut Graeci dicunt, *πολιτικόν*. Erant in eo plurimae literae, nec eae vulgares, sed interiores quaedam et reconditae; divina memoria, summa verbòrum et gravitas et elegantia. Atque haec omnia vitae decorabat dignitas et integritas. Me quidem admodum delectabat etiam Triarii, in illa aetate, plena literatae senectutis oratio. Quanta severitas in vultu! quantum pondus in verbis! quam nihil non consideratum exibat ex ore!

Tum Brutus, Torquati et Triarii mentione commotus, (utrumque enim eorum admodum dilexerat,) Nae ego, inquit, (ut omittam cetera, quae sunt innumerabilia,) de istis duobus quum cogito, doleo, nihil tuam perpetuam auctoritatem de pace valuisse! Nam nec istos excellentes viros, nec multos alios praestantes cives res publica perdidisset.

Sileamus, inquam, Brute, de istis, nec augeamus[2] dolorem. Nam et praeteritorum recordatio est acerba, et acerbior exspectatio reliquorum. Itaque omittamus lugere, et tantum, quid quisque dicendo potuerit, (quoniam id quaerimus,) praedicemus.

LXXVII. Sunt etiam ex iis, qui eodem bello occiderunt, M. Bibulus, qui et scriptitavit accurate, quum praesertim non esset orator, et egit multa constanter; Appius Clau-

1) *Sic Gu.* 1. *Vulgo* sint.

2) *Sic Gu.* 1. 2. *Vulgo* ne augeamus.

dius, socer tuus, collega et familiaris meus; hic iam et satis studiosus, et valde tum doctus,[1] tum etiam exercitatus orator, et quum auguralis, tum omnis publici iuris, antiquitatisque nostrae bene peritus fuit. L. Domitius nulla ille quidem arte, sed Latine tamen, et multa cum libertate dicebat. Duo praeterea Lentuli consulares, quorum Publius ille, nostrarum iniuriarum ultor, auctor salutis, quidquid habuit, quantumcumque fuit, illud totum habuit ex disciplina; instrumenta naturae deerant; sed tantus[2] animi splendor, et tanta magnitudo, ut sibi omnia, quae clarorum virorum essent, non dubitaret asciscere, eaque omni dignitate obtineret. L. autem Lentulus satis erat fortis orator, si modo orator, sed cogitandi non ferebat laborem. Vox canora, verba non horrida sane, ut plena esset animi et fervoris[3] oratio; quaereres in iudiciis fortasse melius; in re publica, quod erat, esse iudicares satis. Ne T. quidem Postumius contemnendus in dicendo; de re publica vero non minus vehemens orator, quam bellator fuit; effrenatus, et acer nimis, sed bene iuris publici leges atque instituta cognoverat.

LXXVIII. Hoc loco Atticus, Putarem te, inquit, ambitiosum esse, si (ut dixisti) ii,

---

1) *Ita Guelf.* 1. *Vulgo* quum doctus.

2) tantus erat *Lamb.*

3) fervoris *dedi ex coniectura Purgoldi pro vulg.* terroris. *Fortasse tamen etiam scribendum:* v. n. h. sane, plena animi et fervoris oratio.

quos iamdiu colligis, viverent. Omnes enim commemoras, qui ausi aliquando sunt stantes loqui, ut mihi imprudens M. Servilium praeteriisse videare.

Non, inquam, ego istuc ignoro, Pomponi, multos fuisse, qui verbum numquam in publico fecissent, quum melius aliquanto possent, quam isti oratores, quos colligo, dicere: sed his commemorandis etiam illud assequor, ut intelligatis primum ex omni numero, quam non multi ausi sint dicere, deinde ex iis ipsis, quam pauci fuerint laude digni. Itaque ne hos quidem equites Romanos, amicos nostros, qui nuper mortui sunt, P. Cominium Spoletinum, quo accusante defendi C. Cornelium; in quo et compositum dicendi genus, et acre, et expeditum fuit: T. Attium Pisaurensem, cuius accusationi respondi pro A. Cluentio; qui et accurate dicebat, et satis copiose, eratque praeterea doctus Hermagorae praeceptis; quibus etsi ornamenta non satis opima dicendi, tamen, ut hastae velitibus amentatae, sic apta quaedam, et parata singulis causarum generibus argumenta traduntur. Studio autem neminem, nec industria maiore cognovi, quamquam ne ingenio quidem qui praestiterit, facile dixerim, C. Pisoni, genero meo.[1] Nullum tempus illi umquam vacabat aut a forensi dictione, aut a commentatione domestica, aut a scribendo, aut a cogitando. Itaque

1) *Sic recte interpungitur ed. Ald. Victor. Postea multi pessimam hanc verborum diremtionem invexere:* traduntur; studio autem — maiore cognovi. Quamquam etc. *quasi verba* studio — cognovi *ad Attium Pisaurensem, non ad Pisonem pertinerent.*

tantos processus efficiebat, ut evolare, non excurrere videretur. Eratque verborum et delectus elegans, et apta et quasi rotunda constructio; quumque argumenta excogitabantur ab eo multa, et firma ad probandum, tum concinnae acutaeque sententiae; gestusque natura ita venustus, ut ars etiam, quae non erat, et e disciplina motus quidam videretur accedere. Vereor, ne amore videar plura, quam fuerint in illo, dicere: quod non ita est. Alia enim de illo maiora dici possunt. Nam nec continentia, nec pietate, nec ullo genere virtutis quemquam eiusdem aetatis cum illo conferendum puto.

LXXIX. Nec vero M. Caelium praetereundum arbitror, quaecunque eius in exitu vel fortuna, vel mens fuit; qui quamdiu auctoritati meae paruit, talis tribunus plebis fuit, ut nemo contra civium perditorum popularem turbulentamque dementiam, a senatu, et a bonorum causa steterit constantius: quam eius actionem, multum tamen et splendida, et grandis, et eadem inprimis faceta et perurbana commendabat oratio. Graves eius conciones aliquot fuerunt, acres accusationes tres, eaeque omnes ex rei publicae contentione susceptae; defensiones, etsi illa erant in eo meliora, quae dixi, non contemnendae tamen, saneque tolerabiles. Hic quum summa voluntate bonorum aedilis curulis factus esset, nescio quomodo discessu meo discessit a sese, ceciditque, posteaquam eos imitari coepit, quos ipse perverterat.

LXXX. Sed de M. Calidio dicamus aliquid, qui non fuit orator unus e multis; po-

tius inter multos prope [1] singularis fuit; ita reconditas exquisitasque sententias mollis et pellucens vestiebat oratio. Nihil tam tenerum, quam illius comprehensio verborum; nihil tam flexibile, nihil, quod magis ipsius arbitrio fingeretur, ut nullius oratoris aeque in potestate fuerit; quae primum ita pura erat, ut nihil liquidius; ita libere fluebat, ut nusquam adhaeresceret; nullum, nisi loco positum, et tamquam *in vermiculato emblemate*, ut ait Lucilius, structum verbum videres. Nec vero ullum aut durum, aut insolens, aut humile, aut longius ductum; ac non propria verba rerum, sed pleraque tralata: sic tamen, ut ea non irruisse in alienum locum, sed immigrasse in suum diceres. Nec vero haec soluta, nec diffluentia, sed adstricta numeris, non aperte, nec eodem modo semper, sed varie dissimulanterque conclusis. Erant autem et verborum et sententiarum illa lumina, quae vocant Graeci *σχήματα*, quibus tamquam insignibus in ornatu, [2] distinguebatur omnis oratio. QUA DE RE AGITUR autem illud, quod multis locis in iurisconsultorum includitur formulis, id ubi esset, [3] videbat. Accedebat ordo rerum plenus artis, actio liberalis, totumque dicendi placidum et sanum genus. Quod si est optimum, suaviter dicere; nihil est, quod melius hoc quaerendum putes. Sed quum a nobis paullo ante dictum sit, tria videri esse, quae orator efficere deberet, ut do-

1) *In Gu.* 1. 2. *abest* prope.

2) in ornatu *delevit Lamb.*

3) *Ern. recte sic correxit vulg.* et ubi esset.

ceret, ut delectaret, ut moveret: duo summe tenuit, ut et rem illustraret disserendo, et animos eorum, qui audirent, devinciret [1] voluptate. Aberat tertia illa laus, qua permoveret atque incitaret animos, quam plurimum pollere diximus, nec erat ulla vis atque contentio: sive consilio, quod eos, quorum altior oratio, actioque esset ardentior, furere et bacchari arbitraretur, sive, quod natura non esset ita factus, sive, quod non consuesset, sive, quod non posset. Hoc unum illi, si nihil utilitatis habebat, abfuit; si opus erat, defuit. Quin etiam memini, quum in accusatione sua Q. Gallio crimini dedisset, sibi eum venenum paravisse, idque a se esse deprehensum, seseque chirographa, testificationes, indicia, quaestiones, manifestam rem, deferre diceret, deque eo crimine accurate et exquisite disputavisset: me in respondendo, quum essem argumentatus, quantum res ferebat, hoc ipsum etiam posuisse pro argumento, quod ille, quum pestem capitis sui, quum indicia mortis, se comperisse manifesto, et manu tenere diceret, tam solute egisset, tam leniter, tam oscitanter. „Tu istud, M. Calidi, nisi fingeres, sic ageres? tu, ista praesertim eloquentia quum alienorum hominum [2] pericula defendere acerrime soleas, tuum negligeres? ubi dolor? ubi ardor animi, qui etiam ex infantium ingeniis elicere voces et querelas solet? nulla perturbatio animi, nulla corporis, non frons percussa, [3] non femur: pedis (quod minimum est) nulla sup-

1) *Ern. coni.* deliniret. *Lamb.* demulceret.
2) *Vulgo* praesertim quum ista eloquentia a. h.
3) *Sic est ap. Quintilian. XI.* 3. 153. *Vulgo* frons non percussa.

plosio. Itaque tantum abfuit,[1] ut inflammares nostros animos; somnum isto loco vix tenebamus." Sic nos summi oratoris vel sanitate, vel vitio, pro argumento ad diluendum crimen usi sumus.

Tum Brutus, Atque dubitamus, inquit, utrum ista sanitas fuerit, an vitium? Quis enim non fateatur, quum ex omnibus oratoris laudibus longe ista sit maxima, inflammare animos audientium, et, quocumque res postulet modo, flectere, qui hac virtute caruerit, id ei, quod maximum fuerit, defuisse?

LXXXI. Sit sane ita, inquam: sed redeamus ad eum, qui iam unus restat, Hortensium, tum de nobismet ipsis, quoniam id etiam, Brute, postulas, pauca dicemus, quamquam facienda mentio est, ut quidem mihi videtur, duorum adolescentium: qui si diutius vixissent, magnum essent eloquentiae laudem consecuti.

C. Curionem te, inquit Brutus, et C. Licinium Calvum arbitror dicere.

Recte, inquam, arbitraris; quorum quidem alter[2] ita facile soluteque verbis volvebat satis interdum acutas, crebras quidem certe sententias, ut nihil posset ornatius esse, nihil expeditius. Atque hic a magistris parum institutus, naturam habuit admirabilem ad dicendum. Industriam non sum expertus: studium certe fuit. Qui si me audire voluis-

1) tantum abest *Quintilian. l. l.*

2) *Vulgo additur* quod verisimile dixisset. *Id iam Lamb. delevit, ut spurium.*

set, ut coeperat, honores, quam opes, consequi maluisset.

Quidnam est, inquit, istud? et quemadmodum distinguis?

Hoc modo, inquam. Quum honos sit praemium virtutis, iudicio studioque civium delatum ad aliquem, qui eum sententiis, qui suffragiis adeptus est, is mihi et honestus et honoratus videtur. Qui autem occasione aliqua, etiam invitis suis civibus, nactus est imperium, ut ille cupiebat, hunc nomen honoris adeptum, non honorem puto. Quae si ille audire voluisset, maxima cum gratia et gloria ad summam amplitudinem pervenisset, adscendens gradibus magistratuum, ut pater eius fecerat, ut reliqui clariores viri. Quae quidem etiam cum P. Crasso, M. F. quum initio aetatis ad amicitiam se meam contulisset, saepe egisse me arbitror, quum eum vehementer hortarer, ut eam laudis viam rectissimam esse duceret, quam maiores eius ei tritam reliquissent. Erat enim quum institutus optime, tum etiam perfecte planeque eruditus; ineratque et ingenium satis acre, et orationis non inelegans copia; praetereaque sine arrogantia gravis esse videbatur, et sine segnitia verecundus. Sed hunc quoque absorbuit aestus quidam insolitae [1] adolescentibus gloriae: qui quia navarat miles operam imperatori, imperatorem se statim esse cupiebat; cui muneri mos maiorum aetatem certam, sortem incertam reliquit. Ita gravissimo suo casu, dum Cyri et Alexandri simi-

1) *Vulgo* non insolitae. *Negationem omittunt codd. Guelf.* 1. 2. *ed. Ald.*

lis esse voluit, qui suum cursum transcurrerant, et L. Crassi, et multorum Crassorum inventus est dissimillimus.

LXXXII. Sed ad Calvum (is enim nobis erat propositus) revertamur: qui quum fuisset literis eruditior, [1] quam Curio, tum etiam accuratius quoddam dicendi et exquisitius afferebat genus: quod quanquam scienter eleganterque tractabat, nimium tamen inquirens in se, atque ipse sese observans, metuensque, ne vitiosum colligeret, etiam verum sanguinem deperdebat. [2] Itaque eius oratio, nimia religione attenuata, doctis et attente audientibus erat illustris: a multitudine autem, et a foro, cui nata eloquentia est, devorabatur.

LXXXIII. Tum Brutus, Atticum se, inquit, Calvus noster dici oratorem volebat. Inde erat ista exilitas, quam ille de industria consequebatur.

Dicebat, inquam, ita; sed et ipse errabat, et alios etiam errare cogebat. Nam si quis eos, qui nec inepte dicunt, nec odiose, nec putide, Attice putat dicere: is recte, nisi Atticum, probat neminem. Insulsitatem enim et insolentiam, tanquam insaniam quandam orationis, odit: sanitatem autem et integritatem, quasi religionem et verecundiam oratoris, probat. Haec omnium debet oratorum

1) *Vulgo* qui orator fuisset, quum literis eruditior.

2) *Victor.* dependebat. *Sed verum est* deperdebat, *quod Quintiliani quoque auctoritate confirmatur X.* 1, 115. *ubi ad h. l. respexit.*

eadem esse sententia. Sin autem ieiunitatem, et siccitatem, et inopiam, dummodo sit polita, dum urbana, dum elegans, in Attico genere ponit, hoc recte duntaxat: sed quia sunt in Atticis alia meliora, videat, ne ignoret et gradus, et dissimilitudines, et vim, et varietatem Atticorum. Atticos, inquit, volo imitari. Quos? nec enim est unum genus. Nam quid est tam dissimile, quam Demosthenes et Lysias? quam iidem [1] et Hyperides? quam omnium horum Aeschines? Quem igitur imitaris? Si aliquem: ceteri ergo Attice non dicebant. Si omnes: qui potes, quum sint ipsi dissimillimi inter se? In quo etiam illud quaero, Phalereus ille Demetrius Atticene dixerit. Mihi quidem ex illius orationibus redolere ipsae Athenae videntur. At est floridior, ut ita dicam, quam Hyperides, quam Lysias. Natura quaedam, aut voluntas ita dicendi fuit. Et quidem duo fuerunt per idem tempus dissimiles inter se; sed Attici tamen: quorum Charisius multarum orationum; [2] quas scribebat aliis, quum cupere videretur imitari Lysiam: Demochares autem, qui fuit Demostheni sororis filius, et orationes scripsit aliquot, et earum rerum historiam, quae erant Athenis ipsius aetate gestae, non tam historico, quam oratorio genere perscripsit. At Charisii vult Hegesias esse similis, isque se ita putat Atticum, ut veros illos prae se paene agrestes putet. At quid est tam fra-

1) *Sic Cuiac. probantibus Gulielmio et Schneidero. Vulgo* idem.

2) *Ald. Vict.* multas orationes, *qua in lectione intelligendum est* scripsit *e sequentibus.*

ctum, tam minutum, tam in ipsa, quam tamen consequitur, concinnitate puerile? Atticorum similes esse volumus. — Optime. — Suntne igitur ii Attici oratores? — Quis negare potest? — Hos imitamur. — Quo modo, qui sunt et inter se dissimiles, et aliorum? — Thucydidem, inquit, imitamur. — Optime, si historiam scribere, non, si causas dicere cogitatis. Thucydides enim rerum gestarum pronunciator sincerus, et grandis etiam fuit: hoc forense, concertatorium, iudiciale, non tractavit genus. Orationes autem, quas interposuit, (multae enim sunt,) eas ego laudare soleo; imitari neque possim, si velim, nec velim fortasse, si possim. Ut, si quis Falerno vino delectetur, sed eo nec ita novo, ut proximis consulibus natum velit, nec rursus ita vetere, ut Opimium aut Anicium consulem quaerat: (atqui eae notae sunt optimae, credo; sed nimia vetustas nec habet eam, quam quaerimus, suavitatem, nec est iam sane tolerabilis:) num igitur, qui hoc sentiat, si is potare velit, de dolio sibi hauriendum putet? minime; sed quandam sequatur aetatem; sic ego istis censuerim et novam istam, quasi mustum de lacu, fervidam [1] orationem fugiendam, nec illam praeclaram Thucydidi nimis veterem, tamquam Anicianam notam, persequendam. Ipse enim Thucydides si posterius fuisset, multo maturior fuisset et mitior. Demosthenem igitur imitemur. O dii boni! quid, quaeso, [2] nos aliud agimus, aut quid

1) *Sic rescripsi pro vulg.* quasi de musto ac lacu fervidam. *Schneidero placebat:* quasi musteam de lacu ac fervidam.

2) *Lamb.* quid ergo.

aliud optamus? At non assequimur. Isti enim videlicet Attici nostri, quod volunt, assequuntur. Ne illud quidem intelligunt, non modo ita memoriae proditum esse, sed ita necesse fuisse, quum Demosthenes dicturus esset, ut concursus, audiendi causa, ex tota Graecia fierent. At quum isti Attici dicunt, non modo a corona, quod est ipsum miserabile, sed etiam ab advocatis relinquuntur. Quare si anguste et exiliter dicere, est Atticorum, sint sane Attici: sed in comitium veniant, ad stantem iudicem dicant. Subsellia grandiorem et pleniorem vocem desiderant. Volo hoc oratori contingat, ut, quum auditum sit eum esse dicturum, locus in subselliis occupetur, compleatur tribunal, gratiosi scribae sint in dando et cedendo loco, corona multiplex, iudex erectus: quum surgit is, qui dicturus sit, significetur a corona silentium, deinde crebrae assensiones, multae admirationes; risus, quum velit; quum velit, fletus: ut, qui haec procul videat, etiamsi, quid agatur, nesciat, at placere tamen, et in scena esse Roscium intelligat. Haec cui contingant, eum scito Attice dicere, ut de Pericle audimus, [1] ut de Hyperide, ut de Aeschine, de ipso quidem Demosthene maxime. Sin autem acutum, prudens, et idem sincerum, et solidum, et exsiccatum genus orationis probant, nec illo graviore ornatu oratorio utuntur, et hoc proprium esse Atticorum volunt: recte laudant. Est enim in arte tanta, tamque varia, etiam huic minutae subtilitati locus. Ita fiet,

---

1) *Sic Gu. 1. 2. recte. Et probat Heusingerus, coll. obs. ad Cic. de Offic. I, 6, 5. Vulgo* audivimus.

ut non omnes, qui Attice, iidem bene; sed, ut omnes, qui bene, iidem etiam Attice dicant. Sed redeamus rursus ad Hortensium.

LXXXIV. Sane quidem, inquit Brutus: quamquam ista mihi tua fuit periucunda a proposita oratione degressio.

Tum Atticus, Aliquoties sum, inquit, conatus, sed interpellare nolui. Nunc, quoniam ad perorandum spectare videtur sermo tuus, dicam, opinor, quod sentio.

Tu vero, inquam, Tite.

Tum ille, Ego, inquit, ironiam illam, quam in Socrate dicunt fuisse, qua ille in Platonis, et Xenophontis, et Aeschinis libris utitur, facetam et elegantem puto. Est enim et minime inepti hominis, et eiusdem etiam faceti, quum de sapientia disceptatur, [1] hanc sibi ipsum detrahere, eis tribuere illudentem, qui eam sibi arrogant: [2] ut apud Platonem Socrates in caelum effert laudibus Protagoram, Hippiam, Prodicum, Gorgiam, ceteros; se autem omnium rerum inscium fingit et rudem. Decet hoc nescio quomodo illum: nec Epicuro, qui id reprehendit, assentior. Sed in historia, qua tu es usus in omni sermone, quum, qualis quisque orator fuisset, exponeres. vide, quaeso, inquit, ne tam reprehendenda sit ironia, quam in testimonio.

LXXXV. Quorsus, inquam, istud? non enim intelligo.

---

1) *Sic Gu.* 1. 2. *Vulgo* disceptetur.

2) *Sic edd. quibus accedit Gu.* 1. 2. *Ern. dedit* arrogent.

Quia primum, inquit, ita laudavisti quosdam oratores, ut imperitos posses in errorem inducere. Equidem in quibusdam risum vix tenebam, quum Attico Lysiae Catonem nostrum comparabas, magnum mehercule hominem, vel potius summum et singularem virum; nemo dicet secus; sed oratorem? sed etiam Lysiae similem? quo nihil potest esse pictius. Bella ironia, si iocaremur: sin asseveramus, vide, ne religio nobis tam adhibenda sit, quam si testimonium diceremus.[1] Ego enim Catonem tuum, ut civem, ut senatorem, ut imperatorem, ut virum denique quum prudentia et diligentia, tum omni virtute excellentem, probo: orationes autem eius, ut illis temporibus, valde laudo. Significant enim quandam formam ingenii, sed admodum impolitam, et plane rudem. Origines vero quum omnibus oratoris[2] laudibus refertas diceres, et Catonem cum Philisto et Thucydide comparares, Brutone te id censebas, an mihi probaturum? Quos enim ne e Graecis quidem quisquam imitari potest, iis tu comparas hominem Tusculanum, nondum suspicantem, quale esset copiose et ornate dicere.

LXXXVI. Galbam laudas. Si ut illius aetatis principem, assentior; sic enim accepimus; sin ut oratorem, cedo, quaeso, orationes, (sunt enim,) et dic, hunc, quem tu

---

1) *Sine causa hoc Ernestius mutavit in* dicamus. *Lectionem* diceremus *bene sic explicat Heusingerus:* vide ne religio nobis tam adhibenda sit, quam adhibenda esset, si testimonium diceremus.

2) *Lamb.* oratoriis.

plus, quam te, amas, Brutum, velle te illo modo dicere. Probas Lepidi orationes. Paullum [1] hic tibi assentior, modo ita laudes, ut antiquas: quod item de Africano, de Laelio, cuius tu oratione negas fieri quidquam posse dulcius. Addis etiam nescio quid augustius. Nomine nos capis summi viri, vitaeque elegantissimae verissimis laudibus. Remove haec: nae ista dulcis oratio ita sit abiecta, ut eam adspicere nemo velit. Carbonem in summis oratoribus habitum scio; sed quum in ceteris rebus, tum in dicendo, semper, quo nihil [2] est melius, id laudari, qualecumque est, solet. Dico idem de Gracchis: etsi de iis ea sunt a te dicta, quibus ego assentior. Omitto ceteros; venio ad eos, in quibus iam perfectam putas esse eloquentiam, quos ego audivi sine controversia magnos oratores, Crassum et Antonium. De horum laudibus tibi prorsus assentior: sed tamen non isto modo, ut Polycleti Doryphorum sibi Lysippus aiebat, sic tu suasionem legis Serviliae tibi magistram fuisse. Haec germana ironia est. Cur ita sentiam, non dicam, ne me tibi assentari putes. Omitto igitur, quae de iis ipsis, quae de Cotta, quae de Sulpicio, quae modo de Caelio dixeris. Hi enim [3] fuerunt certe oratores; quanti autem, et quales, tu videris. Nam illud minus curo, quod congessisti operarios omnes: ut mihi videantur mori voluisse nonnulli, ut a te in oratorum numerum referrentur.

---

1) *Abest* paullum *Gu.* 1. *At in Gu.* 2. paullulum.
2) quoniam nihil *Gu.* 1. 2.
3) *Sic Gu.* 1. 2. *probante Heusingero. Vulgo* ii enim.

LXXXVII. Haec quum ille dixisset, Longi sermonis initium pepulisti, [1] inquam, Attice, remque commovisti, nova disputatione dignam, quam in aliud tempus differamus. Volvendi enim sunt libri quum aliorum, tum inprimis Catonis. Intelliges, nihil illius lineamentis, nisi eorum pigmentorum, quae inventa nondum erant, florem et colorem defuisse. Nam de Crassi oratione sic existimo, ipsum fortasse melius potuisse scribere; alium arbitror [2] neminem. Nec in hoc ironiam duxeris [3] esse, quod eam orationem mihi magistram fuisse dixerim. Nam etsi tu melius existimare videris de ea, si quam nunc habemus, facultate; tamen, adolescentes quid in Latinis potius imitaremur, non habebamus. Quod autem plures a nobis nominati sunt, eo pertinuit (ut paullo ante dixi) quod intelligi volui, in eo, cuius omnes cupidissimi essent, quam pauci digni nomine evaderent. Quare *εἴρωνα* me, ne si Africanus quidem fuit, (ut ait in historia sua C. Fannius,) existimari velim.

Ut voles, inquit Atticus. Ego enim non alienum a te putabam, quod et in Africano fuisset, et in Socrate.

Tum Brutus, De isto postea: sed tu (inquit, me intuens,) orationes nobis veteres explicabis?

---

1) pepulisti *abest Gu.* 1. *In Gu.* 2. *ut in Ven. Ald. Iunt. Vict.* depulisti. *Sed Victor. corrigendum censuit* pepulisti. *Manut. et Lamb.* detulisti. *Fortasse legendum* propulisti.

2) *Vulgo:* alium, ut arbitror, neminem.

3) *Sic Grut. et Guelf.* 1. *Alii* dixeris.

Vero, inquam, Brute: sed in Cumano, aut in Tusculano, aliquando, si modo licebit; quoniam utroque in loco vicini sumus. Sed iam ad id, unde degressi sumus, revertamur.

LXXXVIII. Hortensius igitur, quum admodum adolescens orsus esset in foro dicere, celeriter ad maiores causas adhiberi coeptus est; quamquam inciderat in Cottae et Sulpicii aetatem, qui annis decem maiores, excellente tum Crasso et Antonio, deinde Philippo, post Iulio, cum iis ipsis dicendi gloria comparabantur. [1] Primum memoria tanta, quantam in nullo [2] cognovisse me arbitror, ut, quae secum commentatus esset, ea sine scripto verbis eisdem redderet, quibus cogitavisset. Hoc adiumento ille tanto sic utebatur, ut sua et commentata, et scripta, et, nullo referente, omnia adversariorum dicta meminisset. Ardebat autem cupiditate sic, ut in nullo unquam flagrantius studium viderim. Nullum enim patiebatur esse diem, quin aut in foro diceret, aut meditaretur extra forum. Saepissime autem eodem die utrumque faciebat. Attuleratque minime vulgare genus dicendi: duas quidem res, quas nemo alius: partitiones, quibus de rebus dicturus esset, et collectiones; [3] memor et quae essent dicta contra, quaeque ipse dixisset. Erat in verborum splendore elegans, compositione aptus, facultate copiosus; eaque erat quum summo ingenio, tum exercitationibus maximis conse-

1) *Vulgo male* comparabatur.
2) *Sic recte Lamb. Vulg.* in ullo.
3) *Ed. Med. Ven.* coniunctiones. *Cod. Pal. et Cuiac.* coniectiones.

cutus. Rem complectebatur memoriter, dividebat acute, nec praetermittebat fere quidquam, quod esset in causa, aut ad confirmandum, aut ad refellendum. Vox canora, et suavis. Motus et gestus etiam plus artis habebat, quam erat oratori satis.

LXXXIX. Hoc igitur florescente Crassus est mortuus, Cotta pulsus, iudicia intermissa bello, nos in forum venimus. Erat Hortensius in bello, primo anno miles, altero tribunus militum; Sulpicius legatus aberat, etiam M. Antonius; exercebatur una lege iudicium Varia, ceteris propter bellum intermissis: cui frequens aderam, quum pro se ipsi dicebant, oratores, [1] non illi quidem principes, L. Memmius et Q. Pompeius, sed oratores tamen, teste diserto uterque Philippo; cuius in testimonio contentio et vim accusatoris habebat, et copiam.

Reliqui, qui tum principes numerabantur, in magistratibus erant, quotidieque fere a nobis in concionibus audiebantur. Erat enim tribunus plebis tum C. Curio: quamquam is quidem silebat, ut erat semel a concione universa relictus. Q. Metellus Celer, non ille quidem orator, sed tamen non infans: diserti autem Q. Varius, C. Carbo, Cn. Pomponius; et ii quidem habitabant in rostris. C. etiam Iulius, aedilis curulis quotidie fere accuratas conciones habebat: sed me cupidissi-

1) *Vulgo legitur:* qui frequentes aderant, (quamquam pro se ipsi dicebant) oratores. *Emendationem nostram confirmat vestigium scripturae Gu. 1. 2. in quibus est:* qui frequens aderam. *Schneiderus locum ita constituit:* cui frequenter aderam. Quamquam etc.

mum audiendi primus dolor percussit, Cotta quum est expulsus. Reliquos frequenter audiens acerrimo studio tenebar, quotidieque et scribens, et legens, et commentans, oratoriis tamen [1] exercitationibus contentus non eram. Iam consequente anno Q. Varius sua lege damnatus excesserat. Ego autem, iuris civilis studio, multum operae dabam Q. Scaevolae, P. F. qui quamquam nemini se ad docendum dabat, tamen, consulentibus respondendo, studiosos audiendi docebat. Atque huic anno proximus Sulla consule et Pompeio fuit. Tum P. Sulpicii in tribunatu quotidie concionantis totum genus dicendi penitus cognovimus. Eodemque tempore, quum princeps Academiae Philo cum Atheniensium optimatibus Mithridatico bello domo profugisset, Romamque venisset, totum ei me tradidi, admirabili quodam ad philosophiam studio concitatus, in quo hoc etiam commorabar attentius, quod, etsi rerum ipsarum varietas et magnitudo summa me delectatione retinebat, tamen sublata [2] iam esse in perpetuum ratio iudiciorum videbatur. Occiderat Sulpicius illo anno, tresque proximo trium aetatum oratores erant crudelissime interfecti, Q. Catulus, M. Antonius, C. Iulius. Eodem anno etiam Moloni Rhodio Romae dedimus operam, et actori summo causarum, et magistro.

---

1) *Sic Corradus. Vulgo* oratoriis tantum.

2) *Ernestius suspicabatur legendum esse* quod et rerum ipsarum — et sublata iam esse. *Sed nihil mutatione opus. Nam* tamen *h. l. idem est ac:* tamen etiam hoc accedebat, quod sublata etc.

XC. Haec etsi videntur esse a proposita ratione diversa, tamen iccirco a me proferuntur, ut nostrum cursum perspicere, quoniam voluisti, Brute, possis, (nam Attico haec nota sunt,) et videre, quemadmodum simus in spatio Q. Hortensium ipsius vestigiis persecuti. Triennium fere fuit urbs sine armis, sed oratorum aut interitu, aut discessu, aut fuga, (nam aberant etiam adolescentes M. Crassus et Lentuli duo;) primas in causis agebat Hortensius; magis magisque quotidie probabatur Antistius; Piso saepe dicebat; minus saepe Pomponius, raro Carbo; semel aut iterum Philippus. At vero ego hoc tempore omni, noctes et dies, in omnium [1] doctrinarum meditatione versabar. Eram cum Stoico Diodoto; qui quum habitavisset apud me mecumque vixisset, nuper est domi meae mortuus. A quo quum in aliis rebus, tum studiosissime in dialectica exercebar; quae quasi contracta et adstricta eloquentia putanda est; sine qua etiam tu, Brute, iudicavisti, te illam iustam eloquentiam, quam dialecticam dilatatam esse putant, consequi non posse. Huic ego doctori, et eius artibus variis atque multis ita eram tamen deditus, ut ab exercitationibus oratoriis nullus dies vacuus esset. Commentabar declamitans, (sic enim nunc loquuntur,) saepe cum M. Pisone, et cum Q. Pompeio, aut cum aliquo quotidie; idque faciebam multum etiam Latine, sed Graece saepius: vel quod Graeca oratio plura ornamenta suppeditans, consuetudinem

1) in omni *Gu.* 1.

similiter Latine dicendi afferebat; [1] vel quod a Graecis summis doctoribus, nisi Graece dicerem, neque corrigi possem, neque doceri. Tumultus interim pro recuperanda re publica, et crudelis interitus oratorum trium, Scaevolae, Carbonis, Antistii; reditus Cottae, Curionis, Crassi, Lentulorum, Pompeii; leges et iudicia constituta; recuperata res publica; ex numero autem oratorum Pomponius, Censorinus, Murena sublati. Tum primum nos ad causas, et privatas et publicas, adire coepimus, non ut in foro disceremus, quod plerique fecerunt, sed ut, quantum nos efficere potuissemus, docti in forum veniremus. Eodem tempore Moloni dedimus operam: dictatore enim Sulla, legatus ad senatum de Rhodiorum praemiis venerat. Itaque prima causa publica, pro Sex. Roscio dicta, tantum commendationis habuit, [2] ut non ulla esset, quae non digna nostro patrocinio videretur. Deinceps inde multae, quas non minus diligenter elaboratas, et tamquam elucubratas afferebamus.

XCI. Nunc, quoniam totum me, non naevo aliquo aut crepundiis, sed corpore omni, videris velle cognoscere, complectar nonnulla etiam, quae fortasse videantur minus necessaria. Erat eo tempore in nobis summa gracilitas et infirmitas corporis; procerum et tenue collum; qui habitus et quae figura non procul abesse putatur a vitae periculo, si accedit labor et laterum magna contentio. Eo-

1) *Frustra Ern. corrigendum putabat* afferret.

2) habui *Guelf.* 1.

que magis hoc eos, quibus eram carus, commovebat, quod omnia sine remissione, sine varietate, vi summa vocis, et totius corporis contentione dicebam. Itaque quum me et amici et medici hortarentur, ut causas agere desisterem: quodvis potius periculum mihi adeundum, quam a sperata dicendi gloria discedendum [1] putavi. Sed quum censerem, remissione et moderatione vocis, et commutato genere dicendi me et periculum vitare posse, et temperatius dicere: ut consuetudinem dicendi mutarem, ea causa mihi in Asiam proficiscendi fuit. Itaque quum essem biennium versatus in causis, et iam in foro celebratum meum nomen esset, Roma sum profectus. Quum venissem Athenas, sex menses cum Antiocho, veteris Academiae nobilissimo et prudentissimo philosopho, fui, studiumque philosophiae numquam intermissum, a primaque adolescentia cultum, et semper auctum, hoc rursus summo auctore et doctore renovavi. Eodem tamen tempore Athenis apud Demetrium Syrum, veterem et non ignobilem dicendi magistrum, studiose exerceri solebam. Post a me Asia tota peragrata est, cum summis quidem oratoribus, quibuscum exercebar ipsis lubentibus, quorum erat princeps Menippus Stratonicensis, meo iudicio, tota Asia illis temporibus disertissimus: et si, nihil habere molestiarum, nec ineptiarum, Atticorum est, hic orator in illis numerari recte potest. Assiduissime autem mecum fuit Dionysius Magnes. Erat

1) *Ern. coni.* desciscendum.

etiam Aeschylus Cnidius, Adramytenus Xenocles. Hi tum in Asia rhetorum principes numerabantur. Quibus non contentus, Rhodum veni, meque ad eundem, quem Romae audiveram, Molonem, applicavi, quum actorem in veris causis, scriptoremque praestantem, tum in notandis animadvertendisque vitiis, et instituendo docendoque prudentissimum. Is dedit operam, (si modo id consequi potuit,) ut nimis redundantes nos [1] iuvenili quadam dicendi impunitate et licentia, reprimeret, et quasi extra ripas diffluentes coërceret. Ita recepi me biennio post, non modo exercitatior, sed prope mutatus. Nam et contentio nimia vocis resederat, et quasi deferverat [2] oratio, lateribusque vires, et corpori [3] mediocris habitus accesserat.

XCII. Duo tum excellebant oratores, qui me imitandi cupiditate incitarent, Cotta et Hortensius: quorum alter remissus, et lenis, et propriis verbis comprehendens solute et facile sententiam; alter ornatus, acer, et non talis, qualem tu eum, Brute, iam deflorescentem cognovisti, sed verborum et actionis genere commotior. Itaque cum Hortensio mihi magis arbitrabar rem esse, quod et dicendi ardore eram propior, et aetate coniunctior. Etenim videram in iisdem causis, ut pro M.

---

1) *Vulgo additur* et superfluentes. *Id non dubito quin sit glossema vocabuli* redundantes, *praesertim quum mox sequatur* quasi extra ripas diffluentes.

2) *Sic recte Lambinus. Vulgo:* reciderat et quasi referverat.

3) *Sic Gu.* 1. *Ern. Vulgo* corporis.

Canuleio, pro Cn. Dolabella consulari, quum Cotta princeps adhibitus esset, priores tamen agere partes Hortensium. Acrem enim oratorem, incensum, et agentem, et canorum, concursus hominum forique strepitus desiderat. Unum igitur annum, quum rediissemus ex Asia, causas nobiles egimus, quum quaesturam nos, consulatum Cotta, aedilitatem peteret Hortensius. Interim me quaestorem Siciliensis excepit annus; Cotta ex consulatu est profectus in Galliam; princeps et erat et habebatur Hortensius. Quum autem anno post e Sicilia me recepissem, iam videbatur illud in me, quidquid esset, esse perfectum, et habere maturitatem quandam suam. Nimis multa videor de me, ipse praesertim: sed omni huic sermoni propositum est, non ut ingenium et eloquentiam meam perspicias, unde longe absum, sed ut laborem et industriam. Quum igitur essem in plurimis causis, et in principibus patronis quinquennium fere versatus, tum in patrocinio Siciliensi maxime in certamen veni designatus aedilis cum designato consule Hortensio.

XCIII. Sed quoniam omnis hic sermo noster non solum enumerationem oratorum,[1] verum etiam praecepta quaedam desiderat: quid tamquam notandum et animadvertendum sit in Hortensio, breviter licet dicere. Nam is post consulatum, (credo quod videret, ex consularibus neminem esse secum comparandum, negligeret autem eos, qui consules non

1) *Optime sic Lambinus. Vulgo* oratoriam.

fuissent,) summum illud suum studium remisit, quo a puero fuerat incensus, atque in omnium rerum abundantia voluit beatius, ut ipse putabat, remissius certe vivere. Primus, et secundus annus et tertius tantum quasi de picturae veteris colore detraxerat, quantum non quivis unus ex populo, sed existimator doctus et intelligens posset cognoscere. Longius autem procedens, quum in ceteris [1] eloquentiae partibus, tum maxime in celeritate et continuatione verborum adhaerescens, sui dissimilior videbatur fieri quotidie. Nos autem non desistebamus, quum omni genere exercitationis, tum maxime stilo, nostrum illud, quod erat, augere, quantumcumque erat. Atque (ut multa omittam) in hoc spatio, et in his [2] post aedilitatem annis, et praetor primus, et incredibili populi [3] voluntate sum factus. Nam quum propter assiduitatem in causis et industriam, tum propter exquisitius et minime vulgare orationis genus, animos hominum ad me dicendi novitate converteram. Nihil de me dicam; dicam de ceteris, quorum nemo erat, qui videretur exquisitius, quam vulgus hominum, studuisse literis, quibus fons perfectae eloquentiae continetur: nemo, qui philosophiam complexus esset, matrem omnium bene factorum beneque dictorum; nemo, qui ius civile didicisset, rem, ad privatas causas et ad oratoris prudentiam, maxime necessa-

1) *Ita Lambin. Vulg.* et in ceteris. *Gu.* 1. 2. ut in ceteris.

2) *Ita Riv. Manut. Lamb. Vulgo* et in iis.

3) *Sic Ern. bene pro vulg.* populari.

riam; nemo, qui memoriam rerum Romanarum teneret, ex qua, si quando opus esset, ab inferis [1] locupletissimos testes excitaret; nemo, qui breviter arguteque illuso [2] adversario laxaret iudicum animos, atque a severitate paullisper ad hilaritatem risumque traduceret; nemo, qui dilatare posset, atque a propria ac definita disputatione hominis ac temporis ad communem quaestionem universi generis orationem traduceret; [3] nemo, qui delectandi gratia degredi parumper a causa, nemo, qui ad iracundiam magnopere iudicem, nemo, qui ad fletum posset adducere; nemo, qui animum eius (quod unum est oratoris maxime proprium) quocumque res postularet, impelleret.

XCIV. Itaque, quum iam paene évanuisset Hortensius, et ego anno meo, sexto autem post illum consulem, consul factus essem, revocare se ad industriam coepit; ne, quum pares honore essemus, aliqua re superiores videremur. Sic duodecim post meum consulatum annos in maximis causis, quum ego mihi illum, sibi me ille anteferret, coniunctissime versati sumus: consulatusque meus, qui illum primo leviter perstrinxerat, idem nos rerum mearum gestarum, quas ille admirabatur, laude coniunxerat. Maxime vero perspecta est utriusque nostrum exercitatio paullo ante, quam perterritum armis hoc studium, Brute, nostrum conticuit subito et ob-

1) *Placet Ernestii coniectura* quasi ab inferis.
2) *Ita correxi vulg.* incluso.
3) *Legendum arbitror* revocaret. *Ceterum Ern. correxit* traducere *et paullo post* impellere.

mutuit; quum lege Pompeia ternis horis ad dicendum datis, ad causas simillimas inter se, vel potius easdem, novi veniebamus quotidie, quibus quidem causis tu etiam, Brute, praesto fuisti, compluresque et nobiscum, et solus egisti; ut, qui non satis diu vixerit Hortensius, tamen hunc cursum confecerit. Annis ante decem causas agere coepit, quam tu es natus. Idem quarto et sexagesimo anno, perpaucis ante mortem diebus, una tecum socerum tuum defendit Appium. Dicendi autem genus quod fuerit in utroque, orationes utriusque etiam posteris nostris indicabunt.

XCV. Sed, si quaerimus, cur adolescens magis floruerit dicendo, quam senior Hortensius; causas reperiemus verissimas duas. Primum, [1] quod genus erat orationis Asiaticum, adolescentiae magis concessum, quam senectuti. Genera autem Asiaticae dictionis, duo sunt: unum sententiosum et argutum, sententiis non tam gravibus et severis, quam concinnis et venustis; qualis in historia Timaeus, in dicendo autem, pueris nobis, Hierocles Alabandeus, magis etiam Menecles, frater eius, fuit: quorum utriusque orationes sunt in primis, ut Asiatico in genere, laudabiles. Aliud autem genus est non tam sententiis frequentatum, quam verbis volucre atque incitatum; qualis est [2] nunc Asia tota, nec flumine solum orationis, sed etiam exornato et faceto

1) *Hanc lectionem etiam Gu.* 1. 2. *confirmant. Ern. non dubitabat reponendum esse* primam. *Sed conf. Heusingeri adnott. ad Cicer. de Off.* I. 28. 9. *et* II. 5. 8.

2) *Rescripsi* qualis est; *alii* quali est; *nonnulli* quale est.

genere verborum; in quo fuit Aeschylus Cnidius, et meus aequalis Milesius Aeschines. In iis erat admirabilis orationis cursus, ornata sententiarum concinnitas non erat. Haec autem (ut dixi) genera dicendi aptiora sunt adolescentibus; in senibus gravitatem non habent. Itaque Hortensius, utroque genere florens, clamores faciebat adolescens. Habebat enim et Menecclium illud studium crebrarum venustarumque sententiarum; in quibus, ut in illo Graeco, sic in hoc, erant quaedam magis venustae dulcesque sententiae, quam aut necessariae, aut interdum utiles; et erat oratio quum incitata et vibrans, tum etiam accurata et polita. Non probabantur [1] haec senibus. Saepe videbam quum irridentem, tum etiam irascentem et stomachantem Philippum. Sed mirabantur adolescentes, multitudo movebatur. [Erat excellens iudicio vulgi, et facile primas tenebat adolescens.] [2] Etsi enim genus illud dicendi auctoritatis habebat parum, tamen aptum esse aetati videbatur; et certe, quod ingenii quaedam forma lucebat, exercitatione perfecta, eratque verborum adstricta comprehensio, [3] summam hominum admirationem excitabat. Sed, quum iam honores, et illa senior auctoritas

1) probantur. *Sic et Gu.* 1. 2. *ut vulgo. Recte Ern.* probabantur.

2) *Uncis inclusa interpolata videntur.*

3) *Vulgo* quod et ingenii quaedam forma lucebat, et exercitatione perfecta erat, verborumque adstricta comprehensio. *Emendationi nostrae favent codd. Guelff. In* 1. *et* 2. *omittitur* et *ante* ingenii; *in* 2. *legitur* verborum eratque adstricta.

gravius quiddam requireret, remanebat idem, nec decebat idem; quodque exercitationem studiumque dimiserat, quod in eo fuerat acerrimum, concinnitas illa crebritasque sententiarum pristina manebat, sed ea vestitu illo orationis, quo consueverat, ornata non erat. Hoc tibi ille, Brute, minus fortasse placuit, quam placuisset, si illum flagrantem studio, et florentem facultate audire potuisses.

XCVI. Tum Brutus, Ego vero, inquit, et ista, quae dicis, video qualia sint, et Hortensium magnum oratorem semper putavi, maximeque probavi pro Messalla dicentem, quum tu abfuisti.

Sic ferunt, inquam, idque declarat totidem, quot dixit, ut aiunt, scripta verbis oratio. Ergo ille a Crasso consule et Scaevola usque ad Paullum et Marcellum consules floruit; nos in eodem cursu fuimus a Sulla dictatore ad eosdem fere consules. Sic Q. Hortensii vox exstincta fato suo est, nostra publico.

Melius, quaeso, ominare, inquit Brutus.

Sit sane ut vis, inquam; et id non tam mea causa, quam tua: sed fortunatus illius exitus, qui ea non vidit quum fierent, quae providit futura. Saepe enim inter nos impendentes casus deflevimus, quum belli civilis causas in privatorum cupiditatibus inclusas, pacis spem a publico consilio esse exclusam videremus. Sed illum videtur felicitas ipsius, qua semper est usus, ab eis miseriis, quae consecutae sunt, morte vindicasse.

XCVII. Nos autem, Brute, quoniam post Hortensii, clarissimi oratoris, mortem orbae

eloquentiae quasi tutores relicti sumus, domi teneamus eam, septam liberali custodia: et hos ignotos atque impudentes procos repudiemus, tueamurque, ut adultam virginem, caste, et ab amatorum [1] impetu, quantum possumus, prohibeamus. Equidem, etsi doleo, me in vitam paullo serius, tanquam in viam, ingressum, priusquam confectum iter sit, in hanc rei publicae noctem incidisse: tamen ea consolatione sustentor, quam tu mihi, Brute, adhibuisti tuis suavissimis literis; quibus me forti animo esse oportere censebas, quod ea gessissem, quae de me, etiam tacente, ipsa loquerentur, mortuoque me viverent: [2] quae, si recte esset, salute rei publicae: sin secus, interitu ipso, testimonium meorum de re publica consiliorum darent. Sed in te intuens, Brute, doleo; cuius in adolescentiam, per medias laudes quasi quadrigis vehentem, transversa incurrit misera fortuna rei publicae. Hic me dolor angit, [3] haec me cura sollicitat, [4] et hunc mecum, socium eiusdem et amoris et iudicii. Tibi favemus; te tua frui virtute cupimus; tibi optamus eam rem publicam, in qua duorum generum amplissimorum renovare memoriam atque augere possis. Tuum enim forum, tuum erat illud cur-

---

1) armatorum *pleraeque edd. ut et codd. Guelff.* 1. 2. *Bene autem Manut. et Lamb.* amatorum.

2) *Sic ordinonda esse haec verba bene monuit Ern. Vulgo:* quae de me etiam tacente me ipsa loquerentur, mortuoque viverent.

3) *Sic Corrad. et Lamb. Vulgo* tangit.

4) *Guelf.* 1. 2. haec cura sollicitat.

riculum; tu illuc veneras unus, qui non linguam modo acuisses exercitatione dicendi, sed et ipsam eloquentiam locupletavisses graviorum artium instrumento, et iisdem artibus decus omne virtutis cum summa eloquentiae laude iunxisses. [1] Ex te duplex nos afficit sollicitudo, quod et ipse re publica careas, et illa te. Tu tamen, etsi cursum ingenii tui, Brute, premit haec importuna clades civitatis, contine te in tuis perennibus studiis, et effice id, quod iam propemodum, vel plane potius effeceras, ut te eripias ex ea, quam ego congessi in hunc sermonem, turba patronorum. Nec enim decet te, ornatum uberrimis artibus, quas quum domo haurire non posses, arcessivisti ex urbe ea, quae domus est semper habita doctrinae, numerari in vulgo patronorum. Nam quid te exercuit Pammenes, vir longe eloquentissimus Graeciae? quid illa vetus Academia, atque eius heres Aristus, hospes et familiaris meus, siquidem similes maioris partis oratorum futuri sumus? Nonne cernimus, vix singulis aetatibus binos oratores laudabiles constitisse? [2] Galba fuit inter tot aequales unus excellens, cui, quemadmodum accepimus, et Cato cedebat senior, et qui temporibus illis aetate inferiores fuerunt, Lepidus postea, deinde Carbo: nam Gracchi in concionibus multo faciliore et liberiore genere dicendi; quorum tamen ipsorum ad aetatem laus eloquentiae perfecta

---

1) cum summa eloquentia devinxisses *Guelf.* 1. 2.

2) *Rivius malebat* exstitisse.

nondum fuit: Antonius, Crassus, post Cotta, Sulpicius, Hortensius, nihil dico amplius: tantum dico, si mihi accidisset, ut numerarer in multis, * si operosa est concursatio magis opportunorum, * * * [1]

---

1) *Etsi pauca tantum hic intercidisse videntur, tamen, quae fuerit eorum sententia, intelligi haud potest. Nec satis constat, utrum genuina sint ultima verba, an corrupta.*

M. TULLII CICERONIS

AD

MARCUM BRUTUM

ORATOR.

SUMMARIUM.

Quum saepius Cicero a M. Bruto rogatus esset, ut quale ei videretur eloquentiae genus, cui nihil addi posset, exponeret, hoc libro id quod ille rogaverat efficiendum suscepit, quamquam, ut in prooemio dicit, verendum erat, ne perfecti oratoris imagine retardaret studia multorum, qui desperatione debilitati experiri nollent, quod se assequi posse diffiderent; ac ne in summo oratore fingendo talem informaret, qualis fortasse nemo fuisset. Sed utramque dubitationem sic tollit, ut doceat, primum nec quod sit optimum in artibus desperandum esse, et in praestantibus rebus magna esse ea quae sint optimis proxima; deinde hic non quaeri, quis fuerit orator, sed quid sit illud in arte dicendi, quo nihil possit esse praestantius. Et quoniam haec ingressio videri poterat e media philosophia repetita, fatetur, se oratorem non ex rhetorum officinis, sed ex philosophiae spa-

tiis exstitisse, omninoque sine philosophia negat effici posse, quem quaerat, eloquentem. c. 1—5. Summa autem totius disputationis huc redit, ut doceatur, oratorem perfectum eum esse, qui trium illorum generum dicendi vim consecutus sit, ut parva summisse, modica temperate, magna graviter dicere possit. Peraeque autem in his omnibus floruisse perpaucos, multosque fuisse, qui Atticum dicendi genus in tenuitate et ieiunitate quadam ponerent, quum potius Attice dicere nihil aliud sit, quam in omni genere dicendi id quod insolens aut ineptum sit, vitare. c. 6—9.

Praemissa igitur brevi generis epidictici descriptione cum Isocratis laudibus coniuncta (c. 11. 12.) tria potissimum videnda oratori docet, quid, et quo quidque loco, et quomodo dicat. Ac duo prima breviter perstringit c. 13—15. De modo autem dicendi fusius disserit, eumque actione c. 17. 18. et elocutione contineri docet. Hanc elocutionem oratoris primum seiungit ab oratione philosophorum, sophistarum (c. 19.), historicorum et poetarum (c. 20.); deinde eloquentem esse docet eum, qui in foro causisque civilibus ita dicat, ut probet, ut delectet, ut flectat. Huius eloquentiae fundamentum esse sapientiam, sine qua orator, quid deceat in sententiis et in verbis, quo nihil sit maius ac difficilius, intelligere non possit; c. 21. 22. Tum trium illorum dicendi generum notam et formulam constituit, et quomodo orator in genere tenui c. 23—26. in medio c. 27. et in gravi c. 28. decore versetur, exponit. Hanc autem varietatem saepe in eadem oratione temperandam esse docet, quidque ipse in

ea re assecutus sit, enarrat c. 29—31. Neque vero perfecte eloquentis esse eam tantum facultatem habere, quae sit eius propria, sed potius eum dialecticis instructum omniumque philosophiae partium gnarum esse debere, ac ne iuris quidem civilis et historiae ignarum. c. 32—34.

Sic instructum venturum ad causas, quarum generibus cognitis semper ad id quod deceat accommodaturum orationem; inprimis autem quum in universi generis quaestione, tum in amplificatione recte tractanda versaturum c. 35—37. Duo autem esse, quae bene tractata admirabilem eloquentiam faciant; alterum quod Graeci ἠθικὸν vocent, alterum παθητικόν: c. 38. Praeterea magnum orationi ornamentum afferre figuras verborum et sententiarum; c. 39. 40.

Sed haec nisi collocata et structa satis placere non posse. Qua de re dicturus primum non indignum esse sua persona ista docere demonstrat. Deinde recta collocatio verborum quae sit ostendit; in qua primum esse curandum, ut inter se quam aptissime cohaereant extrema cum primis, eaque sint quam suavissimis vocibus c. 44—48; deinde ut forma ipsa concinnitasque verborum orbem suum conficiat c. 49; denique ut comprehensio, h. e. periodus, apte et numerose cadat; c. 50 sqq. Hic primum universe disputatur adversus eos, qui numerum oratorium reprehendebant. c. 50. 51. Tum de numeri oratorii origine c. 52. causa 53. natura 54. et usu 61 sqq. disseritur. Ac natura quidem eius fusius explicatur c. 54—60. ubi primum demonstratur, esse in oratione numerum

quemdam c. 55. deinde hi numeri poeticine sint an ex alio quodam genere, quaeritur c. 56. tum qui maxime cadant in orationem aptam numeri c. 57. deinde qui numeri cum quibus miscendi sint, et quibus generibus sint quique accommodatissimi c. 58. denique totone in ambitu verborum numeri tenendi sint, an in primis partibus atque in extremis. c. 59. Postremo illa capita, quae pertinent ad naturam numeri oratorii intelligendam, brevius repetuntur. c. 60. Usus autem numeri oratorii sic explicatur, ut primum in causis forensibus non semper, ut in epidictico genere, eo utendum esse doceatur c. 62; deinde, quo loco sit adhibenda numerosa oratio et quamdiu retinenda c. 63; tum quot modis mutentur comprehensiones et clausulae c. 64; deinde qui numerus ex compositione et genere concinnitatis consequatur c. 65. et quomodo partim in incisis, partim in membris eluceat c. 66. 67. Ultimo loco utilitas numeri oratorii exponitur c. 68—71.

Brevis epilogus totam disputationem Bruti iudicio submittit. c. 72.

M. TULLII CICERONIS

AD

M A R C U M   B R U T U M

O R A T O R.

Utrum difficilius aut maius esset, negare tibi saepius idem roganti, an efficere id, quod rogares, diu multumque, Brute, dubitavi. Nam et negare ei, quem unice diligerem, cuique me carissimum esse sentirem, praesertim et iusta petenti, et praeclara cupienti, durum admodum mihi videbatur: et suscipere tantam rem, quantam non modo facultate consequi difficile esset, sed etiam cogitatione complecti, vix arbitrabar esse eius, qui vereretur reprehensionem doctorum atque prudentium. Quid enim est maius, quam, quum tanta sit inter oratores bonos dissimilitudo, iudicare, quae sit optima species, et quasi figura dicendi? Quod quoniam me saepius rogas, aggrediar, non tam perficiundi spe, quam experiundi voluntate. Malo enim, quum studio tuo sim obsecutus, desiderari a te prudentiam meam, quam, si id non fecerim, benivolentiam.

II. Quaeris igitur, idque iam saepius, quod eloquentiae genus probem maxime, et quale mihi videatur illud, cui nihil addi possit, quod ego summum et perfectissimum iudicem. In quo vereor, ne, si id, quod vis, effecero, eumque oratorem, quem quaeris, expressero, tardem studia multorum, qui desperatione debilitati experiri id nolent, [1] quod se assequi posse diffidant. Sed par est omnes omnia experiri, qui res magnas et magno opere expetendas concupiverunt. Quod si quem aut natura sua, aut illa praestantis ingenii vis forte deficiet, aut minus si instructus erit magnarum artium disciplinis: teneat tamen eum cursum, quem poterit. Prima enim sequentem honestum est in secundis tertiisque consistere. Nam in poetis non Homero soli locus est, (ut de Graecis loquar,) aut Archilocho, aut Sophocli, aut Pindaro, sed horum vel secundis, vel etiam infra secundos. Nec vero Aristotelem in philosophia deterruit a scribendo amplitudo Platonis: nec ipse Aristoteles admirabili quadam scientia et copia ceterorum studia restinxit. Nec solum ab optimis studiis excellentes viri deterriti [2] non sunt, sed ne opifices quidem se artibus suis removerunt, qui aut Ialysi, quem Rhodi vidimus, non potuerunt, aut Coae Veneris pulchritudinem imitari. Nec simulacro Iovis Olympii, aut Doryphori statua deterriti reliqui minus experti sunt, quid efficere, aut quo progredi

---

1) *Ern. rescripsit* experiri nolint. *Ac* nolint *quidem habet Gu.* 2.

2) *Fortasse hic Cic. scripsit* deducti.

possent: quorum tanta multitudo fuit, tanta in suo cuiusque genere laus, ut, quum summa miraremur, inferiora tamen probaremus. In oratoribus, [1] Graecis quidem, admirabile est, quantum inter omnes unus excellat. Ac tamen, [2] quum esset Demosthenes, multi oratores magni et clari fuerunt, et antea fuerant, nec postea defecerunt. Quare non est, cur eorum, qui studio eloquentiae se dediderunt, [3] spes infringatur, aut languescat industria. Nam neque illud ipsum, quod est optimum, desperandum est: et in praestantibus rebus magna sunt ea, quae sunt optimis proxima.

III. Atque ego in summo oratore fingendo talem informabo, qualis fortasse nemo fuit. Non enim quaero, quis fuerit, sed quid sit illud, quo nihil possit esse praestantius: quod in perpetuitate dicendi non saepe, atque haud scio an numquam, [4] in aliqua autem parte eluceat aliquando, idem apud alios densius, apud alios fortasse rarius. Sed ego sic statuo, nihil esse in ullo genere tam pulchrum, quo non pulchrius id sit, unde illud, ut ex ore aliquo, quasi imago, exprimatur, quod neque oculis, neque auribus, neque ullo sensu percipi potest, quod [5] cogitatione tantum et mente complectimur. Itaque et Phidiae simulacris, quibus nihil in illo genere perfectius videmus, et his picturis, quas nomina-

1) *Vulgo additur* vero, *in Gu.* 2. autem. *Illud auctore Görenzio ad Cic. de Fin. I.* 19. *delevi.*

2) *Sic Gu.* 2. 3. *Vulg.* Attamen.

3) *Sic Gu.* 2. *Vulgo* qui se studio e. d.

4) *Ita recte Lamb. Plerique, ut Gu.* 2. 3. an umquam.

5) *Vulgo abest* quod.

vi, cogitare tamen possumus pulchriora. Nec vero ille artifex, quum faceret Iovis formam, aut Minervae, contemplabatur aliquem, e quo similitudinem duceret; sed ipsius in mente insidebat species pulchritudinis eximia quaedam, quam intuens, in eaque defixus, ad illius similitudinem artem et manum dirigebat. Ut igitur in formis et figuris est aliquid perfectum et excellens, cuius ad cogitatam speciem imitando referuntur ea, quae sub oculos ipsa cadunt:[1] sic perfectae eloquentiae speciem animo videmus, effigiem auribus quaerimus. Has rerum formas appellat *ideas* ille non intelligendi solum, sed etiam dicendi gravissimus auctor et magister, Plato: easque gigni negat, et ait semper esse, ac ratione et intelligentia contineri: cetera nasci, occidere, fluere, labi, nec diutius esse uno et eodem statu. Quidquid est igitur, de quo ratione et via disputetur, id est ad ultimam sui generis formam speciemque redigendum.

IV. Ac video, hanc primam ingressionem meam non ex oratoriis[2] disputationibus ductam, sed e media philosophia repetitam, et eam quidem tum antiquam, tum subobscuram, aut reprehensionis aliquid, aut certe admirationis habituram. Nam aut mirabuntur, quid haec pertineant ad ea, quae quaerimus: quibus satisfaciet res ipsa cognita, ut

1) *Olim perperam edebatur:* quae sub oculos ipsa non cadunt. *Negationem tollendam esse primus sensit Victor. Varr. lectt. XI.* 14.

2) *Ita scribendum fuit auctoribus Strebaeo et Gronovio. Vulg.* ex oratoris.

non sine causa alte repetita videatur: aut reprehendent, quod inusitatas vias indagemus, tritas relinquamus. Ego autem et me saepe nova videri dicere intelligo, quum pervetera dicam, sed inaudita plerisque: et fateor, me oratorem, si modo sim, aut etiam quicumque sim, non ex rhetorum officinis, sed ex Academiae spatiis exstitisse. Illa enim sunt curricula multiplicium variorumque sermonum, in quibus Platonis primum impressa sunt vestigia: sed et huius et aliorum philosophorum disputationibus et exagitatus maxime orator est, et adiutus. Omnis enim ubertas, et quasi silva dicendi ducta ab illis est, nec satis tamen instructa ad forenses causas: quas, ut illi ipsi dicere solebant, agrestioribus Musis reliquerunt. Sic eloquentia haec forensis, spreta a philosophis et repudiata, multis quidem illa adiumentis magnisque caruit; sed tamen, ornata verbis atque sententiis, iactationem habuit in populo, nec paucorum iudicium reprehensionemque pertimuit. Ita et doctis eloquentia popularis, et disertis elegans doctrina defuit.

V. Positum sit igitur in primis, (quod post magis intelligetur.) sine philosophia non posse effici, quem quaerimus, eloquentem: non ut in ea tamen omnia sint, sed ut sic adiuvet, ut palaestra histrionem. Parva enim magnis saepe rectissime conferuntur. Nam nec latius, nec copiosius de magnis variisque rebus sine philosophia potest quisquam dicere. Siquidem etiam in Phaedro Platonis hoc Periclem praestitisse ceteris dicit oratoribus Socrates, quod is Anaxagorae physici fuerit au-

ditor: a quo censet eum, quum alia praeclara quaedam et magnifica didicisset, uberem [1] et fecundum fuisse, gnarumque (quod est eloquentiae maximum) quibus orationis modis quaeque animorum partes pellerentur. Quod idem de Demosthene existimari potest: cuius ex epistolis intelligi licet, quam frequens fuerit Platonis auditor. Nec vero sine philosophorum disciplina, genus et speciem cuiusque rei cernere, neque eam definiendo explicare, nec tribuere in partes possumus: nec indicare, quae vera, quae falsa sint, neque cernere consequentia, repugnantia videre, ambigua distinguere. Quid dicam de natura rerum, cuius cognitio magnam orationi [2] suppeditat copiam? de vita, de officiis, de virtute, de moribus, sine multa earum ipsarum rerum disciplina, aut dici, aut intelligi potest? Ad has tot tantasque res adhibenda sunt ornamenta innumerabilia, quae sola tum quidem tradebantur ab iis, qui dicendi numerabantur magistri. Quo fit, ut veram illam et absolutam eloquentiam nemo consequatur, quod alia intelligendi, alia dicendi disciplina est, et ab aliis, rerum, ab aliis, verborum doctrina quaeritur. Itaque M. Antonius, cui vel primas eloquentiae patrum nostrorum tribuebat aetas, vir natura peracutus et prudens, in eo libro, quem unum reliquit, *disertos* ait se vidisse multos, *eloquentem* omnino neminem. [Insidebat videlicet in eius mente spe-

1) *Forsan legendum:* didicisse, tum uberem —.

2) *Vulgo minus bene* orationis. *Sed ed. Ven. Med. Asc. habent* oratoris, *unde colligere possis, scriptum fuisse* oratori.

cies eloquentiae, quam cernebat animo, re ipsa non videbat. Vir autem acerrimo ingenio, (sic enim fuit,) multa et in se et in aliis desiderans, neminem plane, qui recte appellari eloquens posset, videbat. Quod si ille nec se, nec L. Crassum eloquentem putavit: habuit profecto comprehensam animo quandam formam eloquentiae, cui quoniam nihil deerat, eos, quibus aliquid aut plura deerant, in eam formam non poterat includere. Investigemus hunc igitur, Brute, si possumus, quem numquam vidit Antonius, aut qui omnino nullus umquam fuit; quem si imitari atque exprimere non possumus, quod idem ille vix deo concessum esse dicebat, at qualis esse debeat, poterimus fortasse dicere.

VI. Tria sunt omnino genera dicendi, quibus in singulis quidam floruerunt: peraeque autem (id quod volumus) perpauci in omnibus. Nam et grandiloqui, ut ita dicam, fuerunt cum ampla et sententiarum granditate,[1] et maiestate verborum, vehementes, varii, copiosi, graves: ad permovendos et convertendos animos instructi et parati: quod ipsum alii aspera, tristi, horrida oratione, neque perfecta, neque conclusa; alii laevi, et structa,[2] et terminata; et contra tenues, acuti, omnia docentes, et dilucidiora, non ampliora, facientes, subtili quadam et pressa oratione limati. In eodemque genere alii cal-

---

1) *Ita rescripsi pro vulg.* gravitate, *quia statim sequitur* graves. *Infra c.* 9. amplum atque grandem.

2) *Recte hoc reposuit Ern. pro vulg.* instructa.

lidi, sed impoliti, et consulto rudium similes et imperitorum: alii in eadem ieiunitate concinniores, id est, faceti, florentes etiam, et leviter ornati. Est autem quidam interiectus inter hos, medius et quasi temperatus, nec acumine posteriorum, nec fulmine [1] utens superiorum, vicinus [2] amborum, in neutro excellens, utriusque particeps, vel utriusque, si verum quaerimus, potius expers. Isque uno tenore, ut aiunt, in dicendo fluit, nihil afferens praeter facilitatem et aequabilitatem: aut addit aliquos, ut in corona, toros, omnemque orationem ornamentis modicis verborum sententiarumque distinguit.

VII. Horum singulorum generum quicumque vim singuli [3] consecuti sunt, magnum in oratoribus nomen habuerunt. Sed quaerendum est, satisne id, quod volumus, effecerint. Videmus enim fuisse quosdam, qui iidem ornate ac graviter, iidem versute et subtiliter dicerent. Atque utinam in Latinis talis oratoris simulacrum reperire possemus! esset egregium non quaerere externa, domesticis esse contentos. Sed ego idem, qui in illo sermone nostro, qui est expositus in Bruto, multum tribuerim Latinis, vel ut hortarer alios, vel quod amarem meos, recordor longe omnibus unum anteferre Demosthenem, qui vim accommodarit ad eam, quam sen-

---

1) flumine *Ern. male.*

2) *Lectionem* ut cinnus, *quae est ap. Nonium* (*v.* Cinnus) *frustra defenderunt Camerar. Ern. alii. Unice verum est* vicinus, *quod nuper monuit Schneiderus, idque confirmatur Gellii loco N. A. VII.* 14.

3) *Ita correxi vulg.* singulis.

tiam, eloquentiam, non ad eam, quam in aliquo ipse cognoverim. Hoc nec gravior exstitit quisquam, nec callidior, nec temperatior. Itaque nobis monendi sunt ii, quorum sermo imperitus increbruit, qui aut dici se desiderant Atticos, aut ipsi Attice volunt dicere, ut mirentur hunc maxime, quo ne [1] Athenas quidem ipsas magis credo fuisse Atticas. Quid enim sit Atticum, discant, eloquentiamque ipsius viribus, non imbecillitate sua, metiantur. Nunc enim tantum quisque laudat, quantum se posse sperat imitari. Sed tamen eos, studio optimo, iudicio minus firmo praeditos, docere, quae sit propria laus Atticorum, non alienum puto.

VIII. Semper oratorum eloquentiae moderatrix fuit auditorum prudentia. Omnes enim, qui probari volunt, voluntatem eorum, qui audiunt, intuentur, ad eamque, et ad eorum arbitrium et nutum totos se fingunt et accommodant. Itaque Caria, et Phrygia, et Mysia, quod minime politae, minimeque elegantes sunt, asciverunt aptum suis auribus opimum quoddam et tanquam adipale [2] dictionis genus, quod eorum vicini, non ita lato interiecto mari. Rhodii numquam probaverunt, Graecia [3] multo minus, Athenienses vero funditus repudiaverunt: quorum semper fuit prudens sincerumque iudicium, nihil ut possent nisi incorruptum audire et elegans.

1) *Gu.* 1. *Ed. Omnib. Vict. male abest* ne.

2) *Sic Gu.* 1. 2. *Omnib. Ed. Et probant Ern. et Schneiderus. Vulg.* adipatae. *Lamb.* adipatum.

3) *Sic Gu.* 2. *Vulgo* Graeci.

Eorum religioni quum serviret orator, nullum verbum insolens, nullum odiosum ponere audebat. Itaque hic, quem praestitisse diximus ceteris, in illa pro Ctesiphonte oratione longe optima, summissus a primo; deinde, dum de legibus disputat, pressus; [1] post sensim incendens iudices, ut vidit ardentes, [2] in reliquis exsultavit audacius. Ac tamen in hoc ipso, diligenter examinante verborum omnium pondera, reprehendit Aeschines quaedam, et exagitat; illudensque dira, odiosa, intolerabilia esse dicit. Quinetiam quaerit ab ipso, quum quidem eum belluam appellet, utrum illa verba, an portenta sint: ut Aeschini ne Demosthenes quidem videatur Attice dicere. Facile est enim verbum aliquod ardens, (ut ita dicam,) notare, idque restinctis iam animorum incendiis irridere. Itaque se purgans iocatur Demosthenes; negat, in eo positas esse fortunas Graeciae, hoc an illo verbo usus sit, [3] huc an illuc manum porrexerit. Quonam igitur modo audiretur Mysus aut Phryx Athenis, quum etiam Demosthenes exagitetur ut putidus? Quum vero inclinata ululantique voce, more Asiatico,

---

1) summissius — pressius *Gu.* 1. 2. *Strebaeus.*

2) *Vulgo* post sensim incedens, iudices ut vidit ardentes. *Veram lectionem* incendens *praebent Gu.* 2. *Ox.* ψ.

3) *In Mss. est:* in hoc eum huc an illuc m. p. *Sed quia Demosthenis in Orat. de Corona haec verba sunt:* εἰ τουτὶ τὸ ῥῆμα, ἀλλὰ μὴ τουτὶ διελέχθην ἐγώ, ἢ δευρὶ τὴν χεῖρα, ἀλλὰ μὴ δευρὶ παρήνεγκα, *varie priora verba latine reddiderunt editores. Alii* hoc an illud verbum dixerit; *alii* hoc an illud verbum posuerit. *Equidem malui Ambrosium sequi, in Luc. II. c.* 2. *qui h. l. sic laudat:* hoc an illo verbo usus sit.

canere coepisset, quis eum ferret? aut quis potius non iuberet auferri?

IX. Ad Atticorum igitur aures teretes et religiosas qui se accommodant, ii sunt existimandi Attice dicere. Quorum genera plura sunt; hi unum modo quale sit, suspicantur. Putant enim; qui horride inculteque dicat, modo id eleganter enucleateque faciat; eum solum Attice dicere. Errant, quod solum: quod Attice, non falluntur. Istorum enim iudicio si solum illud est Atticum, ne Pericles quidem dixit Attice, cui primae sine controversia deferebantur. Qui si tenui genere uteretur, numquam ab Aristophane poeta fulgere, [1] tonare, permiscere Graeciam dictus esset. Dicat igitur Attice venustissimus ille scriptor ac politissimus, Lysias; quis enim id possit negare? dum intelligamus, hoc esse Atticum in Lysia, non quod tenuis sit, atque inornatus, sed quod nihil habeat insolens aut ineptum. Ornate vero et graviter et copiose dicere, aut Atticorum sit, aut ne sit Aeschines, neve Demosthenes Atticus. Ecce autem aliqui se Thucydidios esse profitentur, novum quoddam imperitorum et inauditum genus. Nam qui Lysiam sequuntur, causidicum quendam sequuntur, non illum quidem amplum atque grandem, subtilem et elegantem tamen, et qui in forensibus causis possit praeclare consistere. Thucydides autem res gestas et bella narrat, et praelia, graviter sane et probe: sed nihil ab eo transferri potest ad forensem usum et publicum.

1) *Acharn.* v. 530. *Edd. Camerar.* *al.* fulgurare.

Ipsae illae conciones ita multas habent obscuras abditasque sententias, vix ut intelligantur: quod est in oratione civili vitium vel maximum. Quae est autem in hominibus tanta perversitas, ut, inventis frugibus, glande vescantur? An victus hominum Atheniensium beneficio excoli potuit, oratio non potuit? Quis porro unquam Graecorum rhetorum a Thucydide quidquam duxit? At laudatus est ab omnibus. Fateor; sed ita, ut rerum explicator prudens, sincerus, [1] gravis; non ut in iudiciis versaret causas, sed ut in historiis bella narraret. Itaque numquam est numeratus orator. Nec vero, si historiam non scripsisset, nomen eius non exstaret, [2] quum praesertim fuisset honoratus et nobilis. Huius tamen nemo neque verborum, neque sententiarum gravitatem imitatur: sed, quum mutila quaedam et hiantia locuti sunt, quae vel sine magistro facere potuerunt, germanos se putant esse Thucydidas. Nactus sum etiam qui Xenophontis similem esse se cuperet: cuius sermo est ille quidem melle dulcior, sed a forensi strepitu remotissimus.'

X. Referamus nos igitur ad eum, quem volumus, inchoandum, et eadem eloquentia informandum, quam in nullo cognovit Antonius. Magnum opus omnino et arduum, Brute, conamur: sed nihil difficile amanti puto. Amo autem, et semper amavi ingenium, studia, mores tuos. Incendor porro quotidie magis, non desiderio solum (quo qui-

1) *Reposui* sincerus, *ut Brut. c.* 83. *Vulgo* severus.
2) *Vulgo* nomen eius exstaret.

dem conficior) congressus nostros, consuetudinem victus, doctissimos sermones requirens tuos, sed etiam incredibili fama virtutum admirabilium,[1] quae specie dispares, prudentia coniunguntur. Quid enim tam distans, quam a severitate comitas? Quis tamen umquam te aut sanctior est habitus, aut dulcior? Quid tam difficile, quam in plurimorum controversiis diiudicandis ab omnibus diligi? Consequeris tamen, ut eos ipsos, quos contra statuas, aequos placatosque dimittas. Itaque efficis, ut, quum gratiae causa nihil facias, omnia tamen sint grata, quae facis. Ergo ex omnibus terris[2] una Gallia communi non ardet incendio: in qua frueris ipse te, quum in Italiae luce cognosceris, versarisque in optimorum civium vel flore, vel robore. Iam quantum illud est, quod in maximis occupationibus numquam intermittis studia doctrinae; semper aut ipse scribis aliquid, aut me vocas ad scribendum! Itaque hoc sum aggressus statim Catone absoluto: quem ipsum numquam attigissem, tempora timens inimica virtuti, nisi tibi hortanti, et illius memoriam mihi caram excitanti, non parere nefas esse duxissem: sed testificor, me a te rogatum et recusantem haec scribere esse ausum. Volo enim mihi tecum commune esse crimen, ut, si sustinere tantam quaestionem non potuero, iniusti oneris impositi tua culpa sit, mea recepti. In quo tamen iudicii nostri errorem laus tibi dati muneris compensabit.

---

1) *Sic edd. pr. Postea haec lectio in peiorem mutata est:* admirabili fama virtutum incredibilium.

2) *Sic Lamb. Vulgo* omnibus terris.

XI. Sed in omni re difficillimum est, formam, qui χαρακτὴρ [1] Graece dicitur, exponere optimi: quod aliud aliis videtur optimum. Ennio delector, ait quispiam, quod non discedit a communi more verborum: Pacuvio, inquit alius; omnes apud hunc ornati elaboratique sunt versus; multa apud alterum negligentius. Fac alium Attio. Varia enim sunt iudicia, ut in Graecis; nec facilis explicatio, quae forma maxime excellat. In picturis alios horrida, inculta, abdita, et opaca; contra alios nitida, laeta, collustrata delectant. [2] Quid est, quo [3] praescriptum aliquod aut formulam exprimas, quum in suo quodque genere praestet, et genera plura sint? Hac ego religione non sum ab hoc conatu repulsus: existimavique, in omnibus rebus esse aliquid optimum, etiamsi lateret: idque ab eo posse, qui eius rei gnarus esset, iudicari.

XII. Sed quoniam plura sunt orationum genera, eaque diversa, neque in unam formam cadunt omnia: laudationum, scriptionum, et historiarum, et talium suasionum, [4] qualem Isocrates fecit Panegyricum, multique alii, qui sunt nominati sophistae, reliquarumque rerum [5] formam, quae absunt ab

---

1) *Ita ed. Tulich. Lamb. Alii* quae χαρακτὴρ.

2) *Ald. Iunt.* delectat.

3) *Lamb.* quid est quod.

4) *Lamb.* laudationum, suasionum, historiarum et talium scriptionum; *in quo tamen* historiarum *delendum putabat.*

5) rerum *melius abfuerit, opinor.*

forensi contentione, eiusque totius generis, quod Graece ἐπιδεικτικὸν nominatur, quia, quasi ad inspiciendum, delectationis causa comparatum est, non complectar hoc tempore. Non quo negligenda sit. Est enim illa quasi nutrix eius oratoris, quem informare volumus, et de quo molimur aliquid exquisitius dicere. Ab hac et verborum copia alitur, et eorum constructio et numerus liberiore quadam fruitur licentia. Datur etiam venia concinnitati sententiarum; et arguti, certique, et circumscripti verborum ambitus conceduntur; de industriaque, non ex insidiis, sed aperte ac palam elaboratur, ut verba verbis quasi demensa et paria respondeant, ut crebro conferantur pugnantia, comparenturque contraria; et ut pariter extrema terminentur, eundemque referant in cadendo sonum: quae in veritate causarum et rarius multo facimus, et certe occultius. In Panathenaico autem Isocrates ea studio se consectatum [1] fatetur. Non enim ad iudiciorum certamen, sed ad voluptatem aurium scripserat. Haec tractasse Thrasymachum Chalcedonium primum, et Leontinum ferunt Gorgiam, Theodorum inde Byzantium, multosque alios, quos λογοδαιδάλους appellat in Phaedro Socrates; quorum satis arguta multa, sed ut modo primumque nascentia, minuta, et versiculorum [2] similia

---

1) studiose consecutum *Ernestius revocavit ex edd. Ven. Med. At Gu.* 2. *cum aliis plurimis habet* consectatum, *quod h. l. est aptius. Praeterea scripsi* studio se consectatum, *sicut antea dicitur* de industria, *ut Brut.* 8. dedita opera.

2) *Lambinus maluit* versicolorum. *Verum tamen est* versiculorum. *Cf. de Orat. III.* 47.

quaedam, nimiumque depicta. [1] Quo magis sunt Herodotus, Thucydidesque mirabiles: quorum aetas quum in eorum tempora, quos nominavi, incidisset, longissime tamen ipsi a talibus deliciis, vel potius ineptiis, abfuerunt. Alter enim sine ullis salebris quasi sedatus amnis fluit; alter incitatior fertur, et de bellicis rebus canit etiam quodammodo bellicum; primisque ab his, ut ait Theophrastus, historia commota est, ut auderet uberius, quam superiores, et ornatius dicere. Horum aetati successit Isocrates, qui praeter ceteros eiusdem generis laudatur semper a nobis, nonnumquam, Brute, leniter et erudite repugnante te. Sed cedes [2] mihi fortasse, si, quid in eo laudem, cognoveris. Nam quum concisus ei Thrasymachus minutis numeris videretur et Gorgias, qui tamen primi traduntur arte quadam verba vinxisse; Theodorus [3] autem praefractior, nec satis, ut ita dicam, rotundus: primus instituit dilatare verbis, et mollioribus numeris explere sententias. In quo quum doceret eos, qui partim in dicendo, partim in scribendo principes exstiterunt, domus eius officina habita eloquentiae est. Itaque ut ego, quum a nostro Catone laudabar, vel reprehendi me a ceteris facile patie-

1) *Sensus postulare videtur* astricta.

2) cedas *bene Ern. substituit vulgato* credas. *Illud melius respondet verbo* repugnare, *quod praecessit. Idem, si quis malit* cedes, *quo ducit Ms. V. qui habet* credes, *se repugnaturum negat. Idque mihi quoque hic aptius visum est.*

3) *Ante Ernestium hic legebatur* Thucydides. *Ap. Nonium* (*v.* rotundum) Theodectes. *Neutri hic locus est.*

bar: sic Isocrates videtur testimonio Platonis aliorum iudicia debere contemnere. Est enim, ut scis, quasi in extrema pagina Phaedri his ipsis verbis loquens Socrates: „Adolescens etiam nunc, o Phaedre, Isocrates est; sed quid de illo augurer, lubet dicere. Quid tandem? inquit ille. Maiore mihi ingenio videtur esse, quam ut cum orationibus Lysiae comparetur. Praeterea ad virtutem maior indoles: ut minime mirum futurum sit, si, quum aetate processerit, aut in hoc orationum genere, cui nunc studet, tantum, quantum pueris, reliquis praestet omnibus, qui umquam orationes attigerunt; aut, si contentus his non fuerit, divino aliquo animi motu maiora concupiscat. Inest enim natura philosophia in huius viri mente quaedam." Haec de adolescente Socrates auguratur. At ea de seniore scribit Plato, et scribit aequalis, et quidem, exagitator omnium rhetorum, hunc miratur unum. Me autem, qui Isocratem non diligunt, una cum Socrate et cum Platone errare patiantur. Dulce igitur orationis genus, et solutum, et effluens, sententiis argutum, verbis sonans, est illud *ἐπιδεικτικόν*, [1] quod diximus, [2] proprium sophistarum; pompae, quam pugnae aptius; gymnasiis et palaestrae dicatum; spretum et pulsum foro. Sed quod educata huius nutrimentis eloquen-

---

1) *Ita rescripsi pro vulg.* est in illo epidictico genere. *Nam veri simile non est Ciceronem scripsisse* genus est — in genere; *nec Graecum vocabulum ἐπιδεικτικόν latinis literis exarasse.*

2) *Vulgo sic interpungitur,* quod diximus proprium sophistarum, *minus apte.*

tia, ipsa se postea colorat et roborat, non alienum fuit de oratoris quasi incunabulis dicere. Verum haec ludorum, atque pompae: nos autem iam in aciem dimicationemque descendamus. [1]

XIII. Quoniam tria videnda sunt oratori, quid dicat, et quo quidque loco, et quomodo: dicendum omnino est, quid sit optimum in singulis, sed aliquanto secus, atque in tradenda arte dici solet. Nulla praecepta ponemus, (neque enim id suscepimus,) sed excellentis eloquentiae speciem et formam adumbrabimus; nec quibus rebus ea paretur, exponemus; sed qualis nobis esse videatur. Ac duo breviter prima. Sunt enim non tam insignia ad maximam laudem, quam necessaria, et tamen cum multis paene communia. Nam et invenire, et iudicare, quid et quo loco dicas, [2] magna illa quidem sunt, et tanquam animi instar in corpore: sed propria magis prudentiae, quam eloquentiae. Qua tamen in causa est vacua prudentia? [3] Noverit igitur hic quidem orator, quem summum esse volumus, argumentorum et actio-

---

1) descendamus *Ern. revocavit ex edd. Ven. Med. Alii* veniamus.

2) *Vulgo* quid dicas. *Inserui autem* et quo loco; *sicut infra c.* 16. quum autem, quid et quo loco dicat, invenerit. *Nam Cic. dixerat:* ac duo breviter prima. *Itaque hic necesse erat primum inventionis, deinde dispositionis mentionem faceret. Idque confirmatur Quintilian. VIII. prooem.* 9. 14.

3) *Phil. Melanchthon coni.* quae tamen qua in causa vacua est prudentia. *Fr. Gryphius:* qua enim in causa vacua est prudentia. *Lambin.* quae tamen causa vacua est prudentia.

num [1] locos. Nam quoniam, quidquid est, quod in controversia aut in contentione versetur, in eo, aut sitne, aut quid sit, aut quale sit, quaeritur: sitne, signis; quid sit, definitionibus; quale sit, recti pravique partibus: quibus ut uti possit orator, non ille vulgaris, sed hic excellens, a propriis personis et temporibus semper, si potest, avocat controversiam. Latius enim de genere, quam de parte disceptare licet: ut, quod in universo sit probatum, id in parte sit probari necesse.

XIV. Haec igitur quaestio a propriis personis et temporibus, ad universi generis orationem traducta, Graece appellatur *θέσις*. [2] In hac Aristoteles adolescentes non ad philosophorum morem tenuiter disserendi, sed ad copiam rhetorum, in utramque partem ut ornatius et uberius dici posset, [3] exercuit: idemque *locos* (sic enim appellat) quasi argumentorum notas tradidit, unde omnis in utramque partem traheretur oratio. Facile igitur hic noster, (non enim declamatorem aliquem de ludo, aut rabulam de foro, sed doctissimum et perfectissimum quaerimus,) quoniam loci certi traduntur, percurret omnes, [utetur aptis, generatim dicet: ex quo ema-

---

1) actionum *rescripsi pro vulg.* rationum, *id quod nihil aliud esset, quam* argumentorum.

2) *Vu[illegible]* [illegible]raducta, appellatur thesis. *At Cicero hoc vocabul[illegible] [illegible]am nisi [illegible]ecis literis scriptum ponit. Sic Top[illegible] [illegible]t infra [illegible] dicit:* in universa generis quaestio [illegible] (ut supr[illegible] [illegible]i) Graeci appellant *θέσιν*.

3) [illegible] *cum al. G[illegible]ph. dedit* posset, *pro vulg.* possit

nant etiam, qui communes appellantur loci:] [1] nec vero utetur imprudenter hac copia, sed idonea exquiret [2] et seliget. Non enim semper, nec in omnibus causis, ex iisdem eadem argumentorum momenta sunt. Iudicium igitur adhibebit: nec inveniet solum quid dicat, sed etiam expendet. Nihil est enim [3] feracius ingeniis, iis praesertim, quae disciplinis exculta sunt. Sed, ut segetes fecundae et uberes non solum fruges, verum herbas etiam effundunt inimicissimas frugibus: sic interdum ex illis locis, aut levia quaedam, aut causis aliena, aut non utilia gignuntur; quorum ab oratoris iudicio delectus magnus adhibebitur. Alioqui quonam modo ille in bonis haerebit et habitabit suis? aut molliet dura, aut occultabit, quae dilui non poterunt, atque omnino opprimet, si licebit, aut abducet animos? aut aliud afferet, quod oppositum probabilius sit, quam illud, quod obstabit?

XV. Iam vero ea, quae invenerit, qua diligentia collocabit? quoniam id secundum erat de tribus. Vestibula nimirum honesta, aditusque ad causam faciet illustres: quumque animos prima aggressione occupaverit, infirmabit, excludetque contraria; de firmissimis alia prima ponet, alia postrema, inculcabitque leviora. Atque in primis duabus dicendi partibus qualis esset, summatim brevi-

---

1) *Uncis inclusa spuria videntur.*

2) *Vulg.* omnia expendet. *At* expendendi *officium deinde memoratur. Neque recte poterat dici* omnia seliget, *sed* idonea *tantum. Sic dicitur de Off. II.* 18. in deligendis idoneis iudicium ac diligentiam adhibere.

3) *Gu.* 1. nihil est, *omisso* enim. *Gu.* 2. nihil enim, *omisso* est. *Vulgo* Nihil enim est.

terque descripsimus. Sed, ut ante dictum est, in his partibus, etsi graves atque magnae sunt, minus et artis est, et laboris.

XVI. Quum autem, quid et quo loco dicat, invenerit, illud est longe maximum, videre, quonam modo. Scitum est enim, quod Carneades noster dicere solebat, Clitomachum eadem dicere, Charmadam autem quodam etiam modo.[1] Quod si in philosophia tantum interest, quemadmodum dicas, ubi res spectatur, non verba penduntur: quid tandem in causis existimandum est, quibus totis moderatur oratio? Quod quidem ego, Brute, ex tuis literis sentiebam, non te id scitari, qualem ego in inveniendo et in collocando summum esse oratorem vellem, sed id mihi quaerere videbare, quod genus ipsius orationis optimum iudicarem. Rem difficilem (dii immortales!) atque omnium difficillimam. Nam quum est oratio mollis, et tenera, et ita flexibilis, ut sequatur, quocumque torqueas: tum et naturae variae, et voluntates multum inter se distantia effecerunt genera dicendi. Flumen aliis verborum volubilitasque cordi est, qui ponunt in orationis celeritate eloquen-

1) *Vulgo* eodem etiam modo dicere. *Id autem prorsus est ineptum. Nam si Charmadas* eadem *dixisset quae Clitomachus*, *et* eodem etiam modo, *nihil prorsus inter utrumque interfuisset.* Dicere quodam modo *est certa quadam ratione et arte dicere. Sic Brut.* 40. ut dicantur a me quodam modo. *de Orat. III.* 10. Ergo haec et agenda sunt ab oratore, et dicenda quodam modo. *Expunxi autem verbum* dicere *post* modo *repetitum, quia illud* quodam modo *fere in clausula ponitur, quod bene nuper monuit Görenzius ad Cic. Acad. II.* 24, 76.

tiam. Distincta alios et interpuncta, intervalla, morae, respirationesque delectant. Quid potest esse tam diversum? Tamen est in utroque aliquid excellens. Elaborant alii in lenitate et aequabilitate, et puro quasi quodam et candido genere dicendi. Ecce aliqui duritatem et severitatem quandam verbis, et orationis quasi maestitiam sequuntur; quodque paullo ante diximus, ut alii graves, alii tenues, alii temperati vellent videri: quot orationum genera divisimus, [1] totidem oratorum reperiuntur.

XVII. Et, quoniam coepi iam cumulatius hoc munus augere, quam a te postulatum est, (tibi enim tantum de orationis genere quaerenti respondi etiam breviter de inveniendo et collocando,) ne nunc quidem solum de orationis modo dicam, sed etiam de actionis: ita praetermissa pars nulla erit. Quandoquidem de memoria nihil est hoc loco dicendum, quae communis est multarum artium. Quo modo autem dicatur, id est in duobus, in agendo, et in eloquendo. Est enim actio quasi corporis quaedam eloquentia, quum constet e voce atque motu. Vocis mutationes totidem sunt, quot animorum, qui maxime voce commoventur. Itaque ille perfectus, [2] quem iamdudum nostra indicat oratio, utcumque se affectum videri et animum audientis moveri

1) *Vulgo* quodque paullo ante divisimus — orationum genera esse diximus. *Transposui verba* divisimus *et* diximus; *nam* divisimus *minus bene refertur ad* vellent videri.

2) *Lambin.* perfectus ille.

volet, ita certum vocis admovebit sonum: de quo plura dicerem, si hoc praecipiendi tempus esset, aut si tu hoc quaereres. Dicerem etiam de gestu, cum quo iunctus est vultus. Quibus omnibus, dici vix potest, quantum intersit, quemadmodum utatur orator. Nam et infantes, actionis dignitate, eloquentiae saepe fructum tulerunt; et diserti, deformitate agendi, multi infantes putati sunt; ut iam non sine causa Demosthenes tribuerit et primas, et secundas, et tertias actioni. Si enim eloquentia nulla sine hac, haec autem sine eloquentia, tanta est: certe plurimum in dicendo potest.

XVIII. Volet igitur ille, qui eloquentiae principatum petet, et contenta voce, atrociter dicere; et summissa, leniter; et inclinata, videri gravis; et flexa, [1] miserabilis. Mira est enim quaedam natura vocis: cuius quidem e tribus omnino sonis, inflexo, acuto, gravi, tanta sit et tam suavis varietas perfecta in cantibus. Est autem in dicendo etiam quidam cantus obscurior, non hic e Phrygia et Caria rhetorum epilogus, paene canticum: sed ille, quem significat Demosthenes et Aeschines, cum alter alteri obiicit vocis flexiones; et huic plura etiam [2] Demosthenes, il-

---

1) *Sic correxi vulgatum* inflexa. *Nam in miserationibus orator utitur voce flexa et circumducta. cf. Quintil. XI. 3. 170. Aliud est, quum dicitur de Orat. II. 46, 193.* inflexa ad miserabilem sonum voce. *Neque vero hic commode poneretur* inflexa, *quod statim sequitur* inflexo, *alia significatione.*

2) *Vulgo:* Dicit plura etiam. *Lambinus:* Obiicit plura etiam. *Ernestius* dicit *delendum et* obiicit *intelligen-*

lumque saepe dicit voce dulci et clara fuisse. In quo illud etiam notandum mihi videtur ad studium persequendae suavitatis in vocibus. Ipsa enim natura, quasi modularetur hominum orationem, in omni verbo posuit acutam vocem, nec una plus, nec a postrema syllaba citra [1] tertiam: quo magis naturam ducem ad aurium voluptatem sequatur industria. Ac vocis quidem bonitas optanda est; non est enim in nobis; sed tractatio atque usus in nobis. Ergo ille princeps variabit et mutabit; omnes sonorum, tum intendens, tum remittens, persequetur gradus; idemque motu sic utetur, nihil ut desit aut supersit [2] in gestu. Status erectus et celsus; rarus incessus, nec ita longus: excursio moderata, eaque rara; nulla mollitia cervicum, nullae argutiae digitorum, non ad numerum articulus cadens; trunco magis toto se ipse moderans, et virili laterum flexione, brachii proiectione in contentionibus, contractione in remissis. Vultus vero, qui secundum vocem plurimum potest, quantam affert tum dignitatem, tum venustatem? in quo quum effeceris, ne quid ineptum, aut vultuosum sit, tum oculorum est quaedam magna moderatio. Nam ut imago est animi, vultus: sic indices oculi; quorum

---

dum censuit. Nos et huic *scribere maluimus*, *scil.* Aeschini. *Id concinnius respondet verbis* alter alteri.

1) *Ernestius recepit* ultra *pro* citra, *quod recte improbavit Spaldingius ad Quintil. I.* 5, 30.

2) *Vulgo* nihil ut supersit. *Cur autem Cicero tantum id, quod nimium sit in gestu, tangeret? Plenius Quintil. IX.* 4, 84. si quidquam supersit aut desit.

et hilaritatis, et vicissim tristitiae modum res ipsae, de quibus agetur, temperabunt.

XIX. Sed iam illius perfecti oratoris et summae eloquentiae species exprimenda est: quem hoc uno excellere, [1] cetera in eo latere, indicat nomen ipsum. Non enim inventor, aut compositor, aut actor, haec complexus est omnia, sed et Graece ab eloquendo ῥήτωρ, et Latine eloquens dictus est. Ceterarum enim rerum, quae sunt in oratore, partem aliquam sibi quisque vindicat: dicendi autem, id est eloquendi, maxima vis soli huic conceditur. Quamquam enim et philosophi quidam ornate locuti sunt, (siquidem et Theophrastus divinitate loquendi nomen invenit, et Aristoteles Isocratem ipsum lacessivit, et Xenophontis voce Musas quasi locutas ferunt, et longe omnium, quicumque scripserunt aut locuti sunt, exstitit et suavitate et gravitate princeps Plato; [2]) tamen horum oratio neque nervos, neque aculeos oratorios ac forenses habet. Loquuntur cum doctis, quorum sedare animos malunt, quam incitare. Sic de rebus placatis, ac minime turbulentis, docendi causa, non capiendi, loquuntur: [3] ut

1) *Vulgo additur* id est oratione; *nempe glossemate in ordinem recepto.*

2) *Vulgo pessima omissione:* exstitit et gravitate princeps Plato. *Nizolius quidem legit:* exstitit et copia dicendi et gravitate p. P. *Lambin.* et ubertate et gravitate. *Praestat autem quod Gruterus e Mss. eruit,* et suavitate et gravitate.

3) loquuntur *abest Gu.* 1. *Fortasse igitur Cicero scripsit* quam incitare, de rebus placatis — capiendi.

in eo ipso, quod delectationem aliquam dicendo aucupentur, plus nonnullis, quam necesse sit, facere videantur. Ergo ab hoc genere non difficile est hanc eloquentiam, de qua nunc agitur, secernere. Mollis est enim oratio philosophorum, et umbratilis, nec sententiis, nec verbis instructa popularibus, nec vincta [1] numeris, sed soluta liberius. Nihil iratum habet, nihil invidum, nihil atrox, nihil mirabile, nihil astutum: casta, verecunda; virgo incorrupta quodammodo. Itaque sermo potius, quam oratio, dicitur. Quamquam enim omnis locutio oratio est, tamen unius oratoris locutio hoc proprio [2] signata nomine est.

Sophistarum, de quibus supra dixi, magis distinguenda similitudo videtur, qui omnes eosdem volunt flores; quos adhibet orator in causis, persequi. Sed hoc differunt, quod; quum sit his propositum non perturbare animos, sed placare potius, nec tam persuadere; quam delectare, et apertius id faciunt, quam nos, et crebrius, concinnas magis sententias exquirunt, quam probabiles, a re saepe discedunt, intexunt fabulas, verba audacius [3] transferunt, eaque ita disponunt; ut pictores varietatem colorum, paria paribus referunt; adversa contrariis; saepissimeque similiter extrema definiunt.

1) vincta *Ern. reposuit pro vulg.* iuncta.

2) *Ern. sine libris edidit* proprie.

3) *In Mss. et edd. est* apertius. *Sensus tamen postulat* audacius. *Sic c.* 59.

XX. Huic generi historia finitima est, in qua et narratur ornate, et regio saepe aut pugna describitur; interponuntur etiam conciones et hortationes; sed in his tracta quaedam et fluens expetitur, non haec contorta et acris oratio.

Ab his non multo secus, quam a poetis, haec eloquentia, quam quaerimus, sevocanda est. Nam etiam poetae quaestionem attulerunt, quidnam esset illud, quo ipsi differrent ab oratoribus. Numero maxime videbantur antea, et versu: nunc apud oratores iam ipse numerus increbruit. Quidquid est enim, quod sub aurium mensuram aliquam cadit, etiamsi abest a versu, (nam id quidem orationis est vitium,) numerus vocatur, qui Graece ῥυθμὸς dicitur. Itaque video visum esse nonnullis, Platonis et Democriti locutionem, etsi absit a versu, tamen, quod incitatius feratur, et clarissimis verborum luminibus utatur, potius poema putandum, quam comicorum poetarum: apud quos, nisi quod versiculi sunt, nihil est aliud quotidiani dissimile sermonis. Nec tamen id est poetae maximum: etsi est eo laudabilior, quod virtutes oratoris persequitur, quum versu sit adstrictior. Ego autem etiamsi quorundam grandis et ornata vox est poetarum, tamen in ea quum licentiam statuo maiorem esse, quam in nobis, faciendorum iungendorumque verborum, tum etiam nonnulli aurium voluptati [1] vocibus magis, quam rebus inserviunt. Nec vero, si quid est unum inter eos

1) *Vulgo* nonnullorum voluptati. *Lambinus dedit* auditorum voluptati. *Paullo ante malim* tamen in eis.

simile,[1] propterea ceterarum rerum dissimilitudo intelligi non potest: sed id nec dubium est, et, si quid habet quaestionis, hoc tamen ipsum ad id, quod propositum est, non est necessarium. Seiunctus igitur orator a philosophorum eloquentia,[2] a sophistarum, ab historicorum, a poetarum, explicandus[3] est nobis, qualis futurus sit.

XXI. Erit igitur eloquens, (hunc enim auctore Antonio, quaerimus,) is, qui in foro, causisque civilibus ita dicet, ut probet, ut delectet, ut flectat. Probare, necessitatis est; delectare, suavitatis; flectere, victoriae. Nam id unum ex omnibus ad obtinendas causas potest plurimum. Sed quot officia oratoris, tot sunt genera dicendi. Subtile in probando, modicum in delectando, vehemens in flectendo; in quo uno vis omnis oratoris est. Magni igitur iudicii, summae etiam facultatis esse debebit moderator ille, et quasi temperator huius tripertitae varietatis. Nam et iudicabit, quid cuique opus sit; et poterit, quocumque modo postulabit causa, dicere. Sed est eloquentiae, sicut reliquarum rerum, fundamentum, sapientia. Ut enim in vita, sic in oratione, nihil est difficilius, quam, quid deceat, videre. *Πρέπον* appellant hoc Graeci nos dicamus sane decorum. De quo et praeclare multa[4] praecipiuntur, et res est cogni-

1) *Vulgo additur* id autem est iudicium, electioque verborum, *quod est glossatoris emblema.*

2) *Gothofr. coni. legendum vel* locutione, *vel* loquentia

3) *Ern. corrigit* explicandum.

4) *Sic Strebaeus melius vulgato:* de quo praeclare et multa.

tione dignissima. Huius ignoratione non modo in vita, sed saepissime et in poëmatis, et in oratione peccatur. Est autem, quid deceat, oratori videndum, non in sententiis solum, sed etiam in verbis. Non enim omnis fortuna, non omnis honos, non omnis auctoritas, non omnis aetas, nec vero locus, aut tempus, aut auditor omnis, eodem aut verborum genere tractandus est, aut sententiarum: semperque in omni parte orationis, ut vitae, quid deceat, est considerandum: quod et in re, de qua agitur, positum est, et in personis et eorum, qui dicunt, et eorum, qui audiunt. Itaque hunc locum, longe et late patentem, philosophi solent in officiis tractare, [non quum de recto ipso disputant, nam id quidem unum est,] [1] grammatici in poetis, rhetores [2] in omni et genere et parte causarum. Quam enim indecorum est, de stillicidiis quum apud unum iudicem dicas, amplissimis verbis et locis uti communibus: de maiestate populi Romani summisse et subtiliter! Hic genere toto; at persona alii peccant, aut sua, aut iudicum, aut etiam adversariorum; nec re solum, sed saepe verbo. Etsi enim [3] sine re nulla vis verbi est, tamen eadem res saepe aut probatur, aut reiicitur, alio atque alio elata verbo. In omnibusque rebus videndum est, quatenus. Etsi enim suus cuique modus est, tamen magis offendit nimium, quam

1) *Uncis inclusa insititia esse videntur.*

2) *Ita rescripsi pro vulg.* eloquentes: *Loquitur enim Cicero de magistris eloquentiae, non de oratoribus.*

3) *Particulam* enim, *quae vulgo abest, praeeunte Lambino inserui.*

parum. In quo Apelles pictores quoque eos peccare dicebat, qui non sentirent, quid esset satis.

XXII. Magnus est locus[1] hic, Brute, quod te non fugit, et magnum volumen aliud desiderat: sed ad id, quod agitur, illud satis. Quum hoc decere, (quod semper usurpamus in omnibus dictis et factis, minimis et maximis,) quum hoc, inquam, decere dicamus,[2] illud non decere, et id usquequaque, quantum sit, appareat; in alioque ponatur, aliudque totum sit, utrum decere, an oportere dicas; (oportere enim, perfectionem declarat officii, quo et semper utendum est, et omnibus: decere, quasi aptum esse, consentaneumque tempori et personae; quod quum in factis saepissime, tum in dictis valet, in vultu denique, et gestu, et incessu; contraque item dedecere; quod si poeta fugit ut maximum vitium, qui peccat etiam, quum probam orationem affingit improbo, stultove sapientis; si denique[3] pictor ille vidit, quum immolanda Iphigenia tristis Calchas esset, maestior Ulixes, maereret Menelaus, obvolvendum caput Agamemnonis esse, quoniam summum illum luctum penicillo non posset imitari; si

1) *Vulgo* magnus esset locus hic. *Ern. post Strebaeum* magnus est locus. *Gu.* 1. 2. *habet* esset, *idque ab Heusingero defenditur hoc sensu:* magnus esset locus hic, nisi aliud ageremus.

2) dicimus *Grut.*

3) *Ern. emendat* deinde. *Sed non desunt alia exempla particulae* denique *sic repetitae: ut Acad. II. 44. ubi vid. Görenzii notam.*

denique histrio, quid deceat, quaerit: quid faciendum oratori putemus?) sed, quum hoc tantum sit: quid in causis earumque quasi membris faciat, orator viderit; illud quidem perspicuum est, non modo partes orationis, sed etiam causas totas, alias alia forma dicendi esse tractandas.

XXIII. Sequitur, ut cuiusque generis nota quaeratur, et formula. Magnum opus, et arduum, ut saepe iam diximus: sed ingredientibus considerandum fuit, quid ageremus; nunc quidem iam, quocumque feremur, danda nimirum vela sunt.

Ac primum informandus est ille nobis, quem solum quidam vocant Atticum. Summissus est, et humilis, consuetudinem imitans, ab indisertis re plus, quam opinione, differens. Itaque eum qui audiunt, quamvis ipsi infantes sint, tamen illo modo confidunt se posse dicere. Nam orationis subtilitas, imitabilis illa quidem videtur esse existimanti, sed nihil est experienti minus. Etsi enim non plurimi sanguinis est, habeat tamen succum aliquem oportet, ut, etiamsi illis maximis viribus careat, sit, ut ita dicam, integra valitudine. Primum igitur eum tamquam e vinculis numerorum eximamus. Sunt enim quidam, ut scis, oratori numeri, de quibus mox agemus, observandi ratione quadam, sed alio in genere orationis, in hoc omnino relinquendi. Solutum quiddam sit, nec vagum tamen, ut ingredi libere, non ut licenter videatur errare. Verba etiam verbis quasi coagmentare negligat. Habet enim ille tamquam hiatus concursu vocalium molle quiddam, et quod

indicet non ingratam negligentiam de re hominis magis quam de verbis laborantis. Sed erit videndum de reliquis, quum haec duo ei liberiora fuerint, circuitus conglutinatioque verborum. Illa enim ipsa contracta et minuta non negligenter tractanda sunt; sed quaedam etiam negligentia est diligens. Nam ut mulieres esse dicuntur nonnullae inornatae, quas [1] id ipsum deceat: sic haec subtilis oratio etiam incompta delectat. Fit enim quiddam in utroque, [2] quo sit venustius, sed non ut appareat. Tum removebitur omnis insignis ornatus, quasi margaritarum; ne calamistri quidem adhibebuntur. Fucati vero medicamenta candoris et ruboris omnia repellentur; elegantia modo, et munditia remanebit. Sermo purus erit, et Latinus; dilucide planeque dicetur; quid deceat, circumspicietur.

XXIV. Unum aderit, quod quartum numerat Theophrastus in orationis laudibus, ornatum illud, suave et affluens: acutae crebraeque sententiae ponentur, et nescio unde ex abdito erutae, atque in hoc oratore dominabuntur. Verecundus erit usus oratoriae quasi suppellectilis. Supellex est enim quodammodo nostra, quae est in ornamentis, alia rerum, alia verborum. Ornatus autem verborum, duplex: unus simplicium, alter colloca-

---

1) quasi *edd. pr. idque sine causa placuit Grutero. Melius Ald. Iunt. al.* quas.

2) in utroque, *i. e. in muliere quae dicitur inornata, et in subtili oratione incompta.*

torum. Simplicium [1] probatur, in propriis usitatisque verbis, quod aut optime sonat, aut rem maxime explanat; in alienis, aut translatum, et sumptum [2] aliunde, ut mutuo; aut factum ab ipso, et novum; [3] aut priscum, et inusitatum. Sed etiam inusitata ac prisca sunt in propriis, nisi quod raro utimur. Collocata autem verba habent ornatum, si aliquid concinnitatis efficiunt, quod verbis mutatis non maneat, manente sententia. Nam sententiarum ornamenta, quae permanent, etiamsi verba mutaveris, sunt illa quidem permulta, sed, quae emineant, pauciora. Ergo ille tenuis orator, modo sit elegans, nec in faciendis verbis erit audax, et in transferendis verecundus, et parcus in priscis; reliquisque ornamentis et verborum et sententiarum demissior; translatione fortasse crebrior, qua frequentissime sermo omnis utitur non modo urbanorum, sed etiam rusticorum: siquidem est eorum, *gemmare vites*, *lascivire agros*, [4] *laetas esse segetes*, *luxuriosa frumenta*. Nihil horum partum audacter, [5] sed aut simile est illi, unde transferas, aut, si res suum nullum habet nomen, docendi causa sumptum, non ludendi, videtur. Hoc ornamento liberius paullo, quam ceteris, utetur hic sum-

1) *Ita correxi vulg.* simplex. *Sensus est:* simplicium verborum, in propriis usitatisque verbis, probatur id quod aut optime sonat, aut rem maxime explanat.

2) *Sic Lamb. Vulgo* aut factum.

3) *Ita scribendum fuit, non, ut vulgo*, aut novum.

4) *Hanc lectionem cod. Guelf. ed. Venet. auctoribus Ernestio et Schneidero praetuli vulg.* sitire agros.

5) *Ita correxi vulg.* parum.

missus: nec tam licenter tamen, quam si genere dicendi uteretur amplissimo.

XXV. Itaque illud indecorum, (quod quale sit, ex decoro debet intelligi,) hic quoque apparet, quum verbum aliquod altius transfertur, idque in oratione humili ponitur, quod idem in alia deceret. Illam autem concinnitatem, quae verborum collocationem illuminat his luminibus, quae Graeci, quasi aliquos gestus orationis, *σχήματα* appellant, (quod idem verbum ab his etiam in sententiarum ornamenta transfertur,) adhibet quidem hic subtilis, (quem, nisi quod solum, ceteroquin recte quidam [1] vocant Atticum,) sed paullo parcius. Nam, sicut in epularum apparatu, a magnificentia recedens, non se parcum solum, sed etiam elegantem videri volet, eliget, quibus utatur. Non sunt enim peraeque apta [2] huius ipsius oratoris, de quo loquor, parsimoniae. Nam illa, de quibus ante dixi, huic acuto fugienda sunt, paria paribus relata, et similiter conclusa, eodemque pacto cadentia, et immutatione literae quasi [3] quaesitae venustates; ne elaborata concinnitas, et quoddam aucupium delectationis manifesto

---

1) *Recte sic legitur in edd. Venet. Med. Ald. Iunt. Multi male ediderunt* quidem.

2) *Ita correxi vulgatam lectionem:* sunt enim pleraeque aptae, *quae nexum sententiarum prorsus perturbat. Causa enim praecipiendi, ut orator tenuis ex istis ornamentis eligat, quibus utatur, in eo est, quia non sunt peraeque apta eius parsimoniae; quod deinde confirmatur his verbis:* nam illa, — huic acuto fugienda sunt.

3) *Lamb. delet* quasi, *quod sane melius abest, ac fortasse inter verba* quoddam *et* aucupium *transponendum.*

deprehensum appareat. Itemque si quae verborum iterationes contentionem aliquam, et clamorem requirent, erunt ab hac summissione orationis alienae. Ceteris promiscue poterit uti; continuationem verborum modo relaxet, et dividat, utaturque verbis quam usitatissimis, translationibus quam mollissimis. Etiam illa sententiarum lumina assumet, [1] quae non erunt vehementer illustria. Non faciet rem publicam loquentem, nec ab inferis mortuos excitabit, nec acervatim multa frequentans una complexione devinciet. Valentiorum haec laterum sunt, nec ab hoc, quem informamus, aut exspectanda, aut postulanda; erit enim ut voce, sic etiam oratione suppressior. Sed pleraque ex illis convenient etiam huic tenuitati: quamquam iisdem ornamentis utetur horridius. Talem enim inducimus. Accedet [2] actio non tragica, nec scenae, sed modica [3] iactatione corporis, vultu tamen multa conficiens: non hoc, quo dicuntur os ducere, sed illo, quo significant ingenue, quo sensu quidque pronuntient.

XXVI. Huic generi orationis adspergentur etiam sales, qui in dicendo nimium quantum valent: quorum duo genera sunt, unum facetiarum, alterum dicacitatis. Utetur utroque: sed altero in narrando aliquid venuste;

1) *Vulgo* assumat.

2) *Vulgo* accedit. *Recte autem Ern.* accedet; *quia futura praecedunt et sequuntur.*

3) modica *hic est actionis epitheton; i. q. modica in corpore iactando.*

altero in iaciendo, remittendoque [1] ridiculo; cuius genera plura sunt; sed nunc aliud agimus. Illud admonemus tamen, ridiculo sic usurum oratorem, ut nec nimis frequenti, ne scurrile sit; nec subobsceno, ne mimicum; nec petulanti, ne improbum; nec in calamitatem, ne inhumanum; nec in facinus, ne odii locum risus occupet; neque aut sua persona, aut iudicum, aut tempore alienum. Haec enim ad illud indecorum referuntur. Vitabit etiam quaesita, nec ex tempore ficta, sed domo allata: quae plerumque sunt frigida. Parcet et amicitiis, et dignitatibus; vitabit insanabiles contumelias; tantummodo adversarios figet, nec eos tamen semper, nec omnes, nec omni modo. Quibus exceptis sic utetur sale et facetiis, ut ego ex istis novis Atticis talem cognoverim neminem, quum id certe sit vel maxime Atticum. Hanc ego iudico formam summissi oratoris, sed magni tamen, et germani Attici; quoniam, quidquid est salsum [2] aut salubre in oratione, id proprium Atticorum est: e quibus tamen non omnes faceti, Lysias satis, et Hyperides, Demades praeter ceteros fertur. Demosthenes minus habetur; quo quidem mihi nihil videtur urbanius; sed non tam dicax fuit, quam facetus. Est autem illud acrioris ingenii, hoc maioris artis.

---

1) *Vulgo* mittendo, *in quo frigida esset tautologia.* Remittere ridiculum *est cavillationi salse respondere*; *quod Quintilianus Inst. Or. VI.* 3, 45. *appellat* repercutere.

2) salsum *h. l. Quintilianus legit VI.* 3, 18. *Lamb. dedit* sanum.

XXVII. Uberius est aliud, aliquantoque robustius, quam hoc humile, de quo dictum est; summissius autem, quam illud, de quo iam dicetur, amplissimum. Hoc in genere, nervorum vel minimum, sanguinis [1] autem est vel plurimum. Est enim plenius, quam hoc enucleatum: quam autem illud ornatum, copiosumque, summissius. Huic omnia [2] dicendi ornamenta conveniunt, plurimumque est, in hac orationis forma, suavitatis. In qua multi floruerunt apud Graecos: sed Phalereus Demetrius meo iudicio praestitit ceteris; cuius oratio quum sedate placideque labitur, [3] tum illustrant eam, quasi stellae quaedam, translata verba, atque immutata. Translata ea dico, ut saepe iam, quae per similitudinem ab alia re aut suavitatis aut inopiae causa transferuntur. Immutata, [4] in quibus pro verbo proprio proprium [5] subiicitur aliud, quod idem significet, sumptum ex re aliqua consequenti. Quod quamquam transferendo fit, tamen alio modo transtulit, quum dixit Ennius *arce et urbe orba sum:* [6] alio modo, si

---

1) *Vulgo* suavitatis. *Sed* suavitatem *in hoc genere esse postea dicitur; nec bene opponitur* suavitas nervis. *Ut de genere tenui dictum erat*, id non plurimi sanguinis esse, c. 23. *sic in genere medio* nervorum *vel minimum*, sanguinis *plurimum esse dicitur. Atque sic Quintil. X.* 1, 60. *in Archilocho dicit* esse plurimum sanguinis atque nervorum.

2) *Fortasse excidit* fere.

3) *Vulgo* loquitur. *Bene Purgoldus correxit* labitur.

4) *Ita correxi vulg.* mutata.

5) *Addidi* proprium. *Cf. de Or. III.* 42.

6) *Ita Lambin. Vulg.* arcem et urbem orbas. *Vid. Tusc. III.* 19. *Translatio hic est in voc.* orba.

pro patria *arcem* [1] dixisset: et *horridam Africam terribili tremere tumultu* quum dicit, pro Afris immutat Africam. Hanc ὑπαλλαγὴν rhetores, quia quasi summutantur verba pro verbis, μετωνυμίαν Grammatici vocant, quod nomina transferuntur. Aristoteles autem translationi haec ipsa subiungit, et abusionem, quam κατάχρησιν vocant; ut, quum *minutum* dicimus animum pro parvo, et abutimur verbis propinquis, si opus est, vel quod delectat, vel quod decet. Iam quum fluxerunt plures continuae translationes, alia plane fit oratio. Itaque genus hoc Graeci appellant [2] ἀλληγορίαν, nomine recte, genere melius ille, qui ista omnia translationes vocat. Haec frequentat Phalereus maxime, suntque dulcissima: et quamquam translatio est apud eum multa, tamen immutationes nusquam crebriores. In idem genus orationis, (loquor enim de illa modica ac temperata,) verborum cadunt lumina omnia, multa etiam sententiarum; latae eruditaeque disputationes ab eodem explicabuntur, et loci communes sine contentione dicentur. [3] Quid multa? e philosophorum scholis tales fere evadunt; et, nisi coram erit comparatus ille fortior, per se hic, quem dico, probabitur. Est enim quoddam etiam insigne et florens orationis,

1) *Sic nempe metonymia fuisset. Lambin.* pro patria arcem et urbem, *non male. Gruter. ductu Mss. Pall. correxit:* si patriam cadere dixisset.

2) *Fortasse verius* Itaque hanc Graeci appellant.

3) *Sic Guelf. 3. probante Heusingero. Est enim praecipientis. Vulgo* explicantur — dicuntur.

pictum et expolitum genus, [1] in quo omnes verborum, omnes sententiarum illigantur lepores. Hoc totum e sophistarum fontibus defluxit in forum, sed spretum a subtilibus, repulsum a gravibus, in ea, de qua loquor, mediocritate consedit.

XXVIII. Tertius est ille amplus, copiosus, gravis, ornatus, in quo profecto vis maxima est. Hic est enim, cuius ornatum dicendi et copiam admiratae gentes, eloquentiam in civitatibus plurimum valere passae sunt; sed hanc eloquentiam, quae cursu magno, sonituque ferretur, quam suspicerent omnes, quam admirarentur, quam se assequi posse diffiderent. Huius eloquentiae est tractare animos, huius omni modo permovere. Haec modo perfringit, modo irrepit in sensus, inserit novas opiniones, evellit insitas. Sed multum interest inter hoc dicendi genus et superiora. Qui in illo subtili et acuto elaboravit, ut callide arguteque diceret, nec quidquam altius cogitaret: hoc uno perfecto, magnus orator est, si non maximus; minimeque in lubrico versabitur, et, si semel constiterit, numquam cadet. Medius ille autem, quem modicum et temperatum voco, si modo suum illud satis instruxerit, non extimescet [2] ancipites dicendi incertosque casus:

1) *Heusingero videbatur legendum:* Est autem quoddam etiam insigne et florens orationis pictae et expolitae genus; *in quo tamen* autem *minime placet. Nam particula* enim *rationem significat, cur antea dixerit:* e philosophorum scholis tales FERE evadunt, *ac non potius* tales *simpliciter.*

2) extimescit *Gruter. c. al.*

etiam, si quando minus succedet, ut saepe fit, magnum tamen periculum non adibit. Alte enim cadere non potest. At vero hic noster, quem principem ponimus, gravis, acer, ardens, si ad hoc unum est natus, aut in hoc solo se exercuit, aut huic generi studuit [1] uni, nec suam copiam illis [2] duobus generibus temperavit: maxime est contemnendus. Ille enim summissus, quod acute et veteratorie dicit, sapiens iam; medius, suavis; hic autem copiosissimus, si nihil est aliud, vix satis sanus videri solet. Qui enim nihil potest tranquille, nihil leniter, nihil partite, definite, distincte, facete dicere, praesertim quum causae partim totae sint eo modo, partim aliqua ex parte tractandae, si is [3] non praeparatis auribus inflammare rem coepit, furere apud sanos, et quasi inter sobrios bacchari vinolentus videtur.

XXIX. Tenemus igitur, Brute, quem quaerimus: sed animo. Nam manu si prehendissem, ne ipse quidem sua tanta eloquentia mihi persuasisset, ut se dimitterem. Sed inventus profecto est ille eloquens, quem numquam vidit Antonius. Quis est igitur is? Complectar brevi, disseram pluribus. Is enim est eloquens, qui et humilia subtiliter, et alta [4] graviter, et mediocria temperate potest dicere.

---

1) *Sic Guelf.* 3. *Vulg.* studet.

2) *Vulg.* cum illis. *At in Gu.* 3. *melius abest* cum.

3) *Ern. praefert* is si.

4) *Sic Gu.* 3. *elegantius, quia opponitur praecedenti* humilia. *Vulg.* magna.

Nemo is, inquies, umquam fuit. Ne fuerit. Ego enim, quid desiderem, non, quid viderim, disputo; redeoque ad illam Platonis, de qua dixeram, rei formam et speciem; quam etsi non cernimus, tamen animo tenere possumus. Non enim eloquentem quaero, [1] neque quidquam mortale, et caducum, sed illud ipsum, cuius qui sit compos, sit eloquens: quod nihil est aliud, nisi eloquentia ipsa, quam nullis, nisi mentis oculis videre possumus.

XXX. Is erit igitur eloquens, (ut idem illud iteremus,) qui poterit parva summisse, modica temperate, magna graviter dicere. Tota mihi causa pro Caecina de verbis interdicti fuit. Res involutas definiendo explicavimus: ius civile laudavimus; verba ambigua distinximus. Fuit ornandus in Manilia lege Pompeius. Temperata oratione ornandi copiam persecuti sumus. Ius omne retinendae maiestatis Rabirii causa continebatur. Ergo in omni genere amplificationis exarsimus. At haec interdum temperanda et varianda sunt. Quod igitur in accusationis quinque libris [2] non reperitur genus? quod in Aviti? quod in Cornelii? quod in plurimis nostris defensionibus? quae exempla selegissem, nisi vel nota esse arbitrarer, vel ipsi possent eli-

1) *Fortasse Cicero addidit,* qui fuerit, *vel* qui vixerit; *nisi forte legendum:* non enim hominem quaero, *sicut infra* §. 112. quandoquidem de genere, non de homine quaerimus.

2) *In Gu.* 3. *est* VII. libris, *ut* septem *in Ed. Omnib. Sed verum est* quinque. *Tot enim sunt libri actionis secundae, quae dicitur, in Verrem.*

gere, [1] qui quaererent. Nulla est enim ullo in genere laus oratoris, [2] cuius in nostris orationibus non sit aliqua, si non perfectio, at conatus tamen, atque adumbratio. Non assequimur; at, quid deceat, videmus. Nec enim nunc de nobis, sed de re dicimus; in quo tantum abest, ut nostra miremur, ut usque eo difficiles ac morosi simus, ut nobis [3] non satisfaciat ipse Demosthenes; qui quamquam unus eminet inter omnes in omni genere dicendi, tamen non semper implet aures meas: ita sunt avidae et capaces, et semper aliquid immensum infinitumque desiderant. Sed tamen, quoniam et hunc tu oratorem cum eius studiosissimo Pammene, quum esses Athenis, totum diligentissime cognovisti, neque eum dimittis e manibus, et tamen nostra etiam lectitas: vides profecto, illum multa perficere, nos multa conari; illum posse, nos velle, quocumque modo causa postulet, dicere. Sed ille magnus. Nam et successit ipse magnis, et maximos oratores habuit aequales. Nos magnum fecissemus, si quidem potuissemus, quo contendimus, pervenire, in ea urbe, in qua, (ut ait Antonius,) auditus eloquens nemo erat. Atqui, si Antonio Crassus eloquens visus non est, aut sibi ipse: numquam Cotta visus esset, numquam Sulpicius, numquam Hortensius. Nihil enim ample Cotta, nihil leniter Sulpicius, non multa graviter Hortensius. Superiores magis ad omne genus apti,

---

1) *Hanc lectionem erui e vestigiis scripturae cod. Guelf.* 3. *ubi est* vel opes possent legere. *Vulg.* vel posse eligere. 2) *In Gu.* 3. *abest* oratoris. 3) *Fortasse excidit* interdum. *Cf. Quintil.* X. 1, 24.

Crassum dico, et Antonium. Ieiunas igitur huius multiplicis, et aequabiliter in omnia genera fusae orationis aures civitatis accepimus: easque nos primi, quicumque eramus, et quantulumcumque dicebamus, ad huius generis [1] audiendi incredibilia studia convertimus. Quantis illa clamoribus adolescentuli diximus de supplicio parricidarum? [2] quae nequaquam satis deferbuisse post aliquanto sentire coepimus. „Quid enim tam commune, quam spiritus vi„vis, terra mortuis, mare fluctuantibus, litus „eiectis? Ita vivunt, dum possunt, ut ducere „animam de coelo non queant: ita moriuntur, „ut eorum ossa terram non tangant: [3] ita ia„ctantur fluctibus, ut numquam alluantur: [4] ita „postremo eiiciuntur, ut ne ad saxa quidem „mortui conquiescant," et quae sequuntur. Sunt enim omnia, sicut adolescentis, non tam re et maturitate, quam spe et exspectatione, laudati. [5] Ab hac indole iam illa matura: *Uxor generi, noverca filii, filiae pellex.* [6] Nec vero hic erat unus [7] ardor in nobis, ut hoc modo diceremus omnia. [8] Ipsa enim illa pro Ro-

1) *Post* generis *additur* dicendi, *quod recte abest Gu.* 3.

2) de supplicio parricidarum *abest Gu.* 3. *et aliquot codd. Gruterianis. Locus est pro Rosc. Am. c.* 26. *Cf. Quintil. XII.* 6.

3) *Sic Ern. ex ed. Ald. Iunt. Gryph. Idem habent Mss. Pall. et Pith. Alias* terra non tangat.

4) alluantur *Lambin. Grut. Vulgo* abluantur.

5) *Gu.* 3. *Lambin.* laudata.

6) *pro Cluent. c.* 70.

7) *Sic Gu.* 3. *Vulgo* hic unus erat.

8) *Ita Gu.* 3. *Vulgo* omnia diceremus.

scio iuvenilis redundantia [1] multa habet attenuata, quaedam etiam paullo hilariora: ut pro Avito, [2] pro Cornelio, compluresque aliae. Nemo enim orator tam multa, ne in Graeco quidem otio, scripsit, quam multa sunt nostra: eaque hanc ipsam habent, quam probo, varietatem.

XXXI. An ego Homero, Ennio, reliquis poetis, et maxime tragicis concederem, ut ne omnibus locis eadem contentione uterentur, crebroque mutarent, nonnumquam etiam ad quotidianum genus sermonis accederent: ipse numquam ab illa acerrima contentione discederem? Sed quid poetas divino ingenio profero? Histriones eos vidimus, [3] quibus nihil posset in suo genere esse praestantius, qui non solum in dissimillimis personis satisfaciebant, quum tamen in suis versarentur, sed et comoedum in tragoediis, et tragoedum in comoediis admodum placere vidimus. Ego non elaborem? Quum dico me: [4] te, Brute, dico. Nam in me quidem iampridem effectum est, quod futurum fuit. Tu autem eodem modo omnes causas ages? aut aliquod causarum genus repudiabis? aut in iisdem causis perpetuum eundem [5] spiritum sine ulla commuta-

1) *Fortasse legendum:* ipsa enim illa (*scil. oratio*) pro Roscio in iuvenili redundantia multa habet etc.

2) *Sic recte Ern. Vulgo:* At pro Avito. *Quod tamen si placeat, hoc modo locus constituatur:* At pro Avito — aliae (nemo enim — nostra) hanc ipsam.

3) videmus *Grut.* audimus *ed. Omnib.*

4) *Guelf.* 3. Me quum dico.

5) *Vulgo* perpetuum et eundem. *Copulam sensus causa delevi.*

tione obtinebis? Demosthenes quidem, cuius nuper inter imagines tuas ac tuorum, (quod eum, credo, amares,) quum ad te in Tusculanum venissem, imaginem ex aere vidi, nihil Lysiae subtilitate cedit, nihil argutiis et acumine Hyperidi, nihil lenitate Aeschini, et splendore verborum. Multae sunt eius totae orationes subtiles, ut contra Leptinem; multae totae graves, ut quaedam Philippicae; multae variae, ut contra Aeschinem, falsae legationis, ut contra eundem pro causa Ctesiphontis. Iam illud medium quoties vult, arripit, et a gravissimo descendens [1] eo potissimum delabitur. Clamores tamen tum movet, et tum in dicendo plurimum efficit, quum gravitatis locis utitur. Sed ab hoc parumper abeamus; quandoquidem de genere, non de homine quaerimus; rei potius, id est, eloquentiae vim et naturam explicemus. Illud tamen, quod iam ante diximus, meminerimus, nil nos praecipiendi causa dicturos, atque ita potius acturos, ut existimatores videamur loqui, non magistri. [2] In quo tamen longius saepe [3] progredimur, quod videmus, non te haec solum esse lecturum, qui ea multo, quam nos, qui quasi docere videamur, habeas notiora, sed hunc librum, etiamsi minus nostra commendatione, tuo tamen nomine divulgari necesse est.

---

1) *Ita correxi vulg.* discedens; *ut metaphorae constantia servaretur. Sic* ascendere *et* delabi *opponuntur Partit. or. c.* 12.

2) *Infra c.* 33. iudicem esse me, non doctorem volo. *In Gu.* 3. *est* existimatione — magisterio, *quod ex interpretatione Grammatici fluxit.*

3) *Vulgo abest* saepe, *quod addidi e Gu.* 3.

XXXII. Esse igitur perfecte eloquentis puto, non eam tantum [1] facultatem habere, quae sit eius propria, fuse lateque dicendi, sed etiam vicinam eius atque finitimam dialecticorum scientiam assumere. Quamquam aliud videtur oratio esse, aliud disputatio; nec idem loqui [2] quod dicere; attamen utrumque in disserendo est; ut disputandi ratio, [3] et loquendi dialecticorum sit, oratorum autem, dicendi et ornandi. Zeno quidem ille, a quo disciplina Stoicorum est, manu demonstrare solebat, quid inter has artes interesset. Nam quum compresserat digitos, pugnumque fecerat, dialecticam aiebat eiusmodi esse: quum autem diduxerat, et manum dilatarat, [4] palmae illius similem eloquentiam esse dicebat. Atque ante [5] hunc Aristoteles principio artis rhetoricae dicit, illam artem quasi ex altera parte respondere dialecticae: ut hoc videlicet differant inter se, quod haec ratio dicendi latior sit, illa loquendi contractior. Volo igitur huic summo, omnem, quae ad dicendum trahi [6] possit, loquendi rationem,

1) *Sic Guelf.* 5. *Vulgo* non solum.

2) *Vulgo additur* esse, *elegantius in Gu.* 3. *suppressum.*

3) *Ita correxi, quod vulgo sic legebatur:* in disserendo est. Disputandi ratio. *Lambinus h. l. ita constituit:* quod dicere, et quamquam disputandi ratio et loquendi dialecticorum sit, oratorum autem dicendi et orandi, attamen utrumque in disserendo est.

4) *Sic Gu.* 3. *Vulgo* dilataverat.

5) *Vulgo* atque etiam ante. *Melius Gu.* 3. *omittit* etiam.

6) trahi i. e. assumi. *Nihil igitur opus erat ex edit.*

esse notam: quae quidem res, (quod te his artibus eruditum minime fallit,) duplicem habet docendi viam. Nam et ipse Aristoteles tradidit praecepta plurima disserendi, et postea, qui dialectici dicuntur, spinosiora multa pepererunt. Ergo eum censeo, qui eloquentiae laude ducatur, non esse earum rerum omnino rudem: sed, vel illa antiqua, vel hac Chrysippi disciplina institutus, noverit [1] primum vim, naturam, genera verborum, et simplicium, et copulatorum; deinde quot modis quidque dicatur; qua ratione, verum falsumne sit, iudicetur; quid efficiatur e quoque; quid cuique [2] consequens sit, quidque contrarium; quumque ambigue multa dicantur, quomodo quidque eorum dividi, explanarique oporteat. Haec tenenda sunt oratori; saepe enim occurrunt. Sed quia sua sponte squalidiora sunt, adhibendus erit in his explicandis quidam orationis nitor.

XXXIII. Et quoniam in omnibus, quae ratione docentur et via, primum constituendum est, quid quidque sit: (nisi enim inter eos, qui disceptant, [3] convenit, quid sit illud, de quo ambigitur: nec recte disseri, nec umquam ad exitum perveniri potest,) explicanda est saepe verbis mens nostra de quaque re,

---

Ven. revocari lectionem tradi, *quod fecit Ern. Paullo post Camer. c. al.* habuit d. v.

1) *Ita Gu. 3. probante Heusingero. Certe concinnius vulgato:* institutum. Noverit.

2) *Hoc recepi e Gu. 3. Adhuc edebatur* quod cui — quodque.

3) *Recte sic Guelf. 3. Vulgo* disceptent.

atque involuta rei notitia definiendo aperienda [1] est: siquidem definitio est oratio, quae, quid sit id, de quo agitur, ostendit quam brevissime. Tum, ut scis, explicato genere cuiusque rei, videndum est, quae sint eius generis sive formae, sive partes, ut in eas tribuatur omnis oratio. Erit igitur haec facultas in eo, quem volumus esse eloquentem, ut definire rem possit, neque id faciat tam presse et anguste, quam in illis eruditissimis disputationibus fieri solet: sed quum explanatius, [2] tum etiam uberius, et ad commune iudicium popularemque intelligentiam accommodatius. Idemque etiam, quum res postulabit, genus universum in species certas, ut nulla neque praetermittatur, neque redundet, partietur, ac dividet. Quando autem id faciat, aut quomodo, [3] nihil ad hoc tempus: quoniam (ut supra dixi) iudicem esse me, [4] non doctorem volo. Nec vero dialecticis modo sit instructus, sed habeat omnes philosophiae notos et tractatos locos. Nihil enim de religione, nihil de morte, [5] nihil de pietate, nihil de caritate patriae, nihil de bonis rebus, aut malis, nihil de virtutibus, aut vitiis, nihil de officio, nihil de do-

1) *Sic Gu.* 3. *Vulgo* atque involutae rei notitia. *Etsi autem Cicero alibi etiam* res involutas *dicit*, *h. l. tamen eidem verbo*, *cui adhaeret* aperienda est, *tribui debet* involuta. *Cf. Tusc. dispp. IV.* 24.

2) *Guelf.* 3. quum explanatius.

3) *In edd. est* quando autem aut quomodo id faciat. *Nos ordinem*, *quem servat Gu.* 2., *praetulimus.*

4) *Sic Gu.* 3. *Vulgo* me esse.

5) *Verba* nihil de morte, *si genuina sunt*, *loco suo mo-*

lore, nihil de voluptate, nihil de perturbationibus animi, et erroribus, quae saepe cadunt in causas, sed ieiunius aguntur, nihil, inquam, sine ea scientia, quam dixi, graviter, ample, copiose dici et explicari potest.

XXXIV. De materia loquor orationis etiam nunc, non ipso de genere dicendi. Volo enim prius habeat orator rem, de qua dicat, dignam auribus eruditis, quam cogitet, quibus verbis quidque dicat, aut quomodo. Quem etiam, quo grandior sit, et quodammodo excelsior, (ut de Pericle dixi supra,) ne physicorum quidem esse ignarum volo. Omnia profecto, quum se a caelestibus rebus referet ad humanas, excelsius, magnificentiusque et dicet, et sentiet. Quumque illa divina cognoverit, nolo ignoret ne haec quidem humana. Ius civile teneat, quo egent causae forenses quotidie. Quid est enim turpius, quam legitimarum et civilium controversiarum patrocinia suscipere, quum sis legum et civilis iuris ignarus? Cognoscat etiam rerum gestarum et memoriae veteris ordinem, maxime scilicet nostrae civitatis, sed etiam [1] imperiosorum populorum, et regum illustrium; quem laborem nobis Attici nostri levavit labor; qui conservatis notatisque temporibus, nihil quum illustre praetermitteret, annorum septingentorum memoriam uno libro colligavit. Nescire autem, quid antea, quam natus sis, acciderit,

---

ta videntur, et post verba nihil de dolore *ponenda. In Gu.* 3. *est* nihil de more, *quod probat Heusinger.*

1) *Sic Gu.* 3. *Vulgo* sed et.

id est semper esse puerum. Quid enim est aetas hominis, nisi ea memoriâ rerum veterum cum superioribus [1] contexitur? Commemoratio autem antiquitatis, exemplorumque prolatio summa cum delectatione et auctoritatem orationi affert, et fidem.

XXXV. Sic igitur instructus veniet ad causas: quarum habebit genera primum ipsa cognita. Erit enim ei perspectum, nihil ambigi posse, in quo non aut res controversiam faciat, aut verba. Res, aut de vero, aut de recto, aut de nomine. Verba, aut de ambiguo, aut de contrario. Nam si quando aliud in sententia videtur esse, aliud in verbis, genus est quoddam ambigui, quod ex praeterito verbo fieri solet: in quo, quod est ambiguorum proprium, res duas significari videmus. Quum tam pauca sint genera causarum, etiam argumentorum praecepta pauca sunt. Traditi sunt, e quibus ea ducantur, duplices loci: uni e rebus ipsis, alteri assumpti. Tractatio igitur rerum efficit mirabiliorem [2] orationem. Nam ipsae quidem res in perfacili cognitione versantur. Quid enim iam sequitur, quod quidem artis sit, nisi ordiri orationem, in quo aut concilietur auditor, aut erigatur, aut [3] paret se ad discen-

---

1) *Vulgo* nisi memoria rerum veterum cum superiorum aetate contexitur. *Ex Gu.* 3. *reposui* nisi ea (*scil. aetas hominis*) *et* superioribus (*scil. aetatibus*).

2) *Sic Gu.* 3. *Vulgo* admirabiliorem.

3) *Hanc lectionem omnium Edd. et Codd. Ernestius perperam mutavit in* ut paret se ad discendum. *Tria*

dum; rem breviter exponere, et probabiliter, et aperte, ut, quid agatur, intelligi possit; sua confirmare; adversaria evertere; eaque efficere non perturbate, sed singulis argumentationibus ita concludendis, ut efficiatur quod sit consequens iis, quae sumentur ad quamque rem confirmandam; post omnia peroratione animos inflammantem restinguentemve concludere?[1]

XXXVI. Has partes quemadmodum tractet singulas, difficile dictu est hoc loco: nec enim semper tractantur uno modo. Quoniam autem non, quem doceam, quaero, sed quem probem: probabo primum eum, qui, quid deceat, videbit. Haec enim sapientia maxime adhibenda eloquenti est, ut sit temporum, personarumque moderator. Nam nec semper, nec apud omnes, nec contra omnes, nec pro omnibus, nec omnibus eodem modo dicendum arbitror. Is erit ergo eloquens, qui ad id, quodcumque decebit, poterit accommodare orationem. Quod quum statuerit, tum, ut quidque erit dicendum, ita dicet, nec satura ieiune, nec grandia minute, nec item contra, sed erit rebus ipsis par et aequalis oratio. Principia

---

enim quum sint, quae praestare debeat exordium, ut benivolum, ut attentum, ut docilem faciat auditorem, primum h. l. verbis: aut concilietur auditor; *alterum his:* aut erigatur; *tertium illis:* aut paret se ad discendum, *exprimitur.*

1) *Vulgo:* post omnia perorationem inflammantem restinguentemve concludere. *In quo primum absurdum est* perorationem concludere. *Deinde* inflammantem *subiecto caret. Itaque inserui* animos.

verecunda, non elatis intensa [1] verbis, sed acuta sententiis, vel ad offensionem adversarii, vel ad commendationem sui. Narrationes credibiles, nec historico, sed prope quotidiano sermone explicatae dilucide. Dein si tenues causae, tum etiam argumentandi tenue filum et in docendo, et in refellendo; idque ita tenebitur, ut, quanta ad rem, tanta ad orationem fiat accessio. Quum vero causa ea inciderit, in qua vis eloquentiae possit expromi: tum se latius fundet orator, tum reget et flectet animos, et sic afficiet, ut volet, id est, ut causae natura, et ratio temporis postulabit.

XXXVII. Sed erit duplex [2] eius ornatus ille admirabilis, propter quem escendit [3] in tantum honorem eloquentia. Nam quum omnis pars orationis esse debet laudabilis, sic ut verbum nullum, nisi aut grave, aut elegans excidat; tum sunt maxime luminosae, et quasi actuosae partes duae: quarum alteram in universi generis quaestione pono, quam (ut supra dixi) Graeci appellant θέσιν: alteram in augendis, amplificandisque rebus, quae ab eisdem αὔξησις est nominata. Quae etsi aequabiliter toto corpore orationis fusa esse debet, tamen in communibus locis maxime excellet; qui communes appellati, quod

---

1) *Sic Gu.* 3. *Nizol. Camerar. At Grut. e Pall.* incensa, *parum apte.* Intensa *est tumida*, *inflata.*

2) *Delevi* omnis, *quod h. l. inculcatur.*

3) *Vulg.* ascendit. *At Gu.* 3. descendit, *qua in scriptura latet verum* escendit.

videntur multarum iidem esse causarum, sed proprii singularum esse debebunt. At vero illa pars orationis, quae est de genere universo, totas causas saepe continet. Quidquid est enim illud, in quo quasi certamen est controversiae, quod Graece *κρινόμενον* dicitur, id ita dici placet, ut traducatur ad perpetuam quaestionem, atque ut [1] de universo genere dicatur; nisi quum de vero ambigetur, quod quaeri coniectura solet. Dicetur autem non Peripateticorum more, (est enim illorum exercitatio elegans iam inde ab Aristotele constituta,) sed aliquanto nervosius: et ita de re communia dicentur, ut et pro reis multa leniter dicantur, et in adversarios aspere. Augendis vero rebus, et contra abiiciendis, nihil est, quod non perficere possit oratio; quod et inter media argumenta faciendum est, quotiescumque dabitur vel amplificandi, vel minuendi locus, et paene infinite in perorando.

XXXVIII. Duo restant, [2] quae bene tractata ab oratore, admirabilem eloquentiam faciant. Quorum alterum est, quod Graeci *ἠθικὸν* vocant, ad naturam, [3] et ad mores, et ad omnem vitae consuetudinem accommodatum; alterum, quod iidem *παθητικὸν* nominant, quo perturbantur animi et concitantur,

---

1) ut *inserui auctoritate cod. Gu. 3. ed. Camerar.*

2) *Vulgo* sunt. *At quum iam superiore capite duo nominasset, quae admirabilem eloquentiam facerent, non poterat hic quasi de integro incipere* duo sunt. *Gu. 3. habet* duae res sunt, *in quo latere videtur* duo restant.

3) *Sic Gu. 3. Vulg.* naturas.

in quo uno regnat oratio. Illud superius, come, iucundum, ad benivolentiam conciliandam paratum: hoc, vehemens, incensum, incitatum, quo causae eripiuntur; quod quum rapide fertur, [1] sustineri nullo pacto potest. Quo genere nos, mediocres, aut multo etiam minus: sed magno semper usi impetu, saepe adversarios de statu omni deiecimus. Nobis pro familiari reo summus orator non respondit Hortensius. A nobis homo audacissimus Catilina in senatu accusatus obmutuit. Nobis privata in causa magna et gravi quum coepisset Curio pater respondere, subito assedit, quum sibi venenis ereptam memoriam diceret. Quid ego de miserationibus loquar? quibus eo sum usus pluribus, quod etiam si plures dicebamus, perorationem mihi tamen omnes relinquebant. In quo ut viderer excellere, non ingenio, sed dolore assequebar. Quae qualiacumque in me sunt; me enim ipsum poenitet, [2] quanta sint; sed apparent in orationibus; etsi carent libri spiritu illo, propter quem maiora eadem illa, quum aguntur, quam quum leguntur, videri solent. Nec vero miseratione solum mens iudicum permovenda est, (qua nos ita dolenter uti solemus, ut puerum infantem in manibus perorantes tenuerimus; ut alia in causa, excitato reo nobili, sublato etiam filio parvo, plangore et lamentatione complerimus [3] forum;):

---

1) *Gu.* 3. quod enim rapide fertur.

2) non poenitet *Grut. Vict.*

3) compleremus *Grut. alii.*

sed est faciendum etiam, [1] ut irascatur iudex, mitigetur, invideat, faveat, contemnat, admiretur, oderit, diligat, cupiat, satietate afficiatur, speret, [2] metuat, laetetur, doleat: qua in varietate, duriorum, accusatio suppeditabit exempla: mitiorum, defensiones meae. Nullo enim modo animus audientis aut incitari, aut leniri potest, qui modus a me non tentatus sit. Dicerem perfectum, si ita iudicarem, nec in veritate crimen arrogantiae extimescerem. Sed (ut supra dixi) nulla me ingenii, sed magna vis animi inflammat, ut me ipse non teneam. Nec umquam is, qui audiret, incenderetur, nisi ardens ad eum perveniret oratio. Uterer exemplis domesticis, nisi ea legisses; uterer alienis vel Latinis, si ulla reperirem; vel Graecis, si deceret. Sed Crassi perpauca sunt, nec ea iudiciorum. Nihil Antonii, nihil Cottae, nihil Sulpicii. Dicebat melius, quam scripsit, Hortensius. Verum haec vis, quam quaerimus, quanta sit, suspicemur, quoniam exemplum non habemus: aut, si exempla sequimur, a Demosthene sumamus, et quidem perpetuae dictionis, ex eo loco, unde, in Ctesiphontis iudicio, de suis factis, consiliis, meritis in rem publicam aggressus est dicere. Ea profecto oratio in eam formam, quae est insita in mentibus nostris, includi sic potest, ut maior eloquentia non requiratur. [3]

XXXIX. Sed iam forma ipsa restat, et

1) *Hunc verborum ordinem servat Gu.* 3. *Vulgo* sed etiam est faciendum.

2) *Gu.* 3. cupiat, taedeat, speret.

3) *Guelf.* 3. ne requiratur quidem.

χαρακτὴρ ille qui dicitur: qui qualis esse debeat, ex ipsis,[1] quae supra dicta sunt, intelligi potest. Nam et singulorum verborum, et collocatorum lumina attigimus: quibus sic abundabit, ut verbum ex ore nullum, nisi aut elegans, aut grave exeat; ex omnique genere frequentissimae translationes erunt, quod eae propter similitudinem transferunt animos, et referunt, ac movent huc et illuc; qui motus cogitationis, celeriter agitatus, per se ipse delectat. Et reliqua, ex collocatione verborum quae sumuntur quasi lumina, magnum afferunt ornamentum [2] orationi. Sunt enim similia illis, quae in amplo ornatu scenae, aut fori appellantur insignia; non quod sola ornent, sed quod excellant. Eadem ratio est horum, quae sunt orationis lumina, et quodammodo insignia: quum aut duplicantur iteranturque verba, aut breviter [3] commutata ponuntur, aut ab eodem verbo ducitur saepius oratio, aut in idem coniicitur, aut utrumque, [4] aut adiungitur idem iteratum, aut idem ad extremum refertur, aut continenter unum verbum non in eadem sententia [5] ponitur: aut quum similiter vel cadunt

1) *Gu.* 3. ex his.

2) *Vulgo* ornatum. *Bene autem Gu.* 3. ornamentum.

3) leviter *coni. Ernestius. In idem inciderat Gesnerus ad Quintil. IX.* 1. *apud quem itidem legitur* breviter. *Fortasse Cicero* breviter *hic posuit pro* paullulum, *quo utitur de Orat. III.* 54, 206. *sicut Caesar de B. Gall. II.* 30. brevitatem corporum *dixit pro* parvitate.

4) aut utrumque *scil.* fit. *Male vulgo* aut in utrumque.

5) in eandem sententiam *Lambin.*

verba, vel desinunt; aut quum sunt contrariis [1] relata contraria; aut quum gradatim sursum versus reditur; aut quum, demptis coniunctionibus, dissolute plura dicuntur; aut quum aliquid praetereuntes, cur id faciamus, ostendimus; aut quum corrigimus nosmet ipsos, [2] quasi reprehendentes; aut si est aliqua exclamatio vel admirationis, vel conquestionis; aut quum eiusdem nominis casus saepius commutatur. [3]

XL. Sed sententiarum ornamenta maiora sunt: quibus quia frequentissime Demosthenes utitur, sunt qui putent, iccirco eius eloquentiam maxime esse laudabilem. Et vero nullus fere ab eo locus sine quadam conformatione sententiae dicitur; [4] nec aliud quidquam est, dicere, nisi omnes, aut certe plerasque aliqua specie illuminare sententias: quas quum tu optime, Brute, teneas, quid attinet nominibus uti, aut exemplis? tantum notetur modus. [5] Sic igitur dicet ille, quem expetimus, ut verset saepe multis modis eandem et unam rem; et haereat in eadem com-

1) *Ita Gu. 3. bene. Vulgo* aut multis modis relata contraria.

2) *Recte sic Guelf. 3. Quintilian. IX. 1. Vulg.* nosmet ipsi.

3) *Quintil. l. l. habet* commutantur.

4) *Ita Quintil. cum plerisque edd. Nonnulli, ut Grut.* edicitur. *Quidam* inducitur.

5) *Ita rescripsi pro vulg.* locus. *Nusquam enim, quo loco adhibendae sint figurae, Cicero dicit, sed modos breviter recenset sententias illuminandi. In Gu. 3. est* tantummodo notetur locus.

moreturque sententia; [1] saepe etiam ut extenuet aliquid; saepe ut irrideat; ut declinet a proposito deflectatque sententiam; ut proponat, quid dicturus sit; ut, quum transegerit iam aliquid, definiat; ut se ipse revocet; ut, quod dixit, iteret; ut argumentum ratione concludat; ut interrogando urgeat; ut rursus [2] ad interrogata sibi ipse respondeat; ut contra, ac dicat, accipi et sentiri velit; ut addubitet, quid potius, aut quomodo dicat; ut dividat in partes; ut aliquid relinquat ac negligat; ut ante praemuniat; ut in eo ipso, in quo reprehendatur, culpam in adversarium conferat; ut saepe cum iis, qui audiunt, nonnumquam etiam cum adversario quasi deliberet; ut hominum mores sermonesque [3] describat; ut muta quaedam loquentia inducat; ut ab eo, quod agitur, avertat animos; ut saepe in hilaritatem risumve convertat; ut ante occupet, quod videat [4] opponi; ut comparet similitudines; ut utatur exemplis; ut aliud alii tribuens dispertiat; ut interpellatorem coërceat; ut aliquid reticere se dicat; ut denuntiet, quid caveant; [5] ut liberius quid audeat; ut irascatur etiam, ut obiurget aliquando, ut deprecetur, ut supplicet, ut medeatur, ut a proposito declinet aliquantulum,

---

1) *Rivius coni.* ut verset saepe multis modis eadem, et una in re haereat, in eademque commoretur sententia.

2) *Vulgo additur* quasi, *melius omissum Gu.* 3.

3) *Ita Quintilian. l. l. Vulgo* sermones moresque.

4) quod putat *Camerar.*

5) *Scil.* iudices. *Quintil. et ed. Omnib.* caveat.

ut optet, ut exsecretur, ut fiat iis, apud quos dicet, familiaris. Atque alias etiam dicendi quasi virtutes sequetur: brevitatem, si res petet; saepe etiam rem dicendo subiiciet oculis; saepe supra feret, quam fieri possit; significatio saepe erit maior, quam oratio; saepe hilaritas, saepe vitae naturarumque imitatio. Hoc in genere (nam quasi silvam vides) omnis eluceat oportet eloquentiae magnitudo.

XLI. Sed haec, nisi collocata, et quasi structa, et nexa verbis, ad eam laudem, quam volumus, adspirare non possunt. De quo quum mihi deinceps viderem esse dicendum, etsi movebant me iam [1] illa, quae supra dixeram, tamen iis, quae sequuntur, perturbabar magis. Occurrebat enim, posse reperiri non invidos solum, quibus referta sunt omnia, sed fautores etiam laudum mearum, [2] qui non censerent eius viri esse, [3] de cuius meritis tanta senatus iudicia fecisset, comprobante populo Romano, quanta de nullo, de artificio dicendi literis tam multa mandare. Quibus si nihil aliud responderem, nisi, me M. Bruto negare roganti noluisse, iusta esset excusatio, quum et amicissimo et praestantissimo viro, et recta et honesta petenti, satisfacere voluissem. Sed si profiterer, [4] (quod utinam possem!) me studiosis dicendi praecepta, et quasi vias, quae ad eloquentiam fer-

1) *Sic Gu. 3. Vulgo* iam me illa. *Camerar.* etiam.

2) *Ita Gu. Camerar. Vulgo* mearum laudum.

3) eius esse viri *Lambin.*

4) *Sic Ernestius recte correxit vulg.* profitear.

rent, traditurum: quis tandem id iustus rerum aestimator [1] reprehenderet? Nam quis unquam dubitavit, quin in re publica nostra primas eloquentia tenuerit semper, urbanis pacatisque rebus; secundas, iuris scientia? quum in altera, gratiae, gloriae, praesidii plurimum esset; in altera, persecutionum, cautionumque praeceptio; quae quidem ipsa auxilium ab eloquentia saepe peteret, ea vero repugnante vix suas regiones finesque defenderet. Cur igitur ius civile docere semper pulchrum fuit, hominumque clarissimorum discipulis floruerunt domus: ad dicendum si quis acuat, aut adiuvet in eo iuventutem, vituperetur? Nam si vitiosum est dicere ornate, pellatur omnino e civitate eloquentia. Sin ea non modo eos ornat, penes quos est, sed etiam universam rem publicam; cur aut discere turpe est, quod scire honestum: [2] aut, quod nosse pulcherrimum est, id non gloriosum docere?

XLII. At alterum factitatum, [3] alterum novum. Fateor; sed utriusque rei causa est. Alteros enim respondentes audire sat erat, ut ii, qui docerent, nullum sibi ad eam rem tempus ipsum [4] seponerent, sed eodem tempore et discentibus satisfacerent et consulentibus. Alteri, quum domesticum tempus in

---

1) *In quibusdam edd.* existimator, *minus bene.*

2) *Vulgo additur* est, *quod concinnitatem et numerum turbat.*

3) *Iterum hic addebatur* est, *melius omissum Gu.* 3.

4) *Vulgo* ipsi seponerent. *Sed vis pronominis, non in persona iurisconsulti est, sed in tempore ad eam rem seposito.*

cognoscendis componendisque causis, forense in agendis, reliquum in se ipsis reficiendis omne consumerent: quem habebant instituendi aut docendi locum? Atque haud scio, an plerique nostrorum oratorum ingenio plus valuerint, quam doctrina. Itaque illi dicere melius, quam praecipere: nos contra fortasse possumus.

At dignitatem docere non habet. Certe, si quasi in ludo. Sed si monendo, si cohortando, si percontando, si communicando, si interdum etiam una legendo, audiendo: nescio, docendo etiam aliquid aliquando si possis meliores facere, cur nolis? An, quibus verbis sacrorum alienatio fiat, docere honestum est: [1] quibus ipsa sacra retineri defendique possint, non honestum est?

At ius profitentur etiam, qui nesciunt: eloquentiam autem qui consecuti sunt, ipsi tamen ea se valere dissimulant, [2]) propterea quod prudentia hominibus grata est, lingua suspecta. Num igitur aut latere eloquentia potest? aut id, quod dissimulat, effugit? aut est periculum, ne quis putet in magna arte et gloriosa, turpe esse docere alios id, quod ipsi fuerit honestissimum discere? Ac fortasse ceteri tectiores; ego semper me didicis-

---

1) *Additur* ut est, *melius omissum Gu.* 3.

2) *Vulgo:* eloquentiam autem, illi ipsi qui consecuti sunt, tamen ea se valere dissimulant. *Gu.* 3. eloquentiam enim ipsi, qui consecuti sunt, tamen ea se valere dissimulant. *Ernestius revocavit lectionem edd. Ven. Med. Ald. Iunt.* eloquentia autem illi ipsi — tamen se valere d. *Equidem* illi *delendum et* ipsi *transponendum iudicavi.*

se prae me tuli. Qui [1] enim possem, quum afuissem domo [2] adolescens, et horum studiorum causa maria [3] transissem, et doctissimis hominibus referta domus esset, et aliquae fortasse inessent in sermone nostro doctrinarum notae, quumque vulgo scripta nostra legerentur, dissimulare me didicisse? Quis erat, cui probarem, nisi parum fortasse profeceram? [4]

XLIII. Quod quum ita sit: tamen ea, quae supra dicta sunt, plus in disputando, quam ea, de quibus dicendum est, dignitatis habuerunt. De verbis enim componendis, et de syllabis propemodum dinumerandis et dimetiendis loquemur: quae etiamsi sunt, sicuti mihi videntur, necessaria, tamen fiunt magnificentius, quam docentur. [Est id omnino verum, sed proprie in hoc dicitur.] Nam omnium magnarum artium, sicut arborum, altitudo nos delectat; radices stirpesque non item: sed esse illa sine his non potest. Me autem, sive pervagatissimus ille versus, qui vetat

Artem pudere proloqui, quam factites,

---

1) *Sic edidi auctoritate duorum codd. Guelff. in quibus est* quid — dissimulare. *Vulgo* quid — dissimularem.

2) domo, *quod vulgo abest, recepi e Gu.* 3.

3) *Sic Gu.* 3. *Vulgo* mare.

4) *Ita Strebaeus in cod. suo legit. Vulgo* quid erat, cur probarem, nisi quod parum fortasse profeceram.

5) *Uncis inclusa spuria videntur.*

dissimulare non sinit, quin delecter, [1] sive tuum studium hoc a me volumen expressit: tamen eis, quos reprehensuros suspicabar, aliquid respondendum fuit. [2] Quod si ea, quae dixi, non ita essent: quis tamen se tam durum agrestemque praeberet, qui hanc mihi non daret veniam, ut, quum meae forenses artes, et actiones publicae concidissent, non me aut desidiae, quod facere non possum, aut moestitiae, cui resisto, potius, quam literis, dederem? quae quidem me antea in iudicia atque in curiam deducebant, nunc oblectant domi, [3] nec vero talibus modo rebus, quales hic liber continet, sed multo etiam gravioribus et maioribus; quae si erunt perfectae, profecto forensibus nostris [4] etiam domesticae literae respondebunt. Sed ad institutam disputationem revertamur.

XLIV. Collocabuntur igitur verba, ut aut inter se quam aptissime cohaereant extrema cum primis, [5] eaque sint quam suavissimis vocibus; aut ut forma ipsa concinnitasque

---

1) *Ern. coni.* quid delectet. *Melius* id quo delecter.

2) *Vulgo* quos aliquid reprehensuros suspicabar, respondendum fuit.

3) *Vulgo sic interpungitur:* domi. Nec vero. *At in* nec vero — rebus, *intelligitur ex antecedentibus* oblectant.

4) *Post* nostris *additur* rebus; *quod glossema sapit: Sensus enim est:* literis forensibus, *i. e. orationibus a me editis, respondebunt libri philosophici.*

5) *Forsan legendum* cum sequentibus primis, *sicut paullo infra, et Quintil. IX.* 4, 33.

verborum conficiat orbem suum; aut ut comprehensio numerose et apte cadat. Atque illud primum videamus, quale sit, quod vel maxime desiderat diligentiam, ut fiat quasi structura quaedam, nec tamen fiat operose; nam esset tum infinitus, tum puerilis labor; quod apud Lucilium scite exagitat in Albucio Scaevola,

Quam lepide lexeis compostae? ut tesserulae omnes
Endo [1] *pavimento, atque emblemate vermiculato.*

Nolo haec tam minuta [2] constructio appareat: sed tamen stilus exercitatus efficiet [3] facile hanc viam componendi. Nam ut in legendo oculus, sic animus in dicendo prospiciet, quid sequatur, ne extremorum verborum cum insequentibus primis concursus aut hiulcas voces efficiat, aut asperas. Quamvis enim suaves gravesque sententiae tamen, si inconditis verbis [4] efferuntur, offendunt [5] aures; quarum est iudicium superbissimum. Quod quidem Latina lingua sic observat, nemo ut tam rusticus sit, qui [6] vocales nolit coniungere.*** [7] In quo quidam etiam Theo-

1) *Vulgo* arte pavimento.
2) *Sic Gu.* 3. *Vulgo* nolo tam minuta haec.
3) *Legendum opinor* inveniet.
4) incondite positis verbis *Gu.* 3.
5) *Sic recte MS. Gu. Vulgo* offendent.
6) *Sic recte Ern. cum Aldo, Iunta, pro vulg.* quin, *quod est a sensu alienum. Nam* vocales coniungere *est hiatum vitare elidenda altera vocali; contrarium est* vocales distrahere, *i. e. sine elisione pronuntiare.*
7) *Hic verba quaedam exciderunt, in hanc sententiam:* At Graeci facilius ferunt hiatus vocalium.

pompum reprehendunt, quod eas literas tanto opere fugerit; etsi idem magister eius Isocrates fecerat.[1] At non Thucydides; ne ille quidem, haud paullo maior scriptor, Plato: nec solum in his sermonibus, qui dialogi dicuntur, ubi etiam de industria id faciendum fuit, sed in populari oratione, qua mos est Athenis laudari in concione eos, qui sint in praeliis interfecti; quae sic probata est, ut eam quotannis, ut scis, illo die recitari necesse sit. In ea est crebra ista vocum concursio, quam magna ex parte, ut vitiosam, fugit Demosthenes.

XLV. Sed Graeci viderint; nobis, ne si cupiamus quidem, distrahere voces conceditur. Indicant orationes illae ipsae horridulae Catonis; indicant omnes poetae, praeter eos, qui ut versum facerent, saepe hiabant: ut Naevius,

„Vos, qui accolitis Histrum fluvium, atque Algidam.

Et ibidem,

„Quam numquam vobis Graii, atque Barbari.

At Ennius semel,[2]

Scipio invicte — —

Et quidem nos,

„Hoc motu radiantis Etesiae in vada ponti.

Hoc idem nostri saepius non tulissent, quod Graeci laudare etiam solent. Sed quid ego

1) *Sic Gu.* 3. *Vulgo* etsi id magister eius Isocrates.

2) *Gu.* 3. at Ennius saepe.

vocales? sine vocalibus saepe brevitatis causa contrahebant, ut ita dicerent, *multi' modis, vas' argenteis, pàlmi' et crinibus,* [1] *tecti' fractis.* Quid vero licentius, quam quod hominum etiam nomina contrahebant, quo essent aptiora? nam ut *duellum*, bellum, et *duis*, bis, sic *Duellium*, eum, qui Poenos classe devicit, *Bellium* nominaverunt, quum superiores appellati essent semper [2] *Duellii.* Quin etiam verba saepe contrahuntur, non usus causa, sed aurium. Quomodo enim vester *Axilla*, [3] *Ala* factus est, nisi fuga literae vastioris? quam literam etiam e *maxillis*, et *taxillis*, et *vexillo*, et *paxillo*, consuetudo elegans Latini sermonis evellit. [4] Libenter etiam copulando verba iungebant, ut *sodes*, pro, *si audes: sis*, pro, *si vis.* Iam in uno, *capsis*, tria verba sunt: [5] *ain'*, pro, *aisne: nequire*, pro, *non quire: malle*, pro, *magis velle: nolle*, pro, *non velle. Dein* etiam saepe, et *exin*, pro *deinde* et *exinde* dicimus. [Quid**? illud non olet unde sit, quod dicitur, *cum illis? cum* autem *nobis* non

---

1) palmi' et crinibus *vera est lectio. Attius enim, qui Euripidis Phoenissas Latinas fecerat, his verbis expresserat Graeca καὶ χεροὶ καὶ κόμαισι Eurip. Phoen. v.* 324. *Itaque frustra Lambin. correxit* passi' et crinibus.

2) essent appellati *sine* semper *Gu.* 3.

3) *Olim legebatur* noster Axilla, *quod primus correxit Lipsius.* Axilla *vel* Ahala *erat cognomen familiae ex gente Serviliorum, in quam Brutus adoptione transierat.*

4) *Nempe ut* malae, tali, velum, palus *dicerentur.*

5) *Nempe* capsis *Cicero dictum putat pro* cape si vis, *quod non concedit Quintilianus I.* 5, 66. *Ac profecto* capsis *fuit antiqua forma perfecti coni. pro* ceperis.

dicitur, sed *nobiscum*? quia si ita diceretur, obscenius concurrerent literae, ut etiam modo, nisi *autem* interposuissem, concurrissent. Ex eo est *mecum*, et *tecum*: non, *cum me*, et *cum te*, ut esset simile illis *vobiscum* atque *nobiscum*.][1]

XLVI. Atque etiam a quibusdam sero iam emendatur antiquitas, qui haec reprehendunt. Nam pro *deum atque hominum fidem*, *deorum* aiunt. Id, credo, illi nesciebant: [2] an dabat hanc consuetudo licentiam? [3] Itaque idem poeta, [4] qui inusitatius contraxerat

– – *Patris mei meum factum pudet*,

pro *meorum factorum*, et

Texitur: exitium examen rapit, [5] – –

pro *exitiorum*, non dicit, *liberum*, ut plerique loquimur, quum, *cupidos liberum*, aut, *in liberum loco*, dicimus, sed, ut isti volunt,

— — — — *nec tuum*
Umquam in gremium extollas liberorum ex te genus. [6]

1) *In verbis, quae uncis inclusi, equidem Ciceronis stilum agnosco; idem tamen ea hic prorsus ἀπροσδιόνυσα esse contendo. His exclusis reliqua cum superioribus optime cohaerent.*

2) *Ita correxi vulg.* Ita credo hoc illi nesciebant. *Sed* credo *ironice positum simpliciter interponitur. Ad h. l. respicit Quintil. II, 6, 18.*

3) *Sic Gu. 3. Vulgo* licentiam consuetudo.

4) *scil.* Ennius.

5) *Versiculus ex Ennii Alexandra. cf. de Divinatione I. 31.*

6) *Versiculus ex Ennii Thyeste depromptus esse videtur.*

Et idem,

Namque Aesculapi liberorum — — [1]

At ille alter[2] in Chryse, non solum,

Cives, antiqui amici maiorum meum,

quod erat usitatum, sed durius etiam,

Consilium, [3] *augurium, atque extum interpretes.*

Idemque pergit,

Postquam prodigium horriferum, portentum pavos:

quae non sane sunt in omnibus neutris usitata. Nec enim dixerim tam libenter, *armum iudicium:* etsi est apud eundem,

Nihilne ad te de iudicio armum accidit? [4]

quam *armorum.* Iam [5] (ut censoriae tabulae loquuntur) *fabrum* et *procum* audeo dicere, non *fabrorum* et *procorum.* Planeque, *duorum virorum iudicium*, aut, *triumvirorum capitalium*, aut, *decemvirorum litibus* [6] *iudicandis*, dico numquam. Atqui dixit Attius:

Video sepulcra, dua duorum corporum.

Idemque:

— — Mulier una duum virum.

Quid verum sit, intelligo; sed alias ita loquor, ut concessum est, ut hoc, vel, *Proh deum dico*, vel, *Proh deorum*; alias, ut necesse est,

---

1) *Enniani versiculi hemistichium. Vid. Tusc. dispp. II.* 17.

2) *nempe Pacuvius.*

3) Consilium socii *Camerar. c. al.*

4) *Ex Pacuvii tragoedia* Armorum iudicium.

5) quam centuriam *Camerar.*

6) *Muretus ait se in MS. invenisse* stlitibus; *quam Ernestius recte arbitratur antiquarii correctionem.*

quum *trium virum*, non *virorum*: quum *sestertium nummum*, non *nummorum*: quod in his consuetudo varia non est.

XLVII. Quid, quod sic loqui, *nosse, iudicasse*, vetant: *novisse*, iubent, et *iudicavisse?* quasi vero nesciamus, in hoc genere et plenum verbum recte dici, et imminutum usitate. Itaque utrumque Terentius,

Eho, tu cognatum tuum non noras? - -

Post idem,

Stilphonem, inquam, noveras? [1]

Siet, plenum est: *sit*, imminutum: licet utare utroque. Ergo ibidem, [2]

Quam cara sint, qui post carendo intelligunt, —
Quamque attinendi magni dominatus sient.

Nec vero reprehenderim,

— — — — *Scripsere alii rem,*

etsi *scripserunt* [3] esse verius sentio: sed consuetudini auribus indulgenti libenter obsequor. *Idem campus habet*, inquit Ennius: et, *In templis isdem*, probavit. At *isdem* erat verius; sed tamen opimius. Male sonabat *iisdem*. [4] Impetratum est a consuetudine, ut peccare suavitatis causa liceret. Et *pomeridianas quadrigas*, quam *postmeridianas*, libentius dixerim; et *mehercule*, quam *meher-*

---

1) *Phorm. III.* 2, 35. *et* 41.

2) *Apud alium poetam eodem loco.*

3) *Vulgo* et scripserunt. *De Ennii versiculo vid. Brut. c.* 18. 19.

4) *Vulgo:* At *eisdem* erat verius, nec tamen *eisdem* opimius. *At Cicero hoc significat, pro* idem *in genere masculino verius fuisse* isdem, *sed tamen opimius, ob duas consonantes sd.* In templis îsdem *Ennium dixisse, quia male sonabat* iisdem.

cules. *Non scire* quidem barbarum iam videtur: *nescire*, dulcius. Ipsum *meridiem*, cur non *medidiem?* credo, quod erat insuavius. Una praepositio est ABS, quae [1] nunc tantum in accepti tabulis manet, ne his quidem omnium, in reliquo sermone mutata est. Nam *amovit* dicimus, et *abegit*, et *abstulit*, ut iam nescias, *a* ne verum sit, an *ab*, an *abs* [2]. Quid si etiam *abfugit* turpe visum est, et *abfer* noluerunt, *aufugit* et [3] *aufer* maluerunt? quae praepositio [4] praeter haec duo verba, nullo alio in verbo reperitur. *Noti* erant, et *navi*, et *nari*, quibus quum IN praeponi oporteret, dulcius visum est, *ignoti*, *ignavi*, *ignari* dicere, quam ut veritas postulabat. *Ex usu* dicunt, et *e re publica*, quod in altero vocalis excipiebat, in altero esset asperitas, nisi literam sustulisses; ut, *exegit*, *edixit*, *extulit*, *edidit*: at in *effecit* adiuncti verbi prima litera praepositionem commutavit; [5] ut in *suffugit*, *summutavit*, *sustulit*.

---

1) *Ita rescripsi pro* eaque. *Ceterum h. l. respexit Quintilian. I. 5, 69. apud quem nunc legitur:* quum praepositio sit AB sola; *legendum autem videtur* ABS sola.

2) *Ita legendum plenius quam, ut vulgo*, abne verum sit an abs.

3) *Verba* aufugit et, *necessario inserenda, vulgo temere omissa, inserui.*

4) *nempe praepositio* AV *non reperitur nisi in* Aufer *et* Aufugio.

5) *Vulgo:* ut exegit, edixit, effecit, extulit, edidit, adiuncti verbi primam literam praepositio commutavit. *Emendationem nostram sensus aperte postulat.*

XLVIII. Quid? in verbis iunctis, quam scite *insipientem*, non *insapientem? iniquum*, non *inaequum? tricipitem*, non *tricapitem? concisum*, non *concaesum?* Ex quo quidam *pertisum* etiam volunt: quod eadem consuetudo non probavit. Quid vero hoc elegantius, quod non fit natura, sed quodam instituto? *inclytus* [1] dicimus brevi prima litera, *insanus* producta: *inhumanus* brevi, *infelix* longa: et, ne multis, quibus in verbis eae primae literae sunt, quae in *sapiente*, atque *felice*, producte dicitur IN; [2] in ceteris omnibus breviter. Itemque *cómposuit*, *cónsuevit*, *concrepuit*, *cônfecit*. Consule veritatem, reprehendet: refer ad aures, probabunt. Quaere, cur? ita se dicent iuvari. Voluptati autem aurium morigerari debet oratio. Quin ego ipse, quum scirem ita maiores locutos esse, ut nusquam, nisi in vocali, adspiratione uterentur, loquebar sic, ut *pulcros*, *Cetegos*, *triumpos*, *Kartaginem* dicerem: aliquando, idque sero, convicio aurium quum extorta mihi veritas esset, usum loquendi populo concessi, scientiam mihi reservavi. *Orcinios* [3] tamen, et *Matones*, *Otones*, *Caepiones*, *sepulcra*, *coronas*, *lacrymas* dicimus, quia per aurium iudicium [4] licet. *Burrum* [5] semper Ennius, num-

---

1) *Apud Gellium Noct. Att. II.* 17. *est* indoctus.

2) *Vulgo abest* IN, *quod necessario erat addendum. In verbis, quae a literis F et S incipiunt*, IN *praepositum producte pronuntiatur, ut Germanorum* IHN.

3) *Ita Strebaeus et Camerar. Vulg.* Orcivios.

4) *Vulgo additur* semper, *quod recte abest Gu.* 3.

5) *Ernestius ex ed. Ven. revocavit* Purrum. *At apud Quintilian. I.* 4, 15. Burrum.

quam *Pyrrhum*. *Vi patefecerunt Bruges*, non *Phryges*; ipsius antiqui declarant libri. Nec enim Graecam literam adhibebant: nunc autem etiam duas: et quum *Phrygum* et *Phrygibus* dicendum esset, absurdum erat aut tantum barbaris casibus Graecam literam adhibere, aut recto casu solum Graece loqui; nunc tamen [1] et *Phryges* et *Phrygum* [2] aurium causa dicimus. Quin etiam, quod iam subrusticum videtur, olim autem politius, eorum verborum, quorum eaedem erant postremae duae literae, quae sunt in *optumus*, postremam literam detrahebant, nisi vocalis insequebatur. Id non erat offensioni [3] in versibus, quam nunc fugiunt poetae novi. Ita enim loquebantur: [4]

Qui est omnibu' princeps,

non, *omnibus princeps*. Et

Vita illa dignu' locoque, [5]

non, *dignus*. Quod si indocta consuetudo tam est artifex suavitatis, quid ab ipsa tandem arte et doctrina postulari putamus? Haec dixi brevius, quam si hac de re una disputarem, (est enim hic locus late patens, de natura usuque verborum) longius autem, quam instituta ratio postulabat.

---

1) *Vulgo* tamen. *Praeposui* nunc, *quod hic non magis abesse potest, quam antea in verbis:* nunc autem etiam duas.

2) *Sic recte ed. Omnib. Male in plerisque* Pyrrhum.

3) *Sic correxi vulg.:* Ita non erat offensio.

4) *Vulgo* loquebamur. *Sed verum est* loquebantur, *quia praecessit* detrahebant.

5) *Est Lucilii hemistichium. Integer versus affertur Tusc. Dispp. II. 27.*

Sed quia rerum, verborumque iudicium, prudentiae est: vocum autem, et numerorum, aures sunt iudices; et, quod illa ad intelligentiam referuntur, haec ad voluptatem: in illis ratio invenit, in his sensus artem. Aut enim negligenda nobis fuit voluptas eorum, quibus probari volebamus, aut ars eius conciliandae reperienda. Duae sunt igitur res, quae permulceant aures, sonus et numerus. De numero mox, nunc de sono quaerimus. Verba (ut supra diximus) legenda sunt potissimum bene sonantia, sed ea non ut poetae, exquisita ad sonum, sed sumpta de medio.

Qua ponto ab Helles, [1]

superat modum: at,

Auratos aries Colchorum,

splendidis nominibus illuminatus est versus: sed proximus inquinatus insuavissima litera, [2]

Frugifera et ferta' arva Asiae tenet.

Quare bonitate potius nostrorum verborum utamur, quam splendore Graecorum, nisi forte sic loqui poenitet,

Qua tempestate Paris Helenam, [3]

et quae sequuntur. Immo vero ista sequamur, asperitatemque fugiamus.

Habeo istam ego perterricrepam.

itemque [4]

Versutiloquas malitias. [5]

1) *Lipsius Epistolic. Quaest. intellexit hic respici versiculos, qui a Seneca ep.* 81. *citantur:*

Imperito Argis, regna mihi reliquit Pelops,
Qua Ponto ab Helles atque ab Ionio mari
Urgetur Isthmos.

2) *Vulgo additur* finitus. *Strebaeo placebat* infinitus.

3) *Plenior hic versus effertur Orat. III.* 58.

4) *Ita correxi vulg.* idemque.

5) *Cf. Orat. III.* 38. *ubi idem versiculus plenus laudatur.*

XLIX. Nec solum componentur verba ratione, sed etiam finientur, [1] quoniam id iudicium esse alterum aurium diximus. Sed finiuntur aut compositione ipsa, aut quasi sua sponte, et [2] quodam genere verborum, in quibus ipsis concinnitas inest: quae sive casus habent in exitu similes, sive paribus paria redduntur, sive opponuntur contraria, suapte natura numerosa sunt, etiamsi nihil est factum de industria. In huius concinnitatis consectatione Gorgiam fuisse principem accepimus; quo de genere illa nostra sunt in Miloniana [3]: „Est enim, iudices, haec non scripta, sed nata lex: quam non didicimus, accepimus, legimus; verum ex natura ipsa arripuimus, hausimus, expressimus: ad quam non docti, sed facti: non instituti, sed imbuti sumus". Haec enim talia sunt, ut, quia referuntur ad ea, ad quae debent referri, intelligamus, non quaesitum esse numerum, sed secutum. Quod fit item in contrariis referendis: ut illa sunt, quibus non modo numerosa oratio, sed etiam versus efficitur:

Eam, quam nihil accusas, damnas.

Condemnas diceret, qui versum effugere vellet.

Bene quam meritam [4] *autumas, dicis male mereri.*

Quod scis, [5] *prodest nihil: id, quod nescis, obest.*

Versum

1) *Gu.* 3. componantur — finiantur.

2) *Vulgo edebatur:* et quasi sua sponte, aut quodam genere. *Sed particularum transpositionem sensus manifesto poscit.*

3) *cap.* 4.

4) *Vulgo additur* esse, *invito metro.*

5) *Vulgo:* id quod scis.

Versum efficit ipsa relatio contrariorum. Id esset in oratione numerosum, *Quod scis, nihil prodest: quod nescis, multum obest.* Semper haec, quae Graeci *ἀντίθετα* nominant, quum contrariis opponuntur contraria, numerum oratorium necessitate ipsa efficiunt, etiam sine industria. [1] Hoc genere antiqui iam ante Isocratem delectabantur, et maxime Gorgias: cuius in oratione plerumque efficit numerum ipsa concinnitas. Nos etiam in hoc genere frequentes, ut illa sunt in quarto accusationis. [2] „Conferte hanc pacem cum illo „bello: huius praetoris adventum, cum illius „imperatoris victoria: huius cohortem impu„ram, cum illius exercitu invicto: huius libi„dines, cum illius continentia: ab illo, qui „cepit, conditas; ab hoc, qui constitutas acce„pit, captas dicetis Syracusas." Ergo et hi numeri sunt cogniti. [3]

L. Genus illud tertium explicetur, quale sit, numerosae et aptae orationis. Quod qui non sentiunt, quas aures habeant, aut quid in his hominis simile sit, nescio. Meae quidem et perfecto completoque verborum ambitu gaudent, et curta sentiunt, nec amant redundantia. Quid dico meas? conciones sae-

1) *Vulgo* et eum sine industria.

2) *Verrin. IV.* 52.

3) sint cogniti *vulgo. At enim Cicero dicit, quid ipse exposuerit, non quid ab oratoribus cognoscendum sit. Alia ratione infra c.* 56. *dicitur:* Sit igitur hoc cognitum. *Ceterum in edd. Camerar. Gothofr. legitur:* Ergo et hi numeri sunt cogniti etiam a Latinis, *in quo postrema verba glossatori debentur.*

pe exclamare vidi, quum apte verba cecidissent. Id enim exspectant aures, ut verbis colligentur sententiae. „Non erat hoc apud antiquos." Et quidem nihil aliud fere non erat. Nam et verba eligebant, et sententias graves et suaves reperiebant, sed eas aut vinciebant, aut explebant parum. „Hoc me ipsum delectat", inquiunt. Quid? si antiquissima illa pictura paucorum colorum, magis, quam haec iam perfecta, delectet, illa nobis sit, credo, repetenda, haec scilicet repudianda. Nominibus veterum gloriantur. Habet autem, ut in aetatibus auctoritatem senectus, sic in exemplis antiquitas: quae quidem apud me ipsum valet plurimum. Nec ego id, quod deest antiquitati, flagito potius, quam laudo, quod est: praesertim quum ea maiora iudicem, quae sunt, quam illa, quae desunt. Plus est enim in verbis et in sententiis boni, quibus illi excellunt, quam in conclusione sententiarum, quam non habent. Post inventa conclusio est, qua credo usuros veteres illos fuisse, si iam nota atque usurpata res esset: qua inventa, omnes usos magnos oratores videmus. Sed habet nomen invidiam, quum in oratione iudiciali et forensi numerus,[1] Graece ῥυθμὸς, inesse dicitur. Nimis enim insidiarum ad capiendas aures adhiberi videtur, si etiam in dicendo numeri ab oratore quaeruntur. Hoc freti isti, et ipsi infracta et amputata loquuntur, et eos vituperant, qui apta et finita pronuntiant. Si inanibus verbis, levibusque sententiis: iure. Sin probae res, lecta verba:

---

1) *Vulgo inepte additur* latine, *quod recte delevit Ernestius.*

quid est cur claudere [1] aut insistere orationem malint, quam cum sententia pariter excurrere? Hic enim invidiosus numerus nihil affert aliud, nisi ut sit apte verbis comprehensa sententia: quod fit etiam ab antiquis, sed plerumque casu, saepe natura: et quae valde laudantur apud illos, ea fere, quia sunt conclusa, laudantur. Et apud Graecos quidem iam anni prope quadringenti sunt, quum hoc probatur, nos nuper agnovimus. Ergo Ennio licuit, vetera contemnenti dicere:

Versibu', quos olim Fauni, vatesque canebant: [2]

mihi de antiquis eodem modo non licebit? praesertim quum dicturus non sim, *Ante hunc* . . . ut ille; nec quae sequuntur, *Nos ausi reserare*. . . . Legi enim audivique nonnullos, quorum propemodum absolute concluderetur oratio. Quod qui non possunt, non est eis satis non contemni, laudari etiam volunt. Ego autem illos ipsos laudo, idque merito, quorum se isti imitatores esse dicunt, etsi in eis aliquid desidero: hos vero minime, qui nihil illorum, nisi vitium, sequuntur, quum a bonis absint longissime.

LI. Quod si aures tam inhumanas, tamque agrestes habent, ne doctissimorum quidem virorum eos movebit auctoritas? Omitto Isocratem, discipulosque eius, Ephorum et Naucratem: quamquam orationis faciendae et ornandae auctores locupletissimi, summi ipsi

---

1) claudere *h. l. i. q.* claudicare, *quod ipsum nonnulli hic edidere.*

2) *Hic Ennianus versus cum sequentibus citatur etiam in Bruto c.* 18.

oratores, esse debebant.[1] Sed quis omnium doctior, quis in rebus vel inveniendis acutior, vel iudicandis acrior[2] Aristotele fuit? quis porro Isocrati est adversatus impensius?[3] Is igitur versum in oratione vetat esse, numerum iubet. Eius auditor Theodectes, in primis (ut Aristoteles saepe significat) politus scriptor, atque artifex, hoc idem et sentit et praecipit. Theophrastus vero, iisdem de rebus etiam accuratius. Quis ergo istos ferat, qui hos auctores non probent? nisi omnino haec esse ab his praecepta nesciant.[4] Quod si ita est: nec vero aliter existimo; quid? ipsi[5] suis sensibus non moveantur?[6] nihilne eis inane videatur? nihil inconditum, nihil curtum, nihil claudicans, nihil redundans? In versu quidem theatra tota reclamant,[7] si fuit una syllaba aut brevior, aut longior. Nec vero multitudo pedes novit, nec ullos numeros tenet: nec illud, quod offendit, aut cur, aut in quo offendat, intelligit: et tamen omnium longitudinum et brevitatum in sonis,

---

1) *Recepi hoc e Gu. 3. Vulgo* esse debeant. *Sed cf. Heusingeri notam ad Cic. Off. III.* 1, 9. *Sensus autem est Quamquam illi, quum summi ipsi oratores essent, propterea etiam auctores locupletissimi faciendae (i. e. fingendae et excolendae) et ornandae orationis esse debebant.*

2) *Optime sic Heusingerus emendavit vulgatam:* quis acutior, quis in rebus vel inveniendis vel iudicandis acrior A. f.

3) *Ita Gruterus. Plerique* infensius.

4) nesciunt *Grut.*

5) *Optime sic Lambin.* quia ipsi *Grut.*

6) *Ita Gu.* 3. *Vulgo* moventur; *ac deinde* videtur.

7) *Ita Lambin. Vulgo* exclamant.

sicut acutarum graviumque vocum, iudicium ipsa natura in auribus nostris collocavit.

LII. Visne igitur, Brute, totum hunc locum accuratius etiam explicemus, quam illi ipsi, qui et haec, et alia nobis tradiderunt? an his contenti esse, quae ab illis dicta sunt, possumus? Sed quid quaero, velisne: quum literis tuis, eruditissime scriptis, te id vel maxime velle perspexerim? Primum ergo *origo*, deinde *causa*, post *natura*, tum ad extremum *usus* ipse explicetur orationis aptae atque numerosae.

Nam qui Isocratem maxime mirantur, hoc in eius summis laudibus [1] ferunt, quod verbis solutis numeros primus adiunxerit. Quum enim videret, oratores cum severitate audiri, poetas autem cum voluptate: tum dicitur numeros secutus, quibus etiam in oratione uteremur, [2] tum iucunditatis causa, tum ut varietas occurreret satietati. Quod ab his vere quadam ex parte, non totum, dicitur. Nam neminem in eo genere scientius versatum Isocrate, confitendum est; sed princeps inveniendi fuit Thrasymachus; cuius omnia nimis etiam exstant scripta numerose. Nam, ut paullo ante dixi, paria paribus adiuncta, et similiter definita, itemque contrariis relata contraria, quae sua sponte, etiamsi id non agas, cadunt plerumque numerose, Gorgias primus invenit: sed his est usus intemperantius. Id autem est genus, ut ante dictum est, ex tribus partibus

---

1) *Lambin.* in hoc eum summis laudibus ferunt.

2) *Gu.* 3. uteretur.

collocationis alterum. Horum uterque Isocratem aetate praecurrit: ut eos ille moderatione, non inventione vicerit. Est enim, ut in transferendis faciendisque verbis tranquillior, sic in ipsis numeris sedatior. Gorgias autem avidior est generis eius, et his festivitatibus (sic enim ipse censet) insolentius abutitur: quas Isocrates (quum tamen audivisset in Thessalia adolescens senem iam Gorgiam,) moderatius temperavit. Quin etiam se ipsum[1] tantum, quantum aetate procedebat, (prope enim centum confecit annos,) relaxarat a nimia necessitate numerorum: quod declarat in eo libro, quem ad Philippum Macedonem scripsit, quum iam admodum esset senex: in quo dicit sese minus iam servire numeris, quam solitus esset. Ita non modo superiores, sed etiam se ipsum correxerat.

LIII. Quoniam igitur habemus aptae orationis eos principes, auctoresque, quos diximus:[2] et origo inventa est;[3] *causa* quaeratur. Quae sic aperta est, ut mirer, veteres non esse commotos, praesertim quum, ut fit, fortuito saepe aliquid concluse apteque dicerent; quod quum animos hominum, auresque pepulisset, ut intelligi posset, id, quod casus effudisset, cecidisse iucunde: notandum certe genus, atque ipsi sibi imitandi fuerunt. Aures enim,

---

1) *Vulgo* se ipse. *Sed et h. l. et paullo post ante* correxerat *oppositionis vis requirit* se ipsum.

2) *Vulgo* dicimus. *Recte autem Ern. e Ms. Asc. restituit* diximus.

3) *Guelf.* 3. origo inventa est, *ut haec ad apodosin referantur. Vulgatam defendit Goerenzius ad Cic. de Fin. I. 7.*

vel animus aurium nuntio naturalem quandam in se continet vocum omnium mensionem. Itaque et longiora et breviora iudicat, et perfecta ac moderata semper exspectat. Mutila sentit quaedam, et quasi decurtata; quibus, tamquam debito fraudetur, offenditur: productiora alia, et quasi immoderatius excurrentia, quae magis etiam aspernantur aures; quod quum in plerisque, tum in hoc genere, nimium quod est, offendit vehementius, quam id, quod videtur parum. Ut igitur in poetica[1] versus inventus est terminatione aurium, observatione prudentium: sic in oratione animadversum est, multo illud quidem serius, sed, eadem natura admonente, esse quosdam certos cursus conclusionesque verborum.

LIV. Quoniam igitur causam quoque ostendimus: *naturam* nunc, (id enim erat tertium,) si placet, explicemus; quae disputatio non huius instituti sermonis est, sed artis intimae. Quaeri enim potest, ecqui[2] sit orationis numerus, et ubi sit positus, et natus ex quo; et is unusne sit, an duo, an plures, quaque ratione componatur, et ad quam rem, et quando, et quo loco, et quemadmodum adhibitus aliquid voluptatis afferat. Sed ut in plerisque rebus, sic in hac, duplex est considerandi via: quarum altera est longior, brevior altera, eadem etiam planior. Est autem longioris prima illa quaestio, sitne

1) *Ita correxi vulg.* poëtica et versus.

2) *Vulgo* qui sit. *Verum, quae sequuntur*, sitne omnino ulla numerosa oratio, *satis docent, hic legendum esse* ecqui.

omnino ulla numerosa oratio? (quibusdam enim non videtur: quia nihil insit in ea certi, ut in versibus; et quod ipsi, qui affirment,[1] esse numeros,[2] rationem, cur sint, non queant reddere;) deinde, si sit numerus in oratione, qualis sit, aut quales; et e poeticisne numeris, an ex alio genere quodam: et, si e poeticis, quis eorum sit, aut qui? (namque aliis unus modo, aliis plures, aliis omnes iidem videntur;) deinde, quicumque sunt,[3] sive unus, sive plures; communesne sint omni generi orationis.[4] (quoniam aliud genus est narrandi, aliud persuadendi, aliud docendi;) an dispares numeri cuique orationis generi accommodentur? si communes, qui sint? si dispares, quid intersit, et cur non aeque in oratione, atque in versu numerus appareat? deinde, quod dicitur in oratione numerosum, id utrum numero solum efficiatur, an etiam vel compositione quadam, vel genere verborum; an sit suum cuiusque, ut numerus intervallis, compositio vocibus, genere ipso verborum[5] quasi quaedam

1) *Vulgo* affirmant.

2) *Ita rescripsi pro vulg.* eos esse numeros. *In Gu.* 3. esse eos numeros.

3) *Ern. dedit* sint. *Indicativum defendit Heusingerus. Cf. eius ex fratre nepotis praef. ad Cic. de Off. p. LV.*

4) *In Gu.* 3. *est* omni generis orationi, *unde Heusingerus coni. legendum* omnis generis orationi.

5) *Sic emendavi vulgatum* genus ipsum verborum. *Nam* genere ipso *legendum esse manifestum est ex antecedentibus. Lambinus totum locum ita constituit:* ut numerus in intervallis, compositio in vocibus, genus ipsum verborum in quadam quasi forma et lumine o. a.

forma et lumen orationis appareat; sitque [1] omnium fons compositio, ex eaque et numerus efficiatur, et ea, quae dicuntur orationis quasi formae et lumina, quae (ut dixi) Graeci vocant *σχήματα*? At non est unum, nec idem, quod voce iucundum est, et quod moderatione absolutum, et quod illuminatum genere verborum: quamquam id quidem finitimum est numero, quia per se plerumque perfectum est: compositio autem ab utroque differt, quae tota servit gravitati vocum, aut suavitati. Haec igitur fere sunt, in quibus rei natura quaerenda sit.

LV. Esse ergo in oratione numerum quendam, non est difficile cognoscere. Indicat [2] enim sensus: in quo iniquum est, quod accidit, non agnoscere, [3] si, cur id accidat, reperire nequeamus. Neque enim ipse versus ratione est cognitus, sed natura atque sensu, quem dimensa ratio docuit, quid acciderit. Ita notatio naturae et animadversio peperit artem. Sed in versibus res est apertior; quamquam etiam, a modis quibusdam cantu remoto, [4] soluta esse videatur oratio, maximeque id in optimo quoque eorum poetarum, qui *λυρικοὶ* a Graecis nominantur: [5] quos quum cantu spoliaveris,

---

1) *i. e.* et utrum sit.

2) *Vulgo* iudicat. *At h. l. non agitur de* iudicio, *sed tantum de* indicio *eius quod accidit.*

3) *Sic Gu. 3. optime. Vulgo* cognoscere.

4) *Vulgo male post* quibusdam *comma positum. Quod si sustuleris, nihil opus est Ernestii coniectura* in modis quibusdam.

5) *Lambin. addit* apparet.

nuda paene remanet oratio. Quorum similia sunt quaedam etiam apud nostros: velut illa in Thyeste,

Quemnam te esse dicam? qui tarda in senectute:

et quae sequuntur: quae, nisi quum tibicen accessit, orationi sunt solutae simillima. Ac comicorum [1] senarii propter similitudinem sermonis sic saepe sunt abiecti, ut nonnumquam vix in eis [2] numerus et versus intelligi possit: quo est ad inveniendum difficilior in oratione numerus, quam in versibus. Omnino duo sunt, quae condiant orationem; verborum, numerorumque iucunditas. In verbis inest quasi materia quaedam; in numero autem expolitio. Sed ut ceteris in rebus, necessitatis inventa antiquiora sunt, quam voluptatis: ita et in hac re accidit, ut multis saeculis ante oratio nuda, ac rudis ad solos animorum sensus exprimendos fuerit reperta, quam ratio numerorum, causa delectationis aurium, excogitata. Itaque et Herodotus, et eadem superiorque aetas numero caruit, [3] nisi quando temere ac fortuito: et scriptores perveteres de numero nihil omnino, de oratione praecepta multa nobis reliquerunt. Nam quod et facilius est, et magis necessarium, id semper ante cognoscitur. Itaque translata, aut facta, aut iuncta verba, facile sunt cognita, quia sumebantur e consuetudine, quotidianoque sermone; nume-

1) *Sic Gu.* 3. *Vulgo:* At comicorum.

2) *Vulgo* his. *Gu.* 3. eis.

3) *Gu.* 3. placuit*: unde Heusingerus coni. legendum* non placuit.

rus autem non domo depromebatur, [1] neque habebat aliquam necessitudinem aut cognationem cum oratione. Itaque serius aliquanto notatus et cognitus, quasi quandam palaestram et extrema lineamenta orationi attulit. Quod si et angusta quaedam atque concisa, et alia est dilatata et fusa oratio: [2] necesse est id non literarum accidere natura, sed intervallorum longorum et brevium varietate; quibus implicata atque permista oratio quoniam tum stabilis est, tum volubilis, necesse est eiusmodi varietatem [3] numeris contineri. Nam circuitus ille, quem saepe iam diximus, vel incitatior numero ipso fertur vel tardius labitur, [4] quoad perveniat ad finem, et insistat. Perspicuum est igitur, numeris adstrictam orationem esse debere, carere versibus.

LVI. Sed hi numeri, poeticine sint, an ex alio genere quodam, deinceps est videndum. Nullus est igitur numerus extra poeticos; propterea quod definita sunt genera numerorum. Nam omnis talis est, ut unus sit e tribus. Pes enim, qui adhibetur ad numeros, parti-

---

1) *Optime sic Victorius. At Lambin.* numerus autem nondum depromebatur.

2) *Sic Gu.* 3. *Vulgo* collatata et diffusa oratio.

3) *Ita rescripsi pro vulg.* eiusmodi naturam.

4) *Sic emendavi vulgatum:* incitatior numero ipso fertur et labitur. *Nam cum adiectivo* incitatior *non bene coit verbum* labitur, *nec vera est sententia sic expressa, quia non quaevis periodus incitatior fertur ad finem. Sic in fin. c.* 64. Fluit omnino numerus a primo tum incitatius brevitate pedum, tum proceritate tardius. *et c.* 59. interdum enim cursus est in oratione incitatior, interdum moderata ingressio.

titur ita, [1] ut necesse sit, partem pedis aut aequalem alteri parti, aut altero tanto, aut sesqui esse maiorem. Ita fit aequalis dactylis, duplex iambis, sesquiplex paeoni; [2] qui pedes in orationem non cadere qui possunt? quibus ordine locatis, quod efficitur, numerosum sit necesse est. Sed quaeritur, quo numero, aut quibus potissimum sit utendum. Incidere vero omnes in orationem, etiam ex hoc intelligi potest, quod versus saepe in oratione per imprudentiam dicimus: (quod vehementer est vitiosum; sed non attendimus, neque exaudimus nosmet ipsos:) senarios vero. et Hipponacteos effugere vix possumus. Magnam enim partem ex iambis nostra constat oratio: sed tamen eos versus facile agnoscit auditor, sunt enim usitatissimi. Inculcamus autem per imprudentiam saepe etiam minus usitatos, sed tamen versus: vitiosum genus, et longa animi provisione fugiendum. Elegit ex multis Isocratis libris triginta fortasse versus Hieronymus, peripateticus in primis nobilis, plerosque senarios, sed etiam anapaesta; quo quid potest esse turpius? etsi in eligendo fecit malitiose. Prima enim syllaba dempta in primo verbo sententiae, postremum ad verbum primam rursus

---

1) *Ita correxi vulgatum* partitur in tria. *Nam pes partitur in duo, non in tria. In tribus Mss. ap. Gruterum aberat* in tria.

2) *Vulgo:* ita fit aequalis dactylus, duplex iambus, sesqui paeon. *Quod est absurdum. Nam non ipse dactylus fit aequalis, nec duplex iambus. Sed haec est potius sententia:* Ita fit aequalis *pars alteri parti* dactylis, duplex *pars alterius partis* iambis, sesquiplex *pars altera alterius partis* paeoni. *Et sic c.* 57.

syllabam adiunxit insequentis. Ita factus est anapaestus is, qui Aristophaneus nominatur. Quod ne accidat, observari nec potest, nec necesse est. Sed tamen hic corrector, in eo ipso loco, quo reprehendit,[1] (ut a me animadversum est studiose inquirente in eum.) immittit imprudens ipse senarium. Sit igitur hoc cognitum, in solutis etiam verbis inesse numeros, eosdemque esse oratorios, qui sint poetici.

LVII. Sequitur ergo, ut, qui maxime cadant in orationem aptam numeri, videndum sit. Sunt enim qui iambicum putent, quod sit orationi simillimus; qua de causa fieri, ut is potissimum propter similitudinem veritatis adhibeatur in fabulis; quod ille[2] dactylicus numerus hexametrorum magniloquentiae sit accommodatior. Ephorus autem, levis ipse orator, sed profectus ex optima disciplina, paeona sequitur, aut dactylum; fugit autem spondeum et trochaeum. Quod enim paeon habeat tres breves, dactylus autem duas, temperata brevitate et proceritate syllabarum[3] labi putat verba proclivius, contraque accidere in spondeo et trochaeo;[4] quod alter longis constaret,

1) *Gothofr. coni.* quo Isocratem reprehendit.

2) *Ernestius scribendum putabat* quum ille.

3) *Vulgo* brevitate et celeritate syllabarum. *Emendationem nostram confirmat Quintiliani locus IX.* 4, 82. „Licet enim paeonem sequatur Ephorus — dactylumque „ut temperatiores brevibus ac longis —".

4) *Sic appellat Cic.* tribrachyn; *quem enim vulgo* trochaeum *vocant* (- v), *Cicero* choreum *appellat.*

alter e brevibus fieret,[1] alteram nimis incitatam, alteram nimis tardam orationem, neutram temperatam. Sed et illi priores errant, et Ephorus in culpa est. Nam qui[2] paeona praetereunt, non vident mollissimum a sese numerum, eumdemque amplissimum praeteriri. Quod longe Aristoteli[3] videtur secus, qui iudicat, heroum numerum grandiorem, quam desideret soluta oratio; iambum autem nimis e vulgari esse sermone. Ita neque humilem, et abiectam[4] orationem, nec nimis altam et exaggeratam probat; plenam tamen eam vult esse gravitatis, ut eos, qui audient, ad maiorem admirationem possit traducere. Trochaeum autem, qui est eodem spatio, quo choreus, κορδακικὸν[5] appellat, quia contractio et brevitas dignitatem non habeat. Ita paeona probat, eoque ait uti omnes, sed ipsos non sentire, quum utantur; esse autem tertium ac medium inter illos; sed ita factos eos pedes esse, ut in singulis[6] modus insit aut sesquiplex, aut duplex, aut par. Itaque illi, de quibus ante dixi, tantummodo commoditatis habuerunt ra-

1) *Ernestius coni.* quod alter e longis constet, alter e brevibus, fieri alteram etc.

2) *Vulgo* nam et qui.

3) *Rhetor. III.* 8.

4) *Vulgo* nec abiectam.

5) *Vulgo* cordacem appellat. *Sic autem Aristoteles non poterat appellare trochaeum s. tribrachyn. Nam* cordax *est ipsum saltationis genus. Immo potius eum κορδακικώτερον appellavit Rhetor. III.* 8. *Et iam Meursius in lib. de orchestra p.* 41. *praetulit* cordacicum.

6) *Vulgo* ut in eis singulis. *Pronomen hic superfluum Ernestio auctore delevi.*

tionem, nullam dignitatis. Iambus enim et dactylus in versum cadunt maxime. Itaque ut versum fugimus in oratione, sic hi sunt evitandi continuati pedes. Aliud enim quiddam est oratio, nec quidquam inimicius, quam illa versibus. Paeon autem minime est aptus ad versum: quo libentius eum recepit oratio. Ephorus vero ne spondeum quidem, quem fugit, intelligit esse aequalem dactylo, quem probat. Syllabis enim metiendos pedes, non intervallis, existimat: quod idem facit in trochaeo, qui temporibus et intervallis est par iambo: sed eo vitiosus in oratione, si ponatur extremus, quod verba melius in syllabas longiores cadunt. Atque haec, quae sunt apud Aristotelem, eadem a Theophrasto Theodecteque de paeone dicuntur. Ego autem sentio, omnes in oratione esse quasi permistos et confusos pedes: nec enim effugere possemus animadversionem, si semper iisdem uteremur; quia neque numerosa esse, ut poema, neque extra numerum, ut sermo vulgi, esse debet oratio. Alterum nimis est vinctum, ut de industria factum appareat; alterum nimis dissolutum, ut pervagatum ac vulgare videatur; ut ab altero non delectere, alterum oderis. [1] Sit igitur (ut supra dixi) permista et implicata [2] numeris, nec dissoluta, nec tota numerosa, paeone maxime (quoniam optimus auctor ita

---

1) ut ab altero, *scil. nimis dissoluto*, non delectere, alterum, *scil. nimis vinctum et quod de industria factum appareat*, oderis, *i. e. taedio ex affectata concinnitate afficiaris.*

2) *Sic Cicero supra c. 53. extr. dixerat; non* temperata numeris, *ut vulgo legitur.*

censet), sed reliquis etiam numeris, quos ille praeterit, temperata.

LVIII. Quos autem numeros, cum quibus, tamquam purpuram, misceri oporteat, nunc dicendum est, atque etiam quibus orationis generibus sint quique accommodatissimi. Iambus enim frequentissimus est in iis, quae demisso atque humili sermone dicuntur; paeon autem in amplioribus; in utroque dactylus. Ita in varia et perpetua oratione hi sunt inter se miscendi et temperandi. Sic minime animadvertetur delectationis aucupium, et quadrandae orationis industria: quae latebit eo magis, si et verborum et sententiarum ponderibus utemur. Nam qui audiunt, haec duo animadvertunt, et iucunda sibi censent, verba dico et sententias: eaque dum animis attentis admirantes excipiunt, fugit eos et praetervolat numerus: qui tamen si abesset, illa ipsa minus [1] delectarent. Nec vero is cursus est numerorum, [2] orationis dico, (nam est longe aliter in versibus,) nihil ut fiat extra modum; nam id quidem esset poema; sed omnis, nec claudicans, nec quasi fluctuans, et aequaliter [3] constanterque ingrediens, numerosa habetur oratio. Atque id in dicendo numerosum putatur, [4] non quod totum constat e numeris, sed quod ad numeros proxime accedit: quo etiam

1) minus *addidi, quod vulgo abest.*

2) *Vulgo* nec vero nimius is cursus est numerorum. *Ultimum vocabulum Ernestius uncis inclusit. Ego vero vocabulum* nimius *delendum censui. Lambinus malebat:* nec vero nimius is cursus esto numerorum.

3) *Suspicor legendum* aequabiliter.

4) *Lambin.* habeatur oratio — numerosum putetur.

etiam difficilius est oratione uti, quam versibus; quod illis certa quaedam et definita lex est, quam sequi sit necesse; in dicendo autem nihil est propositum, nisi ut ne [1] immoderata, aut angusta, aut dissoluta, aut fluens sit oratio. Itaque non sunt in ea tamquam tibicini percussionum modi, sed universa comprehensio et species orationis clausa et terminata est; quod voluptate aurium iudicatur.

LIX. Solet autem quaeri, totone in ambitu verborum numeri tenendi sint, an in primis partibus, atque in extremis, an solum in extremis. [2] Plerique enim censent cadere tantum numerose oportere, terminarique sententiam. Est autem, ut id maxime deceat, non ut id solum. [3] Ponendus est enim ille ambitus, non abiiciendus. Quare quum aures extremum semper exspectent, in eoque acquiescant, id vacare numero non oportet: sed ad hunc exitum tamen a principio ferri debet verborum illa comprehensio, et tota a capite ita fluere, ut ad extremum veniens ipsa consistat. Id autem bona disciplina exercitatis, qui et multa scripserint, et quaecumque etiam sine scripto dicerent, similia scriptorum effecerint, non erit difficillimum. Ante enim circumscribitur mente sententia, confestimque verba concurrunt; quae mens eadem, qua nihil est celerius, statim dimittit, ut suo quodque loco respondeat; quorum descriptus ordo alias alia

1) *Ern. et alii quidam male* aut ne. *Lambin.* ne aut.
2) an solum in extremis *addidi propter ea quae proxime sequuntur.*
3) *Vulgo* non id solum.

terminatione concluditur. Atque omnia illa et prima et media verba spectare debent ad ultimum. Interdum enim cursus est in oratione incitatior, interdum moderata ingressio: ut iam a principio videndum sit, quemadmodum velis venire ad extremum. Nec in numeris magis, quam in reliquis ornamentis orationis, eadem quum faciamus, quae poetae, effugimus tamen in oratione poematis similitudinem. Est enim in utroque et materia et tractatio: materia in verbis, tractatio in collocatione verborum. Ternae autem sunt utriusque partes. Verborum: [1] translatum, novum, priscum; nam de propriis nihil hoc loco dicimus. Collocationis autem, eae, quas diximus: compositio, concinnitas, numerus, sed in utroque frequentiores sunt, et liberiores poetae. Nam et transferunt verba tum crebrius, tum etiam audacius: et priscis libentius utuntur, et liberius novis. Quod idem fit in numeris: in quibus quasi necessitati parere coguntur. Sed tamen haec nec nimis esse diversa, neque nullo non modo [2] coniuncta intelligi licet. Ita fit, ut non item in oratione, ut in versu, numerus exstet: [3] idque, quod numerosum in oratione dicitur, non semper numero fiat, sed nonnumquam aut concinnitate, aut constructione verborum.

---

1) *Male vulgo interpungitur:* Ternae — utriusque partes verborum: Translatum —.

2) *Vulgo:* neque ullo modo coniuncta, *prorsus inepte. Sic enim alterum disiunctionis membrum nihil differret a priore.*

3) *i. e. manifesto appareat. Sic de Orat. I.* 16. apparet atque exstat.

LX. Ita, si numerus orationis quaeritur qui sit: omnis est; sed alius alio melior atque aptior; si locus: in omni parte verborum; si, unde ortus sit: ex aurium voluptate; si componendorum ratio: dicetur alio loco, quia pertinet ad usum; quae pars quarta et extrema nobis in dividendo fuit; si, ad quam rem adhibeatur: ad delectationem; si, quando: semper; si, quo loco: in tota continuatione verborum; si, quae res efficiat voluptatem: eadem, quae in versibus, quorum modum notat [1] ars, sed aures ipsae tacito eum sensu sine arte definiunt.

LXI. Satis multa de natura; sequitur usus; de quo est accuratius disputandum. In quo quaesitum est, in totone circuitu illo orationis, quem Graeci περίοδον, nos tum ambitum, tum circuitum, tum comprehensionem, aut continuationem, aut circumscriptionem dicimus: an in principiis solum, an in extremis, an in utraque parte numerus tenendus sit? deinde, quum aliud videatur esse numerus, aliud numerosum: quid intersit? tum autem, in omnibusne numeris aequaliter particulas deceat incidere, an facere alias breviores, alias longiores; idque quando, aut cur, quibusque partibus; pluribusne, an singulis; imparibus, an aequalibus; et quando aut istis, aut illis sit utendum; quaeque inter se aptissime collocentur, et quomodo? an omnino nulla sit in eo genere distinctio; quodque ad rem maxime

---

1) *Speciosa est Victorii coniectura Var. Lect. XIII.* 6. quorum modum non notat ars, *neque tamen vera*. cf. c. 55. §. 183.

pertinet, qua ratione numerosa fiat oratio? Explicandum etiam est, unde orta sit forma verborum: dicendumque, quantos circuitus facere deceat: deque eorum particulis, et tamquam incisionibus disserendum est, quaerendumque, utrum una species et longitudo sit earum, anne plures: et, si plures, quo loco, aut quando, quoque genere uti oporteat? postremo totius generis utilitas explicanda est, quae quidem patet latius. Non ad unam enim rem aliquam, sed ad plures accommodatur. Ac licet non ad singulas res respondentem de universo genere sic dicere, ut etiam singulis satis responsum esse videatur. Remotis igitur reliquis generibus unum selegimus, hoc, quod in causis foroque versatur, de quo diceremus.

LXII. Ergo in aliis, id est, in historia, et in eo, quod appellamus *ἐπιδεικτικὸν*, placet omnia dici Isocrateo Theopompeoque more, illa circumscriptione ambituque, ut tamquam in orbe inclusa currat oratio, quoad insistat in singulis perfectis absolutisque sententiis. Itaque posteaquam est nata haec vel circumscriptio, vel comprehensio, vel continuatio, vel ambitus, si ita licet dicere: nemo, qui aliquo esset in numero, scripsit orationem generis eius, quod esset ad delectationem comparatum, remotumque a iudiciis forensique certamine, quin redigeret omnes fere in quadrum numerumque sententias. Nam quum is est auditor, qui non vereatur, ne compositae orationis insidiis sua fides attentetur, gratiam quoque habet oratori, voluptati aurium servienti.

Genus autem hoc orationis neque totum assumendum est ad causas forenses, neque

omnino repudiandum. Si enim semper utare, quum satietatem affert, tum, quale sit, etiam ab imperitis [1] agnoscitur. Detrahit praeterea actionis dolorem, aufert humanum sensum actoris, tollit funditus veritatem et fidem.

LXIII. Sed, quoniam adhibenda nonnumquam est, primum videndum est, quo loco, deinde quamdiu retinenda sit, tum quot modis commutanda.

Adhibenda est igitur numerosa oratio, si aut laudandum est aliquid ornatius, ut nos in accusationis secundo [2] de Siciliae laude diximus; ut in senatu de consulatu meo: aut exponenda narratio, quae plus dignitatis desiderat, [3] quam doloris, ut in quarto accusationis de Ennensi Cerere, de Segestana Diana, de Syracusarum situ [4] diximus. Saepe etiam in amplificanda re, concessu omnium funditur numerose et volubiliter oratio. Id nos fortasse non perfecimus, conati quidem saepissime sumus: quod plurimis locis perorationes nostrae, voluisse nos, atque animo contendisse, declarant. Id autem tum valet, quum is, qui audit, ab oratore iam obsessus est, ac tenetur. Non enim tum [5] id agit, ut insidietur

---

1) *Minus bene Lambin.* tum etiam, quale sit, ab imperitis.

2) *Verrin. Act. II. lib. II. c.* 1. *sqq.*

3) *Ern. coni.* desideret.

4) *Verrin. Act. II. lib. IV. c.* 48. *sqq. c.* 33. *sqq. c.* 52 *sqq.*

5) *Vulgo abest* tum, *quod nexus causa inserui.*

et observet:[1] sed iam favet, processumque vult, dicendique vim admirans non inquirit,[2] quod reprehendat.

Haec autem forma retinenda non diu est, nec dico in peroratione, quam ipse finis[3] includit, sed in orationis reliquis partibus. Nam quum sis his locis usus, quibus ostendi licere, transferenda tota dictio est ad illa, quae nescio cur, quum Graeci κόμματα et κῶλα nominent, nos non recte incisa et membra dicamus. Neque enim esse possunt, rebus ignotis, nota nomina: sed quum verba, aut suavitatis, aut inopiae causa, transferre soleamus, in omnibus hoc fit artibus, ut, quum id appellandum sit, quod, propter rerum ignorationem ipsarum, nullum habuerit ante nomen, necessitas cogat aut novum facere verbum, aut a simili mutuari.

LXIV. Quo autem pacto deceat incise membratimve dici, iam videbimus: nunc, quot modis mutentur comprehensiones conclusionesque, dicendum est. Fluit omnino numerus a primo tum incitatius brevitate pedum, tum

1) *Camerar.* ut insidiantem observet. *Lambin.* ut insidiatorem observet. *Verum tamen esse potest* insidietur, *modo* insidiari *eo sensu capiatur, ut sit astute speculari, quid alter agat. Ita ponitur Orat. I. c.* 21.

2) *Ernestio non displicet* anquirit, *in quod vir doctus nescio quis coniectura inciderat.*

3) finis *addidi, quod in edd. abest. Cicero enim dicit, formam hanc numerosam et periodicam non diu retinendam esse; neque id se monere de peroratione, quam scilicet ipse finis orationis includat, ut in ea illa forma per se diu continuari non possit, sed potissimum de reliquis orationis partibus.*

proceritate tardius. Cursum contentiones magis requirunt; expositiones rerum, tarditatem. Insistit autem ambitus modis pluribus, e quibus unum est secuta Asia maxime, qui dichoreus vocatur, quum duo extremi chorei sunt, id est, e singulis longis et brevibus: explanandum est enim, quod ab aliis iidem pedes aliis nominantur vocabulis. Dichoreus non est ille quidem sua sponte vitiosus in clausulis, sed in orationis numero nihil est tam vitiosum, quam si semper est idem. Cadit autem per se ille ipse praeclare: quo etiam satietas formidanda est magis. Me stante C. Carbo, C. F. tribunus plebis in concione dixit his verbis, *O Marce Druse, patrem appello.* Haec quidem duo binis pedibus incisim. Dein membratim: *tu dicere solebas, sacram esse rem publicam.* Haec item membra ternis. Post ambitus: *Quicumque eam violavissent, ab omnibus esse ei poenas persolutas.* Dichoreus. Nihil enim ad rem, extrema illa, longa sit, an brevis. Deinde, *Patris dictum sapiens, temeritas filii comprobavit.* Hoc dichoreo tantus clamor concionis excitatus est, ut admirabile esset. Quaero, nonne id numerus effecerit? verborum ordinem immuta: fac sic, *Comprobavit filii temeritas:* iam nihil erit, etsi *temeritas* ex tribus brevibus, et longa est: quem Aristoteles ut optimum probat;[1] a quo dissentio. At eadem verba, eadem sententia. Animo istud satis est, auribus non satis. Sed id crebrius fieri non oportet. Primum enim numerus agnoscitur; deinde satiat; postea cognita facilitate contemnitur.

---

1) *Art. Rhetor. III.* 8.

Sed sunt clausulae plures, quae numerose et iucunde cadant. Nam et creticus, qui est e longa, et brevi, et longa, et eius aequalis paeon, qui spatio par est, syllaba longior, quam commodissime putatur in solutam orationem illigari, quum sit duplex. Nam aut e longa, et tribus brevibus, qui numerus in primo viget, iacet in extremo: aut e totidem brevibus, et longa, in quem optime cadere censent veteres: ego non plane reiicio, sed alios antepono. Ne spondeus quidem funditus est repudiandus. Etsi, quod est [1] e longis duabus, hebetior videtur et tardior; habet tamen stabilem quendam, et non expertem dignitatis gradum: in incisionibus vero multo magis, et in membris. Paucitatem enim pedum [2] gravitatis suae tarditate [3] compensat. Sed hos quum in clausulis pedes nomino, non loquor de uno pede extremo. Adiungo (quod minimum sit) proximum superiorem, saepe etiam tertium. Ne iambus quidem, qui est e brevi et longa, aut par trochaeus, [4] qui habet tres breves, sed spatio par, non syllabis: aut etiam dactylus, qui est e longa et duabus brevibus, si est proximus a postremo, parum volubiliter pervenit ad extremum, si est extremus choreus, aut spondeus. Numquam enim interest, uter sit eorum in pe-

1) *Lambin.* Etsi enim, quod est.

2) *Lambin.* syllabarum. *Si verum est* pedum, *intelligitur de aliquot spondeis deinceps positis.*

3) *Fortasse legendum* tarditatis suae gravitate.

4) *Sic recte iam Camerar. et Lambin. ediderant. Male postea editum:* aut par choreo.

de extremo. Sed iidem hi tres pedes male concludunt, si quis eorum in extremo locatus est, nisi quum pro cretico postremus est dactylus. Nihil enim interest, dactylus sit extremus, an creticus: quia postrema syllaba, brevis, an longa sit, ne in versu quidem refert. Quare etiam paeona qui dixit aptiorem, in quo esset longa postrema, vidit parum: quoniam nihil ad rem est, postrema an longa sit. [1] Iam paeon, quod plures habeat syllabas, quam tres, numerus a quibusdam, non pes habetur. Est quidem, ut inter omnes constat antiquos, Aristotelem, Theophrastum, Theodectem, Ephorum, unus aptissimus orationi vel orienti, vel mediae; putant illi etiam cadenti; quo loco mihi videtur aptior creticus. Dochmius [2] autem e quinque syllabis, brevi, duabus longis, brevi, longa, ut est hoc, *Amicos tenes*, quovis loco aptus est, dum semel ponatur; iteratus, aut continuatus, numerum apertum et nimis insignem facit. His igitur tot commutationibus, tamque variis si utemur: nec deprehendetur manifesto, quid a nobis de industria fiat, et occurretur satietati.

LXV. Et quia non numero solum numerosa oratio, sed et compositione fit, et genere (quod ante dictum est) concinnitatis; compositione potest intelligi, [3] quum ita structa verba sunt, ut numerus non quaesitus, sed ipse secutus esse videatur; ut apud Crassum, *nam*

1) *Victor. Lambin. alii* quam longa sit. *Gothofr. autem coni.* postrema brevis an longa sit.

2) *Vitiose olim in multis* Dochimus.

3) *Male Lambin.* compositio potest intelligi.

ubi lubido dominatur, innocentiae leve praesidium est. Ordo enim verborum efficit numerum sine ulla aperta oratoris industria. Itaque si quae veteres illi (Herodotum dico, et Thucydidem, totamque eam aetatem) apte numeroseque dixerunt; ea non numero quaesito, sed verborum collocatione ceciderunt. Formae vero quaedam sunt orationis, in quibus ea concinnitas inest, ut sequatur numerus necessario. Nam quum aut par pari refertur, aut contrarium contrario opponitur, aut, quae similiter cadunt verba, verbis comparantur: quidquid ita concluditur, plerumque fit ut numerose cadat. Quo de genere cum exemplis supra diximus, ut haec quoque copia facultatem afferat, non semper eodem modo desinendi. Nec tamen haec ita sunt arcta et adstricta, ut ea, quum velimus, laxare nequeamus. Multum interest, utrum numerosa sit, id est, similis numerorum, an plane e numeris constet oratio. Alterum si fit, intolerabile vitium est; alterum nisi fit, dissipata, et inculta, et fluens est oratio. [1]

LXVI. Sed quoniam non modo non frequenter, verum etiam raro in veris causis, aut forensibus, [2] circumscripte numeroseque dicendum est: sequi videtur, ut videamus,

1) Alterum si fit, *ut plane e numeris constet oratio,* intolerabile vitium est, *quia nimis prope accedit ad versuum similitudinem;* alterum nisi fit, *ut numerosa sit oratio,* dissipata, *prorsus incondita,* et inculta, *neglecta,* et fluens, *intervallis haud temperata,* est oratio.

2) *Malim* et forensibus.

quae sint illa, quae supra dixi incisa, quae membra. Haec enim in veris causis maximam partem orationis obtinent. Constat enim ille ambitus et plena comprehensio e quatuor fere partibus, quae membra dicimus, ut et aures impleat, et ne brevior sit, quam satis sit, neve [1]) longior. Quamquam utrumque nonnumquam, vel potius saepe accidit, ut aut citius insistendum sit, aut longius procedendum, ne brevitas defraudasse aures videatur, neve longitudo obtudisse. Sed habeo mediocritatis rationem; nec enim loquor de versu, et est liberior aliquanto oratio. E quatuor igitur, quasi hexametrorum instar versuum quod sit, constat fere plena comprehensio. His igitur singulis versibus quasi nodi apparent continuationis, quos in ambitu coniungimus. Sin membratim volumus dicere, insistimus: idque quum opus est, [2]) ab isto cursu invidioso facile nos et saepe disiungimus. Sed nihil tam debet esse numerosum, quam hoc, quod minime apparet, et valet plurimum. Ex hoc genere illud est Crassi, *Missos faciant patronos: ipsi prodeant.* Nisi intervallo dixisset, *ipsi prodeant,* sensisset profecto effugisse senarium; omnino melius caderet, *prodeant ipsi.* Sed de genere nunc disputo. *Cur clandestinis consiliis*

---

1) *Sic edd. vett. Vulgo* neque longior. *Victor.* et neve brevior sit, neque longior.

2) *Fortasse legendum:* quos in ambitu coniungimus; sin membratim volumus dicere, incidimus. Itaque quum opus est etc.

nos oppugnant? ** [1] *cur de perfugis nostris copias comparant contra nos?* Prima sunt illa duo, quae κόμματα Graeci vocant, nos incisa dicimus: deinde tertium, κῶλον illi, nos membrum. Sequitur comprehensio non longa, (ex duobus enim versibus, id est, membris, perfecta est,) [2] et in spondeos cadit: [3] et Crassus quidem sic plerumque dicebat: idque ipse genus dicendi maxime probo.

LXVII. Sed quae incisim aut membratim efferuntur, ea vel aptissime cadere debent: ut est apud me: *Domus tibi deerat? at habebas. Pecunia superabat? at egebas.* Haec incise dicta sunt quatuor. At membratim, quae sequuntur, duo, *Incurristi amens in columnas: in alienos insanus insanisti.* [4] Deinde omnia, tamquam crepidine quadam, comprehensione longiore sustinentur, *Depressam, caecam, iacentem domum pluris, quam te, et quam fortunas tuas aestimasti.* Dichoreo finitur. At dispondeo proximum il-

---

1) *Hic primum membrum comprehensionis quae sequitur* cur — contra nos *interciderit necesse est. Ut nunc est, κῶλον illa verba faciunt, non periodum bimembrem.*

2) *Vulgo*: Sequitur non longa, ex duobus enim versibus, id est membris, perfecta comprehensio est. *Lambinus edidit:* Sequitur non longa (ex duobus enim membris perfecta est) comprehensio.

3) in spondeos cadit, *nempe* compa | rānt cōn | trā nōs. *Cf. Quintil. XI.* 4, 101. *ubi nunc falso legitur* comparat is contra nos.

4) *Coniicio legendum esse* in antis aeneis insanis insanisti. *Antae sunt columnae quadrae. Cf. Vitruv. VI*, 7. *ed. Schneider.*

lud. [1] Nam in illis, [2] quibus, ut pugiunculis, uti oportet, brevitas facit ipsa liberiores pedes. Saepe enim singulis utendum est, plerumque binis, (et utrisque addi pedis pars potest,) non fere ternis amplius. Incisim autem et membratim tractata [3] oratio in veris causis plurimum valet, maximeque his locis, quum aut arguas, aut refellas; ut nostra in Corneliana secunda: *O callidos homines, o rem excogitatam, o ingenia metuenda!* Membratim adhuc; deinde caesim: *Diximus.* [4] Rursus membratim: *Testes dare volumus.* Extrema sequitur comprehensio, sed ex duobus membris, qua non potest esse brevior, *Quem, quaeso, nostrum fefellit, ita vos esse facturos?* Nec illud genus est dicendi aut melius, aut fortius, quam binis [5] aut ternis ferire verbis, nonnumquam singulis, paullo alias pluribus; inter quae variis clausulis interponit se raro numerosa comprehensio; quam perverse fugiens Hegesias, dum ille quoque imitari Lysiam vult, alterum paene Demosthenem, saltat, incidens particulas. Et is quidem non minus sententiis peccat, quam verbis: ut non quaerat, quem appellet ineptum, qui illum

1) *Nempe:* insanisti.

2) illis, *scil. incisis et membris. Vulgo* iis.

3) *Ern. reposuit e MS. Vit.* tracta.

4) *Vulgo male:* deinde caesim diximus. *At vocabulum* diximus *est ipsum illud incisum, quod ex Corneliana secunda affertur. Id manifestum est ex Quintiliani Inst. or. IX.* 4, 122. *ubi,* fiunt autem, *inquit,* etiam singulis verbis incisa: ut *Diximus, testes dare volumus,* incisum est *diximus.*

5) *Sic Ern. recte. Olim omissum* quam. *Idem paullo post pro* inter quas *recte reposuit* inter quae.

cognoverit. Sed ego illa Crassi, et nostra posui, ut, qui vellet, auribus ipsis, quid numerosum etiam in minimis particulis orationis esset, iudicaret. Et, quoniam plura de numerosa oratione diximus, quam quisquam ante nos, nunc de eius generis utilitate dicemus.

LXVIII. Nihil enim est aliud, Brute, (quod quidem tu minime omnium ignoras,) pulchre et oratorie dicere, nisi optimis sententiis verbisque lectissimis [1] dicere. Et nec sententia ulla est, quae fructum oratori ferat, nisi apte exposita, atque absolute; nec verborum lumen apparet, nisi diligenter collocatorum; et horum utrumque numerus illustrat; numerus autem (saepe enim hoc testandum est) non modo non poëtice iunctus, verum etiam fugiens illum, eique omnium dissimillimus; non quin iidem sint numeri non modo oratorum et poetarum, verum omnino loquentium, denique etiam sonantium omnium, quae metiri auribus possumus; sed ordo pedum facit, ut id, quod pronuntiatur, aut orationis, aut poematis simile videatur. Hanc igitur sive compositionem, sive perfectionem, sive numerum vocari placet, adhibere [2] necesse est, si ornate velis dicere, non solum (quod ait Aristoteles et Theophrastus) ne infinite feratur, ut flumen, oratio, quae non aut spiritu pronuntiantis, aut interductu librarii, sed numero coacta debet insistere: verum etiam, quod multo maiorem habent apta vim, quam soluta. Ut enim athle-

1) *Gruter.* lectissime. *Optimo iure restituit Ern.* lectissimis.

2) *Ita Lambin. bene. Vulgo* et adhibere.

tas, nec multo secus gladiatores videmus nihil nec vitando facere caute, nec petendo vehementer, in quo non motus hic habeat palaestram quandam: ut, quidquid in his rebus fiat utiliter ad pugnam, idem ad aspectum etiam sit venustum: sic oratio nec plagam gravem facit, nisi petitio fuit apta; nec satis recte [1] declinat impetum, nisi etiam in cedendo, quid deceat, intelligit. Itaque, qualis eorum motus, quos ἀπαλαίστρους [2] Graeci vocant, talis horum mihi videtur oratio, qui non claudunt numeris sententias: tantumque abest, ut, quod ii, qui hoc aut magistrorum inopia, aut ingenii tarditate, aut laboris fuga non sunt assecuti, solent dicere, enervetur oratio compositione verborum, ut aliter in ea nec impetus ullus, nec vis esse possit.

LXIX. Sed magnam exercitationem res flagitat, ne quid eorum, qui genus hoc secuti non tenuerunt, simile faciamus; ut, ne verba [3] traiiciamus aperte, quo melius aut cadat, aut volvatur oratio: quod se L. Caelius Antipater,

1) recte *Ern. revocavit ex ed. Med. Lips. Asc. idque confirmari videtur his Quintiliani verbis IX. 4, 8. ubi h. l. imitatur:* „Iam in certamine armorum atque in omni palaestra, quid satis RECTE cavetur ac petitur, cui non artifex motus et certi quidam pedes adsint?" *In MS. Vit. tamen est* tute, *quod bene respondet antecedenti* vitando facere caute. *Vulgatum vero* tecte *hic est alienum.*

2) *Vulgo* ἀπαλαίστους: *sed hoc esset* lucta non devictos. *Itaque praetuli (cum Ernestio in ind. gr.)* ἀπαλαίστρους, *quod in multis codd. Quintiliani IX. 4, 56. legitur, quamquam Valckenario quoque placuit* ἀπαλαίστους *in Callimacheis* p. 90.

3) *Vulgo* ne aut verba. *Lambin.* ut verba.

in prooemio belli Punici, nisi necessario, facturum negat. O virum simplicem, qui nos nihil celet:[1] sapientem, qui serviendum necessitati putet! Sed hic omnino rudis. Nobis autem in scribendo, atque in dicendo necessitatis excusatio non probatur; nihil est enim necesse; et, si quid esset, id necesse tamen non erat confiteri. Et hic quidem, qui hanc a Laelio, ad quem scripsit, cui se purgat, veniam petit, et utitur ea traiectione verborum, et nihilo tamen aptius explet, concluditque sententias. Apud alios autem, et Asiaticos maxime, numero servientes, inculcata reperias inania quaedam verba, quasi complementa numerorum. Sunt etiam qui illo vitio, quod ab Hegesia maxime fluxit, infringendis, concidendisque numeris in quoddam genus abiectum incidant, Siculorum simillimum. Tertium[2] est, in quo fuerunt fratres illi, Asiaticorum rhetorum principes, Hierocles, et Menecles, minime mea sententia contemnendi. Etsi enim a forma veritatis et ab Atticorum regula absunt, tamen hoc vitium compensant vel facultate, vel copia. Sed apud eos varietas non erat, quod omnia fere concludebantur uno modo. Quae vitia qui fugerit, ut neque verbum ita traiiciat, ut id de industria factum intelligatur, neque inferciens verba, quasi rimas expleat, nec minutos numeros sequens, concidat delumbetque sententias, nec sine ulla commutatione in eodem semper versetur genere numerorum: is omnia fere vitia vitaverit.

1) *Recte sic Ern. Vulgo* celat.

2) *Vel scripsit Cicero, vel scribere docuit* Quantum.

rit. Nam de laudibus multa diximus, quibus sunt alia perspicua [1] vitia contraria.

LXX. Quantum autem sit apte dicere, experiri licet, si aut compositi oratoris bene structam collocationem dissolvas permutatione verborum; (corrumpatur enim tota res, ut haec nostra in Corneliana, et deinceps omnia: „Neque me divitiae movent, quibus omnes Africanos et Laelios multi venalicii, [2] mercatoresque superarunt." Immuta paullum, ut sit, *multi superarunt mercatores venaliciique;* perierit tota res. Et quae sequuntur: „Neque vestis aut caelatum aurum et argentum, quo nostros veteres Marcellos Maximosque multi eunuchi e Syria Aegyptoque vicerunt." Verba permuta sic, ut sit, *Vicerunt eunuchi e Syria Aegyptoque.* Adde tertium: „Neque vero ornamenta ista villarum, quibus L. Paullum et L. Mummium, qui rebus his urbem Italiamque omnem referserunt, ab aliquo video perfacile Deliaco aut Syro potuisse superari." Fac ita, *potuisse superari ab aliquo Syro aut Deliaco.* Videsne, ut, [3] iisdem verbis, stante sententia, ad nihilum omnia recidant, quum sint ex aptis dissoluta?) aut si alicuius inconditi arripias dissipatam aliquam sententiam, eamque, ordine verborum

1) perspicue *Gruter. Guelf.* 3.

2) *In aliquot edd. est* venalitiarii. *Vulgatam lectionem iam olim Lipsius V. L. c.* 26. *auctoritate Nonii Marcelli h. v. et Quintiliani* IX. 4, 14. *defendit.*

3) *Hic vulgo inferciuntur ista:* ordine verborum paullum commutato, *quae temere a librario ex iis, quae paullo post sequuntur, huc retracta sunt.*

paullum commutato, in quadrum redigas, efficiatur aptum illud, quod fuerat[1] antea diffluens ac solutum. Age, sume de Gracchi apud censores illud: *Abesse non potest, quin eiusdem hominis sit, probos improbare, qui improbos probet.* Quanto aptius, si ita dixisset: *quin eiusdem hominis sit, qui improbos probet, probos improbare!* Hoc modo dicere nemo umquam noluit: nemoque potuit, quin dixerit. Qui autem aliter dixerunt, hoc assequi non potuerunt. Ita facti sunt repente Attici. Quasi vero Trallianus fuerit Demosthenes; cuius non tam vibrarent fulmina illa, nisi numeris contorta ferrentur.

LXXI. Sed si quos magis delectant soluta, sequantur ea sane, modo sic, ut, si quis[2] Phidiae clypeum dissolverit, collocationis universam speciem sustulerit, non singulorum operum venustatem; ut in Thucydide, orbem modo orationis desidero, ornamenta comparent. Isti autem quum dissolvunt orationem, in qua nec res, nec verbum ullum est, nisi abiectum: non clypeum, sed, ut in proverbio est (etsi humilius dictum, tamen consimile)[3] scopas[4] mihi videntur dissolvere. Atque, ut plane genus hoc, quod ego laudo, contempsisse videantur, aut scribant aliquid vel Isocrateo more, vel quo Aeschines aut Demosthe-

1) *Sic Lambin. Plerique* fuerit.

2) *Vulgo* ut quis.

3) *Delevi* est *post* dictum *et post* consimile *repetitum.*

4) *Vulgo additur* ut ita dicam. *Id ut h. l. plane superfluum delevi.*

nes utitur: tum illos existimabo non desperatione reformidavisse [1] genus hoc, sed iudicio refugisse: aut reperiant, ipsa eadem conditione qui uti velit, ut aut dicat, aut scribat, utra volet lingua, eo genere, quo illi volunt. [2] Facilius est enim apta dissolvere, quam dissipata connectere. Res autem se sic habet, (ut brevissime dicam quod sentio,) composite, et apte, sine sententiis dicere, insania est; sententiose autem sine verborum et ordine et modo, infantia; sed eiusmodi tamen infantia, ut ea qui utantur, non stulti homines haberi possint, etiam plerumque prudentes: quo qui est contentus, utatur. Eloquens vero, qui non approbationes solum, sed admirationes, clamores, plausus, si liceat, movere debet, omnibus oportet ita rebus excellat, ut ei turpe sit, quidquam aut spectari, aut audiri libentius.

---

1) *Sic Ern. ex edd. vett. Vulgo* formidavisse.

2) *Huius loci, (quem bene Ernestius constituit vulgatum* reperiam — utra volet *in* reperiant — utra volet *mutando) haec est sententia:* Atque ut plane genus hoc quod ego laudo, *numerosae orationis* contempsisse, *non se contemnere simulasse*, videantur, aut scribant aliquid vel Isocrateo more, vel quo Aeschines aut Demosthenes utitur, *numeris apte compositum et bene structa collocatione ornatum;* tum illos existimabo non desperatione *facultatis suae illud assequendi*, reformidavisse genus hoc, sed iudicio refugisse *et contempsisse;* aut *si ipsi aliquid eiusmodi scribere non audent*, reperiant *alium quemdam*, ipsa eadem conditione qui uti velit, *aliquid prius Isocrateo more aut Aeschinis et Demosthenis conscribendi*, ut *deinde quasi iure hanc licentiam adeptus, nec imbecillitatem ingenii fateri coactus, sed iudicio suo usus*, aut dicat aut scribat, utra volet lingua *Graeca aut Romana*, eo genere, quo illi volunt.

LXXII. Habes meum de oratore, Brute, iudicium: quod aut sequere, si probaveris; aut tuo stabis, si aliud quoddam est tuum. In quo neque pugnabo tecum, neque hoc meum, de quo tantopere hoc libro asseveravi, umquam affirmabo esse verius, quam tuum. Potest enim non solum aliud mihi, ac tibi, sed mihimet [1] ipsi aliud alias videri; nec in hac modo re, quae ad vulgi assensum spectat, et ad aurium voluptatem; quae duo sunt ad iudicandum novissima: [2] sed ne in maximis quidem rebus quidquam adhuc inveni firmius, quod tenerem, aut quo iudicium meum dirigerem, quam id, quodcumque mihi quam simillimum veri videretur, quum ipsum illud verum in occulto lateret. Tu autem velim, si tibi ea, quae disputata sunt, minus probabuntur, ut aut maius opus institutum putes, quam effici potuerit, aut, dum tibi roganti voluerim obsequi, verecundia negandi, scribendi me impudentiam suscepisse.

---

1) *Sic Gu. 3. Vulgo* mihi ipsi.

2) *Sic Ern. e MS. Vit. edd. Venet. Lips. Vulgo* levissima.

M. TULLII CICERONIS

AD

C. TREBATIUM

TOPICA.

SUMMARIUM.

Cupienti Trebatio Topica Aristotelea cognoscere, Cicero in hoc libro argumentorum locos exponit, singulosque primum exemplis breviter illustrat, deinde fusius explicat.

Post praefationem igitur c. 1. quoniam locorum, in quibus argumenta inclusa sunt, alii in eo ipso, de quo agitur, haerent, alii assumuntur extrinsecus, illi primum breviter enumerantur. c. 2—4.

Deinde eos Cicero subtilius uberiusque pertractat, et primum eos persequitur, qui ex re tota sumuntur, adhibita vel definitione c. 5. 6. vel partitione c. 8. vel notatione s. etymologia c. 9. Deinde eos, qui sumuntur ex iis rebus, quae quodammodo affectae sunt ad id de quo ambigitur, qui sunt:

1. ex coniugatione c. 10.
2. ex similitudine c. 11.
3. ex differentia } c. 12.
4. ex contrariis }

5. ex adiunctis c. 13.
6. ex consequentibus et antecedentibus et repugnantibus c. 14.
7. ex causis c. 15. 16.
8. ex effectis c. 17.
9. ex comparatione maiorum, minorum, parium. c. 18.

Sequitur disputatio de iis argumentorum locis, qui assumuntur extrinsecus ad causam, quae Cicero generali nomine *testimonia* appellat. c. 19.

Expositis igitur argumentandi locis Cicero docet, non omnes locos in omnem incidere quaestionem, sed quibusdam quaestionibus alios esse aptiores locos. Quaestionum autem duo sunt genera:

I. *infinitum* s. propositum, quod est
  a. *cognitionis* c. 20; in quo
    α. *coniectura* an sit, quaeritur, et quidem
      1. sitne aliquid.
      2. unde ortum sit.
      3. quae id causa effecerit.
      4. an commutari possit.
    β. quid sit, *definitione*, ubi explicatur
      1. notio
      2. proprietas
      3. divisio
      4. partitio
      5. descriptio.
    γ. quale sit, *iuris* et *iniuriae distinctione*. Hic
      1. vel *simpliciter* quaeritur
        a. de expetendo fugiendoque;
        b. de aequo et iniquo,
        c. de honesto et turpi,

2. vel *comparate*
a. de eodem et alio,
b. de maiore et minore,
b. *actionis* c. 21. quaestiones, quarum duo sunt genera
1. ad officium,
2. ad motum animi vel gignendum, vel sedandum.

His igitur quaestionibus qui loci sint accommodati, docetur c. 22.

II. *finitum* s. causa, cuius genera sunt
1. iudiciales causae,
2. deliberationes,
3. laudationes,

quibus accedunt legitimae disceptationes, quae ex scripto nascuntur, ubi controversiam facit vel ambiguum, vel discrepantia scripti et voluntatis, vel scripta contraria. c. 24 — 26.

M. TULLII CICERONIS
AD
C. TREBATIUM
TOPICA.

I. Maiores nos res scribere ingressos,[1] C. Trebati, et iis libris, quos brevi tempore satis multos edidimus, digniores, e cursu ipso revocavit voluntas tua. Quum enim mecum in Tusculano esses, et in bibliotheca separatim uterque nostrum ad suum studium libellos, quos vellet, evolveret, incidisti in Aristotelis Topica quaedam, quae sunt ab illo pluribus libris explicata. Qua inscriptione commotus, continuo a me eorum librorum sententiam requisisti. Quam tibi quum exposuissem, disciplinam inveniendorum argumentorum, ut sine ullo errore, ad eam rationem, via[2] perveniremus ab Aristotele inventa, libris illis contineri: verecunde tu quidem, ut omnia, sed tamen ut facile cernerem te ardere studio,

1) aggressos *MS. Ox.*

2) *Lambinus corrigebat* ratione et via.

mecum, ut tibi illam[1] traderem, egisti. Quum autem ego te, non tam vitandi laboris mei causa, quam quod id tua interesse arbitrarer, vel ut eos per te ipse legeres, vel ut totam rationem a doctissimo quodam rhetore acciperes, hortatus essem: utrumque, ut ex te audiebam, es expertus. Sed a libris te obscuritas reiecit. Rhetor autem ille, magnus ut opinor, haec Aristotelica[2] se ignorare respondit. Quod quidem minime sum admiratus, eum philosophum rhetori non esse cognitum, qui ab ipsis philosophis, praeter admodum paucos, ignoretur.[3] Quibus eo minus ignoscendum est, quod non modo rebus iis, quae ab illo dictae et inventae sunt, allici debuerunt, sed dicendi quoque incredibili quadam quum copia, tum etiam suavitate. Non potui igitur tibi, saepius hoc roganti, et tamen verenti, ne mihi gravis esses; (facile enim id cernebam,) debere diutius, ne ipsi iuris interpreti fieri videretur iniuria. Etenim quum tu mihi meisque multa saepe scripsisses,[4] veritus sum, ne, si ego gravarer, aut ingratum id, aut superbum videretur. Sed, dum fuimus una, tu optimus es testis, quam fuerim occupatus: ut autem a te discessi, in Graeciam proficiscens, quum opera mea nec res publica nec amici uterentur, nec honeste inter arma versari possem, ne si tuto id qui-

1) *Sic Ern. ex ed. Ven.* 1485. *Plerique* illa.

2) ille magnus haec, ut opinor, Aristotelica *Ern.*

3) *Ern.* ignoraretur.

4) *Mss. duo Ox. Ed. Ven. Med. Ald. Victor.* multa cavisses.

dem mihi liceret: ut veni Veliam, tuaque et tuos vidi, admonitus huius aeris alieni, nolui deesse ne tacitae quidem flagitationi tuae. Itaque haec, quum mecum libros non haberem, memoria repetita, in ipsa navigatione conscripsi, tibique ex itinere misi: ut mea diligentia mandatorum tuorum, te quoque, etsi admonitore non eges, ad memoriam nostrarum rerum excitarem. Sed iam tempus est ad id, quod instituimus, accedere.

II. Quum omnis ratio diligens disserendi duas habeat partes: unam inveniendi, alteram iudicandi: utriusque princeps, ut mihi quidem videtur, Aristoteles fuit. Stoici autem in altera elaboraverunt. Iudicandi enim viam diligenter persecuti sunt, eam [1] quam Dialecticen appellant. Inveniendi vero artem, quae Topice dicitur, quaeque ad usum potior erat, et ordine naturae certe prior, totam reliquerunt. Nos autem, quoniam in utraque summa utilitas est, et utramque, si erit otium, persequi cogitamus, ab ea, quae prior est, ordiemur. Ut igitur earum rerum, quae absconditae sunt, demonstrato et notato loco, facilis inventio est: sic, quum pervestigare argumentum aliquod volumus, locos nosse debemus: sic enim appellatae ab Aristotele sunt hae quasi sedes, e quibus argumenta promuntur. Itaque licet definire, *locum* esse argumenti sedem: *argumentum* autem, rationem, quae rei dubiae faciat fidem.

1) *Vulgo* vias — ea scientia, quam Dial. appellant. *Et* eam quam *legitur in edd. Ven. Med. Iunt.*

III. Sed ex his locis, in quibus argumenta inclusa sunt, alii in eo ipso, de quo agitur, haerent: alii assumuntur extrinsecus. *In ipso*, tum ex toto, tum ex partibus eius, tum ex nota, tum ex his rebus, quae quodammodo affectae sunt ad id, de quo quaeritur. *Extrinsecus* autem ea dicuntur, quae absunt, longeque disiuncta sunt. Sed ad id totum, de quo disseritur, tum definitio adhibetur, quae quasi involutum evolvit id, de quo quaeritur; eius argumenti talis est formula: „Ius civile est, aequitas constituta iis, qui eiusdem civitatis sunt, ad res suas obtinendas; eius autem aequitatis utilis est cognitio; utilis est ergo iuris civilis scientia;" tum partium enumeratio, quae tractatur hoc modo: „Si neque censu, neque vindicta, nec testamento liber factus est, non est liber. Neque est ulla earum rerum; non est igitur liber;" tum notatio, quum ex vi verbi argumentum aliquod elicitur, hoc modo: „Quum lex [1] assiduo vindicem assiduum esse iubeat, locupletem iubet locupleti:" locuples enim est assiduus, ut ait Aelius, appellatus ab asse [2] dando.

IV. Ducuntur etiam argumenta ex iis rebus, quae quodammodo affectae sunt ad id, de quo quaeritur. Sed hoc genus in plures partes distributum est. Nam alia coniugata appellamus, alia ex genere, alia ex forma, alia ex similitudine, alia ex differentia, alia

---

1) *Post* lex *vulgo additur* Aelia Sentia, *quod recte delendum censuit Ern.*

2) *Sic vere Lambin. Vulgo* ab aere.

ex contrario, alia ex adiunctis, alia ex antecedentibus, alia ex consequentibus, alia ex repugnantibus, alia ex causis, alia ex effectis, alia ex comparatione maiorum, aut parium, aut minorum. *Coniugata* dicuntur, quae sunt ex verbis generis eiusdem. Eiusdem autem generis verba sunt, quae orta ab uno varie commutantur, ut sapiens, sapienter, sapientia. Haec verborum coniugatio συζυγία dicitur, ex qua huiusmodi est argumentum: „Si compascuus ager est, ius est compascere." A *genere* sic ducitur: „Quoniam argentum omne mulieri legatum est, non potest ea pecunia, quae numerata domi relicta est, non esse legata; forma enim a genere, quoad suum nomen retinet, numquam seiungitur; numerata autem pecunia nomen argenti retinet; legata igitur videtur." A *forma* generis, quam interdum, quo planius accipiatur, partem licet nominare, hoc modo: „Si ita Fabiae pecunia legata est a viro, si ei uxor materfamilias esset;[1] si ea in manum non convenerat, nihil debetur. Genus enim est, uxor: eius duae formae; una matrumfamilias earum, quae in manum convenerunt; altera, earum, quae tantummodo uxores habentur. Qua in parte quum fuerit Fabia, legatum ei non videtur." A *similitudine* hoc modo: „Si aedes eae corruerunt, vitiumve fecerunt, quarum ususfructus legatus est, heres restituere non debet, nec reficere, non magis, quam servum restituere, si is, cuius ususfructus

1) *Vulg.* si ei viro materfamilias. *At ed. Ven.* si ea uxor materfamilias. *Sic Ern. Ego vero servandum arbitror* ei.

legatus est, deperisset." A *differentia*: „Non, si uxori vir legavit omne argentum, quod suum esset, iccirco, quae in nominibus fuerunt, legata sunt. Multum enim differt, in arcane positum sit argentum, an in tabulis debeatur." Ex *contrario* autem, sic: „Non debet ea mulier, cui vir bonorum suorum usumfructum legavit, cellis vinariis et oleariis plenis relictis, putare id ad se pertinere. Usus enim, non abusus, legatus est. Ea sunt inter se contraria." Ab *adiunctis*: „Si ea mulier testamentum fecit, quae se capite numquam diminuit, non videtur ex edicto praetoris secundum eas tabulas possessio dari. Adiungitur enim, ut secundum servorum, secundum exulum, secundum puerulorum tabulas possessio videatur ex edicto dari." Ab antecedentibus autem, et consequentibus, et repugnantibus, hoc modo: Ab *antecedentibus*: „Si viri culpa factum est divortium, etsi mulier nuntium remisit, tamen pro liberis manere [1] nihil oportet." A *consequentibus*: „Si mulier, quum fuisset nupta cum eo, quicum connubium non esset, nuntium remisit; quoniam qui nati sunt, patrem non sequuntur, pro liberis manere nihil oportet." A *repugnantibus*: „Si paterfamilias uxori ancillarum usumfructum legavit a filio, neque a secundo herede legavit, mortuo filio mulier usumfructum non amittet. Quod enim semel testamento alicui datum est, id ab eo invito, cui datum est, auferri non potest. Repugnat enim recte accipere. et invitum reddere." Ab *efficientibus causis*, hoc modo: „Omni-

1) *Fortasse leg.* dotis nihil.

bus est ius parietem directum ad parietem communem adiungere, vel solidum, vel fornicatum. At si quis in pariete communi demoliendo damni infecti promiserit, non debebit praestare, quod fornix vitii fecerit. Non enim eius vitio, qui demolitus est, damnum factum est, sed eius operis vitio, quod ita aedificatum est, ut suspendi non posset." Ab *effectis rebus*, hoc modo: „Quum mulier viro in manum convenit, omnia, quae mulieris fuerunt, viri fiunt dotis nomine." Ex *comparatione* autem omnia valent, quae sunt eiusmodi: „Quod in re maiore valet, valeat in minore: ut, si in urbe fines non reguntur, nec aqua in urbe arceatur." Item contra: „Quod in minore valet, valeat in maiore." Licet idem exemplum convertere. Item: „Quod in re pari valet, valeat in hac, quae par est: ut, Quoniam usus auctoritas fundi biennium est, sit etiam aedium. At in lege aedes non appellantur, et sunt ceterarum rerum,[1] quarum annuus est usus. Valeat aequitas, quae paribus in causis paria iura desiderat." Quae autem *extrinsecus* assumuntur,[2] ea maxime ex auctoritate ducuntur. Itaque Graeci tales argumentationes ἀτέχνους vocant, id est, artis expertes: ut, si ita respondeas: „Quoniam P. Scaevola id solum esse ambitus aedium dixerit, quod, parietis communis tegendi causa, tectum proiiceretur, ex

1) *Vulgo* ceterarum omnium. *Ern. addidit* rerum *e MS. Idem negavit* omnium *sibi placere. Ac profecto superfluum est.*

2) sumuntur extrinsecus *Ms. Ern.*

ex quo in tectum eius, aedes qui protexisset, aqua deflueret, id tibi ius videri." [1]

V. His igitur locis, qui sunt expositi, ad omne argumentum reperiendum, tanquam elementis quibusdam, significatio et demonstratio datur. Utrum igitur hactenus satis est? Tibi quidem, tam acuto, et tam occupato, puto. Sed, quoniam avidum hominem ad has discendi epulas recepi, sic accipiam, ut reliquiarum sit potius aliquid, quam te hinc patiar non satiatum discedere. Quando ergo unusquisque eorum locorum, quos exposui, sua quaedam membra habet, ea quam subtilissime persequamur: et primum de ipsa definitione dicatur. *Definitio* est oratio, quae id, quod definitur, explicat, quid sit. Definitionum autem duo sunt genera prima: [2] unum earum rerum, quae sunt: alterum earum, quae intelliguntur. *Esse* ea dico, quae cerni tangive possunt, ut fundum, aedes, parietem, stillicidium, mancipium, pecudem, suppellectilem, penus, cetera; quo ex genere quaedam interdum nobis definienda sunt. *Non esse* rursus ea dico, quae tangi demonstrarive non possunt, cerni tamen animo, atque intelligi possunt: ut, si usucapionem, si tutelam, si gentem, si agnationem definias; quarum rerum nullum subest quasi corpus, est tamen quaedam conformatio insita [3] et im-

1) *Mihi legendum videtur:* quoad parietis communis causa tectum proiiceretur, ex quo ante eius aedes, qui proiecisset, aqua deflueret, id tibi ius videri.

2) prima *videtur delendum.*

3) *Vulgo* insignita, *quod hic est alienum.*

pressa intelligentia, quam notionem voco. Ea saepe in argumentando definitione explicanda sunt. Atque etiam definitiones aliae sunt partitionum, aliae divisionum: partitionum, quum res ea, quae proposita est, quasi in membra discerpitur; ut, si quis ius civile dicat id esse, quod in legibus, senatusconsultis, rebus iudicatis, iurisperitorum auctoritate, edictis magistratuum, more, aequitate consistat: divisionum autem definitio formas omnes complectitur, quae sub eo genere sunt, quod definitur, hoc modo: *Abalienatio* est eius rei, quae mancipi est, aut traditio alteri nexu, aut in iure cessio, inter quos ea iure civili fieri possunt.

VI. Sunt et alia genera definitionum: sed ad huius libri institutum illa nihil pertinent: tantum est dicendum, qui sit definitionis modus. Sic igitur veteres praecipiunt: quum sumpseris ea, quae sunt [1] ei rei, quam definire velis, cum aliis communia, usque eo persequi, dum proprium efficiatur, quod nullam in aliam rem transferri possit. Ut hoc, *Hereditas est pecunia.* Commune adhuc; multa enim genera sunt pecuniae. Adde quod sequitur: *quae morte alicuius ad quempiam pervenit.* Nondum est definitio: multis enim modis sine hereditate teneri mortuorum pecuniae possunt. Unum adde verbum, *iure.* Iam a communitate res disiuncta videbitur, ut sit explicatà definitio sic: *Hereditas est pecunia, quae morte alicuius ad quempiam pervenit iure.* Nondum est satis. Adde, *nec*

1) *Ern.* quae sint.

ea aut legata testamento, aut possessione retenta; confectum est. Itemque, ut illud: *Gentiles sunt, qui inter se eodem nomine sunt.* Non est satis. *Qui ab ingenuis oriundi sunt.* Ne id quidem satis est. *Quorum maiorum nemo servitutem servivit.* Abest etiam nunc. *Qui capite non sunt deminuti.* Hoc fortasse satis est. Nihil enim video Scaevolam, pontificem, ad hanc definitionem addidisse. Atque haec ratio valet in utroque genere definitionum, sive id, quod est, sive id, quod intelligitur, definiendum est.

VII. Partitionum autem et divisionum genus quale esset, ostendimus, sed quid inter se differant, planius dicendum est. In partitione quasi membra sunt: ut corporis, caput, humeri, manus, latera, crura, pedes, et cetera: in divisione, formae sunt, quas Graeci *ἰδέας* [1] vocant, nostri, si qui haec forte tractant, *species* appellant; non pessime id quidem, sed inutiliter ad mutandos casus in dicendo. Nolim enim, ne si Latine quidem dici possit, *specierum*, et *speciebus* dicere; et saepe his casibus utendum est; at *formis*, et *formarum* velim. Quum autem utroque verbo idem significetur, commoditatem in dicendo non arbitror negligendam. Genus et formam definiunt hoc modo: *Genus* est notio ad plures differentias pertinens. *Forma* est notio, cuius differentia ad caput generis et quasi fontem referri potest. No-

1) *Fortasse scripsit Cicero, scribere certe debuit: εἴδη.*

tionem appello, quam[1] Graeci tum ἔννοιαν, tum πρόληψιν dicunt. Ea est insita et praecepta[2] cuiusque rei[3] cognitio, enodationis indigens. Formae igitur sunt hae, in quas genus, sine ullius praetermissione, dividitur: ut si quis ius in legem, morem, aequitatem dividat. Formas qui putat idem esse, quod partes, confundit artem, et similitudine quadam conturbatus, non satis acute, quae sunt secernenda, distinguit. Saepe etiam definiunt et oratores et poetae per translationem verbi ex similitudine, cum quadam suavitate. Sed ego a vestris exemplis, nisi necessario, non recedam. Solebat igitur Aquillius, collega et familiaris meus, quum de litoribus ageretur, quae omnia publica esse vultis, quaerentibus iis, ad quos id pertinebat, quid esset litus, ita definire, *qua fluctus eluderet:*[4] hoc est, (quasi qui adolescentiam, florem aetatis, senectutem, occasum vitae, velit definire,) translatione utens discedebat a verbis propriis rerum ac suis. Quod ad definitiones attinet, hactenus: reliqua videamus.

VIII. Partitione autem sic utendum est, nullam ut partem relinquas, ut si partiri velis tutelas, inscienter facias, si ullam praetermittas. At si stipulationum aut iudiciorum

1) *Sic recte Ern. Vulgo* quod Graeci.

2) *Lectionem* et praecepta *Ern. invenit in Ms. Eius glossema videtur esse vulgatum* ante percepta.

3) *Pro vulg.* cuiusque formae *scripsi* cuiusque rei. *Nam* formae *hic est prorsus ineptum et alienum.*

4) *Turn. et Lamb. e Mss.* alluderet.

formulas partiare, non est vitiosum, in re infinita praetermittere aliquid. Quod idem in divisione vitiosum est. Formarum enim certus est numerus, quae cuique generi subiiciantur: partium distributio saepe est infinitior, tamquam rivorum a fonte deductio. Itaque in oratoriis artibus, quaestionis genere proposito, quot eius formae sint, subiungitur absolute. At quum de ornamentis verborum sententiarumque praecipitur, quae vocantur σχήματα, non fit idem. Res enim est infinitior; ut ex hoc quoque intelligatur, quid velimus[1] inter partitionem et divisionem interesse. Quamquam enim vocabula prope idem valere videantur: tamen quia res differebant, nomina rerum distare voluerunt.

IX. Multa etiam ex *notatione* sumuntur. Ea est autem, quum ex vi nominis argumentum elicitur; quam Graeci ἐτυμολογίαν vocant, id est, verbum ex verbo, veriloquium; nos autem novitatem verbi non satis apti fugientes, genus hoc notationem appellamus, quia sunt verba rerum notae. Itaque hoc idem Aristoteles σύμβολον appellat, quod Latine est nota. Sed quum intelligitur, quid significetur, minus laborandum est de nomine. Multa igitur in disputando notatione eliciuntur ex verbo: ut, quum quaeritur, *Postliminium* quid sit; (non dico, quae sint postliminii; nam id caderet in divisionem, quae talis est: postliminio redeunt haec, homo, navis, mulus clitellarius, equus, equa, quae frena re-

1) *Recte sic Ern. e Ms. et Ed. Ven. Vulgo:* quod velimus.

cipere solet;) sed quum ipsius postliminii vis quaeritur, et verbum ipsum notatur. In quo Servius noster (ut opinor) nihil putat esse notandum, nisi *post;* et *liminium* illud productionem esse verbi vult, ut in *finitimo, legitimo, aeditimo,* non plus esse [1] *timum,* quam in *meditullio tullium:* Scaevola autem, P. F. iunctum putat esse verbum, ut sit in eo et *post* et *limen:* ut, quae a nobis alienata sunt, quum ad hostem pervenerint, et ex suo tamquam limine exierint, dein quum redierint post ad idem limen, postliminio videantur rediisse. Quo in genere etiam Mancini causa defendi potest, postliminio rediisse: deditum non esse, quoniam non sit receptus. Nam neque deditionem, neque donationem sine acceptione intelligi posse.

X. Sequitur is locus, qui constat ex iis rebus, quae quodam modo affectae sunt ad id, de quo ambigitur. Quem modo dixi in plures partes distributum. Cuius primus est locus ex *coniugatione,* quam Graeci *συζυγίαν* vocant, finitimus notationi, de qua modo dictum est: ut, si aquam pluviam eam modo intelligeremus, quam imbri collectam videremus; veniret Mucius, qui, quia coniugata verba essent pluvia et pluendo, diceret, omnem aquam oportere arceri, quae pluendo crevisset. Quum autem a *genere* ducetur argumentum, non erit necesse id usque a capite arcessere. Saepe etiam citra licet, dummodo superius [2] sit, quod sumitur, quam id, ad

1) *Vulgo* inesse; *quod recte Ern. mutavit in* esse, *i. e.* significare.

2) *Ita Ms. Ern. Vulgo* supra sit.

quod sumitur: ut, aqua pluvia ultimo genere ea est, quae de coelo veniens crescit imbri: sed propiore loco, in quo quasi ius arcendi continetur, genus est, aqua pluvia nocens: eius generis formae, loci vitio, et manu nocens: quarum altera iubetur ab arbitro [1] coërceri; altera non iubetur. Commode etiam tractatur haec argumentatio, quae ex genere sumitur, quum ex toto persequare partes, hoc modo: „Si dolus malus est, quum aliud agitur, aliud simulatur; enumerare licet, quibus id modis fiat: deinde in eorum aliquem id, quod arguas dolo malo factum, includere:" quod genus argumenti in primis firmum videri solet.

XI. *Similitudo* sequitur; quae late patet, sed oratoribus et philosophis magis, quam vobis. Etsi enim omnes loci sunt omnium disputationum, ad argumenta suppeditanda, tamen aliis disputationibus abundantius occurrunt, aliis angustius. Itaque genera tibi nota sint: ubi autem his utare, quaestiones ipsae te admonebunt. Sunt enim similitudines, quae ex pluribus collationibus perveniunt quo volunt, hoc modo: „Si tutor fidem praestare debet, si socius, si, cui mandaris, si qui fi-

---

1) *Ed. Ven. Ms. Ern.* ab arbitrio. *Nempe altera, quae iubetur* ab arbitro coërceri, *est aqua pluvia manu nocens. Sic Ulpianus Digestor. XXXIX. Tit.* 3. *l.* 1. *§.* 2. Haec actio locum habet, quotiens manu facto opere agro aqua nocitura est; i. e. quum quis manu fecerit, quo aliter flueret, quam natura soleret; si forte immittendo eam aut maiorem fecerit, aut citatiorem, aut vehementiorem, aut si comprimendo redundare effecit. Quod si natura aqua noceret, ea actione non continetur.

duciam acceperit: debet etiam procurator." Haec ex pluribus perveniens quo vult, appellatur *inductio:* quae graece ἐπαγωγὴ[1] nominatur; qua plurimum est usus in sermonibus Socrates. Alterum similitudinis genus *collatione* sumitur, quum una res uni, par pari comparatur, hoc modo: „Quemadmodum, si in urbe de finibus controversia est, quia fines magis agrorum videntur esse, quam urbis, finibus regundis adigere arbitrum non possis: sic, si aqua pluvia in urbe nocet, quoniam res tota magis agrorum est, aquae pluviae arcendae adigere non possis arbitrum." Ex eodem similitudinis loco etiam exempla sumuntur, ut Crassus in Curiana causa exemplis plurimis usus est, agens de eo, qui testamento sic heredem[2] instituisset, ut, si filius natus esset in decem mensibus, isque mortuus prius, quam in suam tutelam venisset; secundus heres hereditatem obtineret.[3] Quae commemoratio exemplorum valuit; eaque vos in respondendo uti multum soletis. Ficta etiam exempla similitudinis habent vim; sed ea oratoria magis sunt, quam vestra; quamquam uti etiam vos soletis, sed hoc modo: „Finge mancipio aliquem dedisse id, quod mancipio dari non potest. Num iccirco id eius factum est, qui accepit? aut num is, qui mancipio dedit, ob eam rem se ulla re obligavit?" In

---

1) ἐπαγωγὴ *dedit Ern. auctoribus Turn. et Lamb., pro vulgato* παραγωγή; *nam apud Aristotelem Top. I.* 12. *Analyt. pr. II.* 23. *et alibi inductio dicitur* ἐπαγωγή.

2) *Fortasse delendum est* heredem.

3) *Sic Boëth. Lamb. Ern. In multis est* obtinuisset.

hoc genere oratoribus [et philosophis] [1] concessum est, ut muta etiam loquantur, ut mortui ab inferis excitentur, aut aliquid, quod fieri nullo modo possit, augendae rei gratia, dicatur, aut minuendae, quae hyperbole dicitur, [et multa mirabilia alia.] [2] Sed latior est campus illorum. Eisdem tamen ex locis (ut ante dixi) et in maximis, et in minimis quaestionibus argumenta ducuntur.

XII. Sequitur similitudinem *differentia* rei, maxime contraria superiori: sed est eiusdem, dissimile et simile invenire. Eius generis haec sunt: „Non, quemadmodum quod mulieri debeas, recte ipsi mulieri, sine tutore auctore, [3] solvas: ita quod pupillo, aut pupillae debeas, [4] recte possis eodem modo solvere. Deinceps locus est, qui a *contrario* dicitur. [5] Contrariorum autem genera sunt plura: unum eorum, quae in eodem genere plurimum differunt, ut sapientia et stultitia. Eodem autem genere dicuntur, quibus propositis occurrunt, tamquam e regione, quaedam contraria,

---

1) *Lambin.* et poetis. *Verius est,* et philosophis *ex initio huius capitis ab interpolatore adiectum esse.*

2) *Verba* et multa mirabilia alia *genuina non videntur.*

3) *Ernestio vel* auctore *vel* tutore *pro glossa suspectum erat. Attamen etiam in orat. pro Caecina c.* 25. *legitur* sine tutore auctore.

4) *Ita corrigendum censuit Wetzelius ad h. l. Vulgo* quod aut pupillae aut pupillo debeas.

5) *Sic Ern. ex edd. vett. Vulgo* ducitur. *Recte autem Ernestius monuit, non locum* duci *a contrario*, *sed ex eo argumenta* duci a contrario, *ipsum autem* dici *a contrario.*

ut celeritati tarditas, non debilitas.[1] Ex quibus[2] argumenta talia exsistunt: Si stultitiam fugimus, sapientiam sequamur: et bonitatem, si malitiam. Haec, quae ex eodem genere contraria sunt, appellantur *adversa.*[3] Sunt enim alia contraria, quae *privantia* licet appellemus Latine, Graeci appellant στερητικά. Praepositio enim IN privat verbum ea vi, quam haberet, si IN praepositum non fuisset: ut *dignitas, indignitas, humanitas, inhumanitas,* et cetera generis eiusdem: quorum tractatio est eadem, quae superiorum, quae adversa dixi. Nam alia quoque sunt contrariorum genera, velut ea, quae cum aliquo conferuntur: ut duplum, simplum: multa, pauca: longum, breve: maius, minus. Sunt etiam illa valde contraria, quae appellantur *negantia.* Ea ἀποφατικὰ Graeci, contraria aientibus:[4] ut, Si hoc est, illud non est. Quid enim opus exemplo est? tantum intelligatur, argumento quaerendo, contrariis omnibus contraria non convenire.

XIII. Ab adiunctis autem posui equidem exemplum paullo ante, multa scilicet adiungi, quae suscipienda essent, si statuissemus, ex edicto secundum eas tabulas possessionem dari, quas is instituisset, cui testamenti factio

1) *Verba* non debilitas *vel spuria esse putabat Ern. vel legendum* integritati debilitas.

2) *Vulgo editur* contrariis, *nempe e glossa.*

3) *Sic pro* diversa *edidit Ern. e Ms. Vit. Boëth. Iunt.*

4) *Wetzelius verba* contraria aientibus *uncis inclusit, ut spuria. Videtur autem Cicero apposuisse, ut explicaret Graecum ἀποφατικὰ etymologiae notatione.*

nulla esset. Sed locus hic magis ad coniecturales causas, quae versantur in iudiciis, valet: quum quaeritur, quid aut sit, aut evenerit, aut futurum sit, aut, quid omnino fieri possit. Ac loci quidem ipsius forma talis est. Admonet autem hic locus, ut quaeratur, quid ante rem, quid cum re, quid post rem evenerit. „Nihil hoc ad nos;[1] ad Ciceronem," inquibat Gallus noster, si quis ad eum tale quid retulerat, ut de facto quaereretur. Tu tamen patiere, nullum a me artis institutae locum praeteriri; ne, si nihil, nisi quod ad te pertineat, scribendum putaris, nimium te amare videare. Est igitur magna ex parte locus hic oratorius, non modo non iurisconsultorum, sed ne philosophorum quidem. Ante rem enim quaeruntur, quae talia sunt, apparatus, colloquia, locus, constitutum, convivium. Cum re autem, pedum crepitus, strepitus hominum, corporum umbrae, et si quid eiusmodi. At post rem, rubor, pallor, titubatio, et si qua alia signa conturbationis et conscientiae: praeterea restinctus ignis, gladius cruentus, ceteraque, quae suspicionem facti possunt movere.

XIV. Deinceps est locus dialecticorum proprius ex consequentibus, et antecedentibus, et repugnantibus, qui etiam ab adiunctis longe diversus est. Nam adiuncta, de quibus paullo ante dictum est, non semper eveniunt: con-

1) *Vulgo* nihil hoc ad ius. *Facetius autem dixit Gallus:* Nihil hoc ad nos, *scil. iurisconsultos. Ei sic quoque Boëthius legisse videtur. Idemque respicit Cicero his verbis, quae sequuntur:* ne, si nihil, nisi quod ad TE pertineat.

sequentia autem semper. Ea enim dico consequentia, quae rem necessario consequuntur. Itemque et antecedentia et repugnantia. Quidquid enim antecedit quamque rem, id cohaeret cum re necessario: et quidquid repugnat, id eiusmodi est, ut cohaerere numquam possit. Quum tripartito igitur distribuatur locus hic, in consecutionem, antecessionem, repugnantiam, reperiendi argumenti locus simplex est, tractandi triplex. Nam quid interest, quum hoc sumpseris, pecuniam numeratam mulieri deberi, cui sit omne argentum legatum, utrum hoc modo concludas argumentum: „Si pecunia signata, argentum est, legata est mulieri. Est autem pecunia signata argentum. Legata igitur;" an illo modo: „Si numerata pecunia, non est legata; non est numerata pecunia argentum. Est autem numerata pecunia argentum. Legata igitur est;" an illo modo: „Non et legatum argentum est, et non est legata numerata pecunia. Legatum autem argentum est. Legata igitur numerata pecunia est."—? Appellant autem dialectici eam conclusionem argumenti, in qua, quum primum sumpseris,[1] consequitur id, quod annexum est, primum conclusionis modum; quum id, quod annexum est, negaris, ut id quoque, cui fuerit annexum, negandum sit, secundus appellatur concludendi modus; quum autem aliqua coniuncta negaris,[2] et ex his primum sumpseris, ut, quod relinquitur, tol-

1) *Sic Ed. Omnib. melius vulgato* assumpseris.

2) *Vulgo hic interpolantur:* et his alia negatio rursus adiungitur.

lendum sit: is tertius appellatur conclusionis modus. Ex hoc illa rhetorum sunt ex contrariis conclusa, quae ipsi enthymemata appellant; non quod non omnis sententia proprio nomine enthymema dicatur; sed, ut Homerus propter excellentiam commune poetarum nomen efficit apud Graecos suum; sic, quum omnis sententia enthymema dicatur, quia videtur ea, quae ex contrariis conficiatur, acutissima, sola proprie nomen commune possidet. Eius generis haec sunt. *Hunc metuere, alterum in metu non ponere. — Eam, quam nihil accusas, damnas: bene quam meritam esse autumas, dicis male mereri. — Id, quod scis, prodest nihil: id, quod nescis, obest.* Hoc disserendi genus attingit omnino vestras [1] quoque in respondendo disputationes: sed philosophorum magis; quibus est cum oratoribus illa ex pugnantibus [2] sententiis communis conclusio, quae a dialecticis tertius modus, a rhetoribus enthymema nuncupatur. Reliqui dialecticorum modi plures sunt, qui ex disiunctionibus constant: „Aut hoc, aut illud: hoc autem: non igitur illud.“ Itemque: „Aut hoc, aut illud: non autem hoc: illud igitur.“ Quae conclusiones iccirco ratae sunt, quod in disiunctione plus uno verum esse non potest. Atque ex iis conclusionibus, quas supra scripsi, prior, quartus; posterior, quintus a dialecticis modus appellatur. Deinde addunt coniunctionum negantiam, sic: „Non et hoc est, et illud: hoc

1) *Scil. tuas, Trebati, aliorumque ICtorum. Male in Ed. Omnib. et Kob.* nostras.

2) *Sic Ed. Omnib. Vulgo* repugnantibus.

autem: non igitur illud." Hic modus est sextus. Septimus autem: „Non et hoc, et illud; non autem hoc; illud igitur." Ex hic modis conclusiones innumerabiles nascuntur, in quo est fere tota dialectica. Sed ne eae quidem, quas exposui, ad hanc institutionem sunt necessariae.

XV. Proximus est locus rerum efficientium, quae causae appellantur: deinde rerum effectarum ab efficientibus causis. Harum exempla, ut reliquorum locorum, paullo ante posui, et quidem ex iure civili: sed haec patent latius. Causarum igitur genera duo sunt: unum, quod vi sua id, quod sub ea subiectum est, certo efficit,[1] ut ignis accendit: alterum, quod naturam efficiendi non habet,[2] sed sine quo effici non possit: ut, si quis aes causam statuae velit dicere, quod sine eo non possit effici. Huius generis causarum, sine quo non efficitur, alia sunt quieta, nihil agentia, stolida quodammodo; ut locus, tempus, materiae, ferramenta, et cetera generis eiusdem; alia autem praecursionem quandam adhibent ad efficiendum, et quaedam afferunt per se adiuvantia, etsi non necessaria, ut amori congressio causam attulerit, amor flagitio. Ex hoc genere causarum, ex aeternitate pendentium, fatum a Stoicis nectitur. Atque ut earum causarum, sine quibus effici non potest, genera divisi; sic etiam efficientium dividi possunt. Sunt enim aliae causae, quae

1) *Ita edidit Ern. Vulgo male:* certe efficit.

2) *Sic recte Ern. ex edd. pr. pro vulg.* habeat.

plane efficiant, nulla re adiuvante: aliae, quae adiuvari velint: ut sapientia efficit sapientes sola per se: beatos efficiat, necne, sola per se, quaestio est. Quare quum in disputationem inciderit causa efficiens aliquid necessario, sine dubitatione licebit, quod efficitur ab ea causa, concludere. Quum autem erit talis causa, ut in ea non sit efficiendi necessitas; necessaria conclusio non sequitur. Atque illud quidem genus causarum, quod habet vim efficiendi necessariam, errorem afferre non fere solet: hoc autem, sine quo non efficitur, saepe conturbat. Non enim, si sine parentibus filii esse non possunt, propterea causa fuit in parentibus gignendi necessaria. Hoc igitur, sine quo non fit, ab eo, a quo certo fit, diligenter est separandum. Illud enim est tamquam,

Utinam ne in nemore Pelio securibus
Caesa accidisset[1] *abiegna ad terram trabes!*

Nisi enim cecidissent abiegnae ad terram trabes,[2] Argo illa facta non esset. Nec tamen fuit in his trabibus efficiendi vis necessaria. At quum in Aiacis navim *crispisulcans igneum fulmen* iniectum est, inflammatur navis necessario. Atque etiam est causarum dissimilitudo, quod aliae sunt, ut sine ulla appetitione animi, sine voluntate, sine opinione, suum quasi opus efficiant, velut, ut omne in-

1) *Vulg.* cecidisset. *Vid. de Inv. I.* 49.

2) *Haec lectio praeferenda alteri* cecidisset abiegna ad terram trabes. *Cicero enim poeticam dictionem in pedestrem sermonem convertit. Et plurali hic opus esse docent sequentia.*

tereat, quod ortum est: aliae autem aut voluntate efficiunt,[1] aut perturbatione animi, aut habitu, aut natura, aut arte, aut casu: voluntate, ut tu, quum hunc libellum legis; perturbatione, ut si quis eventum horum temporum timeat; habitu, ut facile et cito irascatur; natura, ut vitium in dies crescat; arte, ut bene pingat; casu, ut prospere naviget. Nihil horum sine causa, nec quidquam omnino; sed huiusmodi causae non necessariae.

XVI. Omnium autem causarum in aliis inest constantia, in aliis non inest. In natura, et in arte constantia est, in ceteris nulla. Sed tamen earum causarum, quae non sunt constantes, aliae sunt perspicuae, aliae latent. Perspicuae sunt, quae appetitionem animi iudiciumque tangunt: latent, quae subiectae sunt fortunae. Quum enim nihil sine causa fiat; hoc ipsum est fortunae eventum, causa quod latente efficitur.[2] Etiam ea, quae fiunt, partim sunt ignorata, partim voluntaria: ignorata, quae fortuna effecta sunt; voluntaria, quae consilio.[3] Nam iacere telum, voluntatis est: ferire, quem nolueris, fortunae. Ex quo aries ille subiicitur in vestris actionibus: Si telum manu fugit magis, quam iecit. Cadunt etiam in ignorationem atque in imprudentiam perturbationes animi: quae, quamquam sunt vo-

---

1) *Ita correxi vulg.* efficiuntur.

2) *Ern.* hoc ipsum obscura causa latenter efficitur.

3) *Vulgo sic legitur:* ignorata, quae necessitate effecta sunt, voluntaria, quae consilio. Quae autem fortuna, vel ignorata vel voluntaria.

voluntariae, (obiurgatione enim, et admonitione deiiciuntur,) tamen habent tantos motus, ut ea, quae voluntaria sunt, aut necessaria interdum, aut certe ignorata videantur. Toto igitur loco causarum explicato, ex earum differentia in magnis quidem causis vel oratorum, vel philosophorum, magna argumentorum suppetit copia; in vestris autem, si non uberior, at fortasse subtilior. Privata enim iudicia maximarum quidem rerum in iurisconsultorum mihi videntur esse prudentia. Nam et adsunt multum, et adhibentur in consilio: et patronis diligentibus, ad eorum prudentiam confugientibus, hastas ministrant. In omnibus igitur iis iudiciis, in quibus, EX FIDE BONA, est additum: ubi vero etiam, INTER[1] BONOS BENE AGIER: inprimisque in arbitrio rei uxoriae, in quo est, AEQUIUS,[2] MELIUS, parati esse debent. Illi enim dolum malum, illi fidem bonam, illi aequum, bonum, illi, quid socium socio, quid eum, qui negotia aliena curasset, ei, cuius ea negotia fuissent, quid eum, qui mandasset, eumve, cui mandatum esset, alterum alteri praestare oporteret, quid virum uxori, quid uxorem viro, tradiderunt. Licebit igitur, diligenter cognitis argumentorum locis, non modo oratoribus et philosophis, sed iuris etiam peritis copiose de consultationibus suis disputare.

---

1) *Vulgo est* UT INTER. *Illud* UT *a melioribus libris recte excluditur. Vid. Heusingerus ad Cic. Offic. III.* 17, 7.

2) *Vulgo praeponitur* QUID, *hoc autem a glossatore accessisse intellexit Heusingerus l. l. III.* 15, 5.

XVII. Coniunctus huic causarum loco locus ille est, rerum quae efficiuntur ex causis. [1] Ut enim causa effectum indicat, sic, quod effectum est, quae fuerit causa, demonstrat. Hic locus suppeditare solet oratoribus et poetis, saepe etiam philosophis, sed iis, qui ornate et copiose loqui possunt, mirabilem copiam dicendi, quum denuntiant, quid ex quaque re sit futurum. Causarum enim cognitio, cognitionem eventorum facit.

XVIII. Reliquus est *comparationis* locus, cuius genus et exemplum supra positum est, ut ceterorum nunc explicanda tractatio est. Comparantur igitur ea, quae aut maiora, aut minora, aut paria dicuntur: in quibus spectantur haec, numerus, species, vis, quaedam etiam ad res aliquas affectio. *Numero* sic comparabuntur, plura bona ut paucioribus bonis anteponantur, pauciora mala malis pluribus, diuturniora bona brevioribus, longe et late pervagata angustis; ex quibus plura bona propagentur, quaeque plures imitentur et faciant, contrariis. [2] *Specie* autem comparantur, ut anteponantur, quae propter se expetenda sunt, iis, quae propter aliud; et ut innata atque insita, assumptis et adventiciis, integra contaminatis, iucunda minus iucundis, honesta ipsis etiam utilibus, proclivia laboriosis, necessaria non necessariis, sua alienis, rara vulgaribus, desiderabilia iis, quibus facile carere possis, perfecta inchoatis, tota par-

1) *Ita rescripsi sensu postulante pro vulg.* ille est, qui efficitur e causis.

2) *In multis edd. abest* contrariis.

tibus, ratione utentia rationis expertibus, voluntaria necessariis, animata inanimatis, naturalia non naturalibus, artificiosa non artificiosis. *Vis* autem in comparatione sic cernitur, efficiens causa gravior, quam non efficiens; quae se ipsis contenta sunt, meliora, quam quae egent aliis; quae in nostra, quam quae in aliorum potestate sunt; stabilia incertis; quae eripi non possunt, iis, quae possunt. *Affectio* autem ad res aliquas, est huiusmodi: principum commoda maiora, quam reliquorum; itemque, quae iucundiora, quae pluribus probata, quae ab optimo quoque laudata. Atque, ut haec in comparatione meliora, sic deteriora, quae iis sunt contraria. Parium autem comparatio nec elationem habet, nec submissionem: est enim aequalis. Multa autem sunt, quae aequalitate ipsa comparantur:[1] quae ita fere concluduntur: Si consilio iuvare cives et auxilio, aequa in laude ponendum est: pari gloria debent esse ii, qui consulunt, et ii, qui defendunt. At, quod primum, est; quod sequitur igitur. Perfecta est omnis argumentorum inveniendorum praeceptio, ut, quum profectus sis a definitione, a partitione, a notatione, a coniugatis, a genere, a forma, a similitudine, a differentia, a contrariis, ab adiunctis, a consequentibus, ab antecedentibus, a repugnantibus, a causis, ab effectis, a comparatione maiorum, minorum, parium, nulla praeterea sedes argumenti quaerenda sit.

XIX. Sed quoniam ita a principio divisimus, ut alios locos diceremus in eo ipso,

1) *Ern.* comparentur, *ex ed. Ven.*

de quo ambigitur, haerere, de quibus satis est dictum, alios assumi extrinsecus; de his [1] pauca dicamus: etsi ea nihil omnino ad vestras disputationes pertinent; sed tamen totam rem perficiamus, quandoquidem coepimus. Neque enim tu is es, quem nihil, nisi ius civile, delectet: et quoniam ad te haec ita scribuntur, ut etiam in aliorum manus sint ventura, detur opera, ut quamplurimum iis, quos recta studia delectant, prodesse possimus. Haec ergo argumentatio, quae dicitur artis expers, in testimonio posita est. Testimonium autem nunc dicimus omne, quod ab aliqua re externa sumitur ad faciendam fidem. Persona autem non qualiscumque testimonii pondus habet; ad faciendam enim fidem auctoritas quaeritur; sed auctoritatem aut natura aut tempus affert. Naturae auctoritas in virtute inest maxime: [2] in tempore autem multa sunt, quae afferant auctoritatem, ingenium, opes, aetas, fortuna, ars, usus, necessitas, concursio etiam nonnumquam rerum fortuitarum. Nam et ingeniosos, et opulentos, et aetatis spatio probatos, dignos, quibus credatur, putant: non recte fortasse, sed vulgi opinio mutari vix potest, ad eamque omnia dirigunt et qui iudicant, et qui existimant. Qui enim his rebus, quas dixi, excellunt, ipsa virtute videntur excellere. Sed reliquis quoque rebus, quas modo enumeravi, quamquam in iis nulla species virtutis est: tamen interdum confirmatur fides, si aut ars quaedam adhibetur;

---

1) *Sic ed. Kob. Vulg.* de iis.

2) maxima *Mss. tres ap. Gruter.*

(magna enim est vis ad persuadendum scientiae;) aut usus; plerumque enim creditur iis, qui experti sunt. Facit etiam necessitas fidem, quae tum a corporibus, tum ab animis nascitur. Nam et verberibus, tormentis, igni fatigati quae dicunt, ea videtur veritas ipsa dicere, et, quae a perturbationibus animi sunt, dolore, cupiditate, iracundia, metu, quia necessitatis vim habent, afferunt auctoritatem et fidem. Concursio autem fortuitorum talis est, ut, si interventum est casu, quum aut ageretur aliquid, quod proferendum non esset, aut diceretur.[1] Cuius generis etiam illa sunt, ex quibus nonnumquam verum invenitur, pueritia, somnus, imprudentia, vinolentia, insania. Nam et pueri saepe indicaverunt aliquid, ad quod pertineret, ignari: et per somnum, vinum, insaniam, multa saepe patefacta sunt. Multi etiam in res odiosas imprudentes inciderunt, ut Staleno nuper accidit: qui ea locutus est, bonis viris subauscultantibus, pariete interposito. quibus patefactis, in iudiciumque prolatis, rei capitalis iure damnatus est. Huic simile quiddam de Lacedaemonio Pausania accepimus. In hoc genere etiam illa est in Palamedem coniecta suspicionum proditionis multitudo: quod genus refutare interdum veritas vix potest. Huius etiam generis est fama vulgi, quoddam multitudinis testimonium. Quae autem virtute fidem faciunt, ea bipertita sunt: ex quibus alterum natura valet, alterum industria. Deorum enim virtus natura excellit: hominum autem industria.

1) *Verba* Concursio — aut diceretur *vulgo ponuntur post* Pausania accepimus.

Divina haec fere sunt testimonia; primum orationis; (oracula enim ex eo ipso appellata sunt, quod inest in his deorum oratio;) deinde rerum, in quibus insunt quasi opera divina quaedam: primum ipse mundus, eiusque omnis ordo et ornatus; deinceps aerei volatus avium atque cantus; deinde eiusdem aëris sonitus et ardores, multarumque rerum in terra portenta; atque etiam per exta inventa praesensio. A dormientibus quoque multa significata visis, quibus ex locis sumi interdum solent ad fidem faciendam testimonia deorum. In homine virtutis opinio valet plurimum. Opinio autem est, non modo eos virtutem habere, qui habeant, sed eos etiam, qui habere videantur. Itaque, quos ingenio, quos studio, quos doctrina praeditos vident, quorumque vitam constantem, et probatam, ut Catonis, Laelii, Scipionis, aliorumque plurium, rentur eos esse, quales se ipsi velint. Nec solum eos censent tales esse, qui in honoribus populi, reque publica [1] versantur, sed et oratores, et philosophos, et poetas, et historicos: ex quorum et dictis et scriptis saepe auctoritas petitur ad faciendam fidem.

XX. Expositis omnibus argumentandi locis, illud primum intelligendum est, nec ullam esse disputationem, in quam non aliquis locus incurrat, nec fere omnes locos incidere in omnem quaestionem, sed quibusdam quaestionibus alios esse aptiores locos. [2] Quaestio-

1) atque in re publica *Victor.*

2) *Sic Ern. e Ms. Vit. Vulgo* et quibusdam quaest. alios, quibusdam esse alios apt. loc.

num duo sunt genera: alterum infinitum, alterum definitum. Definitum est, quod ὑπόθεσιν Graeci, nos causam: infinitum, quod θέσιν illi appellant, nos propositum possumus nominare: causa certis personis, locis, temporibus, actionibus, negotiis cernitur, aut in omnibus, aut in plerisque eorum: propositum autem, in aliquo eorum, aut in pluribus, nec tamen in maximis. Itaque propositum pars causae est. Sed omnis quaestio, earum aliqua de re est, quibus causae continentur, aut una, aut pluribus, aut nonnumquam omnibus. Quaestionum autem propositarum,[1] quacunque de re sint, duo sunt genera: unum cognitionis; alterum actionis. *Cognitionis* sunt hae, quarum finis est scientia: ut, si quaeratur, a naturane ius profectum sit, an ab aliqua quasi conditione hominum et pactione. *Actionis* autem huiusmodi exempla sunt: Sitne sapientis ad rem publicam accedere. Cognitionis quaestiones tripartitae sunt, quum, an sit, aut quid sit, aut quale sit, quaeritur. Horum primum coniectura, secundum definitione, tertium iuris et iniuriae distinctione explicatur. *Coniecturae* ratio in quatuor partes distributa est: quarum una est, quum quaeritur, sitne aliquid; altera, unde ortum sit; tertia, quae id causa effecerit; quarta, in qua de mutatione rei quaeritur. Sit, necne sit: ecquidnam honestum sit; ecquid aequum re vera; an haec tantum in opinione sint. Unde autem sit or-

1) *Addidi* propositarum, *quod vulgo abest, sed recte abesse nequit. Ita enim infra, quaestione hac absoluta cap. XXI. his verbis finitur:* Haec quum in propositis quaestionibus genera sint. etc.

tum: ut, quum quaeritur, natura, an doctrina possit effici virtus. Causa autem efficiens sic: ut, quum quaeritur, quibus rebus eloquentia efficiatur. De commutatione, sic: Possitne eloquentia commutatione aliqua converti in infantiam. Quum autem, quid sit, quaeritur; notio explicanda est, et proprietas, et divisio, et partitio. Haec enim sunt *definitioni* attributa: additur etiam descriptio, quem Graeci χαρακτῆρα vocant. Notio sic quaeritur: sitne id aequum, quod ei, qui plus potest, utile est? Proprietas sic: In hominemne solum cadat, an etiam in belluas aegritudo? Divisio, et eodem pacto partitio, sic: Triane genera bonorum sint? Descriptio: Qualis sit avarus, qualis assentator, ceteraque eiusdem generis, in quibus natura et vita describitur. Quum autem quaeritur, *quale* quid sit: aut simpliciter quaeritur, aut comparate. Simpliciter: Expetendane sit gloria? comparate: Praeponendane sit divitiis gloria? Simplicium tria genera sunt: de expetendo fugiendoque; de aequo et iniquo; de honesto et turpi. Comparationum autem duo, unum de eodem et alio; alterum de maiore et minore. De expetendo et fugiendo, huiusmodi: Si expetendae divitiae, si fugienda paupertas? De aequo et iniquo: Aequumne sit ulcisci, a quocunque iniuriam acceperis? De honesto et turpi: Honestumne sit, pro patria mori? Ex altero autem genere, quod erat bipartitum, unum est de eodem et alio: ut, si quaeratur, quid intersit inter amicum et assentatorem? regem et tyrannum? Alterum de maiore et minore: ut, si quaeratur, eloquentiane pluris sit, an iuris civilis scientia?

XXI. De cognitionis quaestionibus hactenus. Actionis reliquae sunt: quarum duo sunt genera: unum ad officium, alterum ad motum animi vel gignendum, vel sedandum, planeve tollendum. Ad officium sic: ut, quum quaeritur, suscipiendine sint liberi? Ad movendos animos, quum fiunt cohortationes ad defendendam rem publicam, ad gloriam, et ad laudem: quo ex genere sunt querelae, incitationes, miserationesque flebiles, rursusque oratio tum iracundiam restinguens,[1] tum metum eripiens, tum exsultantem laetitiam comprimens, tum aegritudinem abstergens. Haec quum in propositis quaestionibus genera sint, eadem in causas transferuntur.

XXII. Loci autem qui ad quasque quaestiones accommodati sunt, deinceps est videndum. Omnes quidem illi, quos supra diximus, ad plerasque sunt, sed alii ad alias, ut dixi, aptiores. Ad coniecturam igitur maxime apta, quae ex causis, quae ex effectis, quae ex coniunctis sumi possunt. Ad definitionem autem pertinet ratio et scientia definiendi. Atque huic generi finitimum est illud, quod appellari de eodem et altero diximus: quod genus forma quaedam definitionis est. Si enim quaeratur, idemne sit pertinacia et perseverantia, definitionibus iudicandum est. Loci autem convenient in eius generis quaestionem consequentes, antecedentes, repugnantes, adiunctis etiam duobus iis, qui sumuntur ex causis et effectis. Nam si hanc rem illa sequitur, hanc autem non sequitur;

1) *Ed. Omnib.* restringens.

aut si huic rei illa antecedit, huic non antecedit; aut si huic rei repugnat, illi non repugnat; aut, si huius rei haec, illius alia causa est; aut si ex alio hoc, ex alio illud effectum est: ex quovis horum id, de quo quaeritur, idemne, an aliud sit, inveniri potest.

XXIII. Ad tertium genus quaestionis, in quo, quale sit, quaeritur, in comparationem ea cadunt, quae paullo ante in comparationis loco enumerata sunt. In illud autem genus, in quo de expetendo fugiendoque quaeritur, adhibentur ea, quae sunt aut animi. aut corporis, aut externa vel commoda, vel incommoda. Itemque quum de honesto turpique quaeritur, ad animi bona, vel mala, omnis dirigenda oratio est. Quum autem de aequo et iniquo disseritur. aequitatis loci colliguntur. Hi cernuntur bipartito, et natura. et instituto. Natura partes habet duas, tuitionem sui, et ulciscendi ius. Instituto autem aequitas[1] tripartita est: una pars, legitima est, altera conveniens, tertia moris vetustate confirmata. [Atque etiam rursus aequitas, tripartita dicitur esse: una ad superos deos, altera ad manes, tertia ad homines pertinere. Prima pietas, secunda sanctitas, tertia iustitia aut aequitas nominatur.][2]

XXIV. De proposito satis multa: deinceps de causa pauciora dicenda sunt. Pleraque enim sunt ei cum proposito communia.

1) *Vulgo* institutio autem aequitatis tripartita est.

2) *Uncis inclusa adeo inepta sunt, ut non potuerint a Cicerone scribi.*

Tria sunt igitur genera causarum; iudicii, deliberationis, laudationis. Quarum fines ipsi declarant, quibus utendum locis sit. Nam iudicii finis est ius; ex quo etiam nomen. Iuris autem partes tum expositae, tum aequitatis. Deliberandi finis, utilitas; cuius hae partes, quae modo expositae, rerum expetendarum. Laudationis finis, honestas; de qua item est ante dictum. Sed definitae quaestiones a suis quaeque locis, quasi propriis, instituuntur, in accusationem defensionemque partitae. In quibus exsistunt haec genera, ut accusator personam arguat facti, defensor aliquid opponat de tribus: aut non esse factum, aut, si sit factum, aliud eius facti nomen esse, aut iure esse factum. Itaque aut infitialis, aut coniecturalis prima appelletur; definitiva, altera; tertia, quamvis molestum nomen hoc sit, iuridicialis vocetur. Harum causarum propria argumenta, ex iis sumpta locis, quos exposuimus, in praeceptis oratoriis explicata sunt. Refutatio autem accusationis, in qua est depulsio criminis, quae Graece στάσις dicitur, Latine appelletur status: in quo primum insistit quasi ad repugnandum congressa defensio.

XXV. Atque etiam in deliberationibus et laudationibus iidem exsistunt status. Nam et negantur saepe ea futura, quae ab aliquo in sententia dicta sunt fore, si aut omnino fieri non possunt, aut sine summa difficultate non possunt. In qua argumentatione status coniecturalis exsistit. At, quum aliquid de utilitate, honestate, aequitate disseritur, deque iis rebus, quae iis sunt contrariae: incurrunt status, aut iuris, aut nominis; quod idem

contingit in laudationibus. Nam aut negari potest, id factum esse, quod laudetur: aut non eo nomine afficiendum, quo laudator affecerit, aut omnino non esse laudabile, quod non recte, non iure factum sit. Quibus omnibus generibus usus est nimis impudenter Caesar contra Catonem meum. Sed quae ex statu contentio efficitur, eam Graeci κρινόμενον vocant. Mihi placet id, quoniam quidem ad te scribo, QUA DE RE AGITUR, vocari.[1] Quibus autem hoc, qua de re agitur, continetur, eae continentia vocentur, quasi firmamenta defensionis, quibus sublatis defensio nulla sit.

XXVI. Sed, quoniam lege firmius in controversiis disceptandis esse nihil debet, danda est opera, ut legem adiutricem et testem adhibeamus. In qua re alii quasi status exsistunt novi, qui appellantur legitimae disceptationes. Tum enim defenditur non id legem dicere, quod adversarius velit, sed aliud. Id autem contingit, quum scriptum ambiguum est, ut duae differentes sententiae accipi possint. Tum opponitur scripto voluntas scriptoris, ut quaeratur, verbane plus, aut sententia valere debeat. Tum legi lex contraria affertur. Ita sunt tria genera, quae controversiam in omni scripto facere possunt, ambiguum, discrepan-

---

1) *Quintilian. III.* 11, 18. „Paulum in his secum etiam Cicero dissentit. Nam in Rhetoricis — Hermagoram est secutus; in Topicis ex statu effectam contentionem κρινόμενον existimat, idque Trebatio, qui iuris erat consultus, alludens QUA DE RE AGITUR appellat, quibus id contineatur, continentia, quasi firmamenta defensionis, quibus sublatis defensio nulla sit."

tia scripti et voluntatis, et scripta contraria. Iam hoc perspicuum est, non magis in legibus, quam in testamentis, in stipulationibus, in reliquis rebus, quae ex scripto aguntur, posse controversias easdem exsistere. Horum tractationes in aliis libris explicantur. Nec solum perpetuae actiones, sed etiam partes orationis iisdem locis adiuvantur, partim propriis, partim communibus: ut in principiis, quibus ut benivoli, ut dociles, ut attenti sint, qui audiant, efficiendum est propriis locis. Itemque narrationes, ut ad suos fines spectent, id est, ut planae sint, ut breves, ut evidentes, ut credibiles, ut moratae, [1] ut cum dignitate. Quae quamquam in tota oratione esse debent, magis tamen sunt propria narranti. [2] Quae autem consequitur narrationem fides, ea persuadendo quoniam efficitur, qui ad persuadendum loci maxime valeant, dictum est in iis, in quibus de omni ratione dicendi. Peroratio autem et alia quaedam habet, et maxime amplificationem: cuius effectus is debet esse, ut aut perturbentur animi, aut tranquillentur; et, si ita iam affecti ante sunt, ut augeat eorum motus, aut sedet oratio. Huic generi, in quo et misericordia, et iracundia, et odium, et invidia, et ceterae animi affectiones perturbantur, praecepta suppeditantur

1) *Sic optime Victor. Lambin. Male in multis edd. etiam in Ern.* moderatae. *Quintil. IV.* 2, 64. Neque ego quemquam deceperim, ut dissimulem, Ciceroni quoque plures partes placere. Nam praeterquam planam et brevem et credibilem, vult esse evidentem, *moratam*, cum dignitate.

2) *Vulgo* narrandi. *Fuerunt qui corrigerent* narrationis. *Facilior est Ernestii ratio, qui reposuit* narranti.

aliis in libris, quos poteris mecum legere, quum voles. Ad id autem, quod te velle senseram, cumulate satisfactum esse debet voluntati tuae. Nam, ne praeterirem aliquid, quod ad argumentum in omni ratione reperiendum pertineret, plura quam a te desiderata erant, sum complexus, fecique quod saepe liberales venditores solent, ut, quum aedes fundumve vendiderint, rutis caesis receptis, concedant tamen aliquid emptori, quod ornandi causa apte et loco positum esse videatur. Sic tibi nos ad id, quod quasi mancipio dare debuimus, ornamenta quaedam voluimus non debita accedere.

M. TULLII CICERONIS

DE

PARTITIONE ORATORIA

DIALOGUS.

SUMMARIUM.

In hoc libro Cicero rogatus a Marco Filio, ut quae sibi de ratione dicendi Graece tradidisset, Latine explicaret, sic efficit, quod ille rogaverat, ut ad eius quaestiones de singulis argumentis breviter respondeat. Omnis nimirum doctrina dicendi distribuitur

1. in *vim oratoris*, quae est
   a. in rebus
   b. in verbis
2. in *orationem*, cuius partes sunt quatuor
   a. duae ad rem docendam
      1. narratio
      2. confirmatio
   b. duae ad impellendos animos
      1. principium
      2. peroratio
3. in *quaestionem*, quae est
      1. infinita s. consultatio
   2. finita s. c ausa c. 1.

Sequuntur I. praecepta de *vi oratoris*, quae est in inventione, collocatione, elocutione, memoria, actione.

1. *Inventio* pertinet
   1. ad fidem faciendam: ea fit argumentis vel in re ipsa insitis, vel assumptis.
   2. ad motum animorum. c. 2.
2. *Collocatio* accommodanda est ad finem quaestionis; hic est in consultatione fides, in causa fides et motus. Itaque tantum de causa dicendum erat. Haec distinguitur auditorum genere; nam is qui audit, est vel auscultator, vel disceptator. Ille delectatur tantum, hic statuit aliquid vel de praeteritis, ut iudex, vel de futuris, ut senatus. Hinc sunt tria genera orationis.
   1. iudiciale
   2. deliberativum
   3. id quod est in exornatione, (alias demonstrativum.)

De singulis dantur praecepta collocationis c. 3. 4.

3. *Elocutio*, ad quam pertinet
   1. genus eloquendi sua sponte fusum. c. 5. 6.
      A. in simplicibus verbis, c. 5. quae differunt
         α. origine
            a. nativa
            b. reperta
         β. natura, ut sonantiora, graviora etc.
         γ. tractatione: propria, nova, prisca, translata.

B. in coniunctis, ubi spectatur
a. numerus
b. consecutio.
C. in iis quae sunt simplicium et coniunctorum communia, ut sit oratio dilucida, brevis, probabilis, illustris, suavis. c. 6.
2. genus orationis conversum ac mutatum.
4. *Actio* et
5. *Memoria*, de quibus brevissime respondetur c. 7.
II. Praecepta de oratione c. 8. sqq. Haec pertinent
1. ad exordia s. principia c. 8.
2. ad narrationem c. 9.
3. ad confirmationem et reprehensionem, ubi quaeritur
a. de inventione locorum
α. in confirmatione, qui sunt
1. loci coniecturae c. 10.
2. definitionis c. 11.
3. rationis c. 12.
β. in reprehensione c. 13.
b. de tractatione argumentorum. c. 14.
4. ad perorationem, ubi agitur
1. de amplificatione verborum c. 15. et rerum c. 16.
2. de enumeratione. c. 17.
III. Praecepta de *quaestionibus*, c. 18. sqq. quarum duo sunt genera,
A. infinitum s. propositum, cuius duo sunt genera,
a. cognitionis, ubi quaeritur:
1. sit aliquid, necne? c. 18. in eoque praeterea

aa. possitne aliquid effici
bb. quemadmodum quidque fiat.
2. quid sit. c. 19.
aa. aliud an idem sit
bb. descriptio generis.
3. quale sit.
aa. simpliciter: honestum, utile, aequum.
bb. ex comparatione: quid honestius, utilius, aequius.
b. actionis. c. 20.
aa. ad rationem officii
bb. ad sedandos animos.
B. finitum s. causa c. 20. Huius genera sunt
1. *exornatio*, cuius quum sint plura et varia genera, hic tantum spectantur laudandi vituperandique rationes c. 21 — 23.
2. genus deliberativum, in quo primum quaeritur
a. quid suasoribus agendum sit
1. de utilitate c. 25. 26.
2. de ratione efficiendi c. 27.
b. quid dissuadentibus c. 28.
c. quid utrique commune sit.
3. genus iudiciale c. 29 sqq. in quo
1. quaedam ante iudicium agenda c. 29.
2. in ipsis iudiciis c. 30 sqq.
a. vel factum negandum.
b. vel negandum, quod fatearis factum esse, eam vim habere, et id esse quod adversarius criminetur.
c. vel rectum esse quod feceris, demonstrandum.

Hic primum universe exponitur disceptationis

constituendae ratio. c. 30. 31. Deinde singulis controversiarum generibus qui loci sint proprii, quaeritur; explicanturque

1. loci constitutionis coniecturalis. c. 3. 2 — 35.
2. definitivae. c. 36.
3. generalis c. 37.

quibus adduntur ii, qui in controversia de scripto et sententia, s. in constitutione legitima occurrunt, quam Cicero ante, quum genera controversiarum enumeraret, in numero haud posuerat. c. 38. — 39.

Epilogus habet brevem de usu philosophiae academicae admonitionem c. 40.

M. TULLII CICERONIS
DE
PARTITIONE ORATORIA
DIALOGUS.

CICERO FILIUS.

I. Studeo,[1] mi pater, Latine ex te audire ea, quae mihi tu de ratione dicendi Graece tradidisti; si modo tibi est otium, et si vis.

Cicero Pater. An est, mi Cicero, quod ego malim, quam te quam doctissimum esse? Otium autem primum est summum,[2] quoniam aliquando Roma exeundi potestas data est: deinde ista tua studia vel maximis occupationibus meis anteferrem libenter.

F. Visne igitur, ut tu me Graece soles ordine interrogare, sic ego te vicissim eisdem de rebus Latine interrogem?

1) aveo *Ms. Vit.*

2) *Sic Guelf. Vulgo* primum summum est.

P. Sane placet.[1] Sic enim et ego te meminisse intelligam, quae accepisti: et tu ordine audies, quae requires.[2]

F. Quot in partes distribuenda est omnis doctrina dicendi?

P. In tres.

F. Cedo quas?

P. Primum in ipsam vim oratoris, deinde in orationem, tum in quaestionem.

F. In quo est ipsa vis?

P. In rebus, et in verbis. Sed et res, et verba, invenienda sunt, et collocanda. Proprie tamen[3] in rebus invenire, in verbis eloqui dicitur. Collocare autem, etsi est commune, tamen ad inveniendum refertur. Vox, motus, vultus, atque omnis actio, eloquendi comes est, earumque rerum omnium custos est memoria.

F. Quid? orationis quot sunt partes?

P. Quatuor. Earum duae valent ad rem docendam, narratio et confirmatio: ad impellendos animos duae, principium et peroratio.

F. Quid? Quaestio quasnam habet partes?

P. Infinitam, quam consultationem appello: et definitam, quam causam nomino.

II. *F.* Quoniam igitur invenire primum est oratoris,[4] quid quaeret?

---

1) *Sic Ms. Erl. recte. Vulgo* sane si placet.

2) *Vulg.* requiris. *Futurum ostendunt Guelf. Erl. idque receperunt Lambin. Ern.*

3) *Sic Lambin. Vulgo* proprie autem.

4) *Vulgo* oratoris primum est. *Melius Ms. Erl. ed. Iunt. Ven.* primum est oratoris.

P. Ut inveniat, quemadmodum fidem faciat eis, quibus volet persuadere, et quemadmodum motum eorum animis afferat.

F. Quibus rebus fides fit?

P. Argumentis, quae ducuntur ex locis, aut in re ipsa insitis, aut assumptis.

F. Quos vocas locos?

P. Eos, in quibus latent argumenta.

F. Quid est argumentum?

P. Probabile inventum ad faciendam fidem.

F. Quomodo igitur duo genera ista dividis?

P. Quae sine arte putantur, ea remota appello, ut testimonia.

F. Quid insita?

P. Quae inhaerent in ipsa re.[1]

F. Testimoniorum quae sunt genera?

P. Divinum, et humanum: divinum, ut oracula, ut auspicia, ut vaticinationes, ut responsa sacerdotum, haruspicum, coniectorum: humanum, quod spectatur ex auctoritate, et ex voluntate, et ex oratione, aut libera, aut expressa: in quo insunt scripta, pacta, promissa, iurata, quaesita.

F. Quae sunt quae dicis insita?

P. Quae infixa sunt rebus ipsis,[2] ut definitio, ut contrarium, ut ea, quae sunt ipsi

---

1) *Legendum, ut opinor:* C. P. Assumpta, quae sine arte putantur esse, remota appello, ut testimonia; insita, quae inhaerent in ipsa re. C. F. Testimoniorum etc. *Cf. Topic. c.* 19. *et c.* 3.

2) *Vulgo adduntur ista, temere a glossatore ex Topicis adscripta:* „(tum ex toto, tum ex partibus, tum ex „notatione, tum ex iis rebus, quae quodammodo affectae „sunt ad id, de quo quaeritur, et ad id totum, de quo „disseritur, tum definitio adhibetur, tum partium enu-

contrariove eius aut similia, aut dissimilia, aut consentanea, aut dissentanea; ut ea, quae sunt quasi coniuncta, aut ea, quae sunt quasi pugnantia inter se; ut earum rerum, de quibus agitur, causae; aut causarum eventus; id est, quae sunt effecta de causis; ut distributiones, ut genera partium, generumve partes; ut primordia rerum et quasi praecurrentia, in quibus inest aliquid argumenti; ut rerum contentiones, quid maius, quid par, quid minus sit, in quibus aut naturae rerum, aut facultates comparantur.

F. Omnibusne igitur ex his locis argumenta sumemus?

P. Immo vero scrutabimur et quaeremus ex omnibus: sed adhibebimus iudicium, ut levia semper reiiciamus, nonnumquam etiam praetermittamus non necessaria. [1]

F. Quoniam de fide respondisti, volo audire de motu.

P. Loco tu quidem [2] quaeris, sed planius quod vis explicabitur, quum ad orationis ipsius quaestionumque rationem venero.

III. *F.* Quid sequitur igitur?

„meratio, tum notatio verbi, ex iis autem rebus, quae „quodammodo affectae sunt ad id, de quo quaeritur, alia „coniugata appellantur, alia ex genere, alia ex forma, alia „ex similitudine, alia ex differentia, alia ex contrario, „alia ex coniunctis, alia ex antecedentibus, alia ex con- „sequentibus, alia ex repugnantibus, alia ex causis, alia „ex effectis, alia ex comparatione maiorum, aut parium, „aut minorum:)."

1) *Sic Ms. Guelf. et Vit. Vulgo* nonnumquam etiam communia praetermittamus, et non necessaria. *Sed* communia *h. l. haud apta esse bene monuit Ern.*

2) *Sic ed. Omnib. Vulgo* loco quidem.

P. Quum inveneris, collocare. In infinita quaestione,[1] ordo est idem fere, quem exposui, locorum: in definita autem adhibenda sunt illa etiam, quae ad motus[2] animorum pertinent.

F. Quomodo igitur ista explicas?

P. Habeo communia praecepta fidem faciendi et commovendi. Quoniam fides est firma opinio: motus autem, animi incitatio aut ad voluptatem, aut ad molestiam, aut ad metum, aut ad cupiditatem: (tot enim sunt motus genera, partes plures generum singulorum:) omnem collocationem ad finem accommodo quaestionis. Nam est in proposito finis, fides: in causa et fides, et motus. Quare quum de causa dixero, in qua est utrumque propositum,[3] de utroque dixero.

F. Quid habes igitur de causa dicere?

P. Auditorum eam genere distingui. Nam aut auscultator est modo qui audit, aut disceptator, id est, rei sententiaeque moderator: ita, ut aut delectetur, aut statuat aliquid. Statuit autem aut de praeteritis, ut iudex, aut de futuris, ut senatus. Sic tria sunt genera, iudicii, deliberationis, exornationis: quae, quia in laudationes maxime confertur, proprium habet iam ex eo nomen.

IV. *F.* Quas res sibi proponet in istis tribus generibus orator?

---

1) *Vulgo* cuius in infinita quaestione. *Recte* cuius *Ernestius inclusit, ut spurium.*

2) *Sic ed. Ven. Vulgo* motum.

3) *Ita rescripsi pro vulg.* in qua est propositum.

P. Delectationem in exornatione; in iudicio, aut saevitiam, aut clementiam iudicis; in suasione autem, aut spem, aut reformidationem deliberantis.

F. Cur igitur exponis hoc loco genera controversiarum?

P. Ut rationem collocandi ad finem cuiusque accommodem.

F. Quonam tandem modo?

P. Quia, quibus in orationibus delectatio finis est, varii sunt ordines collocandi. Nam aut temporum servantur gradus, aut generum distributiones; aut a minoribus ad maiora adscendimus, aut a maioribus ad minora delabimur; aut haec inaequalia [1] varietate distinguimus, quum parva magnis, simplicia coniunctis, obscura dilucidis, laeta tristibus, incredibilia probabilibus inteximus, quae in exornationem cadunt omnia.

F: Quid? in deliberatione quid spectas?

P. Principia, vel non longa, vel saepe nulla. Sunt enim ad audiendum qui deliberant sua causa parati. Nec multum sane saepe narrandum est. Est enim narratio aut praeteritarum rerum aut praesentium; suasio autem futurarum. Quare ad fidem et ad motum adhibenda est omnis oratio.

F. Quid? in iudiciis quae est collocatio?

P. Non eadem accusatoris et rei; quod accusator rerum ordinem prosequitur, et singula argumenta, quasi hasta in manu collocata, [2] vehementer proponit, concludit acri-

1) inaequabili *Grut. Ern.* inaequali. *Sensus autem postulat* inaequalia.

2) *Fortasse verius*: hastas in manu collocatas.

ter, confirmat tabulis, decretis, testimoniis, accuratiusque in singulis commoratur: perorationisque praeceptis, quae ad incitandos animos valent, et in reliqua oratione paullulum degrediens de cursu dicendi, utitur, et vehementius in perorando. Est enim propositum, ut iratum efficiat iudicem.

F. Quid faciendum est contra reo?

P. Omnia longe secus. Sumenda principia ad benivolentiam conciliandam. Narrationes aut amputandae, quae laedunt; aut relinquendae, si totae sunt molestae. Firmamenta ad fidem posita, aut per se diluenda, aut obscuranda, aut degressionibus obruenda. Perorationes autem ad misericordiam conferendae.

F. Semperne igitur ordinem collocandi, quem volumus, tenere possumus?

P. Non sane. Nam auditorum aures moderantur oratori prudenti et provido, et quod respuunt, immutandum est.

V. *F.* Expone deinceps, quae ipsius orationis verborumque praecepta sint.

P. Unum igitur genus est eloquendi sua sponte fusum: alterum versum, atque mutatum. Illius prima vis [1] est in simplicibus verbis: in coniunctis secunda. Simplicia invenienda sunt; coniuncta collocanda. [2] Et simplicia verba partim nativa sunt, partim reperta.

---

1) *Vulgo* prima vis, *sine* illius, *quod addidi sensu postulante.*

2) *In edd. hic iterum additur* sunt, *quod Lambinus melius delevit.*

Nativa ea, quae significata sunt sensu: [1] reperta, quae ex his facta sunt, et novata aut similitudine, aut imitatione, aut inflexione aut adiunctione verborum. Atque etiam est haec distinctio in verbis: altera, natura; tractatione, altera. Natura, ut sint alia sonantiora, [2] grandiora, [3] laeviora [4] et quodammodo nitidiora; alia contra; tractatione autem, quum aut propria sumuntur rerum vocabula, aut addita ad nomen, aut nova, aut prisca, aut ab oratore modificata et inflexa quodammodo: qualia sunt ea, quae transferuntur, aut immutantur, aut ea, quibus tamquam abutimur, aut ea, quae obscuramus, quae incredibiliter tollimus, quaeque mirabilius, quam sermonis consuetudo patitur, ornamus.

VI. *F.* Habeo de simplicibus verbis: nunc de coniunctione quaero.

P. Numeri quidam sunt in coniunctione servandi, consecutioque verborum. Numeros aures ipsae metiuntur, ne aut non compleas verbis, quod proposueris, aut redundes. Consecutio autem, ne generibus, numeris, temporibus, personis, casibus perturbetur oratio. Nam, ut in simplicibus verbis, quod non est Latinum: sic in coniunctis, quod nōn est consequens, vituperandum est. Communia

---

1) *Quintilian. VIII. 3. h. l. excitans habet:* quae significata sunt, primo sensu.

2) *Hoc Ern. reposuit e Mss. Erl. Vit. pro vulg.* consonantiora.

3) *Sic Ms. Vit. Vulg.* graviora.

4) *Sic aptius erit vocabulum cum sequenti* nitidiora. *Vulg.* leviora. *Nonnulli* leniora.

autem simplicium coniunctorumque sunt haec quinque quasi lumina, dilucidum, breve, probabile, illustre, suave. Dilucidum fit usitatis verbis, propriis, dispositis,[1] aut circumscriptione conclusa, aut intermissione, aut concisione verborum. Obscurum autem, aut longitudine, aut contractione orationis, aut ambiguitate, aut inflexione atque immutatione verborum. Brevitas autem conficitur simplicibus verbis: semel unaquaque re dicenda, nulli rei, nisi, ut dilucide dicas, serviendo. Probabile autem genus est orationis, si non nimis est comptum atque expolitum, si est auctoritas et pondus in verbis, si sententiae vel graves, vel aptae opinionibus hominum et moribus. Illustris autem oratio est, si et verba gravitate delecta ponuntur, et translata, et superlata, et ad nomen adiuncta, et duplicata, et idem significantia, atque ab ipsa actione atque imitatione rerum non abhorrentia. Est enim haec pars orationis, quae rem constituat paene ante oculos; is enim maxime sensus attingitur; sed ceteri tamen, et maxime mens ipsa moveri potest. Sed quae dicta sunt de oratione dilucida, cadunt in hanc illustrem omnia. Est enim plus aliquanto illustre, quam illud dilucidum. Altero fit, ut intelligamus, altero vero, ut videre videamur. Suave autem genus erit dicendi, primum elegantia et iucunditate verborum sonantium et

1) *Guelf. Erl.* compositis. *Sed recte monuit Ern. aptius esse* dispositis, *quia disponuntur verba vel per periodos, vel per membra*, orationem membratim fusam, *quae est h. l.* intermissio, *vel per incisa s. ut hic dicitur*, concisionem verborum.

lenium; deinde coniunctione, quae neque asperos habeat concursus, neque disiunctos atque hiantes: et sit circumscripta non longo anfractu, sed ad spiritum vocis apto. habeatque similitudinem aequalitatemque verborum, tum ex contrariis sumptam, tum ut verbis, crebra crebris paria paribus[1] respondeant; relataque ad idem verbum; et geminata,[2] vel etiam saepius iterata ponantur; constructioque verborum tum coniunctionibus copuletur, tum dissolutionibus relaxetur. Fit etiam suavis oratio, quum aliquid aut invisum, aut inauditum, aut novum dicas. Delectat enim quidquid est admirabile, maximeque movet ea, quae motum aliquem animi miscet, oratio; quaeque significat oratoris ipsius amabiles mores; qui exprimuntur, aut significando iudicibus[3] animo humano ac liberali, aut inflexione sermonis, quum aut augendi alterius, aut minuendi sui causa, alia dici ab oratore, alia existimari videntur, idque comitate fieri magis, quam vanitate. Sed multa sunt suavitatis praecepta, quae orationem aut magis obscuram, aut minus probabilem faciant. Itaque etiam hoc loco nobis est ipsis, quid causa postulet, iudicandum.

F. Reliquum est igitur, ut dicas de conversa oratione atque mutata.

---

1) *Vulgo* sumta verbis: crebra crebris, paria paribus. *Emendatio nostra facile se tuebitur.*

2) *Vulg. additur* atque duplicata, *quod, ut prorsus superfluum et e glossemate natum, delevi.*

3) *Ita correxi vulg.* aut significando indicio ipsius ex animo humano.

P. Est itaque id genus totum situm in commutatione verborum: quae simplicibus in verbis ita tractatur, ut aut ex verbo dilatetur, aut in verbum contrahatur oratio. Ex verbo, quum aut proprium, aut idem significans, aut factum verbum in plura verba diducitur. In verbum autem contrahitur oratio, [1] quum aut definitio ad unum verbum revocatur, aut assumpta verba removentur, aut in circuitus diriguntur, [2] aut in coniunctione fit unum verbum ex duobus. In coniunctis autem verbis triplex adhiberi potest commutatio, non verborum, sed ordinis tantummodo: ut, quum semel dictum sit directe, sicut natura ipsa tulerit, invertatur ordo, et idem quasi sursum versus retroque dicatur; deinde idem intercise atque permiste. Eloquendi autem exercitatio maxime in hoc toto convertendi genere versatur.

VII. *F*. Actio igitur sequitur, ut opinor.

P. Est ita: quae quidem oratori et cum rerum et cum verborum momentis commutanda maxime est. Facit enim et dilucidam orationem, et illustrem, et probabilem, et suavem, non verbis, sed varietate vocum, motu corporis, vultu, quae plurimum valebunt, si cum ora-

1) *Vulgo* diducitur: ex oratione, quum etc.' *Quod substituimus, in nonnullis edd. legitur teste Gothofredo.*

2) *Verba* aut in circuitus diriguntur *hic prorsus aliena sunt, quum hic de contractione, non de dilatatione agatur. Itaque suspicor, haec verba suo loco mota et post illa*, aut factum verbum in plura verba diducitur, *ponenda, et sic scribenda esse:* aut in circuitus dirigitur.

orationis genere consentient, eiusque vim ac varietatem subsequentur.

F. Num quidnam de oratore ipso restat?

P. Nihil sane, praeter memoriam, quae est gemina literaturae quodammodo, et in dissimili genere persimilis. Nam ut illa constat ex notis literarum, et ex eo, in quo imprimuntur illae notae: sic confectio memoriae, tamquam cera, locis utitur, et in his imagines, ut literas, collocat.

VIII. *F.* Quoniam igitur vis oratoris omnis exposita est, quid habes de orationis praeceptis dicere?

P. Quatuor esse eius partes: quarum prima et postrema ad motum animi valet. Is enim initiis est et perorationibus concitandus. Secunda, narratio, et tertia, confirmatio, fidem facit orationi. Sed amplificatio quamquam habet proprium locum, saepe etiam primum, postremum quidem fere semper, tamen reliquo in cursu orationis adhibenda est, maximeque quum aliquid aut confirmatum est, aut reprehensum. Itaque ad fidem quoque vel plurimum valet. Est enim amplificatio vehemens quaedam argumentatio; ut illa docendi causa sit, haec commovendi.

F. Perge igitur ordine quatuor istas mihi [1] partes explicare.

P. Faciam, et a principiis primum ordiar. Quae quidem ducuntur aut ex personis, aut

1) *Sic Ms. Guelf. Vulgo* mihi istas.

ex rebus ipsis. Sumuntur autem trium rerum gratia: ut amice, ut intelligenter, ut attente audiamur. Quorum primus locus est in personis nostris, disceptatorum, adversariorum: e quibus initia benivolentiae conciliandae comparantur, aut meritis nostris, aut dignitate, aut aliquo genere virtutis, et maxime liberalitatis, officii, iustitiae, fidei; contrariisque [1] rebus in adversarios conferendis, et cum iis, qui disceptant, aliqua coniunctionis aut causa aut spe significanda: et, si in nos aliquod odium offensiove concitata [2] sit, tollenda ea minuendave, aut diluendo, aut extenuando, aut compensando, aut deprecando. Intelligenter autem ut audiamur, et attente, a rebus ipsis ordiendum est. Sed facillime auditor discit, et, quid agatur, intelligit, si complectare a principio genus naturamque causae, si definias, si dividas, si neque prudentiam eius impedias confusione partium, nec memoriam multitudine: quaeque mox de narratione dilucida dicentur, eadem etiam huc poterunt recte referri. [3] Ut attente autem audiamur, trium rerum aliqua consequemur. Nam aut magna quaedam proponemus, aut necessaria, aut coniuncta cum ipsis, apud quos res agetur. Sit autem hoc etiam in praeceptis, [4] ut, si quando tempus ipsum, aut res, aut locus, aut interventus alicuius,

---

1) *Recte hoc recepit Ern. e cod. Erl. Vulgo* contrariis.

2) *Ita correxi vulg.* collocata.

3) *Ms. Erl.* conferri.

4) *Heusingerus coni.* Sit etiam hoc in praeceptis.

aut interpellatio, aut ab adversario dictum aliquod, et maxime in perorando, occasionem dederit nobis, [1] ut dicamus aliquid ad tempus apte, ne derelinquamus: et, quae suo loco de amplificatione dicemus, multa ex his poterunt ad principiorum praecepta transferri.

IX. *F.* Quid? in narratione quae tandem conservanda sunt?

P. Quoniam narratio est rerum explicatio, et quaedam quasi sedes ac fundamentum constituendae fidei, ea sunt in ea servanda maxime, quae etiam in reliquis fere dicendi partibus: quae partim sunt necessaria, partim assumpta [2] ad ornandum. Nam ut dilucide probabiliterque narremus, necessarium est: sed assumamus [3] etiam suavitatem. Ergo ad dilucide narrandum eadem illa superiora explicandi et illustrandi praecepta repetemus, in quibus est brevitas: eaque saepissime in narratione laudatur, de qua supra dictum est. Probabilis autem erit, si personis, si temporibus, si locis ea, quae narrabuntur, consentient; si cuiusque facti et eventi causa ponetur; si testata [4] dici videbuntur, si cum hominum opinione, vel auctoritate, [5] si cum

1) *Vulgo* dederit occasionem nobis aliquam. *In Ms. Erl. recte omittitur* aliquam.

2) *Guelf.* sumta.

3) *Ita Ms. Erl. Vulgo* assumimus.

4) *Ms. Erl.* testate.

5) *Praefixi partisulam, quae hic parum commode abest.*

lege, cum more, cum religione coniuncta; si probitas narrantis significabitur, si antiquitas, si memoria, si orationis veritas, et vitae fides. Suavis autem narratio est, quae habet admirationes, exspectationes, exitus inopinatos, interposita colloquia personarum, motus animorum,[1] dolores, iracundias, metus, laetitias, cupiditates. Sed iam ad reliqua pergamus.

X. *F.* Nempe ea sequuntur, quae ad faciendam fidem pertinent.

P. Ita est: quae quidem in confirmationem et in reprehensionem[2] dividuntur. Nam in confirmando, nostra probare volumus: in reprehendendo, redarguere contraria. Quoniam igitur omne, quod in controversiam venit, id aut sit, necne,[3] aut quid sit, aut quale sit quaeritur: in primo coniectura valet, in altero definitio, in tertio ratio.

F. Teneo istam distributionem. Nunc coniecturae locos quaero.

P. In verisimilibus, et in propriis rerum notis posita est tota. Sed appellemus docendi gratia verisimile, quod plerumque ita fiat: ut, adolescentiam procliviorem esse ad libidinem. Propriae autem notae argumentum, quod numquam aliter fit, certumque declarat, ut fumus ignem. Verisimilia reperiuntur ex

1) *Sic edidi pro vulg.* interpositos motus animorum, colloquia personarum. *cf. Quintil. Inst. Orat. IV.* 2, 108.

2) *Sic Guelf. Victor. Recte. Vulgo* et reprehensionem.

3) *Vulgo* necne sit.

partibus et quasi membris narrationis. Ea sunt in personis, in locis, in temporibus, in factis, in eventis, in rerum ipsarum negotiorumque naturis. In personis naturae primum spectantur, valitudinis, figurae, virium, aetatis, marium, feminarum: atque haec quidem in corpore: animi autem, aut quemadmodum affecti sint, [1] virtutibus, vitiis, artibus, inertiis, aut quemadmodum commoti, cupiditate, metu, voluptate, molestia. Atque haec quidem in natura spectantur. [2] In fortuna, genus, amicitiae, liberi, propinqui, affines, opes, honores, potestates, divitiae, libertas, et ea, quae sunt iis contraria. In locis autem et illa naturalia, maritimi an remoti a mari; plani an montuosi; laeves an asperi; salubres an pestilentes; opaci an aprici; et illa fortuita, culti an inculti; celebres an deserti; coaedificati an vasti; obscuri an rerum gestarum vestigiis nobilitati; consecrati an profani. In temporibus autem, praesentia et praeterita et futura cernuntur. In his ipsis, vetusta, recentia, instantia, paullo post aut aliquando futura. Insunt etiam in temporibus illa, quae temporis quasi naturam notant, ut hiems, ver, aestas, autumnus: aut anni tempora, ut mensis, ut dies, ut nox, hora, tempestas; quae sunt naturalia: fortuita autem, sacrificia, festi dies, nuptiae. [3] Iam facta et eventus aut

1) *Sic Ern. e cod. Erl.*

2) spectantur *abest ed. Ven.*

3) *Hunc locum sic arbitror constituendum esse, coll. Quintil. V.* 10, 42. *et Cic. de Inv. I.* 26. Insunt etiam in temporibus illa, quae temporis quasi mensuram notant, ut annus, ut mensis, ut dies, ut nox, ut ho-

consilii sunt, aut imprudentiae; quae est aut in casu, aut in quadam animi permotione: casu, quum aliter cecidit, [1] ac putatum sit: permotione, quum aut oblivio, aut error, aut metus, aut aliqua cupiditatis causa permovit. Est etiam in imprudentia necessitas ponenda. Rerum autem bonarum et malarum tria sunt genera. Nam aut in animis, aut in corporibus, aut extra esse possunt. Huius igitur materiae, ad argumentum subiectae, perlustrandae animo partes erunt omnes, et ad id, quod agetur, ex singulis coniectura capienda. Est etiam genus argumentorum aliud, quod ex facti vestigiis sumitur, ut telum, cruor, clamor editus, [2] titubatio, permutatio coloris, oratio inconstans, tremor, et eorum aliquid, quod sensu percipi possit: etiamsi praeparatum aliquid, si communicatum cum aliquo, si postea visum, auditum, indicatum. Verisimilia autem partim singula movent suo pondere, partim, etiamsi videntur esse exigua per se, multum tamen, quum sunt coacervata, proficiunt. Atque in his verisimilibus insunt nonnunquam etiam certae rerum et propriae notae. Maximam autem facit fidem ad similitudinem veri, primum exemplum; deinde introducta rei similitudo; fabula etiam nonnumquam, etsi est incredibilis, tamen homines commovet.

---

ra; aut anni tempora, ut hiems, ver, aestas, autumnus, quae sunt naturalia: fortuita autem sacrificia, festi dies, nuptiae. *Vocabulum* tempestas *aut spurium est*, *aut ante* sacrificia *ponendum.*

1) cecidit *Ern. revocavit ex ed. Ven. Vulg.* accidit.

2) auditus *Guelf.*

XI. *F.* Quid? definitionis quae ratio est et quae via?

P. Non dubium est id quidem, quin definitio genere declaretur, et proprietate quadam, aut etiam communium frequentia, ex quibus, proprium quid sit, eluceat. Sed quoniam de propriis oritur plerumque magna dissensio, definiendum est saepe ex contrariis, saepe etiam ex dissimilibus, saepe ex paribus. Quamobrem descriptiones quoque snnt in hoc genere saepe aptae, et enumeratio consequentium, inprimisque commovet explicatio vocabuli ac nominis.

XII. *F.* Sunt exposita iam fere ea, quae de facto, quaeque de facti appellatione quaeruntur. Nempe igitur ea restant, quae, quum factum constet, et nomen, qualia sint, vocatur in dubium.

P. Est ita, ut dicis.

F. Quae sunt igitur in eo genere partes?

P. Aut iure factum, depellendi aut ulciscendi doloris gratia, aut pietatis, aut pudicitiae, aut religionis, aut patriae nomine, aut denique necessitate, inscitia, casu. Nam quae motu animi et perturbatione facta sine ratione sunt, ea defensionem contra crimen, in legitimis iudiciis, non habent, in liberis disceptationibus habere possunt. Hoc in genere, in quo, quale sit, quaeritur, [1] iure et recte nec ne [2] actum sit, quaeri solet: quorum dis-

1) *Vulg. additur* ex controversia, *quod hic ineptum est. Cfr. de Orat. II. 26. Itaque expunxi.*

2) *Sic Guelf. a manu correctoris. Vulgo* et rectene actum sit.

putatio ex locorum descriptione sumenda est.

XIII. *F.* Agesis ergo, quoniam in confirmationem et reprehensionem diviseras orationis fidem, et dictum de altero est: expone nunc de reprehendendo.

P. Aut totum est negandum, quod in argumentatione adversarius sumpserit, si fictum aut falsum esse possis docere; aut redarguenda ea, quae pro verisimilibus sumpta sint: primum dubia sumpta esse pro certis; deinde etiam in perspicue falsis eadem posse dici; tum ex iis, quae sumpserit, non effici, quod velit. Accidere autem oportet singula: [1] sic universa frangentur. Commemoranda sunt etiam exempla, quibus simili in disputatione creditum non sit; conquerenda [2] conditio communis periculi, si ingeniis hominum criminosorum sit exposita vita innocentium.

XIV. *F.* Quoniam unde inveniuntur quae ad fidem pertinent, habeo, quemadmodum in dicendo singula tractentur, exspecto.

P. Quaerere videris, [3] quae sit argumenti explicatio. [4]

---

1) *Optimam hanc lectionem revocavi ex ed. Omnib. Kob. Vulgo* accedere autem oportet ad singula. *Nimirum Cicero a fasciculo baculorum imaginem mutuatus est, quos si singulos accideris, vel incideris, facile possis universos frangere.*

2) *Ed. Kob.* tum querenda.

3) *Vulgo* argumentationem quaerere videris: *in quo v.* argumentationem *iam Ern. recte notavit ut spurium.*

4) *Vulg. interpolantur ista:* quae sumta ex iis locis, qui sunt expositi, conficienda et distinguenda dilucide est.

F. Plane istud ipsum desidero.

P. Est ergo (ut supra dictum est) explicatio argumenti, argumentatio: sed ea conficitur, quum sumpseris aut non dubia, aut probabilia, ex quibus id efficias, quod aut dubium, aut minus probabile per se videtur. Argumentandi autem duo sunt genera, quorum alterum ad fidem directo spectat; alterum se inflectit ad motum. Dirigitur, quum proposuit aliquid, quod probaret, sumpsitque ea, quibus niteretur: [1] atque his confirmatis, ad propositum se retulit, atque conclusit. Illa autem altera argumentatio, quasi retro et contra, prius sumit, quae vult, eaque confirmat: deinde id, quod proponendum fuit, permotis animis iacit ad extremum. Est etiam [2] illa varietas in argumentando, et non iniucunda distinctio: ut, quum interrogamus nosmet ipsi, [3] aut percontamur, aut imploramus, [4] aut optamus, quae sunt cum aliis compluribus sententiarum ornamenta. Vitare autem similitudinem poterimus, non semper a proposito ordientes; et si non omnia disputando confirmabimus, [5] breviterque interdum, quae

---

1) *Sic Ern. e Ms. Erl. Vulgo* uteretur.

2) *Sic Ms. Erl. ed. Ven. Vulgo* est autem.

3) *Vulgo* nosmet ipsos. *Ern. dedit* nosmet ipsi, *quod h. l. aptius est, hoc sensu:* quum non exspectamus, donec alius nos interroget, sed ipsi nos interrogamus.

4) *Sic Heusingerus emendavit ad Cic. Off. III.* 10, 16. *coll. Orat.* 40. *et de Orat. III.* 53. *Vulgo* imperamus *parum apte.*

5) *Sic Ern. e Ms. Erl. ed. Ven. Vulgo* confirmando disputabimus.

erunt satis aperta, ponemus: quodque ex his efficietur, si id apertum sit, non habebimus necesse semper concludere.

F. Quid? illa, quae sine arte appellantur, quae iamdudum assumpta dixisti, ecquonam modo, ecquonam loco artis indigent?

P. Illa vero indigent: nec eo dicuntur sine arte, quod ita sunt, sed quod ea non parit oratoris ars, sed foris ad se delata, tamen arte tractat, et maxime in testibus. Nam et de toto genere testium, quam id sit infirmum, saepe dicendum est; et argumenta, rerum esse propria, testimonia, voluntatum; utendumque est exemplis, quibus testibus creditum non sit; et de singulis testibus, si natura vani, si leves, si cum ignominia, si spe, si metu, si iracundia, si misericordia impulsi, si praemio, si gratia adducti: comparandique superiore cum auctoritate testium, quibus tamen creditum non sit. Saepe etiam quaestionibus resistendum est, quod et dolorem fugientes multi in tormentis ementiti persaepe sunt, morique maluerunt falsum fatendo, quam infitiando dolere. [1] Multi etiam suam vitam neglexerunt, ut eos, qui his cariores, quam ipsi sibi essent, liberarent; alii autem aut natura corporis, aut consuetudine dolendi, aut metu supplicii ac mortis vim tormentorum pertulerunt; alii ementiti sunt in eos, quos oderant. Atque haec exemplis firmanda sunt. Neque est obscurum, quin (quoniam in utramque partem sunt exempla,

---

1) *Male Ern. ex Mss. Erl. Vit. et ed. Ven. recepit* quam verum infitiando dolere.

et item ad coniecturam faciendam loci) in contrariis contraria sint sumenda. Atque etiam incurrit alia quaedam in testibus et in quaestionibus ratio. Saepe enim ea, quae dicta sunt, si aut ambigue, aut inconstanter, aut incredibiliter dicta sunt, aut etiam aliter ab alio dicta, subtiliter reprehenduntur.

XV. *F.* Extrema tibi pars restat orationis, quae posita in perorando est, de qua sane velim audire.

P. Facilior est explicatio perorationis. Nam est divisa in duas partes, amplificationem, et enumerationem. Augendi autem et hic est proprius locus in perorando: et in cursu ipso orationis declinationes ad amplificandum dantur, confirmata re aliqua, aut reprehensa. Est igitur amplificatio, gravior quaedam affirmatio, quae motu animorum conciliet in dicendo fidem. Ea et verborum genere conficitur, et rerum.

Verba ponenda sunt, quae vim habeant illustrandi, nec ab usu sint abhorrentia, gravia, plena, sonantia, iuncta, facta, cognominata, [1] non vulgata, superlata, inprimisque translata, nec solum in singulis verbis, sed in continentibus; soluta, [2] quae dicuntur sine coniunctione, ut plura videantur. Augent etiam relata verba, iterata, duplicata, [3] et

---

1) *Sunt συνώνυμα. Mich. Brutus frustra corrigebat:* coagmentata.

2) *Male vulgo comma omittitur post* continentibus. *Translata in continentibus sunt allegoriae; soluta autem ἀσύνδετα.*

3) relata *verba sunt, quae per anaphoram repetuntur:* iterata, *quum (figura antistrophes) in idem verbum sae-*

ea, quae ascendunt gradatim ab humilioribus [1] ad superiora, omninoque semper quasi naturalis et non explanata oratio, sed gravibus referta verbis, ad augendum accommodatior. Haec igitur in verbis; quibus actio vocis, vultus, et gestus congruens, et apta ad animos permovendos, accommodanda [2] est. Sed in verbis, et in actione causa erit tenenda, et pro re agendum. Nam quia videntur perabsurda, quae graviora sunt, quam causa fert; [3] diligenter, quid quemque deceat, iudicandum est.

XVI. Rerum amplificatio sumitur eisdem ex locis omnibus, quibus illa, quae dicta sunt ad fidem: maximeque definitiones valent conglobatae, et consequentium frequentatio, et contrariarum, et dissimilium, et inter se pugnantium rerum conflictio; et causae, et ea, quae sunt de causis orta, maximeque similitudines et exempla; fictae etiam personae; muta denique loquantur, omninoque ea sunt adhibenda, si causa patitur, quae magna habentur: quorum est duplex genus. Alia enim naturâ magna [4] videntur, alia usu: natura, ut coelestia, ut divina, ut ea, quorum obscurae causae, ut, in terris mundoque

---

pius desinimus; duplicata, *quum idem verbum bis deinceps ponitur.*

1) *Vulgo inepte additur* verbis.

2) accommodata *Grut.*

3) *Vulgo:* et pro re agenda. Nam haec, quia videntur perabsurda, quum graviora sunt. *In his Ms. Erl. suppeditavit* agendum.

4) *Sic Ms. Erl. Vulgo* magna naturâ.

admirabilia quae sunt: ex quibus similibusque, si attendas, ad augendum permulta suppetunt: usu, quae videntur hominibus aut prodesse aut obesse vehementius: quorum sunt genera ad amplificandum tria. Nam aut caritate moventur homines, ut deorum, ut patriae, ut parentum: aut amore, ut fratrum, ut coniugum, ut liberorum, ut familiarium: aut honestate, ut virtutum, maximeque earum. quae ad communionem hominum et liberalitatem valent. Ex iis et cohortationes sumuntur ad ea retinenda: et in eos, a quibus ea violata sunt, odia incitantur, et miseratio nascitur. Proprius autem [1] locus est augendi, in his rebus aut amissis, aut amittendi periculo. Nihil est enim tam miserabile, quam ex beato miser. Et hoc totum quidem moveat, si qua ex fortuna [2] quis cadat, et a quorum caritate divellatur, quae amittat, aut amiserit, in quibus malis sit, futurusve sit, exprimatur breviter. Cito enim arescit [3] lacryma, praesertim in alienis malis. Nec quidquam in amplificatione nimis enucleandum est. Minuta est enim omnis diligentia. Hic autem locus grandia requirit. Illud iam est iudicii, quo quaque in causa genere utamur augendi. In illis enim causis, quae ad delectationem exornantur, ii loci tractandi sunt, qui movere possunt exspectationem, admirationem, voluptatem: in co-

1) *Vulgo* proprius locus. *In Ms. Guelf. est* proprius aut locus, *in quo latet* autem.

2) *Ita correxi vulg.* si bona ex fortuna.

3) *Ed. Kob.* exarescit.

hortationibus autem, bonorum ac malorum enumerationes et exempla valent plurimum. In iudiciis accusatori fere, quae ad iracundiam; reo plerumque, quae ad misericordiam pertinent. Nonnumquam tamen accusator misericordiam movere debet, et defensor iracundiam.

XVII. Enumeratio reliqua est, nonnumquam laudatori, suasori non saepe, accusatori saepius quam reo, necessaria. Huius tempora [1] duo sunt, si aut memoriae diffidas eorum, apud quos agas, vel intervallo temporis, vel longitudine orationis: aut frequentatis firmamentis orationis, et breviter expositis, vim est habitura causa maiorem. Et reo rarius utendum est, quod ponenda sunt contraria; quorum dissolutio in brevitate non lucebit, [2] aculei pungent. Sed erit in enumeratione vitandum, ne ostentatio memoriae suscepta videatur esse puerilis. Id effugiet, qui non omnia minima repetet, sed breviter singula [3] attingens, pondera rerum ipsa comprehendet.

XVIII. *F.* Quoniam et de ipso oratore et de oratione dixisti, expone eum mihi nunc, quem ex tribus extremum proposuisti, quaestionis locum.

P. Duo sunt, ut initio dixi, quaestionum genera; quorum alterum, finitum temporibus et personis, causam appello: [4] alterum in-

1) *Sic Guelf. ed. Ven. Vulgo* huius ipsa tempora.

2) latebit *Victor. Grut.* lucebit *Ern. sine* non. *Sed unice verum est* non lucebit, *quod habent ed. Kob. et Ms. Ox. ψ:*

3) *Ita correxi vulg.* brevia singula.

4) *Ed. Ven. Ms. Vit.* causam controversiam. *Ald. et Iunt.* controversiam causam. *Gruter. ex ed. vet.* con-

finitum, nullis neque personis, neque temporibus notatum, propositum voco. Sed est quasi latior pars causae quaedam propositum. [1] Inest enim infinitum in definito, et ad illud tamen referuntur omnia. Quamobrem prius de proposito dicamus: cuius genera sunt duo, cognitionis alterum; eius scientia est finis, ut, verine sint sensus: alterum actionis; quod refertur ad efficiendum quid, ut, si quaeratur, quibus officiis amicitia colenda sit. Rursus superioris genera sunt tria: sit, necne; quid sit: quale sit. Sit, necne: ut, ius in naturane sit, [2] an in more; quid sit: ut, sitne ius id, quod maiori parti sit utile; quale autem sit: ut, iuste [3] vivere, sit, necne, utile. Actionis autem duo sunt genera: unum, ad persequendum aliquid, aut declinandum; ut, quibus rebus adipisci gloriam possis, [4] aut quomodo invidia vitetur: alterum, quod ad aliquod commodum usumque refertur; ut, quemadmodum sit res publica administranda, aut, quemadmodum in paupertate vivendum. Rursus autem

---

troversam causam. *Ern. coni.* controversiam et causam. *At* controversiam *est e glossa. Itaque delevi.*

1) *Sic edidi pro vulg.* sed est consultatio quasi pars causae quaedam et controversiae. *Gruterus in Ms. repererat* propositum latior pars controversiae quam causae. *Ed. Ven.* propositum latius, quasi pars controversiae. *In Ms. Ox.* sed est propositum latius quasi pars controversiae quaedam causae.

2) *Sic Guelf. Vit. Vulgo* in natura sit.

3) *Vulgo:* quid autem sit, sitne — quale autem sit, iuste. *Bis inserui particulam* ut, *quae in exemplis afferendis non solet a Cic. omitti.*

4) possit *Ms. Guelf.*

ex cognitionis [1] consultatione, ubi, sit, necne sit, aut fuerit, futurumve sit, quaeritur, unum genus est quaestionis, possitne aliquid effici? ut, quum quaeritur, ecquisnam perfecte sapiens esse possit? alterum, quemadmodum quidque fiat; ut, quonam pacto virtus pariatur, naturane, an ratione, an usu? Cuius generis sunt omnes, in quibus, ut in obscuris naturalibusque quaestionibus, causae rationesque rerum explicantur.

XIX. Illius autem generis, in quo, quid sit id, de quo agitur, quaeritur, duo sunt genera: quorum in altero disputandum est, aliud an idem sit, ut pertinacia et perseverantia: in altero autem, descriptio generis alicuius, et quasi imago exprimenda est, ut, qualis sit avarus, aut quid sit superbia. [2] Tertio autem in genere, in quo, quale sit, quaeritur, aut de honestate, aut de utilitate, aut de aequitate dicendum est. De honestate sic: ut, Honestumne sit pro amico periculum aut invidiam subire. De utilitate autem sic: ut, Sitne utile, in re publica administranda versari. De aequitate vero sic: ut, Sitne aequum, amicos cognatis anteferre. Atque in hoc eodem genere, in quo, quale sit, quaeritur, exoritur aliud quoddam disputandi genus. Non enim simpliciter solum quaeritur, quid honestum sit, quid utile, quid aequum, sed etiam ex comparatione, quid honestius, quid utilius, quid aequius: atque etiam, quid honestissimum, quid utilissi-

1) *Lambin.* in cognitionis.

2) superbus *Guelf.*

lissimum; quid aequissimum: cuius generis illa sunt, quae praestantissima sit dignitas vitae.

XX. Atque ea quidem, quae dixi, cognitionis sunt omnia. Restant actionis: cuius alterum est praecipiendi genus, quod ad rationem officii pertinet: ut, quemadmodum colendi sint parentes; alterum autem, quod [1] ad sedandos animos, et oratione sanandos, ut in consolandis moeroribus, ut in iracundia comprimenda, aut in timore tollendo, [2] aut in cupiditate minuenda. Cui quidem generi contrarium est disputandi genus ad eosdem illos animi motus, quod in amplificanda oratione [3] saepe faciendum est, vel gignendos, vel concitandos. Atque haec fere est partitio consultationum.

F. Cognovi; sed quae ratio sit [4] in his inveniendi et disponendi, requiro.

P. Quid? tu aliamne censes, et non eandem [5] quae est exposita, ut ex eisdem locis ad fidem et ad inveniendum ducantur omnia? Collocandi autem quae est exposita in aliis ratio, eadem huc transfertur.

XXI. Cognita igitur omni distributione propositarum consultationum causarum gene-

1) *Sic Lambin. Vulgo abest* quod.

2) deliniendo *Ed. Ven.*

3) amplificatione orationis *Ed. Ven.*

4) *Sic recte post Lambin. Ernestius ex ed. Ven. Vulg.* quae ratio est.

5) *Vulgo additur* esse, *quod melius abest ed. Ven. Ms. Vit. Guelf.*

ra restant admodum. Et earum quidem forma duplex est: quarum altera delectationem sectatur aurium: [1] alterius, ut obtineat, probet et efficiat quod agit, omnis est suscepta contentio. Itaque illud superius exornatio dicitur; quod quum latum genus esse potest, saneque varium, unum ex eo delegimus, quod ad laudandos claros viros suscipimus, [2] et ad improbos vituperandos. Genus enim nullum est orationis, quod aut uberius ad dicendum, aut utilius civitatibus esse possit, aut in quo magis orator in cognitione virtutum vitiorumque versetur. Reliquum autem genus causarum, aut in provisione posteri temporis, aut in praeteriti disceptatione versatur: quorum alterum deliberationis est, alterum iudicii. Ex qua partitione tria genera causarum exstiterunt; unum, quod a meliori parte, laudationis est appellatum; deliberationis alterum; tertium iudiciorum. Quamobrem de primo primum, si placet, disputemus.

F. Mihi vero placet.

P. Ac laudandi vituperandique rationes, quae non ad bene dicendum solum, sed etiam ad honeste vivendum valent, exponam breviter, atque a principiis exordiar et laudandi et vituperandi. Omnia enim sunt profecto laudanda, quae coniuncta cum virtute sunt: et quae cum vitiis, vituperanda. Quamobrem finis alterius est honestas, alterius turpitudo.

---

1) *Vel delendum est, ut opinor,* aurium, *vel scribendum* auditorum. *Ita paullo post:* quoniam - ratio ad voluptatem auditoris - refertur.

2) *Sic Guelf. idque recte reposuit Ern. pro vulg.* suscepimus.

Conficitur autem genus hoc dictionis, narrandis exponendisque factis, sine ullis argumentationibus, ad animi motus leniter tractandos magis, quam ad fidem faciendam aut confirmandam, accommodate. Non enim dubia firmantur, sed ea, quae certa, aut pro certis posita sunt, augentur. Quamobrem ex iis, quae ante dicta sunt, et narrandi, et augendi praecepta repetentur. Et, quoniam in his causis omnis ratio fere ad voluptatem auditoris et ad delectationem refertur, utendum erit iis, in oratione, singulorum verborum insignibus, quae habent [1] plurimum suavitatis: id est, ut [2] factis verbis, aut vetustis, aut translatis frequenter utamur, et in ipsa constructione verborum, ut paria paribus, et similia similibus saepe referantur: ut contraria, ut geminata, ut circumscripta numerose, non ad similitudinem versuum, sed ad explendum aurium sensum, apto quodam quasi verborum modo. [3] Adhibendaque frequentius etiam illa ornamenta rerum sunt, sive quae admirabilia et nec opinata, sive significata monstris, prodigiis, et oraculis: sive quae videbuntur ei, de quo agimus, accidisse [4] divina atque fatalia. Omnis enim exspectatio eius, qui audit, et admiratio, et improvisi exitus, habent aliquam in audiendo voluptatem. Sed quoniam tribus in [5] gene-

---

1) *Ern. coni.* habeant.

2) *Ed. Venet.* id fit, si, *quod placuit Ernestio.*

3) *Male Lambin.* nodo.

) cecidisse *Guelf. Ed. Ven.*

5) *Sic Guelf. Vulgo* in tribus.

ribus bona malave versantur, externis, corporis, et animi; prima sunt externa, quae ducuntur a genere: quo breviter modiceque laudato, aut, si erit infame, praetermisso; si humile, vel praeterito, vel ad augendam eius, quem laudes, [1] gloriam tracto, [2] deinceps, si res patietur, [3] de fortunis erit et facultatibus dicendum. Postea de corporis bonis; in quibus quidem, quae virtutem maxime significat, facillime forma laudatur. [4] Deinde est ad facta veniendum, quorum collocatio triplex est: aut enim temporum servandus est ordo, aut in primis recentissimum quodque dicendum, aut multa et varia facta in propria virtutum genera sunt digerenda [5].

XXII. Sed hic locus virtutum atque vitiorum latissime patens, ex multis et variis disputationibus nunc in quandam angustam et brevem concludetur. Est igitur vis virtutis duplex. Aut enim scientia cernitur virtus, aut actione. Nam, quae prudentia, quae calliditas, quaeque gravissimo nomine sapientia appellatur, haec scientia pollet una. Quae vero moderandis cupiditatibus, regendisque animi motibus laudatur, eius est munus in agendo: cui temperantiae nomen est. Atque illa

---

1) *Sic Guelf. Erl. ed. Ven. Ern. Alii* laudas.

2) *Optime sic Ern. correxit vulg.* tacto.

3) *Sic Ern. ex ed. Ven. Vulg.* patitur.

4) *Guelf.* inprimis quod quasi virtutem maxime significat. *Lambin.* in quibus, quod virtutem maxime significat.

5) digerenda *iam Lambin. recepit pro vulg.* dirigenda

prudentia in suis rebus, domestica; in publicis, civilis appellari solet. Temperantia autem in suas itidem res et in communes distributa est, duobusque modis in rebus commodis discernitur: et ea, quae absunt, non expetendo, et ab iis, quae in potestate sunt, abstinendo. In rebus autem incommodis est itidem duplex. Nam quae venientibus malis obstat, fortitudo; quae, quod iam adest, [1] tolerat et perfert, patientia nominatur. Quae autem haec uno genere complectitur, magnitudo animi dicitur: cuius est liberalitas, in usu pecuniae; simulque altitudo animi, in capiendis [2] incommodis et maxime iniuriis; et omne, quod est eius generis, grave, sedatum, non turbulentum. [3] In communione autem quae posita pars est, iustitia dicitur, eaque erga deos, religio, erga parentes, pietas, [4] creditis in rebus fides, in moderatione animadvertendi lenitas, in amicitia benivolentia nominatur. [5] Atque hae quidem virtutes cernuntur in agendo. Sunt autem aliae quasi ministrae comitesque sapientiae: quarum altera, quae sint in disputando vera atque falsa, quibusque positis quid sequatur, distinguit et iudicat: quae virtus omnis in ratione scientiaque disputandi sita est: altera

1) *Lambin.* quae vero ea, quae iam adsunt.

2) *MS. Erl.* in dimittendis. *Lambin.* in accipiendis.

3) *Recte sic Lambin. it. Ern. ex ed. Ven. Vulg.* vel non turbulentum.

4) *Ineptissimum scioli emblema hic additum:* vulgo autem bonitas, *eieci.*

5) *Vulg.* amicitia in benivolentia nominatur.

autem oratoria. Nihil est enim aliud eloquentia, nisi copiose loquens sapientia: quae ex eodem hausta genere, illa, [1] quae in disputando est, uberior est atque latior, et ad motus animorum vulgique sensus accommodatior. Custos vero virtutum omnium, dedecus fugiens, laudemque maxime consequens, verecundia est. Atque hi sunt fere quasi quidam [2] habitus animi, sic affecti et constituti, ut sint singuli inter se proprio virtutis genere distincti: a quibus ut quaeque res gesta est, ita sit honesta necesse est, summeque laudabilis. Sunt autem alii quidam [3] animi habitus, ad virtutem quasi praeculti, et praeparati rectis studiis et artibus: ut, in suis rebus, studia literarum, ut numerorum ac sonorum, ut mensurae, ut siderum, ut equorum, ut venandi, ut armorum; in communibus, propensiora studia in aliquo genere virtutis colendo [4] aut divinis rebus deserviendo, aut parentibus, amicis, hospitibus, praecipue atque insigniter diligendis. Atque haec quidem virtutum. Vitiorum autem sunt genera contraria. Cernenda autem sunt diligenter, ne fallant ea nos vitia, quae virtutem videntur imitari. Nam et prudentiam malitia, et

---

1) *Vulgo* quae ex eodem hausta genere, quo illa. *Delevi* quo, *et* illa *est ablativus.*

2) *Vulgo* sunt quidem fere quasi. *Recte Ern. delevit* quidem.

3) *Vulgo* quidem perfecti. *Iure autem suo Lambinus delevit* perfecti, *quod hic prorsus est alienum.*

4) *Lambin. al.* praecipue colendo; *sed rectius abest* praecipue *ed. Victor.*

temperantiam immanitas in voluptatibus aspernandis, et magnitudinem animi superbia in extollendis, [1] despicientia in contemnendis honoribus, et liberalitatem effusio, et fortitudinem audacia imitatur, et patientiam duritia immanis, et iustitiam acerbitas, et religionem superstitio, et lenitatem mollitia animi, et verecundiam timiditas, et illam disputandi prudentiam concertatio captatioque verborum, et hanc oratoriam vim inanis quaedam profluentia loquendi. Studiis autem bonis similia videntur ea, quae sunt in eodem genere nimia.

XXIII. Quamobrem omnis vis laudandi vituperandique ex his sumetur virtutum vitiorumque partibus: sed in toto quasi contextu orationis haec erunt illustranda maxime: quemadmodum quisque generatus, quemadmodum educatus, quemadmodum institutus moratusque fuerit; et, si quid cui magnum aut incredibile acciderit, maximeque si id divinitus accidisse potuerit videri; tum quod quisque senserit, dixerit, gesserit, ad ea, quae proposita sunt, virtutum genera accommodabuntur, ex illisque iisdem inveniendi locis causae rerum, et eventus, et consequentia requirentur. Neque vero mors eorum, quorum vita laudabitur, silentio praeteriri debebit, si modo quid erit animadvertendum, aut in ipso genere mortis, aut in iis rebus, quae post mortem erunt consecutae.

1) *Vulgo* in animis extollendis. *Lambinus edidit* superbia in animis extollendis et verae gloriae laudisque studium despicientia in contemnendis honoribus. *Ceterum tota haec ῥῆσις:* et magnitudinem — honoribus *haud scio an insititia sit.*

XXIV. *F.* Accepi ista, didicique breviter, non solum quemadmodum laudarem alterum, sed etiam quemadmodum eniterer, ut possem ipse iure laudari. Videamus igitur deinceps, in sententia dicenda quam viam et quae praecepta teneamus.

P. Est igitur in deliberando finis utilitas, ad quem omnia ita referuntur in consilio dando, sententiaque dicenda, ut illa prima sint suasori, aut dissuasori videnda, quid aut possit fieri, aut non possit, et quid aut necesse sit, aut non necesse. Nam et, si quid effici non potest, deliberatio tollitur, quamvis utile sit: et, si quid necesse est, (necesse autem id est, sine quo salvi liberive esse non possumus,) id est reliquis, et honestatibus in civili ratione, et commodis anteponendum. Quum autem quaeritur, quid fieri possit, videndum etiam est, quam facile possit. Nam quae perdifficilia sunt, perinde habenda saepe sunt, ac si effici non possint. Et quum de necessitate attendemus, etsi aliquid non necessarium videbitur, videndum tamen erit, quam sit magnum. Quod enim permagnum est, [1] pro necessario saepe habetur. Itaque quum constet hoc genus causarum ex suasione et dissuasione; suasori proponitur simplex ratio: si et utile est, et fieri potest, fiat. Dissuasori duplex: una: si utile non [2] est, ne fiat; altera: si fieri non potest, ne suscipia-

1) *Sic Ms. Ox. ψ. Lambin. al.; Vulgo* quod enim permagni interest.

2) *Vulgo* si non utile est.

tur. [1] Sic suasori utrumque docendum est, dissuasori alterum infirmare sat est.

XXV. Quare quoniam in his versatur omne consilium duobus, de utilitate ante dicamus, quae in discernendis bonis malisque versatur. Bonorum autem partim necessaria sunt, ut vita, pudicitia, libertas, ut liberi, coniuges, germani, parentes: partim non necessaria; [2] quorum alia sunt per se expetenda, ut ea, quae sita sunt in officiis atque virtutibus: alia, quod aliquid commodi efficiunt, ut opes et copiae. Eorum autem, quae propter se expetuntur, partim honestate ipsa, partim commoditate aliqua expetuntur: honestate, ea, quae proficiscuntur ab iis virtutibus, de quibus paullo ante est dictum; quae sunt laudabilia ipsa per se; commoditate autem aliqua, quae sunt in corporis, aut in fortunae bonis expetenda. Quorum alia sunt quodammodo [3] cum honestate coniuncta, ut honos, ut gloria: alia diversa, ut vires, forma, valitudo, nobilitas, divitiae, clientelae. Est etiam quaedam quasi materies subiecta honestati: quae maxime spectatur in amici-

---

1) *Sic Guelf. Erl. ed. Ven. quod recte restituit Ern. Vulgo* nec suscipiatur.

2) *Nisi Ciceronem subtilitatis in partiendo neglectae arguere velimus, necesse est quaedam hic interpolata esse statuamus. Recte se habebit bonorum divisio, si eiectis verbis:* quorum alia — opes et copiae, *sic procedat oratio:* partim non necessaria. Horum partim propter se et honestate ipsa, partim commoditate aliqua expetuntur etc.

3) *Vulgo* sunt quasi quodammodo. *Guelf. Erl. omittunt* quodammodo. *Quod imitatus est Ernestius. Sed melius deletur* quasi.

tiis. Amicitiae autem caritate et amore cernuntur. Nam tum deorum, tum parentum, patriaeque cultus, eorumque hominum, qui aut sapientia, aut opibus excellunt, ad caritatem referri solet. Coniuges autem, et liberi, et fratres, et alii, quos usus familiaritasque coniunxit, quamquam etiam caritate ipsa, tamen amore maxime continentur. In his igitur rebus quum bona sint, facile est intellectu, quae sint contraria. Quod si semper optima tenere possemus, haud sane, quoniam quidem ea perspicua sunt, consilio multum egeremus.

XXVI. Sed quia temporibus, quae vim habent maximam, persaepe evenit, ut utilitas cum honestate certet, earumque rerum contentio plerumque deliberationes efficit, ne aut opportuna propter dignitatem, aut honesta propter utilitatem relinquantur: ad hanc difficultatem explicandam praecepta referamus. Et quoniam non ad veritatem solum, sed etiam ad opiniones eorum, qui audiunt, accommodanda est oratio: hoc primum intelligamus, hominum duo esse genera; alterum indoctum et agreste, quod anteferat semper utilitatem honestati, alterum humanum et politum, quod rebus omnibus dignitatem anteponat. Itaque huic generi laus, honor, gloria, fides, iustitia, omnisque virtus, illi autem alteri, quaestus, emolumentum, fructusque proponitur. Atque etiam voluptas, quae maxime est inimica virtuti, bonique naturam fallaciter imitando adulterat, quam immanissimus quisque acerrime sequitur, neque solum honestis rebus, sed etiam necessariis an-

teponit, in suadendo; quum ei generi hominum consilium des, saepe sane laudanda est. Et illud videndum, quanto magis homines mala fugiant, quam sequantur bona. Nam neque honesta tam expetunt, quam devitant turpia. Quis enim honorem, quis gloriam, quis laudem, quis ullum decus tam umquam expetat, quam ignominiam, [1] infamiam, contumeliam, dedecus fugiat? quarum rerum dolor gravis est testis, genus hominum ad honestatem natum, malo cultu pravisque opinionibus esse corruptum. [2] Quare in cohortando atque suadendo propositum quidem nobis erit illud, ut doceamus, qua via [3] bona consequi, malaque vitare possimus: sed apud homines bene institutos plurimum de laude et de honestate dicemus: maximeque ea virtutum genera tractabimus, quae in communi hominum utilitate tuenda augendaque versantur. Sin apud indoctos imperitosque dicemus: fructus, emolumenta, voluptates, vitationesque dolorum proferantur; addantur etiam contumeliae atque ignominiae. Nemo est enim [4] tam agrestis, quem non, si ipsa minus honestas, contumelia [5] tamen et dedecus magnopere moveat.

---

1) *Sic Guelf. Erl. Lambin. Ern. Vulgo* quam ut ignominiam.

2) *Optimam hanc lectionem praebet cod. Erl. Vulgo sic:* quarum rerum dolor gravis est. Est genus — opinionibus corruptum.

3) *Sic Mss. Lambin. Guelf. Vit. Vulgo* qua vi. *Ed. Ven.* qua re.

4) *Sic Guelf. Vulgo* Nemo enim est.

5) *Lambin.* si minus ipsa honestas, at contumelia.

XXVII. Quare, quod ad utilitatem spectat,[1] ex iis, quae dicta sunt, reperietur: ecquid autem possit effici,[2] necne, in quo etiam, quam facile possit, quamque expediat, quaeri solet, maxime ex causis iis, quae quamque rem efficiant, est videndum. Causarum autem genera sunt plura. Nam sunt aliae, quae ipsae conficiunt; aliae, quae vim aliquam ad conficiendum afferunt.[3] Itaque illae superiores, conficientes vocentur; hae reliquae ponantur in eo genere, ut sine his confici non possit. Conficiens autem causa alia est absoluta et perfecta per se; alia aliquid adiuvans, et efficiendi socia quaedam: cuius generis vis varia est, et saepe aut maior, aut minor, ut et illa, quae maximam vim habet, sola saepe causa dicatur.[4] Sunt autem aliae causae, quae aut propter principium, aut propter exitum, conficientes vocantur. Quum autem quaeritur, quid sit optimum factu; aut utilitas, aut spes efficiendi ad assentiendum impellit animos. Et, quoniam de utilitate iam diximus, de efficiendi ratione dicamus. Quo toto in genere, et quibuscum, et contra quos, et quo tempore, et quo loco, et quibus facultatibus[5] armorum, pecuniae, sociorum,

1) quod — spectet *Guelf. Erl. Vit.*

2) *Sic Lambin. Vulgo* quid possit effici, necne possit. *Ern. edidit* quid autem possit effici, necne.

3) *Guelf.* quae vim ad conficienda aliqua afferunt. *Lambin.* quae viam aliquam ad conficiendum aperiunt.

4) *Gothofr. laudat lectionem:* absolvens et perficiens ipsa per se.

5) *Sic Lambinus, recte. Vulgo* quo toto genere, quibuscum et contra quos, quo tempore, aut quo loco, aut quibus facultatibus.

earumve rerum, quae ad quamque rem efficiendam pertinent, possimus uti, requirendum est. Neque solum ea sunt, quae nobis suppetunt, sed etiam illa, quae adversantur, [1] videnda. Et, si ex contentione procliviora erunt nostra: non solum effici posse quae suademus, erit persuadendum, sed curandum etiam, ut illa, facilia, proclivia, iucunda videantur.

XXVIII. Dissuadentibus autem, aut utilitas labefactanda est, aut efficiendi difficultates efferendae, [2]) neque aliis ex praeceptis, sed iisdem ex suasionis locis. Uterque vero ad augendum habeat exemplorum aut recentium, quo notiora sint, aut veterum, quo plus auctoritatis habeant, copiam. Maximeque sit in hoc genere meditatus, ut possit vel utilia ac necessaria saepe honestis, vel haec illis anteferre. Ad commovendos autem animos maxime proficient, si incitandi erunt, huiusmodi sententiae, quae aut ad explendas cupiditates, aut ad odium satiandum, aut ad ulciscendas iniurias pertinebunt. Sin autem reprimendi: de incerto statu fortunae, dubiisque eventis rerum futurarum, et retinendis suis fortunis. si erunt secundae: sin autem adversae, de periculo commouendi. Atque hi quidem sunt perorationis loci. Principia autem in sententiis dicendis brevia esse debent. [3] Non enim supplex, ut ad iudicem venit orator, sed hortator, atque auctor.

1) *Ern. ex ed. Ven.* suppetant — adversentur.

2) *Sic Guelf. ut vulgo. Ernestius conj.* afferendae.

3) *Sic Ern. e MS. Erl. Ed. Ven. Vulgo* debebunt.

Quare proponere, qua mente dicat, quid velit, quibus de rebus dicturus sit, debet, hortarique ad se breviter dicentem audiendum. Tota autem oratio, simplex, et gravis, et sententiis debet ornatior esse, quam verbis.

XXIX. *F.* Cognovi iam laudationis et suasionis locos. Nunc, quae iudiciis accommodata sint, exspecto; idque nobis genus restare unum puto.

P. Recte intelligis. Atque eius quidem generis finis est aequitas; quae non simpliciter spectatur, sed ex comparatione nonnumquam; ut, quum de verissimo accusatore disceptatur, [1] aut quum hereditatis, sine lege, aut sine testamento, petitur possessio; in quibus causis quid aequius, aequissimumve sit, quaeritur: quas ad causas facultas petitur argumentationum ex iis, de quibus mox dicetur, aequitatis locis.

Atque etiam ante iudicium, de constituendo ipso iudicio solet esse contentio, quum aut, sitne actio illi, qui agit, aut iamne sit, aut num iam esse desierit, aut illane lege, hisne verbis sit actio, quaeritur. Quae etiam si ante, quam res in iudicium venit, aut concertata, aut diiudicata, aut confecta non sunt; [2] tamen in ipsis iudiciis permagnum saepe habent pondus, quum ita dicitur: Plus petisti;

---

1) *Sic Lambin. Vulgo* disputatur.

2) *Vulgo* quae etiamsi antequam, *quod induxit Lambinum, Hotomannum, Ernestium, ut, deleta negatione, quae a Mss. Lambini absrat, legendum putarent,* confecta sunt.

sero petisti; non fuit tua petitio; non a me, non hac lege, non his verbis, non hoc iudicio. Quarum causarum genus est positum in iure civili: quod est in privatarum ac publicarum rerum lege, aut more positum; cuius scientia neglecta ab oratoribus plerisque, nobis ad dicendum necessaria videtur. Quare de constituendis actionibus, accipiendis subeundisque iudiciis, de excipienda iniquitate actionis, de comparanda aequitate, quod ea fere generis eius sunt, ut, quamquam in ipsum iudicium saepe delabantur, [1] tamen ante iudicium tractanda videantur, paullulum ea separo a iudiciis, tempore magis agendi, quam dissimilitudine generis. Nam omnia, quae de iure civili, aut de aequo et bono disceptantur, cadunt in eam formam, [2] in qua, quale quid sit, ambigitur, de qua dicturi sumus: quae in aequitate et iure maxime consistit.

XXX. In omnibus igitur causis tres sunt gradus; ex quibus unus aliquis capiendus est, si plures non queas, ad resistendum. Nam aut ita consistendum est, ut id, quod obiicitur, factum neges; aut illud, quod factum fateare, neges eam vim habere, atque id esse, quod adversarius criminetur; aut, si neque de facto, neque de facti appellatione ambigi potest, id, quod arguere, [3] neges tale esse, quale ille dicat, et rectum esse, quod feceris, con-

1) *Sic recte post Lambin. Ernestius e Ms. Erl. ed. Ven. Vulgo* dilabantur.

2) *Guelf. addit* causarum.

3) *Guelf.* arguitur. *Lambin.* arguare.

cedendumve, [1] defendas. Ita primus ille status, et quasi conflictio cum adversario, coniectura quadam, secundus autem definitione atque descriptione, aut informatione verbi, tertius aequi, et veri, et recti, et humani ad ignoscendum disputatione tractandus est. Et quoniam semper is, qui defendit, non solum resistat oportet, aliquo statu, aut infitiando, aut definiendo, aut aequitate opponenda, sed etiam rationem subiiciat recusationis: [2] primus ille status rationem habet iniqui criminis, ipsam negationem infitiationemque facti; secundus, quod non sit in re, quod ab adversario ponatur [3] in verbo; tertius, quod id recte factum esse defendat, quod sine ulla nominis controversia factum fatetur. Deinde unicuique rationi opponendum est ab accusatore id, quod si non esset in accusatione, causa omnino esse non posset. Itaque ea, quae sic referuntur, continentia causarum vocentur: quamquam non ea magis, quae contra rationem defensionis afferuntur, quam ipsae defensionis rationes, continent causas. Sed distinguendi gratia rationem appellamus eam, quae affertur ab reo ad recusandum, depellendi criminis causa: quae nisi esset, quod defenderet, [4] non haberet: firmamentum autem, quod contra ad labefactandam rationem refertur, sine quo accusatio stare non potest. Ex rationis autem, et ex firmamenti con-

---

1) i. e. ignoscendum. *Rhetor. s. de Inv. II. 31.*

2) *Sic Guelf. Et probat Heusingerus. Vulgo additur* suae.

3) *Sic Guelf. recte. Vulg.* ponitur.

4) *Sic Guelf. ed. Kob. recte. Vulgo* quid defenderet.

flictione, et quasi concursu, quaestio quaedam exoritur, [1] quam disceptationem voco: in qua, quid veniat [2] in iudicium, et de quo disceptetur, quaeri solet. Nam prima adversariorum contentio diffusam habet quaestionem: ut in coniectura: „Ceperitne pecunias Decius;" in definitione: „Minueritne maiestatem Norbanus;" in aequitate: „Iurene occiderit Opimius Gracchum." Haec, quae primam contentionem habent ex arguendo et resistendo, lata, ut dixi, et diffusa [3] sunt. Rationum et firmamentorum contentio adducit in angustum disceptationem. Ea in coniectura nulla est. Nemo enim eius, quod negat factum, rationem aut potest, aut debet, aut solet reddere. Itaque in his causis eadem et prima quaestio, et disceptatio est extrema. In illis autem, ubi ita dicitur: „Non minuit maiestatem, quod egit de Caepione turbulentius; populi enim Romani dolor iustus vim illam excitavit, non tribuni actio; maiestas autem, quoniam est magnitudo quaedam populi Romani, in eius potestate ac iure retinendo, aucta est potius, quam diminuta:" et ubi ita refertur: „Maiestas est in imperii atque in nominis populi Romani [4] dignitate, quam minuit is, qui per vim multitudinis rem ad seditionem vocavit:" exsistit illa disceptatio: „Minueritne maiestatem, qui vo-

1) *Sic Guelf. Vulgo* exoritur quaedam.

2) *Vulgo* deveniat. *Recte vero Ern. ex ed. Ven. revocavit* veniat.

3) *Ita recte Lambin. Vulgo* confusa.

4) *Sic Ms. Erl. et Ed. Ven. Lambin. quod iure restituit Ernestius. Vulgo* in omni P. R. dignitate.

luntate populi Romani rem gratam et aequam per vim egerit.“ In his autem causis, ubi aliquid recte factum, aut concedendum esse [1] defenditur, quum est facti subiecta ratio, sicut ab Opimio: „Iure feci, salutis omnium, et conservandae rei publicae causa;“ relatumque est ab Decio: „Ne sceleratissimum quidem civem, sine iudicio, iure ullo necare potuisti;“ oritur illa disceptatio: „Potueritne recte, salutis rei publicae causa, civem, eversorem civitatis, indemnatum necare?“ Ita disceptationes eae, quae in his controversiis oriuntur, quae sunt certis personis et temporibus notatae, fiunt rursus infinitae, detractisque temporibus et personis rursum ad consultationis formam rationemque revocantur.

XXXI. Sed in gravissimis firmamentis etiam illa ponenda sunt, si qua ex scripto legis, aut testamenti, aut verborum ipsius iudicii, aut alicuius stipulationis, aut cautionis opponuntur defensioni contraria. Ac ne hoc quidem genus in eas causas incurrit, quae coniectura continentur. Quod enim factum negatur, id argui non potest scripto. Ne in definitionem quidem venit, genere scripti ipsius. Nam etiamsi verbum aliquod de scripto definiendum est, quam vim habeat: ut, quum ex testamentis, quid sit penus, aut quum ex lege praedii quaeritur, quae sint [2] ruta caesa: non scripti genus, sed

1) *Vulgo additur* factum, *quod recte abest ed. Ven.*

2) *Sic Ms. Erl. Vulgo* quae sunt.

verbi interpretatio controversiam parit. Quum autem aut [1] plura significantur scripto, propter verbi aut verborum ambiguitatem, ut liceat ei, qui contra dicat, eo trahere significationem scripti, quo expediat, aut velit: aut, si ambigue scriptum non sit, vel a verbis voluntatem et sententiam scriptoris abducere, vel alio se, eadem de re, contrarie scripto defendere: tum disceptatio ex scripti contentione exsistit, ut in ambiguis disceptetur, quid maxime significetur; in scripti sententiaeque contentione, utrum potius sequatur iudex; in contrariis scriptis, utrum magis sit comprobandum.

XXXII. Disceptatio autem quum est constituta, propositum [2] esse debet oratori, quo omnes argumentationes, repetitae ex inveniendi [3] locis, coniiciantur. Quod quamquam satis est ei, qui videt, quid in quoque loco lateat, quique illos locos, tamquam thesauros aliquos argumentorum, notatos habet: tamen ea, quae sunt certarum causarum propria, tangemus. In coniectura igitur, quum est in infitiando reus, accusatori haec duo prima sunt; (sed accusatorem pro omni actore et petitore appello: possunt enim etiam sine accusatione [4] in causis haec eadem con-

---

1) *Sic Guelf. recte. Vulgo abest* aut.

2) *Sic Guelf. Vit. Ven. Et recepit Ern. Vulgo* proposita.

3) *Vulg.* inveniendis. *Verissimum est* inveniendi, *quod e Ms. Vit. ed. Ven. Ald. Iunt. revocavit Ernestius.*

4) *Sic Guelf. Erl. Vulgo* sine accusatore.

troversiarum genera versari;) sed haec duo sunt ei prima, causa et eventus. Causam appello, rationem efficiendi; eventum, id, quod est effectum. Atque ipsa quidem partitio causarum paullo ante in suasionis locis distributa est. Quae enim in consilio capiendo futuri temporis praecipiebantur, quamobrem aut utilitatem viderentur habitura, aut efficiendi facultatem, eadem, qui de facto argumentabitur, colligere debebit, quamobrem et utilia illi, quem arguet, fuisse, et ab eo effici potuisse demonstret. Utilitatis coniectura movetur, si illud, quod arguitur, aut spe bonorum, aut malorum metu fecisse dicitur: quod eo fit [1] acrius, quo illa in utroque genere maiora ponuntur. Spectant [2] etiam ad causam facti, motus animorum, si ira recens, si odium vetus, si ulciscendi studium, si iniuriae dolor; si honoris, si gloriae, si imperii, si pecuniae cupiditas; si periculi timor, si aes alienum, si angustiae rei familiaris; si audax, si levis, si crudelis, si impotens, si incautus, si insipiens, si amans, [3] si commota mente, si violentus, [4] si cum spe efficiendi, si cum opinione celandi: aut, si patefactum esset, depellendi criminis, vel perrumpendi periculi, vel in longinquum tempus differendi: aut si iudicii poena levior, quam facti

1) *Ita Lambin. Vulgo* quod fit.

2) *Ita rescripsi pro vulg.* spectantur, *quod etsi quodammodo explicari potest, aptius tamen est* spectant, *quod Ernestio quoque placebat.*

3) *Guelf. et Ed. Ven.* si amens.

4) *Sic ed. Omnib. Kob. Vulgo* vinolentus.

praemium: aut si facinoris voluptas maior, quam damnationis dolor. His fere rebus facti suspicio confirmatur, quum et voluntatis in reo causae reperiuntur, et facultas. In voluntate autem utilitas ex adeptione alicuius commodi, vitationeque alicuius incommodi quaeritur, ut aut spes, aut metus impulisse videatur, aut aliquis [1] repentinus animi motus, qui etiam citius in fraudem, quam ratio utilitatis, impellit. Quamobrem sint haec dicta de causis.

XXXIII. *F.* Teneo, et quaero, qui sint illi eventus, quos ex causis effici dixisti.

P. Consequentia quaedam signa praeteriti, et quasi impressa facti vestigia; quae quidem vel maxime suspicionem movent, et quasi tacita sunt criminum testimonia, atque hoc quidem graviora, quod causae communiter videntur insimulare et arguere omnes posse, quorum modo interfuerit aliquid; haec proprie attingunt eos ipsos, qui arguuntur, ut telum, ut vestigium, ut cruor, ut deprehensum aliquid, quod ablatum ereptumve videatur, ut responsum inconstanter, ut haesitatum, ut titubatum, ut cum aliquo visus, ex quo suspicio oriatur, ut eo ipso in loco visus, in quo facinus, ut pallor, ut tremor, ut scriptum, aut obsignatum, aut depositum quippiam. Haec enim talia [2] sunt, quae aut in re ipsa, aut etiam ante quam factum est, aut postea, suspiciosum crimen efficiant. Quae si non erunt, tamen causis ipsis, et efficiendi facul-

1) *Sic eaedem edd. Vulgo* aut alius.

2) *Vulgo* enim et talia. *Ms. Erl.* enim et alia.

tatibus niti oportebit, adiuncta illa disputatione communi, non fuisse illum tam amentem, ut indicia facti aut effugere aut occultare non posset; ut ita apertus esset, ut locum crimini relinqueret. Communis ille contra locus, audaciam temeritati, non prudentiae esse coniunctam. Sequitur autem ille locus ad augendum: non esse exspectandum, dum fateatur; argumentis peccata convinci, et hic etiam exempla ponentur. [1] Atque haec quidem de argumentis.

XXXIV. Sin autem erit etiam testium facultas: primum genus erit ipsum laudandum, dicendumque, ne argumentis teneretur reus, ipsum sua cautione effecisse, [2] testes effugere non potuisse; deinde singuli laudentur; (quae autem essent laudabilia, dictum est;) deinde etiam argumento firmo, quia tamen saepe falsum est, posse recte non credi; [3] viro bono et firmo, sine vitio iudicis, non posse non credi. Atque etiam, si obscuri testes erunt, aut tenues, dicendum erit, non esse ex fortuna fidem ponderandam, aut eos esse cuiusque locupletissimos testes, qui id, de quo agatur, facillime scire possint. Sin quaestiones habitae, aut postulatio, ut habeantur, causam adiuvabunt: confirmandum genus primum quaestionum erit; dicendum de vi doloris, de opinione ma-

1) *Sic Guelf. Erl. Vit. edd. Ven. Med. Iunt. Et recepit Ern. Vulgo* ponuntur.

2) *Vulgo* fecisse. *At* effecisse *habent Guelf. Vit. Erl. ed. Ven. Restituit Ern.*

3) *Male sic interpunxit Ern.* argumento firmo; (quia tamen — non credi;).

iorum, qui eam rem totam, nisi probassent, certe repudiassent; de institutis Atheniensium, Rhodiorum, doctissimorum hominum, apud quos etiam (id quod acerbissimum est) liberi civesque torquentur; de nostrorum etiam prudentissimorum hominum institutis, qui quum de servis in dominos quaeri noluissent, de incestu tamen et coniuratione, quae facta me consule est, quaerendum putaverunt. Irridenda etiam disputatio est, qua solent uti ad infirmandas quaestiones, et meditata [1] puerilisque dicenda. Tum facienda fides, diligenter esse et sine cupiditate quaesitum: dictaque quaestionis [2] argumentis et coniectura ponderanda. Atque haec accusationis fere membra sunt.

XXXV. Defensionis autem primum infirmatio causarum; aut non fuisse, aut non tantas, aut non sibi soli, aut commodius potuisse idem consequi; aut non iis se esse moribus, non ea vita; aut nullos animi motus, aut non tam impotentes fuisse. Facultatum autem infirmatione utetur, si aut vires, aut animum, aut copias, aut opes abfuisse demonstrabit: aut alienum tempus, aut locum non idoneum, aut multos arbitros, quorum crederet nemini: aut non se tam ineptum, ut id susciperet, quod occultare non posset, neque tam amentem, ut poenas ac iudicia contemneret. Consequentia autem diluet, exponendo, non esse illa certa indicia facti,

1) *Ern. haesit in* meditata *et dubitavit, an* minuta *scribendum esset. Sed* meditata *dicitur ea, quae studium puerile redolet, ac declamatoris artificium prodit.*

2) *Legendum opinor* in quaestione.

quae etiam nullo admisso consequi possent; consistetque in singulis, et ea, aut eorum, quae ipse facta esse dicit, [1] propria esse defendet potius, quam criminis; aut si sibi cum accusatore communia essent, pro periculo [2] potius, quam contra salutem valere debere; testiumque et quaestionum genus universum, et quod poterit, in singulis, ex reprehensionis locis, de quibus ante dictum est, refellet. Harum causarum principia, suspiciosa ad acerbitatem, ab accusatore ponentur; denuncibiturque insidiarum commune periculum, excitabunturque animi, ut attendant. Ab reo autem, querela conflati criminis collectarumque suspicionum, et accusatoris insidiae, et item commune periculum proferetur, animique ad misericordiam allicientur, et modice benivolentia iudicum colligetur. Narratio autem accusatoris erit quasi membratim gesti negotii suspiciosa explicatio, sparsis omnibus argumentis, obscuratis defensionibus. Defensori, aut praeteritis, aut obscuratis suspicionum argumentis, rerum ipsarum eventus erunt casusque narrandi. In confirmandis autem nostris argumentationibus, infirmandisque contrariis, saepe erunt accusatori motus animorum incitandi, reo mitigandi. Atque hoc quidem utrique maxime in peroratione faciendum: [3] alteri frequentatione argumentorum, et coacervatione universa; alteri, si plane

1) dicet *Grut.*

2) *Sensus postulat, ut legatur* propulsando periculo.

3) *Sic ed. Omnib. Kob. melius quam, ut vulgo*, haec facienda.

causam redarguendo explicarit, enumeratione, ut quidque diluerit, et miseratione ad extremum.

XXXVI. *F.* Scire mihi iam videor, quemadmodum coniectura tractanda sit. Nunc de definitione audiamus.

P. Communia dantur in isto genere accusatori defensorique praecepta. Uter enim definiendo describendoque verbo magis ad sensum iudicis opinionemque penetrarit, et uter ad communem verbi vim, et ad eam praeceptionem, quam inchoatam habebunt in animis ii, qui audient, magis et propius accesserit, is vincat necesse est. Non enim argumentando hoc genus tractatur, sed tamquam explicando excutiendoque verbo: ut, si in reo, pecunia absoluto, rursusque revocato, praevaricationem accusator esse definiat, omnem iudicii corruptelam ab reo; defensor autem, non omnem, sed tantummodo accusatoris corruptelam ab reo: sit ergo haec contentio prima verborum: in qua, etiamsi propius accedat ad consuetudinem mentemque sermonis defensoris definitio, tamen accusator sententia legis nititur; negat enim probari oportere: eos, qui leges scripserint, ratum habere iudicium, si totum corruptum sit; si unus accusator corruptus sit, rescindere: nititur aequitate: ut illa quasi [1] scribenda lex sic esset, quaeque tamen [2] complecteretur in iudiciis corruptis, ea verbo uno

1) utilitate quasi *Ms. Vit. Erl. ed. Ven.*

2) *Ed. Omnib. Kob.* quamque vim complecterentur.

praevaricationis comprehendisse dicitur: [1] defensor autem testabitur consuetudinem sermonis, verbique vim ex contrario reperiet, quasi ex vero accusatore, cui contrarium est nomen praevaricatoris; ex consequentibus, quod ea litera de accusatore solet dari iudici; [2] ex nomine ipso, quod significat eum, qui in contrariis causis, quasi vare [3] esse po-

---

1) *Lambinus quum ad libri, quem possidebat Ranconetus, oram ascripta legisset haec:* QUI IUDICIA ACCUSATOREMVE CORRUPERIT, *ita legendum putabat:* Quodsi scripta lex sic esset: QUI IUDICIUM ACCUSATOREMVE CORRUPERIT, quaecumque tamen complecteretur iudicii corrupti nomine, ea verbo uno etc. *At in lege, quam Cicero innuit, scriptum esse oportuit:* QUI PRAEVARICATUS FUERIT. *Agitur enim de definitione praevaricationis. Ernestius ita corrigendum putabat:* ut illa etiamsi scripta lex sic esset, (*scil. ut praevaricationis tantum mentio fieret*) tamen quaeque complecteretur in iudiciis corruptis (*i. e. tamen omnia exprimeret, quae ad corruptelam iudiciorum pertinent*) ea v. u. p. c. dicatur. *Mihi vero totus locus ita constituendus esse videtur:* in qua etiamsi propius accedat ad consuetudinem mentemque sermonis defensoris definitio, tamen accusator sententia legis nitetur, ut illa late quasi scripta esse et quamque vim in iudiciis corruptis verbo uno praevaricationis comprehendisse dicatur; nitetur aequitate; negabit enim probari oportere (*i. e. aequum esse*) eos, qui leges scripserint, ratum habere iudicium, si totum corruptum sit, si unus accusator corruptus sit, rescindere; defensor autem etc.

2) *Recte Strebaeus de tabella accepit, quae in iudicio de praevaricatione soleret dari iudicibus, cui inscripta esset litera P, quae praevaricatorem notaret. Ac fortasse Cicero scripsit,* quod P litera de accusatore etc.

3) *Vulgo* varie. *At recte Gesnerus emendavit* vare *in Thes. L. L. v. Praevaricatio, ut* vare sit positus *is, qui varis pedibus et nimium divaricatis in utraque causa stare videatur. Sic Ulpian. in l.* 1. *D. de praevaricatoribus:* Praevaricator est quasi varicator.

situs videatur. Sed huic tamen ipsi confugiendum est ad aequitatis locos, ad rerum iudicatarum auctoritatem affinem aliquam periculi: [1] communeque sit hoc praeceptum, ut, quum uterque definierit, quam maxime potuerit, accommodate [2] ad communem sensum vimque verbi, tum similibus, exemplisque eorum, qui ita locuti sunt, suam definitionem sententiamque confirmet. Atque accusatori in hoc genere causarum locus ille communis, minime esse concedendum, ut is, qui de re confiteatur, verbi se interpretatione defendat: defensor autem et ea, quam proposui, aequitate nitatur, et, ea quum secum faciat, non re, sed depravatione verbi se urgeri queratur. Quo in genere percensere poterit plerosque inveniendi locos. Nam et similibus utetur, et contrariis, et consequentibus, quamquam uterque, tamen reus, nisi plane erit absurda causa, frequentius. Amplificandi autem causa, quae, aut quum degredientur a causa, dici solent, aut quum perorabunt, haec vel ad odium, vel ad misericordiam, vel omnino ad animos iudicum movendos ex iis, quae sunt ante posita, sumentur, si modo rerum magnitudo, hominumve aut invidia, aut dignitas postulabit.

XXXVII. *F.* Habeo ista: nunc ea, quae quum, quale sit quippiam, disceptatur, quaeri ex utraque parte deceat, velim audire.

---

1) *Ita correxi vulg.* ad finem aliquem periculi.

2) *Vocabulum* accommodate, *quod vulgo abest*, *auctore Lambino*, *inserui.*

P. Confitentur in isto genere, qui arguuntur, se id fecisse ipsum, in quo reprehenduntur, sed, quoniam iure se fecisse dicunt, iuris est omnis ratio nobis explicanda. Quod dividitur in duas partes primas, naturam atque legem: et utriusque generis vis in divinum et humanum ius est distributa: quorum aequitatis est unum, alterum religionis. Aequitatis autem vis est duplex: cuius altera directa, [1] et veri. et iusti. et, ut dicitur, aequi et boni ratione defenditur; altera ad vicissitudinem referendae gratiae pertinet: quod in beneficio, gratia; in iniuria, ultio nominatur. Atque haec communia sunt naturae atque legis: sed propria legis et ea, quae scripta sunt, et ea, quae sine literis, aut gentium iure, aut maiorum more, retinentur. Scriptorum autem privatum aliud est, publicum aliud: publicum, lex, senatusconsultum, foedus; privatum, tabulae, pactum conventum, stipulatio. Quae autem scripta non sunt, ea aut consuetudine, aut conventis hominum, et quasi consensu obtinentur. Atque etiam hoc in primis, ut nostros mores legesque tueamur, quodammodo naturali iure praescriptum est. Et quoniam breviter aperti sunt fontes [2] quasi quidam aequitatis, meditata nobis ad hoc causarum genus esse debebunt ea, quae dicenda erunt in orationibus, de natura, de legibus, de more maiorum, de propulsanda iniuria, de ulciscenda, de omni parte iuris. Si inprudenter, aut necessitate, aut casu quippiam fecerit, quod non conce-

1) *Sic Guelf. Vulgo* directi.

2) *Sic Guelf. Vulg.* aperti fontes sunt.

deretur iis, qui sua sponte et voluntate fecissent: ad eius facti deprecationem, ignoscendi petenda venia est: quae sumetur ex plerisque locis aequitatis. Expositum est, ut potui brevissime, de omni controversiarum genere; nisi praeterea tu quid requiris.

XXXVIII. *F.* Illud equidem, quod iam unum restare video, quale sit, quum disceptatio versatur in scriptis.

P. Recte intelligis; eo enim exposito, munus promissi omne confecero. Sunt igitur ambigui duobus adversariis praecepta communia. Uterque enim hanc significationem, qua utetur ipse, dignam scriptoris prudentia esse defendet: uterque id, quod adversarius ex ambigue scripto intelligendum esse dicet, aut absurdum, aut inutile, aut iniquum, aut turpe esse defendet, aut etiam discrepare cum ceteris scriptis, vel aliorum, vel maxime, si poterit, eiusdem; quamque defendet ipse, eam rem et sententiam quemvis prudentem, et iustum hominem, si integrum daretur, scripturum fuisse, sed planius: eamque sententiam, quam significari posse dicet, nihil habere aut captionis, aut vitii; contrariam autem si probarit, fore, ut multa vitia, stulta, iniqua, contraria consequantur. Quum autem aliud scriptor sensisse videtur, et aliud scripsisse: qui scripto nitetur, eum, re exposita, recitatione uti oportebit; deinde instare adversario, iterare, renovare, interrogare, num aut scriptum neget, aut contra factum infitietur. Post iudicem ad vim scripti vocet. Hac confirmatione usus, amplificet rem lege laudanda, audaciamque confutet eius, qui quum palam

contra fecerit, idque fateatur, adsit tamen, factumque defendat. Deinde infirmet defensionem, quum adversarius aliud voluisse [1] scriptorem, aliud scripsisse dicat; non esse ferendum. a quoquam potius latoris sensum, quam a lege, explicari. Cur ita scripserit, si ita non senserit? Cur, quum ea, quae plane scripta sint, neglexerit, [2] quae nusquam [3] scripta sint, proferat? Cur prudentissimos in scribendo viros summae stultitiae putet esse damnandos? Quid impedierit scriptorem, quo minus exciperet illud, quod adversarius, tamquam si exceptum esset, ita dicit se secutum? Utetur exemplis iis, quibus idem scriptor: aut, si id non poterit, quibus alii, quod excipiendum putarint, exceperint. Quaerenda etiam ratio est, si qua poterit inveniri, quare non sit exceptum: aut iniqua lex, aut inutilis futura dicetur, aut alia causa obtemperandi, alia abrogandi: dissentire adversarii vocem atque legis. Deinde amplificandi causa, de conservandis legibus, de periculo rerum publicarum atque privatarum, quum aliis locis, tum in perorando maxime graviter erit vehementerque dicendum.

XXXIX. Ille autem, qui se sententia legis voluntateque defendet, in consilio atque

---

1) *Vulgo additur:* aliud sensisse, *quod est glossema verborum* aliud voluisse, *ex superioribus sumptum.*

2) *Sic Ern. e Mss. et Edd. Ven. Med. Iunt. In multis edd. est* neglexit.

3) nusquam *habet Ms. Erl. Vulgo* nunquam.

in mente scriptoris, non in verbis ac literis vim legis positam esse defendet: quodque nihil exceperit in lege, laudabit, ne diverticula peccatis darentur, atque ut ex facto cuiusque iudex legis mentem interpretaretur. Deinde erit utendum exemplis, in quibus omnis aequitas perturbetur, [1] si verbis legum, ac non sententiis pareatur. Deinde genus eiusmodi calliditatis et calumniae retrahetur [2] in odium iudicis, cum quadam invidiosa querela. Et si incidet imprudentiae causa, quae non ad delictum, sed ad casum necessitatemve pertineat, quod genus paullo ante attigimus: erit iisdem aequitatis sententiis contra acerbitatem verborum deprecandum. Sin scripta inter se dissentient: tanta series artis est, et sic inter se sunt pleraque connexa et apta, ut, quae paullo ante praecepta dedimus ambigui, quaeque proxime sententiae et scripti, eadem ad hoc genus causae tertium transferantur. Nam quibus locis in ambiguo defendimus eam significationem, quae nos adiuvat, eisdem in contrariis legibus nostra lex defendenda est. Deinde est efficiendum, ut alterius scripti sententiam, alterius verba defendamus. Ita quae modo de scripto sententiaque praecepta sunt, eadem huc omnia transferemus.

XL. Expositae sunt tibi omnes oratoriae partitiones, quae quidem e media illa

1) *Recte hoc revocavit Ern. e Mss. Erl. Vit. edd. Ven. Med. Iunt. Vulgo* perturbaretur.

2) *Sic Lambin. Vulgo* retrahatur.

nostra Academia effloruerunt:[1] neque sine ea aut inveniri, aut intelligi, aut tractari possunt. Nam et partiri ipsum, et definire, et ambigui partes[2] dividere, et argumentorum locos nosse, et argumentationem ipsam concludere, et videre, quae sumenda in argumentando sint, quidque ex iis, quae sumpta sunt, efficiatur, et vera a falsis, veri similia ab incredibilibus diiudicare, et distinguere, et aut male[3] sumpta, aut male conclusa reprehendere, et eadem vel anguste disserere, ut dialectici qui appellantur, vel, ut oratorem decet, late exprimere:[4] illius exercitationis et subtiliter disputandi, et copiose dicendi[5] est. De bonis vero rebus et malis, aequis, iniquis, utilibus, inutilibus, honestis, turpibus, quam potest habere orator, sine illis maximarum rerum artibus, facultatem, aut copiam? Quare haec tibi sint, mi Cicero, quae exposui, quasi indicia fontium illorum: ad quos si nobis eisdem ducibus aliisve perveneris, tum et haec ipsa melius, et multo maiora alia cognosces.

F. Ego vero, ac magno quidem studio, mi pater: multisque ex tuis praeclarissimis muneribus nullum maius exspecto.

---

1) *Ita de coniectura Mich. Bruti edidit Ern. Vulgo* floruerunt. *Lambin.* fluxerunt.

2) *Ita correxi vulgatum* partitiones. Ambigui partes *sunt quae Orat. II. 26.* genera ambigui *dicuntur.*

3) *Sic Guelf. Ed. Kob. Vulgo* aut male *sine* et.

4) *Guelf.* expromere. *Fortasse verius* exponere.

5) *Vulgo additur* artis, *quod recte indicavit Ernestius spurium esse.*

M. TULLII CICERONIS

DE

OPTIMO GENERE

ORATORUM.

SUMMARIUM.

Hunc libellum Cicero praefationis loco praemisit conversis a se de Graeco in Latinum Aeschinis in Ctesiphontem et Demosthenis pro Ctesiphonte orationibus contrariis. In quo, motus fortasse reprehensione quorundam, qui dicendi eius genus ut Asianum et redundans incessebant, (Quintil. XII, 10. coll. cum cap. IV. huius libelli) unum tantum esse genus perfecti oratoris docet; optimum nimirum esse, qui dicendo animos auditorum doceat, delectet, permoveat; hunc autem esse, oratorem vere Atticum, qui non in tenui solum genere elaboret, sed qui parva summisse, magna graviter et ornate dicere possit; Atticique oratoris perfectissimum exemplar

esse Demosthenem, quod ut facilius a Romanis intelligeretur, se laborem duas istas Aeschinis ac Demosthenis orationes convertendi suscepisse. c. 1 — 6. Deinde causam Ctesiphontis in iudicium deductam, in qua ista summorum Graeciae oratorum contentio versata est, exponit c. 7.

M. TULLII CICERONIS
DE
OPTIMO GENERE ORATORUM.

Oratorum genera esse dicuntur, tamquam poëtarum. Id secus est. Nam alterum est multiplex. Poëmatis enim tragici, comici, epici, melici etiam ac dithyrambici, [1] suum quodvis est diversum a reliquis. Itaque et in tragoedia comicum vitiosum est, et in comoedia turpe tragicum; et in ceteris suus est cuique sonus, [2] et quaedam intelligentibus nota vox. Oratorum autem si quis ita numerat genera, [3] ut alios grandes, aut graves, aut copiosos, alios tenues, aut subtiles, aut breves, alios eis interiectos, et tamquam

1) *Vulgo additur:* quod magis est tractatum a Latinis. *Id spurium esse vidit Ernestius.*

2) *Sic e Ms. Vit. edidit Ernestius. Vulg.* suus est cuiusque certus sonus.

3) *Sic Ms. Vit. Vulgo* plura genera.

medios putet: de hominibus dicet aliquid, de re parum. In re enim, quod optimum sit, quaeritur; in homine dicitur, quod est. Itaque licet dicere et Ennium, summum epicum poetam, si cui ita videtur; et Pacuvium tragicum; et Caecilium fortasse comicum. Oratorem genere non divido. Perfectum enim quaero. Unum est autem genus perfecti, a quo qui absunt, non genere differunt, ut ab Attio Terentius; sed in eodem non sunt pares. Optimus est enim orator, qui dicendo animos audientium et docet, et delectat, et permovet. Docere, debitum est; delectare, honorarium; permovere, necessarium. Haec ut alius melius, quam alius, concedendum est: verum id fit non genere, sed gradu. Optimum quidem unum est: et proximum, quod ei simillimum. Ex quo perspicuum est, quod optimo dissimillimum sit, id esse deterrimum.

II. Nam quoniam eloquentia constat ex verbis et sententiis, perficiendum est, ut pure et emendate loquentes, quod est latine, verborum praeterea, et propriorum, et translatorum elegantiam persequamur: in propriis, ut aptissima eligamus: in translatis, ut similitudinem secuti, verecunde utamur alienis. Sententiarum autem totidem genera sunt, quot diximus esse laudum. Sunt enim docendi, acutae, delectandi, quasi argutae, commovendi, graves. Sed et verborum est structura quaedam, duas res efficiens, numerum, et laevitatem: [1] et sententiae suam composi-

---

1) *Recte sic Lambinus. Vulgo* lenitatem.

tionem habent, et ad probandam rem accommodatum ordinem. Sed earum omnium rerum, ut aedificiorum, memoria est quasi fundamentum, lumen actio. Ea igitur omnia in quo summa erunt, is erit orator perfectissimus; [1] in quo media, mediocris; in quo minima, deterrimus. Et appellabuntur omnes oratores, ut pictores appellantur etiam mali: nec generibus inter sese, sed facultatibus different. Itaque nemo est orator, qui se Demosthenis similem esse nolit; at Menander, Homeri noluit; genus enim erat aliud. Id non est in oratoribus; aut si est, ut alius gravitatem sequens, subtilitatem fugiat, contra alius acutiorem se, quam ornatiorem, velit: etiamsi est in genere tolerabili, certe non est in optimo. Siquidem, quod omnes laudes habet, id est optimum.

III. Haec dixi brevius equidem, quam res petebat: sed ad id, quod agimus, non fuit dicendum pluribus. Unum enim quum sit genus, id quale sit, quaerimus. Est autem tale, quale floruit Athenis: ex quo Atticorum oratorum ipsa vis ignota est, nota gloria. Nam alterum multi viderunt, vitiosi nihil apud eos: alterum pauci, laudabilia esse multa. Est enim vitiosum in sententia, si quid absurdum, aut alienum, aut non acutum, aut subinsulsum est: in verbis, si inquinatum, si abiectum, si non aptum, si durum, si longe petitum. Haec vitaverunt fere

1) *Ita legendum esse vere monuit Ruhnkenius ad Rutil. Lup. p.* 200. *Vulgo* peritissimus. *Lambin.* praestantissimus.

omnes, qui aut Attici numerantur, aut dicunt Attice. Sed quatenus valuerunt, sani duntaxat et sicci [1] habeantur, sed ita, ut palaestrice spatiari in xysto iis liceat, non ab Olympiis coronam petant; qui quamvis [2] careant omni vitio, non sunt contenti quasi bona valitudine, sed vires, lacertos, sanguinem quaerunt: quandam etiam suavitatem coloris. Eos imitemur, si possumus: sin minus, illos potius, qui incorrupta sanitate sunt, (quod est proprium Atticorum,) quam eos, quorum vitiosa abundantia est, quales Asia multos tulit. Quod quum faciemus, (si modo id ipsum assequemur: est enim permagnum,) imitemur, si poterimus, Lysiam, et eius quidem tenuitatem potissimum; est enim multis in locis grandior; sed quia et privatas ille plerasque, et eas ipsas aliis, et parvarum rerum causulas scripsit, videtur esse ieiunior, quoniam se ipse consulto ad minutarum genera causarum limaverit.

IV. Quod qui ita faciet, ut, si cupiat uberior esse, non possit, habeatur sane orator, sed de minoribus; magno autem oratori etiam illo modo saepe dicendum est in tali genere causarum. Ita fit, ut Demosthenes certe possit summisse dicere: elate Lysias fortasse non possit. Sed si eodem modo putant, exercitu in foro et in omnibus templis, quae circum forum sunt, collocato,

---

1) *Sic Ern. ex ed. Ven. et Med. Vulgo* sani et sicci duntaxat.

2) *Ita ed. Ven. Vulgo* quum careant.

dici pro Milone decuisse, ut si de re privata ad unum iudicem diceremus; vim eloquentiae sua facultate, non rei natura, metiuntur. Quare quoniam nonnullorum sermo iam increbruit, partim se ipsos Attice dicere, partim neminem nostrum dicere: alteros negligamus. Satis enim his res ipsa respondet, quum aut non adhibeantur ad causas, aut adhibiti derideantur. Nam si arriderentur, [1] esset id ipsum Atticorum. Sed qui dici a nobis Attico more nolunt, ipsi autem, se non oratores esse, profitentur, [2] si teretes aures habent, intelligensque iudicium, tamquam ad picturam probandam, adhibeantur [3] etiam inscii faciendi, cum aliqua sollertia iudicandi: sin autem intelligentiam ponunt in audiendi fastidio, neque eos quidquam excelsum magnificumque delectat, dicant, se subtile quiddam et politum velle, grave ornatumque contemnere: id vero desinant dicere, qui subtiliter dicant, eos solos Attice dicere, id est, quasi sicce et integre. At ample, et ornate, et copiose, cum eadem integritate, Atticorum est. Quid? dubium est, utrum orationem nostram tolerabilem tantum, an etiam admirabilem esse cupiamus? non enim iam quaerimus, quid sit Attice, sed quid sit optime dicere. Ex quo intelligitur, quoniam Graecorum oratorum praestantissimi sunt ii, qui fuerunt Athenis; eorum autem princeps

---

1) *Bene sic Ernestius. Vulgo* arrideantur.

2) *Ern. coni.* confitentur, *nisi quis malit* esse *delere.*

3) *Ita scribendum esse recte iudicavit Ernestius, quia sequitur* dicant, *illi oppositum.*

facile Demosthenes: hunc si quis imitetur, eum et Attice dicturum, et optime: ut, quoniam Attici nobis propositi sunt ad imitandum, bene dicere, id sit Attice dicere.

V. Sed quum in eo magnus error esset, quale esset id dicendi genus: putavi mihi suscipiendum laborem, utilem studiosis, mihi quidem ipsi non necessarium. Converti enim ex Atticis duorum eloquentissimorum nobilissimas orationes inter se contrarias, Aeschinis Demosthenisque: nec converti, ut interpres, sed ut orator, sententiis iisdem, et earum formis, tamquam figuris, verbis ad nostram consuetudinem aptis: in quibus non verbum pro verbo necesse habui reddere, sed genus omnium verborum vimque servavi. Non enim ea me annumerare lectori putavi oportere, sed tamquam appendere. Hic labor meus hoc assequetur, ut nostri homines, quid ab illis exigant, qui se Atticos volunt, et ad quam eos quasi formulam dicendi revocent, intelligant. Sed exorietur Thucydides. Eius enim quidam eloquentiam admirantur. Id quidem recte: sed nihil ad eum oratorem, quem quaerimus. Aliud est enim explicare res gestas narrando, aliud argumentando criminari, crimenve dissolvere: aliud narratione tenere auditorem, aliud concitare. At loquitur pulchre. Num melius, quam Plato? Necesse tamen est oratori, quem quaerimus, controversias explicare forenses dicendi genere apto ad docendum, ad delectandum, ad permovendum.

VI. Quare si quis erit, qui Thucydidio

genere causas in foro dicturum se esse profiteatur, is abhorrebit [1] etiam a suspicione eius, quod [2] versatur in re civili et forensi: qui Thucydidem laudabit, [3] suae nostram ascribat sententiam. Quin ipsum Isocratem, quem divinus auctor Plato, suum fere aequalem, admirabiliter in Phaedro laudari fecit a Socrate, quemque omnes docti summum oratorem esse dixerunt, tamen hunc in numero non repono. Non enim in acie versatur ferro: [4] quasi rudibus eius ludit [5] oratio. A me autem (ut cum maximis minima conferam) gladiatorum par nobilissimum inducitur. Aeschines enim cum Demosthene, [6] tanquam Aeserninus, ut ait Lucilius,

non spurcus homo, sed doctus et acer,
Cum Pacidiano hic componitur, optimu' longe
Post homines natos, gladiator qui fuit unus. [7]

Nihil enim illo oratore arbitror cogitari posse divinius. Huic labori nostro duo genera

---

1) *Ita correxi sensu postulante. Vulg.* abhorreat.

2) *Necessario sic erat scribendum pro vulg.* quae versatur. *Refertur enim ad* genus.

3) *Sic Lambin. Vulg.* laudavit.

4) *Sic legendum esse vidit Purgoldus. Vulgo* versatur et ferro.

5) *Vulgo* eludit. *Sed hoc aptum non est;* eludere *enim dicuntur gladiatores, quum adversariorum ictus arte quadam devitant. Itaque rescripsi* ludit oratio.

6) *Inserui verba* enim cum Demosthene, *quae abesse non possunt; alias ita sonarent verba, ac si Demosthenes cum Pacidiano compararetur.*

7) *Ultima versiculi verba,* gladiator qui fuit unus, *vulgo male omittuntur.*

reprehensorum opponuntur. Unum hoc: Verum melius Graeci; a quo quaeratur, ecquid possint ipsi melius Latine? Alterum: Quid istas potius legam, quam Graecas? Nec Andromacham igitur, aut Antiopam, aut Epigonos Latinos recipiant. Sed tamen Ennium et Pacuvium et Attium potius, quam Euripidem et Sophoclem legunt. Iidem Andriam et Synephebos, nec minus Terentium et Caecilium quam Menandrum legunt. [1] Quod igitur est eorum in orationibus e Graeco conversis fastidium, nullum quum sit in versibus?

VII. Sed aggrediamur iam, quod suscepimus, si prius exposuerimus, quae causa in iudicium deducta sit. Quum esset lex Athenis, NE QUIS POPULI SCITUM FACERET, UT QUISQUAM CORONA DONARETUR IN MAGISTRATU PRIUS, QUAM RATIONES RETULISSET: et altera lex, EOS, QUI A POPULO DONARENTUR, IN CONCIONE DONARI DEBERE: QUI A SENATU IN SENATU [2]

1) *Ita Lambinus h. l. constituit, qui vulgo sic legitur:* Iidem Andriam et Synephebos, nec minus Terentium et Caecilium, quam Menandrum legunt; nec Andromacham aut Antiopam aut Epigonos Latinos recipiant; sed tamen Ennium et Pacuvium et Attium potius quam Euripidem et Sophoclem legunt. *In quo Ernestius pro* Iidem *corrigebat* At iidem, *et pro* recipiant *legendum putabat* reiiciunt.

2) *Ita verissime iam ediderat Fr. Morelius in edit. huius libelli a.* 1596. *facta, idque a Mureto aliisque probatum recte recepit Olivetus. Vulg. sine sensu:* quia in senatu Demosthenes etc.

Demosthenes curator muris reficiendis fuit, eosque refecit pecunia sua. De hoc igitur Ctesiphon scitum fecit, nullis ab ipso rationibus relatis, ut corona aurea donaretur, eaque donatio fieret in theatro, populo convocato: qui locus non est concionis legitimae: atque ita praedicaretur, EUM DONARI VIRTUTIS ERGO BENIVOLENTIAEQUE, QUAM ERGA POPULUM ATHENIENSEM HABERET. Hunc igitur Ctesiphontem in iudicium adduxit Aeschines, quod contra leges scripsisset, ut et rationibus non relatis corona donaretur, et ut in theatro, et quod de virtute eius et benivolentia falsa scripsisset; quoniam Demosthenes nec vir bonus esset, nec bene meritus de civitate. Causa ipsa abhorret illa quidem a formula consuetudinis nostrae: sed est magna. Habet enim et legum interpretationem satis acutam in utramque partem, et meritorum in rem publicam contentionem sane gravem. Itaque causa Aeschini,[1] quoniam ipse a Demosthene esset capitis accusatus, quod legationem ementitus esset, ut ulciscendi inimici causa, nomine Ctesiphontis, iudicium fieret de factis famaque Demosthenis. Non enim tam multa dixit de rationibus non relatis, quam de eo, quod civis improbus, ut optimus, laudatus esset. Hanc mulctam Aeschines a Ctesiphonte petiit quadriennio ante Philippi Macedonis mortem: sed iudicium factum est aliquot annis post, Alexandro iam Asiam tenente: ad quod iudicium concursus dicitur

---

1) *Lambinus:* causa autem fuit accusandi Ctesiphontis Aeschini.

e tota Graecia factus esse. Quid enim aut tam visendum, aut audiendum fuit, quam summorum oratorum in gravissima causa, accurata et inimicitiis incensa contentio? Quorum ego orationes si, ut spero, ita expressero, virtutibus utens illorum omnibus, id est, sententiis, et earum figuris, et rerum ordine, verba persequens eatenus, ut ea non abhorreant a more nostro: (quae si e Graecis omnia conversa non erunt, tamen ut generis eiusdem sint elaboravimus:) erit regula, ad quam eorum dirigantur orationes, qui Attice volent [1] dicere. Sed de nobis satis. Aliquando enim Aeschinem ipsum Latine dicentem audiamus.

---

1) *Sic Ern. e Ms. Vit. Vulg.* volunt.

